

Регистрационный № 4188-Ж

№ 1, январь-март 2011

Основан в 1997 году

Выходит 4 раза в год

Ғылыми журнал

І. Жансүгіров атындағы
Жетісу мемлекеттік университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Жетысуского государственного университета
им. И. Жансугурова

Научный журнал

Бас редакторы - главный редактор

Ә.Е. Бектұрғанов

ректор, доктор юридических наук, профессор

Редакция алқасы – Редакционная коллегия:

главный редактор – ректор, доктор юр. наук, профессор

А.Е. Бектурганов

зам. главного редактора – д.ф/м.н., профессор Д.Н.Нургабыл
ответственный секретарь – М.К. Бисенкулов

Члены редколлегии:

Ф.Н.Жакыпова – д.э.н., профессор
Л.К. Еркинбаева – д.ю.н., профессор
Е.Ш. Дусипов – д.ю.н., профессор
К.Б. Бопаяев – д.ф /м.н., профессор
Г.Б. Блеутаева – д.э.н., профессор
Ш.Г. Гуллыев – д.и., профессор
Р.К. Дюсембинова – д.п.н., профессор
А.Н. Нугусова – д.п.н., профессор
Н.Н.Смаил – д.м.н., профессор
Т.С.Сыдыков – д.ф.н., профессор
Н.А. Абишев – д.п.н., профессор
К. Калиаскарұлы – д.ф.н., профессор
А.С. Бахтаулова – к.б.н., доцент
М.К. Бисенкулов – к.ф.н., профессор
А.Ж. Рахымбеков – к.ф /м.н., доцент
К.Б. Сарбасова – к.ф.н., доцент

**Регистрационное свидетельство издания № 4188-Ж выдано
Министерством информации и общественного согласия
Республики Казахстан от 12 сентября 2003 г.**

**Международный центр ISSN в Париже зарегистрировал
журнал «Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік
университетінің хабаршысы» под номером
ISSN 1813-1123**

ЗАЛОГ НАШЕЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ – ИННОВАЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

С присоединением к Болонской декларации Казахстан стал первым центрально-азиатским государством, признанным полноправным членом европейского образовательного пространства. Подписание Казахстаном Болонской декларации – исторический шаг, направленный на повышение качества высшего образования и конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений республике на международном рынке труда.

Особую важность в этом свете приобретает задача, озвученная в Послании Главы государства Н. Назарбаева о том, что к 2015 году в Казахстане должна полноценно функционировать Национальная инновационная система образования, которая должна объединить все ступени образования – от школьного до высшего учебного звена, а в своих методиках обучения она должна ориентироваться на систему разработок, патентов и готовых технологий, внедряемых в стране.

Важнейшим шагом на пути реализации данной задачи явилось проведение с **12 по 13 января 2011 года** в Жетысуском государственном университете им. И.Жансугурова региональной научно-практической конференции **«Внедрение инновационных технологий в образовательный процесс – основа качественного образования»**. Целью конференции явились обмен опытом по проблемам внедрения инновационных технологий при подготовке специалистов, востребованных в системе высшего образования, выработка конструктивных рекомендаций по активизации применения инновационных технологий в образовательном процессе.

В работе конференции приняли участие профессорско-преподавательский состав Жетысуского государственного университета им. И.Жансугурова, колледжа ЖГУ им. И.Жансугурова, представители Департамента образования Алматинской области, отдела образования г.Талдыкорган и директора школ города. В ходе конференции был обсужден широкий круг проблем, в том числе вопросы инновационного образования как фактора международной конкурентоспособности, реформирования системы высшего образования в РК, связанные с присоединением Казахстана к Болонскому процессу, инновационные образовательные технологии и проблемы информатизации вузов, пути повышения профессиональной квалификации молодых специалистов в эпоху глобализации и интеграции в мировое образовательное пространство.

В рамках конференции состоялась работа 2 круглых столов: «Развитие непрерывного образования школа-колледж-вуз» и «Разработка и внедрение казахстанской системы перезачета кредитов по типу ECTS».

По итогам конференции было принято решение о публикации докладов в «Вестнике Жетысуского государственного университета

им. И.Жансугурова»

Жакыпова Ф.Н.

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган

ИННОВАЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ФАКТОР МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Мақалада инновациялық білім, қазіргі жағдайда елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал ету үшін маңызды салалардың бірі жоғары мектептің өнімі - адам капиталы – елдің болашағын айқындайтындығы ғылыми тұжырымдалған.

New conditions of social-economical development of the country and higher school are considered in the given article. Its production is the human capital that determines future of the country.

Инновационное развитие обязательно предполагает объединение усилий науки, бизнеса и государства с присущими им потенциалами и предназначениями. При этом важно сформировать инновационную восприимчивость нации.

Автор малазийского «экономического чуда» Махатхир Мохаммад отмечал, что у Казахстана есть единственный путь к достижению высокого уровня конкурентоспособности - опора на инновации и качественное образование. Эти два фактора могут быть объединены в одно понятие — инновационное образование, то есть образование, ориентированное на инновации, включающее не только освоение новых знаний, но и способность генерировать продуктивные идеи, разрабатывать новые технологии, уметь их реализовывать и организовывать производство. Инновационная экономика требует качественно новых специалистов всех уровней квалификации и новых методов подготовки кадров.

В новых условиях одной из важнейших отраслей, влияющих на социально-экономическое развитие страны, становится высшая школа, а ее продукция – человеческий капитал – определяет будущее страны.

Как и в других динамично развивающихся государствах, в Казахстане меняется роль университетов – они должны обеспечивать становление «умной» экономики, которая не только успевала бы за изменениями в мире, но и позволяла бы действовать на опережение по определенным приоритетам. Важное требование нашего динамичного времени – выпускники вузов должны обладать необходимой для новой экономики компетенцией и влиться в нее со своими разработками.

Одной из них является долгосрочное прогнозирование развития мира и Казахстана. При этом будущее становится объектом проектирования. Эффективные решения в экономической, технологической сферах, в области образования коренным образом зависят от того, насколько хорошо мы представляем мир, технологии и человека через 20–30 лет.

Над этими задачами напряженно трудятся десятки тысяч человек во многих развитых странах. В основе их поисков обычно лежит теория Николая Кондратьева, в соответствии с которой в основе экономического развития лежит смена технологических укладов.

Именно смена технологических укладов и является движущей силой технологического и социального прогресса, многих кризисов, и, в частности, того, который сейчас переживает современный мир.

Сейчас весь мир готовится к технологическому скачку (судя по прогнозам российских ученых, это будет происходить в 2014–2018). Локомотивными отраслями рождающегося VI технологического уклада, вероятно, станут биотехнологии, нанотехнологии, робототехника, высокие гуманитарные технологии, новая медицина, новое природопользование. Именно сейчас решается, какие отрасли, страны, регионы, корпорации станут ведущими, а какие ведомыми на новом витке технологического развития. От эффективных, продуманных действий в этой сфере сейчас зависит будущее каждой страны, в том числе и Казахстана.

Вместе с тем, системная причина охватившего мир кризиса состоит в том, что отрасли V технологического уклада уже не дают прежней отдачи и не требуют тех гигантских финансовых средств, которые сегодня есть в мире. К примеру, в Казахстане сегодня уже более 12 миллионов мобильных телефонов. Реклама может заставить приобрести людей по два мобильных телефона. Но заставить приобрести по три, видимо, уже не удастся. В этой отрасли произошло насыщение. И производство мобильных телефонов с переднего края технологического развития быстро переходит в направлении аутсайдерских технологических ниш.

С другой стороны, отрасли VI технологического уклада ещё не созрели для массивного вложения средств. И это межвременье естественно приводит к кризису. Поэтому нынешний период крайне важен. Именно в это время отбираются и проходят

обкатку те нововведения, под флагом которых будет происходить развитие в последующие 30-40 лет. Именно сейчас мы находимся на перепутье в технологическом пространстве и имеем реальные возможности многое изменить.

Необходимо также отметить, что в течение последних 20 лет профессор Д.С. Чернавский, в которой определяется понятие ценной информации – таких сведений, знаний, навыков, которые помогают носителям этой информации выжить и передать её потомкам. Таковой информацией могут быть языки, смыслы и ценности, цивилизационные проекты и образы будущего.

Из всего сказанного вытекает, что Казахстану необходимо в настоящее время приложить сверхусилия, сделать экономический, технологический, инновационный прорыв во имя обретения будущего.

Вместе с тем, мировой опыт показывает, что бессистемные инновации, как правило, не приводят к значимым социально-экономическим результатам в обозримые сроки. Выводя сейчас на современный виток весь многослойный и огромный пласт образования в Казахстане, обществом был поставлен вопрос о характере дальнейшего развития, о его качестве. Будет ли дальше развитие нашей республики лишь экстенсивным, базирующимся на экспорте природных ресурсов? Или мы сможем создать высокотехнологичные производства, которые выведут Казахстан в число развитых стран?

Принципиально важно понимать, что этот вопрос не мог быть поставлен ни два, ни три года назад. Почему? Потому что тогда экономика Казахстана и все наше общество не имели запаса прочности, необходимого для подобной модернизации.

Сегодня такой запас создан. Устойчивый рост экономики, стабильная политическая система, гражданский мир и межэтническое согласие стали базовыми предпосылками для постановки задач, уникальных для нас, изменяющих в принципе всю жизнедеятельность государства.

Нельзя не согласиться с той оценкой современных тенденций в развитии человеческого фактора, который дан Президентом Казахстана Н.А. Назарбаевым: «Складывается новый социальный характер человека будущего, человека независимого, уверенного в себе, лишённого стереотипов. Нужны люди незапрограммированные, умеющие свободно импровизировать. Государству сегодня нужны люди новой формации – подлинные профессионалы...»

В Послании Президента Республики Казахстан Нурсултана Абишевича Назарбаева «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана» перед системой высшего образования поставлена задача повышения международной конкурентоспособности. «Качество высшего образования должно отвечать самым высоким международным требованиям. ВУЗы страны должны стремиться войти в рейтинги ведущих университетов мира», - отметил Глава государства.

Стратегическая задача, поставленная Главой государства в нынешнем Послании, предполагает не только внедрение в образовательный процесс стандартов содержания, но и стандартов оценки качества высшего образования.

Согласно Всемирной декларации ЮНЕСКО «Высшее образование в XXI веке: видение и действие» (Париж, 1998), качество высшего образования является многомерным понятием, включающим в себя многие компоненты. Такая многомерность диктует необходимость определения четких критериев для объективной и всесторонней оценки деятельности вузов.

Нет сомнений в том, что для повышения эффективности и результативности необходимо также широко использовать конструктивные достижения мирового уровня. В конечном счете все это должно привести к достижению стратегических целей, поставленных в Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы.

Изучение конструктивного международного опыта в сфере образования является насущной потребностью для казахстанских вузов, поскольку это направлено также на решение отраженной в Госпрограмме цели, которая провозглашает эффективное и успешное функционирование высшей школы Казахстана в соответствии с основными параметрами Болонского процесса.

В целом, несмотря на существующие позиции казахстанских вузов в международном образовательном сообществе, стратегическая задача их вхождения в международные рейтинги является амбициозной и решаемой в перспективе. Таким образом, настало время для казахстанских вузов следовать критериям высококлассных университетов мира, составляющих основу инновационной экономики.

Инициатива Президента Республики Казахстан о формировании интеллектуальной нации соответствует современным требованиям к специалистам быстрой адаптации к постоянно изменяющимся внешним условиям, готовности самостоятельно решать сложные междисциплинарные задачи. На рынке труда все больше ценятся и востребованы не только высокообразованные кадры, но и всесторонне грамотные, высококомпетентные, гармонично развитые творческие личности. Такая подготовка должна стать ориентиром для подготовки специалистов для рынка интеллектуального труда в любом вузе.

Абдибеков С.У., Сейлханова Г.Е., Тулешова Г.Б.

*Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган,
Saken_Abibekov@mail.ru / Seilkhanova_Gulzada@mail.ru*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЙ ТРАДИЦИОННОГО И ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Бұл мақалада білім саласының инновациялық технология үрдісінің кемшіліктері мен артықшылықтары айқын көрсетіліп оқытушы мен студент арасындағы философиялық білім саласындағы инновациялық мәселелер қарастырылған

In article the basic tendencies of development philosophy introductions in educational process with sights chichi and the student its interrelation with a science both innovative technologies and sights

Современная система образования становится все более "наукоемкой" областью социальной практики, а ее эффективность все более зависимой и определяемой не только стихийно складывающимися опытом и традициями, но и мерой вовлеченности в разработку научных основ проектирования образования всего комплекса наук о человеке и обществе.

Вместе с тем масштабы реформирования практики образования, его гуманизации, вызванные глобальными изменениями типа культурного и экономического развития всего общества середины-конца XX столетия, не оставляют сомнений в том, что и для самих социальных наук, в том числе психологии образования, требуется смена парадигм. В своем прежнем состоянии, восходящем к идеологии постепенного и относительно обособленного развития общественных систем, эти науки не смогут выполнить свои функции в отношениях с практикой в условиях ускорения развития всей социальной системы как целого. Более всего актуальна смена предмета, категорий и единиц научно-теоретического и прикладного исследований для психологии, поскольку именно она играет одну из центральных ролей в проектировании развития образования[1].

К числу категорий наиболее значимых, на наш взгляд, с точки зрения междисциплинарных позиций педагогической психологии и вместе с тем сближающих позицию исследователя с позициями проектировщика общеобразовательных систем и организатора образования, относятся категории: стратегия организации учебного процесса и учебно-воспитательная ситуация понятия как "социальная ситуация развития личности". Эти категории задают новый масштаб изучению психолого-педагогической реальности, вводят такие единицы анализа, которые охватывают целостность внешних и внутренних условий развития личности в процессе обучения. Одновременно они подчеркивают динамизм и созидательный характер практики образования, активный, конструктивный подход, как к ее пониманию, так и к проектированию, организации. Использование этих категорий в психолого-педагогической науке означает объединение исследовательских и проектировочных позиций, объединение теории и практики образования, более полный учет специфики человеческого обучения, как такой "гуманитарной практики", которая всегда остается "открытой", проблемность которой не может быть исчерпана и "закрыта" ни одной теорией, оторванной от проектирования и созидания этой реальности.

Оригинальная концепция подготовки современных педагогов разработана в лаборатории проектирования в Жетысуском государственном университете имени И.Жансугурова

Согласно концепции, в основу подготовки педагогов должны быть положены модель педагога как обобщенный образ профессиональных и личностных качеств педагога и

образовательно-профессиональные программы как психолого-педагогические проекты, задающие пространства "встреч" преподавателей и студентов и определяющие цели, содержание, формы и способы совместной работы участников образовательной ситуации, содержание педагогического образования в концепции представлено общекультурным и предметным циклами дисциплин. Освоение профессии педагога предполагает получение фундаментального образования в области философской, методологии, культурологии.

Реальная потребность современного общества в людях творческих, которым присуще нестандартное мышление, умение анализировать ситуацию, находить пути решения возможных жизненных проблем обуславливает новые требования и подходы к подготовке специалиста высшей квалификации, прежде всего преподавателя, и к самой философии высшего образования.

Существуют две тенденции в философских подходах к высшему образованию. Первая из них делает акцент на широкую общетеоретическую подготовку специалиста. Вторая тенденция ориентирована на освоение специальности узкого профиля. В каждой из этих тенденций есть свои сильные и слабые стороны[2].

Осуществление инновационной деятельности в области высшего педагогического образования лишается важнейшего стратегического смысла без учета формирования мировоззренческой культуры студента, основу для которой создает, прежде всего, цикл преподаваемых в вузе философских дисциплин. Философские дисциплины преобразуются сегодня в вузовской практике, освобождаясь от устаревших идеологических и методологических стереотипов, преодолевая замкнутость, закрытость для других типов мировоззрения, все, более ориентируясь на многообразие философско-мировоззренческого арсенала человечества[3]. В соответствии со сложившимися в большинстве стран мира традициями высшего образования преподавание философии в отечественных вузах и, в частности в Жетысуском государственном университете, включает сегодня в первую очередь изучение истории развития философской мысли. У студентов появляется возможность сравнивать и сопоставлять разные философские концепции, подчас противоречащие друг другу.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Щедровицкий П.Г. Педагогика свободы. - Кентавр N1, 2005.
2. Развитие. Краткая философская энциклопедия. - М.: Прогресс, 1994.
3. Мейтув П.Л., Буторин В.И. Развитие индивидуального творческого мышления. - М.: ПАН, 1994.

Артыкбаев Б.Б., Кожашева Г.О., Туякова Е.К.
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,

ОБУЧЕНИЕ УЧАЩИХСЯ СКОРОСТНОМУ ВЫПОЛНЕНИЮ ОПЕРАЦИИ ДЕЛЕНИЯ

Оқушыларға бөлу амалын тез орындауды үйретудің кейбір тәсілдері қарастырылады.

Method of teaching the velocity calculation when implementation division is considered in the given article

Из четырех арифметических действий, деление, пожалуй, самое трудное. Давайте попробуем выяснить – почему? Не потому ли, что деление уголком, труднее, чем умножение столбиком, а умножать столбиком труднее, чем складывать? А что если делить на самом деле не труднее, чем умножать? Наиболее верный способ сделать так, чтобы ученикам нравилась математика, - это дать им возможность добиваться успеха. В этом цель наших методов: дать возможность тем, кому еще вчера с трудом давались математические задачи, сегодня начать решать их с большим успехом. Одно дело сказать ученику: «У тебя все получится», и совсем другое - заставить его поверить в это.

Начнем с простых примеров. Пусть, например, нужно разделить 64 на 8, то есть $64:8$. Поступим так. Сколько не хватает у делителя, то есть, у числа 8 до 10? Записываем это число, то есть, 2 в скобке под 8 во второй строке. Потом складываем это число с числом десятков делимого, то есть, $6+2$ и запишем там же (показано стрелками на схеме). Это будет 8. У этого числа не хватает до 10 число 2. Пишем его под 8 в скобочке, в третьей строке. Теперь перемножив числа в скобках (показано стрелками), вычитаем из числа единиц делимого, то есть $2 \cdot 2 = 4$ и записываем в четвертую строку. У нас получилось число 0. Значит, число 64 делится без остатка на 8. Ответом будет результат сложения написанной во второй строке, то есть 8.

$$\begin{array}{r}
 64 : 8 = 8 \\
 \downarrow \rightarrow \quad \text{Ⓢ} \quad 6 + 2 = 8 \\
 \quad \quad \quad \downarrow \rightarrow \quad \text{Ⓢ} \quad 2 \cdot 2 = 4 \\
 \quad \quad \quad \quad \quad \quad \quad \quad 4 - 4 = 0
 \end{array}$$

Это же самое можно оформить в привычном для нас виде (указывая над делителем и под частным дополнение до 10)

(2)

$$\begin{array}{r}
 64 \overline{)8} \\
 8
 \end{array}$$

(2)

Теперь, попробуем выполнить такое действие: $55:6$. У делителя не хватает до 10 число 4. Запишем его в скобке над 6. Так как $5+4=9$, то пишем 9 как неполное частное. Под числом 9 записываем 1 в скобке как число, недостающее до 10 и перемножаем числа в скобках. Получим 4. Вычитая его из 5, получим 1. Это остаток.

(4)

$$\begin{array}{r} 55 \underline{) 6} \\ 9 \text{ (остаток 1)} \end{array}$$

(1)

Значит $55:6 = 9\frac{1}{6}$

Не каждый укажет неполное частное от деления 239 на 87, но любой может сказать, что делитель содержит две сотни. Покупая два предмета по 87 тенге и имея в кармане 239 тенге, мы дадим продавцу не 239 тенге, а 200 и будем надеяться на сдачу. Ведь с каждой сотни мы должны получить по 13 тенге, что в итоге составит 26 тенге. Следовательно, став обладателем двух предметов у нас еще останется $(26+39=65)$ 65 тенге. Попробуем этот пример оформить в схему. Запишем над делителем в скобке число недостающее до 100, а под ним количество сотен в делимом. Это предполагаемое неполное частное. Рядом с ним в скобке будем вычислять остаток от деления.

(13)

$$\begin{array}{r} 239 \underline{) 87} \\ 2 \text{ (остаток } 2 \cdot 13 + 39 = 65 \text{)} \end{array}$$

А что если остаток превысит делитель? Например, разделим 277 на 87. Согласно предыдущей схеме

(13)

$$\begin{array}{r} 277 \underline{) 87} \\ 2 \text{ (остаток } 2 \cdot 13 + 77 = 26 + 77 = 103 \text{)} \end{array}$$

Но 103 имеет одну сотню, а как мы уже знаем 100 на 13 больше, чем 87 и поэтому частное увеличится на 1 и остаток составит 16 $(13+3=16)$. Окончательно схема примет вид:

(13)

$$4356 = (7 \cdot 103 + 5) \cdot 6 = 42 \cdot 103 + 30.$$

Что легче – умножить на 5 или разделить на 2, делить на 5 или умножить на 2? Какая может быть между ними связь? Мы задаемся такими вопросами при решении примеров типа $323 \cdot 5$ или $428 : 5$. Попробуйте умножить и разделить на 2 эти выражения:

$$323 \cdot 5 = \frac{323 \cdot 5 \cdot 2}{2} = \frac{323}{2} \cdot (5 \cdot 2) = 161,5 \cdot 10 = 1615$$

$$\frac{428}{5} = \frac{428 \cdot 2}{5 \cdot 2} = \frac{856}{10} = 85,6.$$

Методы, описанные выше, покажутся не очень простыми, однако, после некоторой тренировки вы обнаружите, что все на самом деле совсем несложно. Самое главное – это внимательно следить за собственными действиями и отдавать себе отчет в том, что вы делаете на каждом шаге.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ю. Н. Макарычев, Н. Г. Миндюк, К. И. Нешков, С. В. Суворова. Алгебра. М.: Просвещение, 1991.
2. Н. Я. Виленкин, Г. С. Сурвилло, А. С. Симонов, А. И. Кудрявцев. Алгебра. М.: Просвещение, 2001.
3. Б.Б.Артыкбаев, Т.Т.Алдыжанов, Р.А.Есдавлетова. Об одном методе обучения учащихся скоростному счету при выполнении операции умножения. Материалы международной научно-практической конференции «Психолого-педагогическое сопровождение в вузе как условие подготовки конкурентоспособных специалистов», г.Семей, 2010

Арынбекова Ж.С.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы

Б.МАЙЛИННИҢ «ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРІ» ЖӘНЕ ОНЫ АШУДАҒЫ ТОҚТАР БЕЙІСКҰЛОВТЫҢ ІЗДЕНІСТЕРІ

«Аға буын ұрпақтың тарихы мен олардың тәлкекке толы тағдыры туралы жадымызда сақтау – біздің адамгершілік парызымыз және осынау сұмдықтың қайталануына біздің ешқашан жол бермейтіндігіміздің кепілі. Бұл біз үшін аса маңызды тарихи сабақ және біз оны әрдайым есімізде сақтауға тиіспіз».

Н. НАЗАРБАЕВ

В статье анализируются труды академика Т.Бейискулова, раскрывающие причины из-за которых видный писатель, общественный деятель Б.Майлин назван «врагом народа» и репрессирован.

In this article are analyzed the works of academician T. Beyiskulov, which are disclosing the reasons from which the famous writer and social activist B. Mailin was called the people's enemy and arrested.

Қазақстанның қоғамдық тарихында абыройлы орын алатын, революционер-коммунист Сәкен Сейфуллин, Қазақ кеңес әдебиетінің ірге тасын қалаған “Үш бәйтерек” тобындағы ірі ақын, іргелі прозаик және драматург Бейімбет Майлин, Қазақ кеңес әдебиетінің бастау қайнарында тұрған құдіретті талант иесі, ақын, драматург, прозаик Ілияс Жансүгіров тағдырлары ұшпасып қана қоймай, о дүниеге де бірге аттанған қазақтың үш арысы болып табылады. «Үш бәйтерек», «Бес арыс» атанған ұлтымыздың мақтанышы «ұлтшыл», «халық жауы» деген жалған айыппен айдауға түсіп, ату жазасына кесіліпті. Міне, арыстарымыз жайлы біздің алдымен білетініміз осы ғана. Олардың жеке өмірі, ұсталып кеткенге дейінгі және одан кейінгі тағдыры бізге беймәлім. Сол НКВД мүшелері абақтыға қамағаныннан кейінгі олардың тұрмысы, жағдайы қандай болды? Оларға тағылған айыптар айғақтар дәлелденді ме? Олардың істері қалай жүргізілді? Олардың басынан өткен бейнегі жайлы біз не білеміз? Осындай сауалдарға Т.Бейісқұлов жауап іздейді. Ұлтымыздың басына қара бұлттай үйрілген қатігез заманның суретін көз алдымнан өткізгім келді. «Тілегенің алдыңнан іздемей-ақ табылар» деп текке айтылмапты.

Тоқтар Бейісқұловтың «Жанталас өмір» атты кітабының «Бейімбет Майлин мен Ілияс Жансүгіров қуғын-сүргін құрбандары» атты екінші бөлімі мына сөздермен басталады екен: *1937-1938 жылдар – бірін-біріне атыстырып- шабыстырып, «халық жауы» дегізіп, қазақтың жасауындай қаулап шыққан биік саналы, беделді асыл азаматтарын бір-бірлеп ұстап, атқанын атып, айдағанын айдап, қансыратып, қоғадай жатырып, қамыстай қырыққан, дүбірі мен дүрбелеңі жалтақ даланы қара құйын дауылға ораған шырғалаң шақ. Зобалаң сойқанға толық зорлығы шектен асқан зәрлі кезең. Адамды адам қасқырдай талаған кез. Біреудің біреуді аямауы, бірін- бірі құзға құлатуы жыртықши аңнан да бетер еді. Голощекин тұсында, тіпті одан әлдеқайда бұрын, жүргізілген бір-біріне айдап салу, қырғидай қырқыстыру саясаты ел ішіндегі алауыздықты үнемі қоздырып отырды. [1,162б]* Мұнан әсерлі етіп суреттеу меніңше мүмкін емес. Сол кезеңдегі Қазақстандағы саяси репрессияның шығу себебі кездейсоқ құбылыс емес еді. Патшалық және кеңестік билік жүйесі тарапынан жекелеген үзілістерге қарамастан, іс-жүзіндегі үздіксіз жүргізілген репрессиялық науқандардың басты мақсаты – Қазақстанды отар елге айналдыруға жан-тәнімен қарсы шыққан ұлттың рухани-саяси көшбастаушыларын, сүт бетіндегі қаймағын құрту, ал халықтың қалған бөлігін билеушілер не айтса соған көнетін тобырға айналдыру болатын.

Сол халқы, ұлты үшін құрбан болған зиялыларымыздың бірі Б.Майлин. Бес арысымыздың бірі болып табылатын Бейімбет Майлиннің ұсталуы, оның үстінен қозғаған ісі, абақтыдағы өмірі де құпия болып келген. Ақталғанынан кейін елу жылдан астам

уақыт өтсе де, оның қуғын-сүргін құрбаны болғанын білсек те, қандай үкім шығарылғанын, ол бұйрық қалай орындалғаны туралы ешқандай деректер берілмеген. Мұндай дерек тек Тоқтар Бейісқұловтың еңбектерінде ғана жарияланды. Тоқтар ағамыздың «Бейімбеттің ақталуы» деген мақаласынан Б.Майлиннің көп жыл бойы ешкімнің қолына тимей, сақтаулы жатқан ісін алу үшін қайта-қайта өтініш білдіріп, ақыр аяғында әрең дегенде қол жеткізген еді. Соның өзінде көптеген беттерін оқытпай, тек белгілі бір бөлігін ғана, қасында екі адамның қадағалауымен отырып керек мәліметтерін жазып алыпты. Бұл мақалада істің сыртқы мұқабасынан бастап көптеген тарихи маңызы бар деректер келтірілген. Енді соларға тоқталып өтелік.

Репрессия жылдарында талай қазақ зиялылары қаза болғаны, жазықсыздан жазықсыз айыпталып, «халық жауы» деген қасірет таңба басылғаны баршамызға аян. Сол қасірет таңба «Қазақтың үш бәйтерегі», өмірдегі үш достың да маңайына шығарылып басылды. Б.Майлиннің ісі бір том болса, үзеңгілес достары С.Сейфуллин мен І.Жансүгіровтың істері 4 томнан тұрады. Б.Майлин ісінің орта тұсында «особый архив» делінген штамп бар екен. Оның басында «Том-1», начало 6 октября 1937, окончено 28 ноября 1937 года» делінген, яғни қазақтың ұлтжанды азаматының тағдыры небәрі 53 күннің ішінде шешілген. Содан ары тоқсан күн сарылып істің аяқталуын күткен. Бұл істі КСРО Жоғарғы соты Әскери алқасы қарастырыпты. Ал Б.Майлин ісі әскер қатарындағы адам ретінде қаралуға тиісті ме? Жоқ. Яғни істің дұрыс жүргізілмегені осыдан-ақ ап-анық көрініп тұр. Істе он сегіз құжат тіркеліпті. Осы құжаттар арқылы арысымызға қандай жала жабылғанын айқын көре аламыз.

Ең бірінші істегі құжат – «Справка на арест Майлина Б». Бұл анықтаманы қай-қайдағы НКВД капитаны мен лейтенанты жазыпты, бірақ олардың аттарын атауға болмайды екен. Неге? Қазақ халқының белді мүшесін, арысын азапқа тартуға, түрмеге отырғызуға түрткі болған бұл қағазды жазған адамдардың атын неге өзгелер білмеуге тиісті екен? Қазір біз тәуелсіз, егеменді елде өмір сүріп жатқан жоқпыз ба?! Келесі құжат «постановление» деп аталады. Мұнда Б.Майлинге байланысты қандай айып тағылуына байланысты шара қолданылатыны жазылған. Тағы бір ғалым ұшырасқан дерек: «...тергеу, тексеру басталмай, жүргізілмей және аяқталмай тұрып, Бейімбет Майлиннің жазасын шығарып қойыпты. 58– бабтың 10,11- тармақтары бойынша Кеңеске қарсы үгіт-насихат жүргізгендігі үшін айып тағылыпты» [1,168 б]. Істе тігілген келесі құжат «Тұтқын анкетасы». Бұл сауалнама да дұрыс толтырылмағаны оның алынған мерзімінен-ақ көрініп тұр. Сауалнама 28 қарашада, яғни Майлиннің тұтқындалғанына 53 күн өтіп, тергеу аяқталғанынан кейін толтырылған. Бұл құжат сұрақ-жауап түрінде Б.Майлиннің өз айтуымен толықтырылған екен. Бірақ соңына қойылған қолтаңба Майлиннің қолтаңбасынан өзгешелеу болып тұрғандықтан оны шынайы деп қарастыруға болмайтын да шығар. Бұл сауалнамадан біз Б.Майлин мен І.Жансүгіров бір үйде тұрғанын көреміз. Келесі құжат партиядан шығарылғаны жайлы.

Т.Бейісқұлов тапқан келесі бір дерек жағанды ұстатарлық құжатта көрсетілген куәгерлер туралы ақпаратта болып тұр. Іс құжаттарында куәгер ретінде І.Жансүгіров, Ғ.Тоғжанов, А.Асылбеков, А.Айсарин аты-жөндері келтірілген. Бұлардың қай-қайсысы да Бейімбет Майлинге қарсы куәгерлік етті дегенге біз де сене алмадық. Айтыңызшы, ең жақын достары болып табылатын Ілияс Бейімбетке қарсы шықты дегенге кім сенсін?!

Осыған байланысты дейміз-ау, сол жылдары Майлиннің қасында болған жақын досы, бастығы С.Сейфуллинді неге куәгер ретінде шақырмаған. Сол аралықта жазушылар одағында бірге жүрген, жазушының еңбектеріне сын мақалалар жазатын С.Мұқановты неге куәгер ретінде шақырмаған т.б. сұрақтар туындап жатады. Жарайды, оларды қойып, сол тергеу кезінде неге айыпталушы мен куәгерлерді беттестірмеген деген сұрақ туады. Осының бәрін қорытындылай отырып бұл іс қазірше айтқанда «сфабрикованный» («қолдан жасалған»), яғни жалған мәліметтерден тұрады деуге әбден болады.

Үш бәйтерегімізге байланысты шығарылған үкімде де жалғандық лебі есіп тұр. Сонда Сәкенге таққаны 1928 жылдан бастап контрреволюциялық ұлтшыл топтарға жақындасқан, одан арғы жерде буржуазияшыл–зиянкестік ұйымның құрамына кірген болса, Ілияс 1931 жылдан, Бейімбет 1934 жылдан сол ұйымның қатысушысы саналады. Негізі бір – шығармашылығы арқылы, әдебиет арқылы контрреволюциялық және біржуазиялық – ұлтшылдық көзқарасты енгізуге тырысты деген жалған айып тағу. Осындай қисынсыз жала–жабулардың, өтірік іс–құжаттардың арқасында Қазақ КСР Ішкі істер халық комиссары Реденске Горячев «аса құпия» қатынас қағаз жолдайды. Онда: «Сіздің КСРО Жоғарғы Соты әскери алқасының 1938 жылғы 26 ақпанда болған көшпелі сессиясының ең жоғарғы қылмыстық жаза – атуға кесілгендерге шығарған үкімін орындауға нұсқау беруіңізді сұраймын», – делінген де, атылатын адамдардың тізімі беріліпті. Соңынан қанішер, шовенист Горячев қол қойған, мөр басылған. Сөйтіп бір күнде қазақтың ары мен намысы саналған 37 перзентін жер құштырған. Олардың ішінде Б.Майлин мен І.Жансүгіров те бар.

Қазіргі таңда Т.Бейісқұловты екі ойда қалдыратыны - қазақ зиялыларының жер қойнауына енген жерлері белгісіз болып келетіні.

Осылайша құлын–тайдай тебісіп, әзіл–қалжыңы жарасып, көріспей қалса, жылқыдай шұрқырасып табысатын, бір–бірінің табысына баладай қуанатын достар Сталиндік режимнің құрбандығына шалынады.

Осы үш арыстың тағдыры осындай болуына кім кәнілі? Әрине, оның жауабын Т.Бейісқұлов Мәскеудің шешімінен айнымайтын кіріштар күйімізден іздейді.

Осы зұлмат-зобалаң жылдары қазақ халқына қаншама қиянат, қасірет әкелді. Қазіргі таңда осы мәселеге байланысты қандай мәселелер қарастырылған. Осы оқиғалар өзінің шынайы бағасын алды ма? Жоқ. Алған емес, біз тек осы жылдары құрбан болған азаматтарға тек ескерткіш қойып, зерттеулер жүргізіп қана қойдық. Ал сол зерттеулердің нақтысы әлі шыққан жоқ. Тіпті осындай қайғылы оқиғадан қайтыс болған азаматтардың санын да нақты біле алмай жүрміз. Бұл дегенміз ұлтымыздың бетіне салық? Біз, тәуелсіз, егеменді мемлекетте өмір сүріп жүрген жастар болашақта ағаларымыздың жан жеп, жүрегін қабындырған осындай мәселелердің байыбына жеткізіп, тарихта елеулі із қалдырған, халқымызды ағартуға үлкен еңбек сіңірген ағаларымыз бен аталарымыз, ата–бабаларымыз туралы деректерді анықтауға күш салуымыз қажет.

1925 жылы Қазақстанды басқаруға келген Ф.Голошекин мен оның жандайшаптары кеңестік мемлекеттік саяси жүйеде жауапты қызметтер атқарып жүрген ұлтжанды азаматтарға “ұлтшылдыққа бой алдырғандар” деп айып тағып, оларға қарсы “саяси топтар мүшелері” деген таңба басты. *Таңба басылған қазақ азаматтарының, зиялалыларының саны қанша? –деген сұраққа қазіргі таңда егеменді, тәуелсіз ел бола тұрып нақты жауап*

ала алмай жүрміз. Оны Тоқтар Бейісқұлов та баса айтады, сол халқымызға мол қасірет алып келген жылдардан бері қанша уақыт өтті десеңізші! Түрлі дерек көздерінде сол қан сасыған зұлмат-зобалаң жылдарының құрбандарының саны әр түрлі болып келтірілген. Мысалы, **Ғабдул Мерқұрман келтірген** дерек көздеріне сүйенсек, КСРО-да 1937-38 жылдары, яғни, бас-аяғы бір жылдың ішінде **125 мың адам** тоталитарлық режимнің құрбаны болыпты. Солардың 25 мыңы өлім жазасына кесілді. 1921 жылдан 1954 жылдар аралығында КСРО-да 3 миллион 777 мың адам жазықсыз сотталып, оның 642 мыңы атылады. Тұрар Рысқұлов, Әлихан Бөкейханов, Бейімбет Майлин, Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Ілияс Жансүгіров, Сәкен Сейфуллин, Санжар Асфендияров, Міржақып Дулатұлы, Сұлтанбек Қожанов, Мұхамеджан Тынышбаев, Жүсіпбек Аймауытұлы, Мұстафа Шоқай, Нәзір Төрешұлы, Сейітқали Меңдешев, Ораз Жандосов, Сүлеймен Есқараев, Жақып Ақбаев, Смағұл Сәдуақасұлы, Темірбек Жүргенов, Ұзақбай Құлымбетов, Қайретдин Болғанбаев, Халел Досмұхамедов, Жағанша Досмұхамедов және басқа да ұлттың туын ұстаған қайраткерлері жазықсыз атылды.

Ал, Т.Бейісқұлов еңбектерін оқи отырып, біздің Мәскеу архивтерінен «Әділет» қоғамы жетекшілерінің өтінші бойынша 1938 жылы атылған адамдардың тізіміне үнілгенімізде мүлде басқаша деректерді табамыз. Бұл тізімдегі **642 адам** қазақтың маңдай алды азаматтары. Осы жерде негізгі мақсат-қазақтың бетке ұстар азаматының көзін жойып, бүтіндей бір халықты бастық қалдыру болғаны айқын байқалады. Тізімнен қай арыстың қай күні зұлымдықтың құрбаны болғанын көруге болады. Бізге мәлім, олар: 25 ақпан күні Санжар Асфендияров, Құдайберген Жұбанов, Сейітқали Меңдешев, Измұқан Құрамысов, Сәкен Сейфуллин, 27 ақпанда Бейімбет Майлин, Ілияс Қабылов, 28 ақпанда-Ораз Жандосов. [3].

Талас Омарбеков, тарих ғылымының докторы, профессор: «Саяси қуғын-сүргін зұлматынан жапа шеккендер мен құрбан болғандардың жалпы саны қанша?»- деген сұраққа былайша жауап қайырады: – Енді әрбір кезеңде атылғандар өте көп. 1937-1938 жылдары ең үлкен террор орын алды. Осы жылдары **50 мыңнан аса азамат құрбан** болды. Бай-құлақтарды жазалауда – 200 мың, оның алдындағы түрікшілдік, қазақ ұлтшылдығын айыптау, депортация, сонымен қатар 50 жылғы қуғын көргендер бар. Осылардың саны әлі де болса нақты емес. Саяси қуғын-сүргін деген – өте үлкен мәселе. Егер Желтоқсан оқиғасын қосатын болсақ, барлығы 500 мыңнан кем емес. Бұлардың қатарына аштықтан қырылған 2 миллионнан астам қазақты қосып отырған жоқпын. Асылында, тікелей 58-інші, 107-інші, 111-баптармен кінә тағылғандар мен «социалистік меншікке қол сұқты». Мұны айтып отырғаным, аштықтан көз жұмғандарды саяси қуғын көргендердің қатарына қосуға болмайды[2].

Ал біз еңбектерін сөз етіп отырған Тоқтар Бейісқұловтың келтірген деректері бойынша зұлмат жылдары **он бір мыңнан астам адам** қаза болыпты. Публицист қайта-қайта өтініш жазып, әбден сергелдеңге түсіп Б.Майлиннің ісімен танысуға әзер мүмкіншілік алады. Сондағы Б.Майлиннің ісінде «Дело №1,1020. По обвинению Майлина Беймбета Джармагамбетовича» делінген екен. Сонда істің 11020-ыншы болуы байланысты, КГБ қызметкерлері істі тек реттік номермен жүргізгені баршаға аян, яғни бұл дегеніміз он бір мыңнан астам адам қаза болыпты дегенге саяды. Басқа ғылыми негіздерге сүйене отырып байымдағанда Тоқтар Бейісқұловтың пікірі шындыққа үйлеседі, өйткені ол зерттеген зерттеген материалдардың архивтік көздері мығым.

Демек, Т.Бейісқұлов Бұл еңбектерінің құндылығы көптеген тарихи маңыздылығы бар мәлеметтерге толы болуында. Дегенмен, осы оқиғаның ақиқаты әлі күнге жөнді

ашылмай келе жатқан сыңайлы. Әйтсе де сол бір ызғарлы жылдар әлі де көкейден кетер емес. Кей кезде еске түсе қалса жүрекке шаншудай қадалады. Бұл атышулы оқиға қазақ халқының басына каншама қасірет әкелді. Иә, “мың өліп, мың тірілген” қазақ не көрмеді! Ғалымның еңбектерінен біз Сталиндік режим мәжбүр еткен саяси қуғын-сүргіннің талай мыңдаған құрбандары, халқымыздың қаймағы тартқан азап, тозақ салмағын сезіне отырып, өлмес рухына тағзым етеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тоқтар Бейісқұлов «Жанталас өмір», Алматы, «Арыс» баспасы, 2008 жыл
2. «Алаш айнасы» газеті, «Құжаттарды құпияландырудың не қажеті бар» №85 (85) 30.05.2009 жыл
3. Қызыл қырғын. 37-де опат болғандар Абақты «Егемен Қазақстан» газеті (1993 жыл 14 тамыздағы шығарылымы)
ЖОК 37. 016. 02:004 (574)

Байғожанова Д.С., Сергазинова Э.С.

Қазақстан, Талдықорған қаласы, I.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, DametkenSagidulla@mail.ru

КОЛЛЕДЖДЕРДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ГРАФИКА МҮМКІНДІКТЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

В исследуемой работе рассматриваются пути внедрения учебно-методической возможности изучения компьютерной графики для учащихся колледжа, а также для дистанционного обучения

The ways of introduction of teaching-methodical opportunity into study of computer graphics for college learners and for distance education learners have been considered in the researched work.

Қазіргі таңда жаңа ақпараттық технологиялардың заман талабына сай күрт дамуы елімізде кез-келген сала бойынша жұмыс жасауда, атап айтар болсақ: медицинада диагноз қоюда, экономикада, байланыс саласында, мультимедия мүмкіндіктерін өнер саласына қолдану және тағы басқалар. Солардың ішінде, әсіресе білім беру саласында көптеген жаңалықтардың ашылуына өзінің мол мүмкіндіктерін туғызуда.

Біз айналысатын білім беру саласында орта мектептерде, колледждерде және жоғары оқу орындарында оқу үрдісін жаңаша қалыптастырудың және дәстүрлі түрде оқытуды ығыстырып қолданыстан шығаруға жағдай жасауда. Мұндай өзгерістерді білім беру саласына енгізу үшін біз зерттейтін мәселелер асау орнына көбейе түсуде.

Сондай өзекті мәселелердің бірі білім беру саласында жаңаша оқыту мәселелерін жетілдіруге арналады. Сондықтан, біз зерттеу жұмысымызды *колледждерде компьютерлік графика мүмкіндіктерін оқыту әдістемесін жетілдіру жолдарына* арнағанды жөн көрдік.

Жоғарыда аталған жағдайлар білім беру жүйесінде сабақты өткізудің жаңа тәсілін, яғни қашықтықтан оқытуды енгізуге мүмкіндік беріп отыр. Ол біріншіден: оқып үйренушіге уақытты үнемдеуге және оқып үйренетін орынды таңдауға, екіншіден: қандай да бір себептермен дәстүрлі түрде оқып білім ала алмайтындарға өз бетімен білім алуға, үшіншіден: жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға мүмкіндік береді, төртіншіден: оқуға кететін шығынды әлдеқайда азайтады.

1-сурет. Электрондық оқулықтың негізгі терезесі.

Электрондық оқулық жасау барысында оның негізгі терезесін пайдаланамыз (1-сурет).

Қашықтықтан оқытуда негізінен электрондық оқулықтарды пайдаланады. Олардың *артықшылығы* кез-келген уақытта компьютерді, компьютерлік желілерді пайдалана отырып оқып үйренушінің білімді өз бетімен қабылдай алатындығында.

Электрондық оқулықтарды жасаудың негізгі нәтижесі объектілі-бағытталған Delphi бағдарламалау тілінің және Snagit мультимедиялық бағдарламасының көмегімен Adobe Photoshop растрлық графика, CorelDraw векторлық графика және 3DMax үш өлшемді графика бойынша электрондық оқулық құру, сонымен қатар лабораториялық жұмыс жасаудың әдістемесімен таныстыру.

Білім сапасын жақсарту мақсатында пәндер бойынша жаңа ақпараттық технологияларды қолдану, электрондық оқулықтар және оқытушы бағдарламалар маңызды роль атқарады. Электрондық оқулықтарды арнайы бағдарламалау тілдерінде, соның ішінде объектілі-бағытталған бағдарламалау тілдерінде жобалауға болады. Электрондық оқулықтарды жобалауда VisualBasic, Delphi сияқты бағдарламалау тілдері, сонымен қатар Snagit, ComfasioStudio сияқты және тағы басқа да мультимедиялық бағдарламаларды қолдануға болады. Бағдарламалардың және электрондық оқулықтардың бүгінгі таңда оқу үрдісіне енгізілуі студенттерді өз бетімен және қашықтан білім алуға жетелейді.

Объектілі-бағытталған Delphi бағдарламалау тілінің және Snagit мультимедиялық бағдарламасының көмегімен әр пән саласы, кез-келген пән бойынша оқытушы бағдарламаны қамтитын электрондық оқулықты даярлауға болады. Delphi объектілі-бағытталған бағдарламалау тілінде электрондық оқулықты даярлау мүмкіндігі кең. Delphi-де арнайы компоненттер кітапханасы қолданылады, олар: Standard, Additional, Win32, System, DataAccess, DataControls, DataSnap, BDE, ADO, InterBase, Decision Cube, Dialogs, Win3.1, COM+. Осы компоненттер кітапханасында орналасқан компоненттер тізімін пайдаланып, бағдарламаның интерфейсін құрып, электрондық оқулықтарды жобалауға болады. Ол үшін біз алдымен электрондық оқулықтың тақырыптық терезесін жасап алуымыз керек (2-сурет).

2-сурет. Электрондық оқулықтың тақырыптық терезесі.

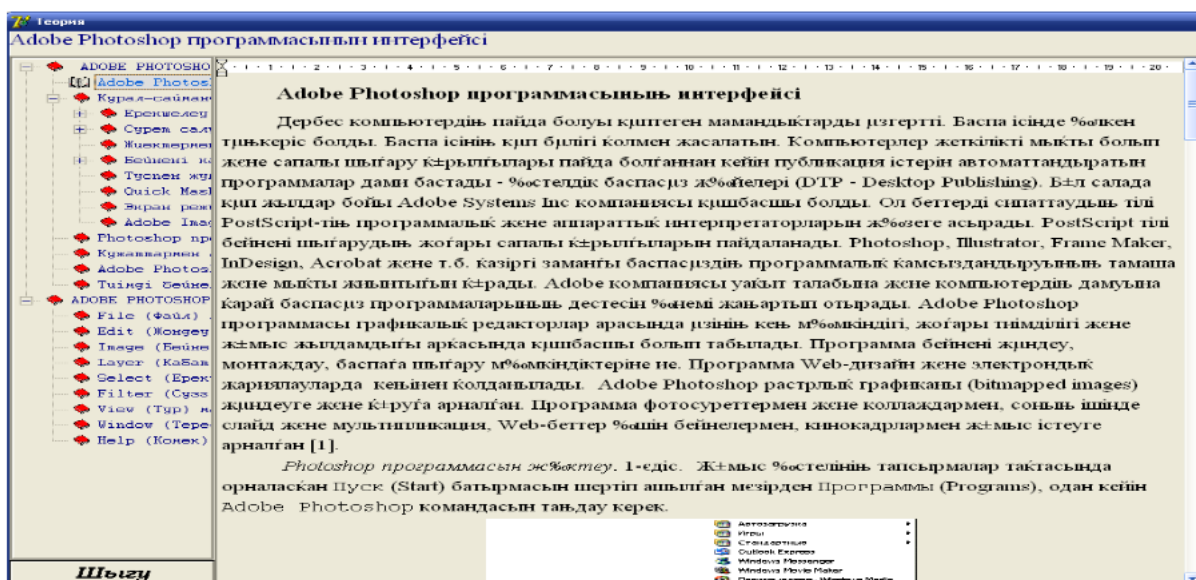
Қосымша интерфейсін құру үшін Delphi жүйесі негізгілері Standard, Additional және Win 32 парақтарында орналасқан визуалды компоненттердің кең жиынтығын ұсынады. Оларды стандартты, қосымша және 32 разрядты деп атайды. Компоненттерді бұлай бөлу көбіне парақ аттарына байланысты. Мысалы, Button және BitBtn батырмалары әртүрлі парақтарда орналасқан, бірақ функциялары бойынша ерекшеленбейді.

Сондықтан, біз зерттеу барысында Standard парағында орналасқан келесі интерфейстік компоненттерді қолдандық:

- Frames (Фреймы);
- MainMenu (негізгі меню);
- PopupMenu (қалқамалы меню);
- Label (жазба);
- Edit (бір жолдық редактор);
- Memo (көп жолдық редактор);
- Button (стандартты батырма);
- CheckBox (тәуелсіз қайтып қосқыш);
- RadioButton (тәуелді қайтып қосқыш);
- ListBox (тізім);
- ComboBox (тізімді өріс);
- ScrollBar (айналдыру жолағы);
- GroupBox (топ);
- RadioGroup (тәуелді қайтып қосқыштар тобы);
- Panel (панель);
- ActionList (амалдар тізімі).

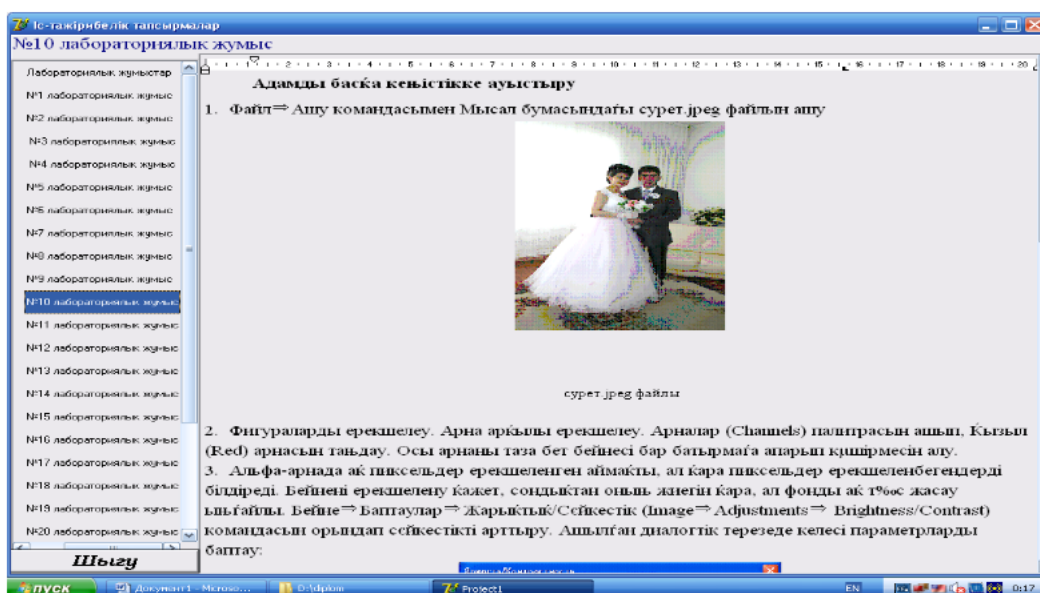
Бағдарламадағы компоненттерді қолданып қана қоймай олардың сәйкес оқиғаларына программа кодын жазу арқылы, жобаны сақтап компиляцияға жібереміз. Мысал ретінде, өзіміз қолданып жүрген «Компьютерлік графика» пәні соның ішінде Adobe Photoshop растрлық графикасына құрылған электрондық оқулықтың жалпы көрінісін келтірейік.

Бұл тақырыптық терезеден кейін таңдау терезесі ашылады, мұнда өзімізге қажетті теориялық, іс-тәжірибелік, сонымен қатар оқытушы бағдарламаны, қосымша мәліметтерді таңдап қарап, танысып, электрондық оқулық көмегімен курсты меңгере аламыз. Электрондық оқулықты жасау үшін Adobe Photoshop программасының интерфейсін оқытатын теориялық материалдар жиынтығын жүйелендіреміз (3-сурет).

3-сурет. Электрондық оқулықты жасау мүмкіндігі көрінісі.

Дербес компьютердің пайда болуы көптеген мамандықтарды өзгертті. Баспа ісінде үлкен революция болды. Баспа ісінің көп бөлігі қолмен жасалады. Компьютерлер жеткілікті мықты болып және сапалы шығару құрылғылары пайда болғаннан кейін публикация істерін автоматтандыратын программалар дами бастады – үстелдік баспасөз жүйелері (DTP – Desktop Publishing). Бұл салада көп жылдар бойы көшбасшы болып Adobe Systems Inc компаниясы келеді. Ол беттерді сипаттаудың тілі PostScript-тің программалық және аппараттық интерпретаторларын жүзеге асырады. PostScript тілі бейнені шығарудың жоғары сапалы құрылғыларын пайдаланады. Photoshop, Illustrator, Frame Maker, InDesign, Acrobat және т.б. қазіргі заманғы баспасөздің программалық қамсыздандыруының тамаша және мықты жиынтығын құрады. Adobe компаниясы уақыт талабына және компьютердің дамуына қарай баспасөз программаларының дестесін үнемі жаңартып отырады. Adobe Photoshop программасы графикалық редакторлар арасында өзінің кең мүмкіндігі, жоғары тиімділігі және жұмыс жылдамдығы арқасында көшбасшы болып табылады. Программа бейнені жөндеуге, монтаждауға, баспаға дайындау мүмкіндіктеріне ие. Программа Web-дизайн және электрондық жариялауларда кеңінен қолданылады. Adobe Photoshop растрлық графиканы (bitmapped images) жөндеуге және құруға арналған. Программа фотосуреттермен және коллаждармен, соның ішінде слайд немесе мультипликация, Web – беттер үшін бейнелермен, кинокадрлармен жұмыс істеуге арналған (4-сурет).

4-сурет. Электрондық оқулықтың тәжірибелік бөлімі

Графикамен жұмыс істеуге арналған бағдарламалар графикалық редакторлар деп аталады. Графикалық редактор екі топқа бөлінеді: растрлық графикалық редакторы және векторлық редакторы. Олардың бір-бірінен айырмашылығын екі сөзбен былай айтуға болады: растрлық графикада объектінің түсі, ал векторлықта – оның пішіні негізгі болып табылады.

Дайын растрлық кескіндерді өңдеу үшін, бүгінгі таңда Adobe Photoshop бағдарламасы ең қуатты құрылғы болып есептеледі. Техникалық операцияларда қолданылатын Adobe Photoshop редакторының негізгі аспаптары, құрал-саймандар панелінде қамтылған. Бұл құрал-саймандар панелінің ерекшелігі, балама аспаптардың болуы болып табылады.

Айтып отырған зерттеуімізде кескіндерге-кітаптық және журналдық суреттер, әр түрлі фотосуреттер, слайдтар, бейнекадрлар, мультипликациялық графиктердің кадрларын толығымен қолдануға тырыстық.

Біз зерттеу жұмысымызда қашықтықтан оқытуға қажетті электрондық оқулық жасап, колледждерге білім беруді жетілдіруге өз үлесімізді қостық деген ойдамыз.

Қорыта келгенде, біздің зерттеу жұмысымыз келешекте колледждерде сабақ беретін оқытушылар мен білімгерлерге құнды құрал болады деген үміптеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тайц А.М., Тайц А.А. Самоучитель Adobe Photoshop 7. СПб: БХВ - Петербург,- 2004. - 688 с.
2. М.Тимуров. Adobe Photoshop 7.0– Официальный учебный курс. - М.: Издательство «Мир», 2004. – 496 с.
3. Карла Роуз “Adobe Photoshop”. Издательский дом “Вильям”, Москва+Санкт-Петербург+Киев, 2004 ж.
4. Байғожанова Д.С. "ADOBE PHOTOSHOP" бағдарламасын орта мектепте сабақтан тыс уақытта қолдану. «Жаңа әлемдегі жастар және ғылым» атты Республикалық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. Талдықорған, ЖМУ, 2009. – 449 б.

Байдыбекова С.К.

Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г.Талдықорған

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОДСИСТЕМА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Қазіргі уақытта бухгалтерлік есепті компьютерлік өңдеусіз жүргізу ойға сыймайды. Бүгінгі компьютердің көмегімен бухгалтерлік есепті автоматтандыру жұмысшы үшінде, бухгалтерлік бағдарламаны қолданушы үшін қиын міндет болып емес, бірақ бүгінде бухгалтерлік есепті компьютерлендірудің оңай шешімі қиын жолмен жеткізіледі: есеп жүйесінің бөлек бөлімшелерін компьютерлендіруден бастап, кәсіпорынның балансын

күру үшін байланысты мәліметтер жиынын орнатуға дейін. Компьютерді бухгалтерлермен икемдеу (үйрену) қолданушы деңгейінде ғана емес, сонымен қатар бағдарламалауда бухгалтерлік бағдарламалар стратегиясын жақсылап қарап шығуға мүмкіндік береді.

Currently accounting without computer processing virtually is unthinkable. Accounting automation using a personal computer today is not a difficult task for either the employee or user accounting software. Today, however, simple solutions computerization of accounting achieved the hard way: from the computerization of individual sections of your work to the establishment of related databases for the balance of the enterprise. The development of computer-level accountants not only user, but also programming allows you to drastically revise its strategy of accounting programs.

Информационная подсистема бухгалтерского учета - это упорядоченная подсистема сбора, регистрации, обобщения и наблюдения информации в денежном выражении об имуществе и обязательствах предприятия путем сплошного, непрерывного и документированного учета всех хозяйственных операций. В ее основу принято включать учетные задачи, назначение которых - получение информации о фактическом состоянии управляемого объекта. Информационная подсистема бухгалтерского учета представляет информационные потоки и документооборот, характеризующие совокупность первичной информации о совершении хозяйственных операций, на основании которой выполняется различная группировка на счетах аналитического и синтетического бухгалтерского учета с целью получения сводной бухгалтерской отчетности, используемой для анализа хозяйственной деятельности предприятия, принятия руководством управляющих решений и предоставления вышестоящим и заинтересованным органам.

Учетные задачи объединены в комплексы, осуществляющие совокупность операций, выполняемых определенными участками учета. На средних и малых предприятиях возможно выполнение нескольких комплексов одним бухгалтером на одном АРМ. Как правило, такие комплексы имеют небольшой объем информации и несложные аналитические разработки.

Комплекс бухгалтерских задач характеризуется определенным экономическим содержанием, достижением конкретной цели, которое должна обеспечить функция данного участка учета, ведением определенных синтетических счетов. Комплекс задач содержит информацию о качественно-однородных ресурсах предприятия. Например, в комплексе задач по учету материалов объектами учета являются предметы труда, необходимые для изготовления продукции (сырье, материалы и др.).

В комплексе задач используются различные первичные документы и составляется ряд выходных аналитических сводок на основе взаимосвязанных алгоритмов расчетов. Алгоритмы расчетов базируются на методических материалах, нормативных документах и положениях по конкретному участку бухгалтерского учета. В состав каждого комплекса входят отдельные задачи, характеризующие логически взаимосвязанными выходными документами, получаемыми на основе единых исходных данных. Например, в комплексе задач по учету основных средств можно выделить задачи по начислению амортизационных отчислений, переоценке основных средств.

Ориентация выделения комплексов задач как содержащих информацию о качественно однородных ресурсах предприятия сложилась традиционно еще при ручном ведении учета, а затем нашла применение при централизованной обработке учетной информации в Вычислительном центре. Автоматизированная децентрализованная обработка учетных задач с использованием персональных компьютеров ориентируется на сложившиеся комплексы. Однако эксплуатационные свойства ПК, возможности их взаимодействия в вычислительной сети позволили несколько видоизменить их состав, более тесно

интегрировать обработку учетных задач, а также осуществить постепенный переход к созданию межфункциональных комплексов. Процесс интеграции автоматизированной обработки экономических задач находит отражение и в программных продуктах, модули которых реализуют различные функции управления (программное обеспечение «Галактики», «Паруса» и др.).

Состав комплексов учетных задач

Несмотря на некоторые различия в программных продуктах различных корпораций (фирм), реализующих функции бухгалтерского учета, можно выделить следующий состав комплексов бухгалтерских задач для промышленных предприятий.

1. Кассовые и расчетно-финансовые операции (операции по кассе, операции с банком, расчеты с подотчетными лицами, мультивалютный учет, расчеты с дебиторами и кредиторами, депоненты, расчеты с акционерами, учредителями, расчеты по претензиям и внебюджетным платежам, расчеты с бюджетом, расчеты за кредит).

2. Учет материально-производственных запасов (учет материалов, товаров, выпуска готовой продукции). Интеграция с задачами «складской учет», управление продажами, закупками, учет поступления, отпуска, остатков материальных ценностей, учет выдачи МБП, переоценка материальных ценностей, учет материалов по разным ценам; составление аналитических ведомостей движения материальных ценностей, инвентаризация.

3. Учет труда и заработной платы. Интеграция с задачей «табельный учет», автоматические начисления и удержания заработной платы по различным системам оплаты, составление расчетно-платежной документации, составление платежной документации по налогам в бюджет.

4. Учет основных средств и нематериальных активов (создание электронных инвентарных карточек, учет движения основных средств и НМА; начисление амортизационных отчислений, переоценка и инвентаризация ОС и НМД, списание ОС, сдача в аренду, ввод ОС в эксплуатацию).

5. Учет выпуска, отгрузки и реализации готовой продукции. Этот комплекс связан с функциями управления производством, договорами на поставку готовой продукции, маркетинговыми операциями и финансовыми расчетами с покупателями. Используется для определения финансовых результатов.

6. Учет затрат на производство (учет расходов, издержек и затрат); информационно связан с функцией управления производством, а также с такими комплексами учетных задач, как учет труда и заработной платы, учет материальных запасов, учет основных средств и др. Комплексом обеспечивается подсчет затрат на производство, учет затрат на изделия основного и вспомогательного производства по статьям расхода и др.

7. Финансовая отчетность. В этом комплексе формируются ведомости синтетического учета, и составляется бухгалтерская отчетность. Имеет тесные информационные связи со всеми комплексами учетных задач.

В качестве дополнительных комплексов, появившихся в последнее время в бухгалтерском учете, можно назвать такие, как финансовый анализ, учет внешнеэкономической деятельности, учет финансовых инвестиций в основной капитал, учет ценных бумаг, учет финансовых вложений, учет капитала и резервов и др. Дополнительными модулями обеспечивается многоплановость счетов бухгалтерского учета, возможность ведения параллельного учета в нескольких планах бухгалтерского учета; составление консолидированной отчетности корпорации.

Новые версии программных продуктов, как, например бухгалтерские программы «БЭСТ-4», «Scala», которые используют в своей работе многие организации, объединяют информацию комплексов различных участков учета. Например, при учете труда и заработной платы одновременно происходит выписка платежных документов по платежам в фонды (платежные поручения по оплате подоходного налога, начисления в

пенсионный фонд, медицинское страхование, начисление в фонд занятости). Выполнение такой машинной программы объединяет два комплекса учетных задач - учет труда и заработной платы и финансово-расчетные операции.

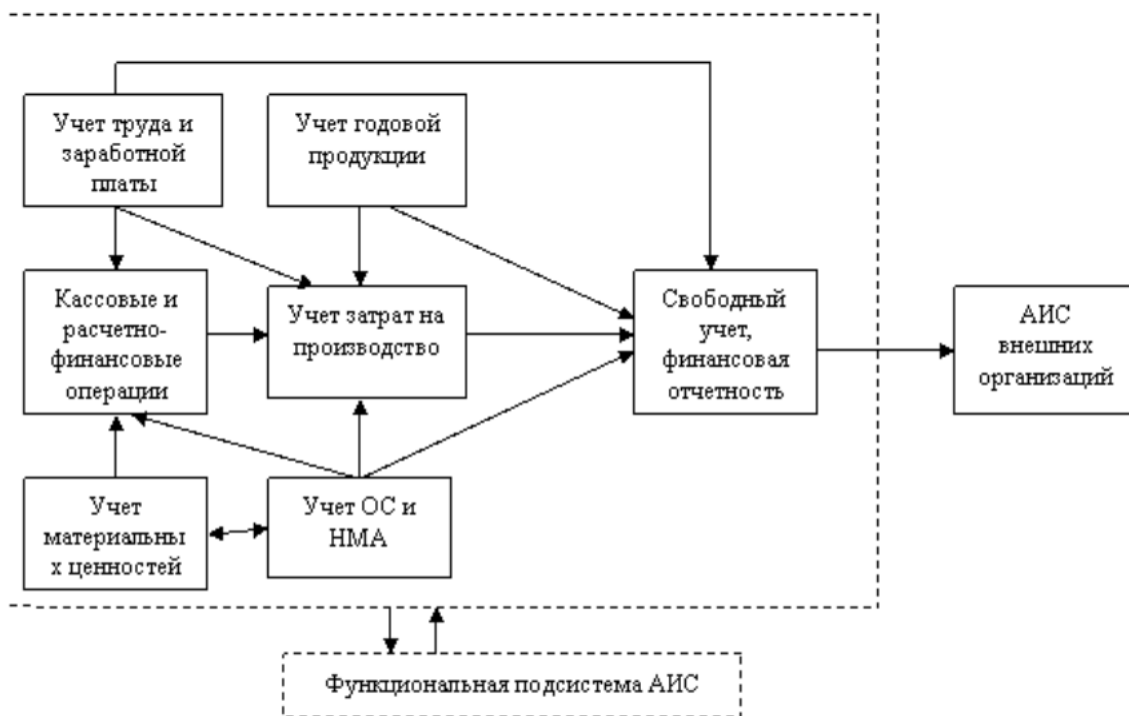

Рисунок -1 Информационные связи функциональной подсистемы «Бухгалтерский учет»

Взаимная увязка комплексов учетных задач заложена в самой методологии бухгалтерского учета, системе ведения счетов и выполнения проводок, где каждая хозяйственная операция отражается дважды: в кредите одного счета и дебете другого. Информационные связи комплекса учетных задач позволяют выделить три фазы обработки, заложенные в основу машинных программ.

На первой фазе производится первичный учет, составление первичных бухгалтерских документов, их обработка и составление ведомостей аналитического учета по каждому участку учета (например, по учету заработной платы составляется расчетно-платежная документация, своды начисленной и удержанной заработной платы и др.). Все операции преобразования выполняются на основании пакета прикладных программ конкретного участка учета или встроенным модулем в единую программу бухгалтерского учета.

Второй фазой обработки является составление бухгалтерских проводок и их размещение в различных регистрах аналитического и синтетического учета, журналы-ордера по номерам счетов. Компьютерная обработка позволяет полностью автоматизировать этот процесс, формируя проводки по окончании решения каждого участка учета.

Третья фаза обработки заключается в составлении сводного синтетического учета: оборотно-сальдовых ведомостей, Главной книги, баланса и форм финансовой отчетности.

Между комплексами бухгалтерского учета существуют информационные связи, взятые в основу организации вычислительной сети бухгалтерии. Для таких участков учета, как учет основных средств, учет готовой продукции, учет финансово-расчетных операций, учет материальных ценностей, учет труда и заработной платы, формирование исходной информации происходит, как правило, за счет первичного учета и отражения хозяйственных операций в первичных документах. Для задач по учету затрат на производство и сводному учету входной информации, в основном, служат результаты

решения (сводные проводки) других комплексов учетных задач. Особого внимания заслуживает формирование информационной базы по учету затрат на производство, где основным источником являются итоговые данные, полученные ранее при решении задач по учету основных средств, материалов, труда и заработной платы, готовой продукции.

Организация АИС предприятия (организации, фирмы) основана на установлении информационных связей различных служб управления.

Информационные связи бухгалтерского учета с другими подразделениями относятся к разновидности внешних связей. Так, например, при учете наличия и движения материальных ценностей могут быть задействованы специалисты нескольких подразделений: склада, бухгалтерии, технического отдела и производства. Складской работник обеспечивает ведение картотеки склада, регистрацию прихода - расхода материальных ценностей и получение первичных документов. Бухгалтер, получив первичные документы, выполняет бухгалтерские проводки и составляет аналитические сводки. Работник технического отдела контролирует информацию о наличии материала на складе, нормы его расхода и запасы. Контролируется также отпуск материалов в производство и возврат из него. Предполагается четкое разделение функций между специалистами различных подразделений и бухгалтерией. Все документы, сформированные в различных подразделениях, например, при выполнении закупок материалов, продаже готовой продукции, производстве, приеме и отпуске материалов, считаются первичными. Первичные документы могут поступать в бухгалтерию извне на бумажных носителях, а также формироваться автоматически на автоматизированных рабочих местах специалистов.

Сформированные автоматически первичные документы по каналам связи передаются на АРМ бухгалтера соответствующего участка учета. Для учета хозяйственных операций и отражения их в Главной книге и отчетных документах, работники бухгалтерии формируют проводки по счетам бухгалтерского учета.

Для автоматизации формирования проводок в машине программами предусматривается создание каталога типовых хозяйственных операций. Каждая хозяйственная операция может выполнить одну или сразу несколько типовых проводок по документу. База данных типовых проводок может корректироваться и дополняться в соответствии с требованиями предприятия. Описание типовой хозяйственной операции включает в себя следующие элементы:

- наименование хозяйственной операции;
- корреспонденция счетов в проводках; при необходимости могут быть указаны субсчета, коды аналитического учета, структурные подразделения;
- алгоритмы расчета суммы проводки.

Все проводки, как уже отмечалось, фиксируются в журнале хозяйственных операций - реестре, содержащем перечень хозяйственных операций за отчетный период, расположенный по датам их занесения в журнал. Журналы хозяйственных операций могут быть организованы по-разному. Для малых и средних предприятий, как правило, машинной программой предусмотрено ведение единого журнала, в который заносятся проводки по всем участкам учета. На крупных предприятиях ведется обработка по участкам учета на отдельных АРМ, где создаются свои журналы хозяйственных операций, данные которых впоследствии автоматически концентрируются в АРМ главного бухгалтера и используются для составления сводной бухгалтерской отчетности.

В подсистеме бухгалтерского учета предусмотрено формирование финансовых документов, сопровождающих движение наличных денежных средств (кассовые ордера) и безналичных (платежные поручения и др.). Эти документы могут быть связаны с документами, созданными в различных функциональных подсистемах. Обеспечивается возможность автоматизированного ввода банковских выписок в виде текстовых файлов, пересылаемых модемной связью из банка, а также выполнение электронных платежей (в электронных стандартах банков-корреспондентов).

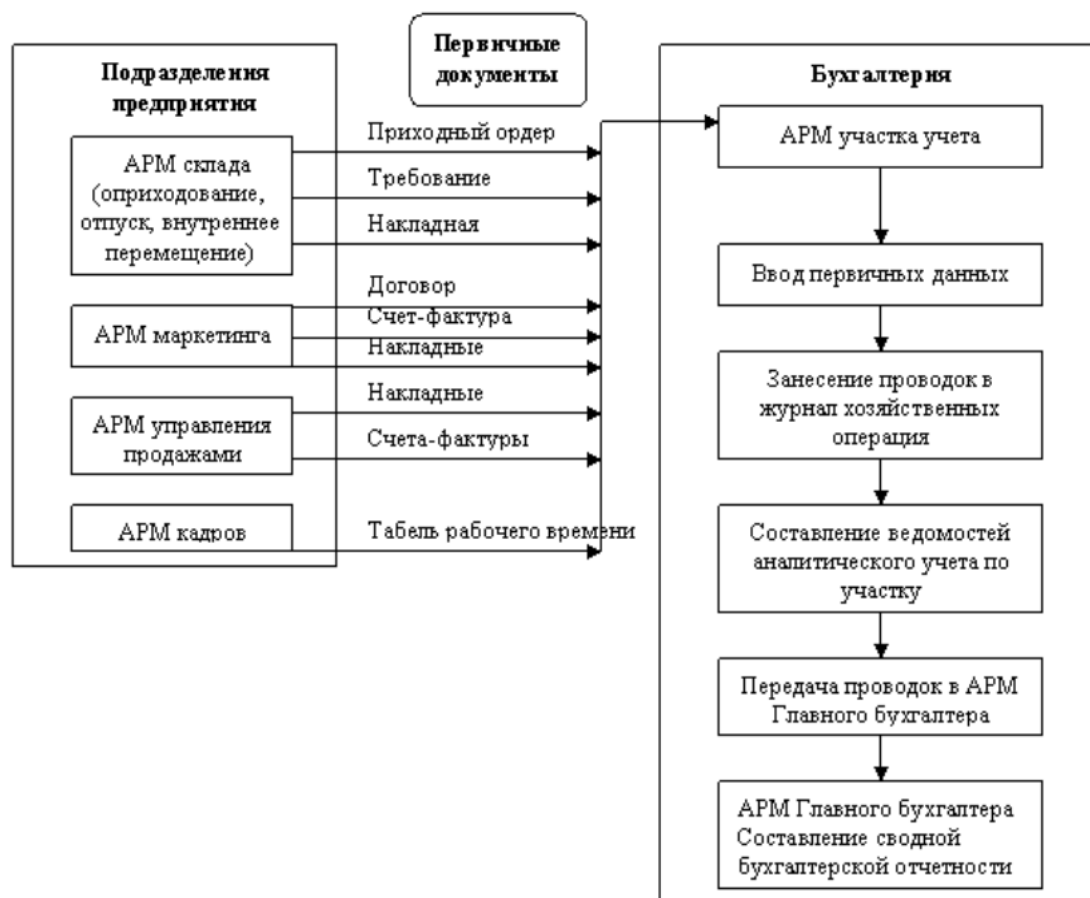

Рисунок- 2 Информационные связи с бухгалтерским учетом

ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Брага В.В., Левкин А.А. Компьютерные технологии в бухгалтерском учете на базе автоматизированных систем. Практикум. – М.: ЗАО«Финстатинформ», 2001. – 220с.
- 2.Глицкий А.Б. Применение автоматизированных систем бухгалтерского учета на предприятии. – М.: Финансы и статистика, 2002. –320с.
- 3.Информационные системы бухгалтерского учета / Под ред. проф. В.И. Подольского. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 195с.
- 4.Балабайченко Е.Е., Мушатовый И.Ф. Компьютер для бухгалтера. - М., 2001. - 320с.

Г.К. Байжикенова

Назарбаев Интеллектуальная школа, г.Талдыкорган

ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ

НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЗАРБАЕВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ШКОЛЕ Г.ТАЛДЫКОРГАН

Мақалада БҰҰ жариялаған тұрақты даму қағидаларының маңыздысы - азаматтардың өмір бойы үзіліссіз білім алу қағидасы сөз болады. Мұнда Талдықорған қаласы физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебінде көпдеңгейлік, көпсатылылық және көпбағдарлылықты қамтамасыз ететін үзіліссіз оқудың жаңашыл үлгісі қарастырылған. Бұл жолмен Еуропалық одақтың меморандумында анықталған үзіліссіз оқудың негізгі алты қағидасы: жалпыға ортақ жаңа базалық білім және дағды, адам ресурсына инвестицияны ұлғайту, оқу мен оқытудың жаңа әдістемесі, алған білімді бағалаудың жаңа жүйесі, тәлімгерлік пен кеңес беруді, қашықтықтан оқытуды дамыту жүзеге асырылады.

Summary report of the Principal of Nazarbayev Intellectual School of Physics and Mathematics direction in Taldykorgan on New model of continuing education in the intellectual school

This article deals with the constant principle of the UN, then there is the concept of education throughout life. Also, it explores the new multi-level, different directions of the model of continuous education at Nazarbayev intellectual school in Taldykorgan. There are six areas are being identified by the memorandum of the European Union, such as universal basic education, new teaching methods and learning a new system of assessment of acquired knowledge, mentoring, development of distance learning.

Последовательная модернизация экономики Казахстана требует новых шагов по реформированию образования. Среди принципов устойчивого развития, провозглашенных ООН, особое место занимает принцип непрерывного образования граждан в течение всей их жизни, то есть учение длиною в жизнь.

Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления г.Талдықорған представляет собой инновационную Модель непрерывного образования, в которой присутствуют многоуровневость, многоступенчатость и многопрофильность. Через эти подходы решаются шесть основополагающих принципов непрерывного образования, которые определены меморандумом Европейского союза: *новые базовые знания и навыки для всех, увеличение инвестиций в человеческие ресурсы, инновационные методики преподавания и учения, новая система оценки полученного образования, развитие наставничества и консультирования, развитие дистанционного обучения.*

Назарбаев Интеллектуальная школа – инновационная полиязычная модель образования, сочетающая классические традиции естественно-математического обучения и современные достижения казахстанской и мировой педагогической практики. Модель направлена на воспитание интеллектуальной личности, ориентированной на высокие нравственные ценности, интегрированной в систему национальной и мировой культур, способной активно участвовать в духовном и социальном развитии общества, осуществлять осознанный выбор профессии.

Стратегической целью НИШ является обеспечение высокого качества образования, направленного на воспитание и обучение интеллектуальной элиты Казахстана:

- владеющей тремя языками, информационными технологиями;
- способной осуществлять осознанный выбор профессии и поступить в международно-признанные университеты по профилю обучения;
- готовой к обучению на протяжении всей жизни;
- гармонично сочетающей в себе общечеловеческие и этнокультурные ценности;
- способной адаптироваться в обществе и быть конкурентноспособным человеком.

Образовательная модель 1

Начальная школа:

- 1. Состоит из детского сада, предшколы и начальной школы;
- 2. Содержание образовательных программ основано на интеграции казахстанских и международных программ с учетом раннего профилирования по предметам естественно-математического направления;
- 3. Используется критериальная система оценивания;
- 4. Изучение трех языков в качестве предметов, внедрение казахского языка в качестве рабочего.

Программы начальной школы направлены на:

- 1. развитие личности ребенка через детскую любознательность, игровую, проектную и познавательную деятельность;
- 2. развитие общеучебных навыков и умений, формирование навыков исследования;
- 3. раннее профилирование по предметам естественно-математического направления;
- 4. формирование полиязычной среды.

Образовательные программы начальной школы реализуются через основные группы предметов: языки, математика, социальные науки, естественные науки и технология, изобразительное искусство, социальное и физическое воспитание и поисково-познавательную деятельность учащихся и нацелены на *«формирование стартового интеллектуального потенциала и хорошее здоровье молодых казахстанцев»*.

Основная школа:

- Реализуется углубленное изучение предметов физико-математического направления;
- Содержание образовательных программ основано на интеграции казахстанских и международных программ с учетом профилирования по предметам естественно-математического направления;
- Система оценивания - критериальная;
- Изучение трех языков в качестве предметов, внедрение русского языка в качестве рабочего;
- Учащиеся, успешно прошедшие итоговую аттестацию, получают Свидетельство об основном среднем образовании (после окончания 9 (10) класса).

Учебные программы основной школы направлены на:

- профилирование по предметам естественно-математического направления;
- развитие и постоянное наращивание творческого потенциала учащихся;
- формирование навыков самостоятельной, проектной и исследовательской деятельности;
- межпредметную интеграцию;
- полиязычное обучение.

Программы исследовательской деятельности основной школы направлены на:

- обозначение сути проблемы или идеи в форме, требующей проверки экспериментом;
- формулирование гипотезы, постановка вопроса, выдвижение познавательной задачи;
- планирование и проведение эксперимента, включая выбор процедур и оборудования;
- фиксация результатов, проведение нужных измерений, анализ данных эксперимента;
- описание результатов эксперимента, формулирование вывода, прогнозирование путей улучшения эксперимента, его дальнейшего развития.

Образовательные программы реализуются через основные группы предметов, инновационные подходы к обучению, междисциплинарную проектную деятельность и нацелены на *«развитие критического и креативного мышления»* учащихся.

Старшая школа:

Реализуется целевая подготовка по предметам физико-математического или химико-биологического направлений;

- Содержание образовательных программ основано на интеграции казахстанских и международных программ с учетом профилирования по предметам естественно-математического направления;
- Система оценивания- критериальная;
- Изучение трех языков в качестве предметов, внедрение английского языка в качестве рабочего;
- Учащиеся, успешно прошедшие итоговую аттестацию, получают соответствующие документы об окончании средней школы (Аттестат об общем среднем образовании после окончания 11 (12) класса), Сертификат ЕНТ, сертификаты IELTS, TOEFL, SAT I, SAT II и др. по выбору учащихся.

Учебные программы старшей школы направлены на:

- целенаправленную подготовку учащихся по предметам естественно-математического направления, формирование профессионального интереса и осознанного выбора профессии;
- более полный учет интересов, склонностей и способностей учащихся, построение индивидуальной траектории учения;
- исследовательскую и научную деятельность;
- полиязычное обучение.

Программы исследовательской деятельности старшей школы направлена на:

- применение знаний к решению широкого круга проблем, синтезирование и оценивание новых идей, понимание сущности науки;
- применение широкого спектра научной лексики;
- понимание вклада науки в жизнь общества;
- понимание влияний моральных и этических аспектов, связанных с внедрением науки в жизнь.

Образовательные программы старшей школы реализуются через различные формы самостоятельной, проектной и исследовательской деятельности учащихся и нацелены на формирование *«фундамента для воспитания интеллектуальной элиты Казахстана»*, способной *«конкурировать на международном уровне»*.

Для поиска, расширения географии охвата, мотивационной поддержки учащихся, способных к изучению естественно-математических наук, из сельских регионов на базе Интеллектуальных школ организован ряд мероприятий с использованием инфо – коммуникационных технологий: виртуальная школа для учащихся 4-6 классов, интеллектуальная игра, каникулярная школа, Оркеновская олимпиада для учащихся 5-6 классов.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Бұл мақала бастауыш сынып мұғалімінің іс-тәжірибесіне негізделіп жазылған. Мақалада оқудың тілдік құрал ретіндегі маңызы, оның оқушылардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге және дамытудағы рөлі жайлы айтылған. Атап айтқанда, оқу бағдарламасындағы барлық пәндер бойынша оқулықтағы мәтіндерді меңгеру және өз ойларын жеткізу ептілігі туралы баяндалған. Мақаланың практикалық маңызы бар.

Forming communicative competence junior classes at the literature. It is based on experience of junior classes teacher. This article is about the essence of reading and its role in developing the main communicative abilities and first of all their own thoughts, acquiring knowledge during the reading educational texts of schools curriculum.

Литературное чтение – один из основных предметов в системе начального образования. Наряду с русским языком он формирует функциональную грамотность, способствует общему развитию и воспитанию ребёнка. Успешность изучения курса литературного чтения обеспечивает результативность обучения по другим предметам начальной школы. Важнейшей особенностью предмета является формирование и развитие навыка чтения, а также таких качественных характеристик чтения как сознательность и выразительность. Развитие навыка чтения предполагает на первом году обучения становление механизма чтения, овладение слоговым и комбинированным способами чтения; на втором году обучения – интенсивное овладение способом чтения целыми словами, наращивание темпа чтения, освоение способа чтения молча; на третьем году обучения – становление способа чтения целыми словами в темпе, соответствующем скорости разговорной речи учащихся, освоение продуктивного чтения молча; на четвёртом году обучения – совершенствование навыка чтения, наращивание скорости правильного и выразительного чтения, не препятствующей пониманию прочитанного, переход на продуктивное чтение молча, которое является более высокой степенью овладения чтением.

Объектом изучения на уроках литературного чтения является детская художественная литература. Своеобразие литературы проявляется в ее многофункциональности: она несет в себе познавательную, развивающую, воспитательную, коммуникативную, эстетическую функции и воздействует не на отдельные стороны психики человека, а на личность в целом. Литература вобрала в себя социальные и нравственные идеалы, образцовый язык, культуру общества. Литература имеет в своем арсенале огромный потенциал духовных ценностей, которые могут обогатить человека, стать эффективным средством его развития. Начальная ступень

школьного образования должна максимально использовать все функциональные возможности литературы.

Приоритетной целью обучения литературного чтения в начальной школе является формирование читательской компетентности младшего школьника, осознание себя как грамотного читателя, способного к использованию читательской деятельности как средства самообразования.

Но сегодня не секрет, что уже первоклассники, только-только научившись читать, тут же теряют интерес к чтению и урок литературного чтения считают одним из нелюбимых. Учителю необходимо владеть разными приёмами работы над содержанием текста, чтобы не только поддерживать интерес к чтению, но и развивать его от урока к уроку. Основным приёмом, обеспечивающим развитие читательской компетентности, является многократное обращение к тексту, перечитывание его каждый раз с новым заданием. Вот тогда-то ребёнок откроет в нём что-то новое, чего не заметил при первом чтении. Цель учителя - создание благоприятных условий для работы над содержанием, разбором и усвоением прочитанного на основе разнообразия форм, методов и видов работы. Стараться подчинить уроки литературного чтения урокам русского языка, природоведения, развития речи, больше внимания уделять словарной работе, чаще использовать разнообразные творческие задания, сочетать коллективную и индивидуальную работу на уроке, учить работать с текстом.

Из своей практики хочу поделиться тем, какие виды работы над текстом я использую на уроках литературного чтения.

1. Чтение произведения и определение его жанра.
2. Чтение и пометка непонятных слов.
3. Чтение, нахождение отрывка к рисунку.
4. Чтение и рисование рисунка к прочитанному стихотворению.
5. Чтение и рисование обложки к рассказу, сказке.
6. Чтение произведения и соотнесение рисунков порядку цепочке событий в произведении.
7. Выразительное чтение отрывка рассказа (стихотворения) по собственному выбору.
8. Нахождение в тексте отрывка, который поможет ответить на вопрос.
9. Чтение, составление вопросов к прочитанному абзацу (тексту).
10. Чтение, деление текста на части.
11. Чтение, составление словесного плана или плана в виде рисунка.
12. Чтение отрывка, к которому можно подобрать пословицу.
13. Чтение текста и сбор пословицы из слов.
14. Чтение, нахождение предложений, которые стали поговорками (для басни).
15. Чтение и установление, что правдиво, а что вымышлено (для сказки).
16. Чтение по ролям.
17. Чтение по ролям диалога, исключая слова автора.
18. Чтение с последующим инсценированием прочитанного отрывка.
19. Чтение предложений с использованием заменителей. Например, прочитайте и подумайте, каким символом, знаком можно изобразить говорящего. Нарисуйте символы слева от реплик.
20. Нахождение отрывка, который нужно прочитать презрительно, строго, с мольбой, досадой, возмущением, насмешкой и т.д.

21. Нахождение и чтение предложения с восклицательным знаком, вопросительным знаком, с однородными членами предложения.
22. Нахождение и чтение образных слов и описаний.
23. Установление путём чтения причинно-следственных связей.
24. Нахождение и чтение слов, словосочетаний, которые можно использовать при написании сочинения.
25. Чтение с выписыванием слов на заданную тему. Например «зима».
26. Чтение текста голосом героя.
27. Чтение и нахождение слов, которые, по-твоему, устарели.
28. Чтение стихотворения и пересказ его прозой.
29. Чтение и подбор из текста слов – признаков.
30. Чтение и объяснение одним предложением значение слова.
31. Чтение и дописывание предложений словами из текста.
32. Чтение и вписывание в предложения подходящих по смыслу слов.
33. Чтение и выделение рифм, обращений; слов и выражений, которые придают тексту торжественность.
34. Чтение и разгадывание (составление) кроссворда.
35. Чтение, заполнение схемы и выделение красной стрелкой тех, к кому герой произведения относился с любовью, а синей – кого не любил.
36. Чтение и заполнение таблицы словами из текста.
37. Чтение и выполнение тестовой работы.
38. Чтение и раскрашивание картины, используя краски Художника-Осени.
39. Чтение, пересказ прочитанного произведения с помощью жестов, мимики.
40. Чтение, перемена ударного слова в предложении, перемена порядка слов, изменение жестов.
41. Чтение и пересказ от лица героя произведения.
42. Чтение, представление и описание героя произведения.
43. Чтение сказки и изменение хода событий.
44. Чтение с сокращением текста. Подготовка к сжатому пересказу.
45. Чтение, придумывание продолжения рассказа.
46. Чтение, придумывание другого заголовка к произведению.
47. Чтение, создание своего образа. Например, образа «счастья», «красоты».
48. Чтение и проведение следственного эксперимента. Например, кто мог сказать такие слова?
49. Чтение, расшифровка обряда.
50. Чтение, создание собственного текста на основе художественного произведения (текст по аналогии).
51. Чтение, характеристика героя произведения с использованием художественно-выразительных средств данного текста.
52. Чтение, самостоятельный выборочный пересказ по заданному фрагменту: описание места действия.

Описанная группа заданий способствует формированию у школьников умения «переводить» текст на свои слова, глубоко проникать в его содержание, извлекать из содержания актуальные для той или иной ситуации элемента текста, обращать внимание на то, о чем в тексте не сказано прямо и т.п.

Представляется, что проанализированный подход к обучению чтению позволит, прежде всего, развить у учащихся необходимые для формирования коммуникативно-речевых умений механизма речи, совершенствование которых следует начинать в начальной школе. Условие начального обучения обеспечивают результативность,

эффективность этой работы, так как она может вестись непрерывно, на всех уроках школьной программы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Журнал «Начальная школа» № 5, -М: Просвещение, 2001-79 с.
2. Н.А. Ипполитова «Особенности обучения чтению в начальной школе»
3. И.Т. Федоренко «Совершенствование техники чтения школьников» М: Педагогика, 1980-146 с.

УДК 33 (574)

Берикова А.К.

Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова, г.Талдыкорган

К ВОПРОСУ ОБ ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ СТРАНЫ

The article deals with the question of industrial-innovative development of the country.

Индустриалдық инновациялық даму бағдарламасының Қазақстанда қолдануы туралы.

Качественный рынок Казахстана в экономическом плане связан с индустриально-инновационным развитием страны. Если в Казахстане один работник производит продукции на 17 тысяч долларов в год, то в развитых странах этот показатель превышает 90 тысяч долларов. Отсюда следует, что надо повышать производительность труда посредством внедрений инноваций. Об инновациях, об инновационных технологиях говорят и пишут все. Но проблема применений инноваций, остается, по сей день нерешенной. Что же мешает инновациям? Какую бы сферу экономики не взяли, эта проблема упирается то в нехватку денег, то нехватку кадров, то в нехватку проектов, идей и т.д. Не говоря о социальной поддержке научной интеллигенции, повышении заработной платы, об обеспечении жильём талантливую молодежь и о многом другом.

На решение этих проблем, направлена программа форсированного индустриально-инновационного развития страны (ФИИР), которая была принята в стране семь лет назад. Разработана детальная Карта индустриализации республики. Среди первоочередных задач индустриализации – ускоренная диверсификация, повышение конкурентоспособности национальной экономики, рост производительности труда и другие. Эти задачи, стоящие

перед экономикой страны находятся в прямой зависимости друг от друга. Создать конкурентоспособную экономику без индустриально-инновационного процесса, без диверсификации на сегодня практически немыслимо, так как производительность труда находится в прямой зависимости от механизации, автоматизации условий труда.

Индустриализация в первую очередь нацелена на интеграцию науки и производства, превращению её в общенациональную задачу государственного уровня, а также создание государственных органов управления научно-техническим прогрессом. Все эти задачи предполагают выработку научно-технической политики государства. В основе индустриализации страны лежит взаимосвязь науки и производства. Разорванная связь между ними в конце 90-х годов до сих пор не налажена. Предпринятые попытки пока что безрезультатны. Надежды на восстановление связываются с законом «О науке».

Наука – одна из тех сфер человеческой деятельности, где наиболее ярко проявляется творческий потенциал отдельных личностей и всего человечества. Наука – захватывающе интересное дело, в котором есть и красота, и взлеты человеческого духа, и свет истины. Только эта истина, не приходит сама по себе, как озарение, а добывается тяжелым и упорным трудом. [2].

Современная наука в стране требует коренные преобразования, которые должны привести к позитивным сдвигам в этой сфере. Немаловажную роль в процессе модернизации науки должна сыграть вузовская наука. Сегодня казахстанская наука и подготовка научных кадров сосредоточены в основном в университетах. Именно в высших учебных заведениях находится основной интеллектуальный потенциал. Глава государства Н.А. Назарбаев, выступая с лекцией перед студентами «Назарбаев университет» подчеркнул, что необходимо в стране создавать культ непрерывных знаний. Знания не только сила, но и выгодный товар, на котором при грамотном подходе можно зарабатывать не меньше, чем от продажи «черного золота». По его словам, в современном мире образовательные услуги приносят хорошую прибыль. Глава государства выразил надежду, что у нас будут свои нобелевские лауреаты и талантливая молодежь станет гордостью казахстанской науки и прославят Казахстан на весь мир в будущем. «Только своей образованностью мы можем покорить мир. Только знания открывают человеку путь к известности, славе, достатку и благополучию»[1].

К примеру, в США знания называют «стомиллиардным бизнесом», так как ежегодно он приносит в казну этой страны 7 млрд. долларов.

В Австралии образование стоит на 3 месте по уровню доходов в бюджет. В год она получает 3 млрд. долларов на экспорте образовательных услуг по Тихоокеанскому региону и Южной Азии.

В законе «О науке» основной упор делается на создание исследовательского университета, который участвует в организации и проведении фундаментальных и прикладных научных исследований, иных научно-технических, опытно-конструкторских работ.

Основной задачей исследовательского университета является интеграция научной деятельности и образовательного процесса. Исследовательский университет вправе разрабатывать и реализовать образовательные программы высшего и послевузовского образования, а также устанавливать дополнительные требования профильной направленности при приеме на обучение. Это положение будет способствовать решению некоторых проблем существующих сегодня. Во-первых, преподаватели университетов смогут заниматься научными исследованиями наравне с научными сотрудниками НИИ. Во-вторых, известные ученые, работающие в НИИ, будут иметь возможность преподавать в университетах, непосредственно выступать с лекциями перед студенческой аудиторией, тем самым, соединяя академическую науку и прикладные исследования. В-третьих, к научным исследованиям будет широко привлекаться талантливая молодежь. И, наконец, рационально будут использоваться бюджетные средства, выделяемые государством на развитие фундаментальной и прикладной науки, так как их не надо делить между вузами и НИИ.

Сегодня вектор научных поисков фундаментальных исследований следует направлять в сторону изучения малоизвестных, неисследованных объектов, явлений природы, а прикладных исследований - на достижение конечного результата. К примеру, взять открытие графена. Графен - прозрачный, двухмерный, абсолютно плоский наноматериал. Он в 200 раз прочнее стали, и обладает невероятной сверхпроводимостью. К 2020 году, а может и раньше, по мнению ученых, он будет освоен промышленно. Несомненно, графен как прорывной материал 21 века поменяет расклад мировой экономики в будущем, повлияет на потребность в полезных ископаемых, а следовательно, и на межгосударственные торговые отношения.

Открытие графена – это сигнал, подтверждающий прогнозы известных в мире экономистов, что в 21 веке научно-технический прогресс изменит роль полезных ископаемых, за исключением пресной воды, они не будут играть в экономике важную роль, которая отводится им сегодня. Следовательно, в будущем не эффективна та экономика, которая основана на экспорте сырья. В этом плане, как известно, Казахстан на сегодня является в мире крупным поставщиком сырья. Поэтому стране в долгосрочной перспективе необходимо позаботиться о своем будущем, расставить приоритеты и выбрать правильные ориентиры развития отечественной экономики и науки.

Конечно, невозможно быть лучшими во всех отраслях экономики. Наша задача взять за основу те отрасли экономики, которые будут определены как основные для развития. Такая экономика зарабатывает твердую валюту и поддерживает платежный баланс страны. По мнению специалистов в этой сфере при выборе этих секторов должны учитываться два фактора: первый - это потребности мировой экономики, во-вторых - преимущества государства.

В настоящее время наблюдается резкий рост, как потребления, так и цен на первоочередные продукты питания. Это происходит как из-за ограниченности земельных возможностей, так и из-за роста населения во всем мире, в первую очередь в Китае, Индии, странах Африки, Азии и Латинской Америки. Поэтому потребление продуктов питания будет расти. Следовательно, в краткосрочной перспективе конкурентоспособной

отраслью для Казахстана может стать сельское хозяйство и пищевая промышленность, поэтому на эти сферы делается основной упор.

К числу перспективных отраслей экономики можно отнести производство продукции нефтехимии, а также производство продуктов биоэнергетики (биоэтанол, биогаз, биодизель). Таким образом, можно выделить три основные отрасли: пищевая промышленность, биоэнергетика, нефтехимия. Помимо основных, надо выделить и вспомогательные отрасли. Это транспортная логистика, развитая система вспомогательной инфраструктуры. Кроме этого следует развивать отрасль по производству продукции из отходов, которая отчасти решит экологические проблемы.

Все эти и другие отрасли, востребованные временем, будут эффективны, если будут широко внедрять инновационные технологии, существующие на сегодня, которые влияют, как на качество, так и на себестоимость производимой продукции, способной конкурировать на мировом рынке.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Культ непрерывных знаний.// Литер. 8 декабря, 2010г.
2. Трунковский Е. Что такое наука?// Наука и жизнь.2010. №10.С.3-6.

Борибекова Ф.Б., Стамбекова А.С.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы
Stambekova_81@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ МҰҒАЛІМНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІСКЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

В статье рассмотрены пути формирования инновационных навыков учителей в системе образования.

The article has done way formulation of new skills of teachers in the educational system.

XXI ғасырдың жан-жақты зерделі талантты адамын қалыптастыру бағытында білім беру ісі бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Қазақстанның дамуына білім мен ғылымның әсер етуі үшін дүние жүзілік кеңістігіне ену, оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіру білім беру жүйесіне жаңа талаптар қоюда. Осы тұрғыдан алғанда бүгінгі таңда мұғалімге білім берудің тиімді жолдарын қарастыру, таңдай білу еркіндігі тиіп отыр.

Қазіргі уақыттың ерекшелігі әр баланың тұлғалық дамуына қарай келер ұрпаққа бүгінгі қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми – педагогикалық негіздерін меңгеруі. Ал ғылым мен техниканың жедел дамыған, мәліметтер ағымы күшейген XXI ғасырда жан-жақты шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыру мектептің басты міндеті болып отыр.

Педагогикалық қызметке ынтасы жоғары, білім беру саласындағы үнемі жаңарып отыратын өзгерістерге икемді, инновациялық технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде қолдана алатын мұғалімнің инновациялық іскерлігінің жоғары болуы қажет. «Іскерлік» ұғымын ғалым педагог, психолог А.В. Усова екі мағынада: адамның бағыт-бағдар ала білуіне тиісті мақсаттар мен шарт жағдайларға сәйкес әрекеттерді орындау мүмкіндігі және жаңа тың білімнің әртүрлі әрекеттер арқылы іске асуы ретінде түсіндіреді.

Педагогикалық және психологиялық зерттеулерге талдау оқушының ақыл-ойының дамуы мен логикасының жетілуіне, шығармашылық қабілетінің пайда болуына сана-сезімінің өсуіне, дүние тануына мұғалімнің инновациялық іскерлігінің қажет екендігін көрсетеді. Яғни мұғалімнің инновациялық іскерлігі дегеніміз өз пәні бойынша кәсіби білімділігінің және оқушының жеке психологиялық ерекшеліктерін анықтайтын, өтілетін сабақтың мазмұнын ашып, белгіленген мақсаттарға жеткізетін қажетті инновациялық технологиялардың стратегияларының орындалуы болып табылады. Мұнда мұғалімнің инновациялық іскерлігі, оның мүмкіндігінше қолданған жаңа технологияның элементтері арқылы әр түрлі жағдаяттардан шешім таба білуіне, оқушының сабақта белсенді дамып келе жатқан мүшесі ретінде қабылдай білуіне, инновациялық стратегиялардың өзгеруіне қарай мақсат пен міндеттерді өзгертіп, қайта құруынан сонын нәтижесінде мұғалімнің өз жұмысының нәтижесін көре білуінен және т.б. айқын көруге болады.

Мұғалімнің инновациялық іскерлігі педагогтың әр түрлі инновациялық әрекеттерінің жиынтығын көрсетеді. Сондай-ақ мұғалімнің жеке психологиялық, педагогикалық ерекшеліктерін айқындап, оның кәсіби біліктілігін дәлелдейді.

В. Беспалько, Л. Выготский, Л. Занков, И.А. Зимняя, М. Эрдниев, Д.Б. Эльконин, Ш.А. Амоношвили, В.П. Шаталов, В.М. Монахов. Қазақстандық Ж.А. Қараев Ә. Жүнісбек, М.М. Жанпейсова, т.б. ғалымдар оқу-тәрбие үрдісіндегі мұғалімнің инновациялық іскерлігін ғылыми түрде талдап негізгі 3 іскерлікке ерекше мән берген. Олар:

- мұғалімнің өзі толық меңгерген оқыту мен тәрбиелеудің әдіс-тәсілдерін инновациялық технология жағдайына ауыстыра білу іскерлігі;

- сабақта пайдаланған әрбір жаңа инновациялық технология үшін жаңа шешім таба білу іскерлігі;

- нақты инновациялық жағдаяттарды шешу үшін жаңа тәсілдер, жаңа стратегиялар қалыптастыра біту іскерлігі.

Бұлардан басқа А.К. Маркова инновациялық іскерлікті 9 топқа бөліп, сипаттама берген. Осы топтардың әрқайсысы инновациялық іс-әрекетті тиімді ұйымдастыруға, белгілі бір мақсатқа сай бағытталған. Оған мысал, дамыта оқыту бағытындағы Л. Выготский, Д. Эльконин, В. Давыдов, Л. Зимняяның инновациялық іскерліктері, бағдарламалап оқыту технологиясы бойынша В. Беспалко, М. Кларин, Н. Талызина, В. Оконьнің инновациялық іскерліктері, дидактикалық бірліктерді шоғырландыру технологиясы бойынша П.М. Эрдниевтің сызба үлгілері негізінде қарқынды оқыту технологиясы бойынша В.Ф. Шаталовтың, коммуникативтік оқыту технологиясы бойынша Е.И. Пассованың педагогикалық технологияны ұйымдастырудың және басқарудың тиімділігін арттыру технологиясы бойынша В.В. Фирсовтың, дифференциалап оқыту технологиясы бойынша Н.П. Тузиктің, М. Монаховтың, оқытудың жеке технологиясы бойынша А.С. Границкаяның, педагогикалық технология оқу материалын дидактикалық қайта құру мен жетілдіру негізінде ақыл-ой әрекетін қалыптастыру теориясын жүзеге асыру технологиясы бойынша С. Френстің, модульдің оқыту технологиясы бойынша К. Вазина, Ж. А. Қараевтің, М.М. Жанпейісованың, ізгілікті-тұлғалық технологиясы бойынша Ш.А. Амановшилидің, проблемалық технология бойынша П.И. Третьяковтың, сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы, қашықтан оқыту технологиясы, деңгейлеп оқыту технологиясы, ақпараттық технологиялары, кредиттік оқыту технологиялары бойынша инновациялық іскерлік көрсеткен авторларды айтуға болады.

Инновациялық үрдістің негізі – жаңалықтарды қалыптастырып жүзеге асырудың тұтастық қызметі.

Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай тұғызады. Сондықтан қазіргі мектеп жағдайындағы білім берудің ұлттық моделіне өту үшін жаңа инновациялық педагогикалық технологияны игерген, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сұрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға, икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалімге инновациялық іскерліктің өте қажет екенін дәлелдейді.

Мұғалімнің инновациялық әрекеті саналы болуы үшін ол педагогика ғылымының заңдылықтарын, тәлім-тәрбие міндетінің қоғамның мақсаты мен талап тілегінен туындайтынын, теория мен тәжірибенің бірлігін, әрекет дамудың көзі екендігін, қарама-қайшылықсыз дамудың жоқтығын, оқытудың білімділік, дамытушылық, тәрбиелік сипатын, оқыту мазмұны мен жоспарын, оқу бағдарламасының оқу тәрбие мақсатымен сәйкестігін нақты білу керек. Бұл білімдер мұғалімнің педагогикалық үрдісте қателіксіз еңбектенуіне мүмкіндік береді.

Білім беру сапасы – қоғамдағы білім беру үрдісінің жағдайын, нәтижесін сондай-ақ жеке тұлғаның кәсіптілігінің қалыптасуымен даму болашағының қажеттілігін анықтайтын әлеуметтік категория. Сондықтан педагогика ғылымының ерекшелігі де

баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын, инновациялық іскерлікпен пайдалану болып табылады.

Мұғалім – сабақтағы басты тұлға, өйткені ол оқушыларға жүйелі түрде білім беру дағдысын, іскерлігін қалыптастырады. Олай болса оқу тәрбие ісінің табысты, бүгінгі күн талабына сай, білім беріп жан-жақты болуы мұғалімнің инновациялық іскерлігінің нәтижесі болады.

Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру инновациялық технологияны ендіруді міндеттейді.

Кезкелген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылығы дүниежүзілік қауымдастығы, орны мен салмағы сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталады. Жалпы қоғам дамуы мен жаңа технологияны еңгізу сапалылығы осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығымен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне келіп тіреледі.

Экономикасы күшті дамыған елдердің тәжірибесі білім беру жүйесін ақпараттандыру, экономика, ғылым және мәдениеттің қарқынды дамуының негізгі кілті екендігін көрсетіп отыр. Ендеше қазіргі заманның ақпараттық технологиясын меңгеруге міндеттіміз. Ол үшін бүгінгі білімгер ертеңгі мұғалімдердің инновациялық іскерліктерін қалыптастыру мақсатында төмендегідей шаралары жүргізуіміз қажет:

- болашақ мұғалімдерді ақпараттық қоғам жағдайында оқып, білім алуға өмір сүруге бейімдеу;
- жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологияға бейімделген білім берудің ғылыми-әдістемелік базасын жасау;
- білім сапасын басқарудың жаңа формалары мен әдістерін пайдаланып, жоғарғы білім беру жүйесін жаңарту;
- дүниежүзілік ақпараттық білім кеңестігіне жоғары білім беру жүйесін сәйкестендіре отырып кіркірту.

К.А. Ботантаева, К.Ж. Сыдыкова

№16 мектеп-гимназиясы Талдықорған қаласы school-16_td@mail.ru

ФИЗИКА САБАҒЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Бұл мақалада ақпараттық қатынас технологиясын физика сабағында қолдану әдістемелеріне тоқтала отырып, оқушылардың физика пәніне деген қызығушылығын және интернет материалдарын қолдану оқушылар шығармашылығына жол ашты.

This article is about using the informative communicative technology at physics lessons to increase the interest to the subject and to go on the internet.

Қазіргі ақпараттық технологиялардың қарқынды даму кезеңінде орта білім беретін оқу орындарының оқу үдерісінің тиімділігі заманауи педагогикалық технологияларды ұтымды қолдана білуге тікелей қатысты. Сол себепті ақпараттық-компьютерлік технологиялар құралдарын педагогикалық іс-әрекетте кеңінен қолдана білу іскерліктерінің жоғары деңгейде қалыптасуы орта мектептерге қойылатын талаптар қатарына енеді. Осы орайда, орта арнаулы оқу орындарының педагогикалық үдерісінде ақпараттық технологиялар мен бағдарламалық құралдарды қолдану және осының негізінде ақпараттық-логикалық модельдеуді оқыту үдерісінде пайдалану өзекті мәселе болып табылады. Бүгінгі ақпараттық қоғамның материалдық технологиялық қоры компьютерлік техникалар мен компьютерлік желілер, ақпараттық технологиялар мен телекоммуникациялық байланыстарға негізделген жүйелер болып табылатындығы айқын болып отыр.

Сондықтан оқушыларға білім беруде ақпараттық–логикалық модельдеуді физиканы оқытуда қолдану арқылы тәжірибелік іс-әрекеттер барысында пайда болатын мәселелерді қалыпты түрде сипаттау, яғни ақпараттық–логикалық модельдеу әдістері туралы біліктілік, іскерлік пен машықтар жүйесін қалыптастыруды қажет етеді.

Заманауи ақпараттық технологияларды қолдану негізінде білім беруді жетілдіруге педагогика саласы ғалымдарының [А.А.Кузнецов, И.Н.Антипов, И.В.Роберт, И.Е.Вострокнутов, В.В.Лукин, И.А.Трубина, И.А.Румянцева, Ю.А.Первин, М.П.Лапчик, В.М.Монахов, А.Г.Кушниренко, А.Г.Гейн және т.б.] еңбектері арналған.

Қазіргі қоғамның қарқынды дамуы жағдайында еңбек сапасына қойылатын талаптың күшеюіне байланысты еліміздегі білім беру саласының жетілдірілуі жөніндегі бірқатар еңбектерді атап өтуге болады. Атап айтқанда білім беру жүйесін ақпараттандыру мен физиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі саласында бірқатар еңбектер жарық көрді. Бұл еңбектерде – білімді ақпараттандыру жағдайында электрондық оқулықтарды пайдаланудың педагогикалық мәселелері [Г.К.Нұрғалиева], қашықтан оқыту жағдайында оқушылардың ақпараттық мәдениеттілігін қалыптастыру [Д.М.Джусубалиева], білім беру жүйесін ақпараттандырудың жалпы мәселелері [Б.Баймұханов, С.Е.Шакликова, С.С.Үсенов, Р.А.Ильсова, Г.Б.Ахметова], жалпы білім беретін орта мектептерде физиканы оқытуды жетілдіру [С.Қариев, А.И.Тажигулова], білім беруді ақпараттандыру жағдайында электрондық әдістемелік жүйені құрастырудың әдіснамалық және технологиялық мәселелері [Ш.Х.Құрманалина] жан-жақты қарастырылған. Бұл аталған ғалымдардың еңбектерінің нәтижелері білім беру стандарттары мен оқытудың бағдарламалық-әдістемелік кешендерін жасауда негізгі қолданысқа ие болды.

Бүгінгі күні білім беру жүйесін ақпараттандыру ісінің басты мақсаты – заман талабына байланысты ақпараттық қоғамның шарттарына сәйкес оқушыларды тұрмыстық қоғамдық және кәсіптік өмір салаларына толық әрі тиімді түрде араластыру болып табылады.

Бірақ ақпараттық технологияларды дамыту мен оларды пайдалану тек алдыңғы қатарлы техникалық деңгейді талап етіп қана қоймай, оны іс жүзінде қолдануға қажет білім мен оны қолдану аясын, яғни қоғамның интеллектуалдық (зерделік) потенциалы

болуын керек етеді. Мұндай талап алдымен білім беру жүйесін күшейтуді қажет етіп, оның қоғамдағы рөлін міндетті түрде жоғары дәрежеге көтереді.

Оқыту үрдісіндегі оқушының белсенділігі дидактиканың негізгі талаптарының біріне саналады. Оқушылардың мұндай белсенділігі мақсатты бағытталған басқарушылық педагогикалық іс-әрекеттердің және сабақтарда қолданылатын педагогикалық технологиялардың тікелей салдарынан келіп туындайды. Оқушы оқып үйренетін материалды жақсы және барынша терең түсінеді және алған білімі неғұрлым ұзақ уақыт жадында қалады. Оқушы, мұғалім және АҚТ сызба түрінде кескіндесек:

Ақпаратты-қатынастық технология көптеген оқу бағдарламаларының тууына, дамуына ықпал етеді. Қазақ тілін және қазақ әдебиетін оқыту – оқушылардың өз бетімен іздену жұмысының өте тиімді түрі. Оқушыларға алтын уақытыңды орынды пайдаланып, оларға тың мағұлмат, тың дүние беру – жаңа технологиялардың, АҚТ – дың жетістігі. Сабақтарда аталған технологияларды қолдану диапазоны шексіз және және мұғалімнің арнайы дайындығын қажет етеді. Мысалы, ақын-жазушылардың өмірі мен шығармашылығын оқытуда мультимедиа бағдарламасы тыңдау арқылы мәнерлеп оқытуды, эстетикалық тәрбиені қалыптастырып қана қоймай, шығармашылық қабілеттерінің дамуына да молынан әсерін тигізеді. Сабақ барысында өтілген тақырып бойынша шығарманы талдау барысында өз ойларын ғана білдіріп қана қоймай, эссе, шығарма т.б жазуға дағдыландыру да барынша оқушылардың шығармашылық дамытуға әсері ерекше. Оқушыларға АҚТ- ды пайдалану арқылы білім бере отырып, электрондық оқулықтармен оқыту жүйесінің пән сапасын арттырумен қатар басқа да тиімді жақтары

өте зор. Оқушы білімі компьютерлік жүйе арқылы бағаланып, иллюстрациялық әдістер көп қолданылып, берілген тапсырмаға деген қызығушылық артып, әр оқушы өзінің шығармашылық қабілетін ұшпай түсуге де мүмкіндік туғызады. Халқымыздың рухани көсемі Ахмет Байтұрсынұлы “Мұғалім әдісті көп бітуге тырысу керек. Оны өзіне сүйеніп, қолғабыс нәрсе есебінде қолдану керек” дегендей, оқу-тәрбие үрдісіндегі ұйымдастыру істерінде нәтижелі болатын әдістерді сұрыптап пайдаланған жөн.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған жаңа талаптарға лайықты білім беру жүйесі жүзеге асып келеді. Бұл бағыт оқу – тәрбие үрдісінің педагогикалық теориясы мен іс-тәжірибесін мәнді өзгерістермен халықаралық білім беру деңгейіне көтеруді көздейді.

АҚТ технологияны қолдану мұғалімге не береді?- деген сұрақ туындайды. Ақпараттық технологияны қолдану мұғалім үшін тиімді.

1. Оқушының білімін қысқа уақытта бағалай алады

2. Білім сапасын арттыра алады
 3. Оқушының білімін кез келген уақытта бағалай алады
- Ал, ақпараттық технологияны қолдану оқушыға не береді?

Оқу материалдарын жиі қайталау мүмкіндігі өсумен қатар шығармашылық шеберлігінің артуына жағдай туғызады Оқуға деген қызығушылығын арттырады

- ❖ Көрнекті түрде тапсырмаларды орындай алады
- ❖ Ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуға көмектеседі
- ❖ Уақытты үнемдейді
- ❖ Қайталау мүмкіндігін кеңейтеді
- ❖ Орындаған жұмыстарының қателерін бірден көруге мүмкіншілік тудырады

Білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі бағыты ХХІ ғасырдың талаптарына сәйкес қоғамды дамытудың жоғары тиімділікті технологияларына сүйенген жаңа білім стратегиясына көшу болып табылады. Осыған сәйкес жаңа білім жүйесінің ерекшеліктеріне – оның іргелілігі, алдын алу сипаты және осыларға қолжеткізу мүмкіндіктері жатады.

Болашақта мұғалімдердің еңбектері өз сабақтарында АҚТ пайдалану арқылы жеңілдейді, өйткені сабақты өткізу ақпараттандыру арқылы жүргізіледі. Олар: интерактивті сабақтар, сабақ презентациясы және тағы басқа түрлер.

Физика – жеке тұлғаның ақыл – ой қабілетінің көзін ашу және оның үздіксіз дамуы мен жетілуін қамтамасыз ететін пәндердің бірі.

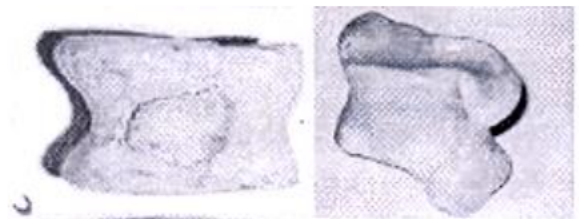
«Механикадағы сақталу заңдарының қолданылуы» тақырыбына 10 «А» сынып оқушысы Балғабаев Бауыржан Кіші Ғылыми Академиясында жазылған жұмысында АҚТ оқушы өте тиімді қолданып, қалалық КҒА байқауда жүлделі орынға ие болды. Ол өзінің жұмысында ғаламтордан алынған өмірмен байланыстырған бірнеше мысалдарды алып, соның ішінде қазақтың ұлттық сауық ату ойынын физиканың сақталу заңымен байланыстырып, есептің шешімін тапты.

Есеп-1 Массасы 20 г асық 0,5 м/с жылдамдықпен қозғала отырып, 9 г тыныштықта тұрған асыққа соқтығысады. Соқтығысқаннан кейін бірінші асықтың жылдамдығы 0,2 м/с өзгереді, ал екінші асықтың қандай жылдамдықпен қозғалатынын табу керек.

Шешуі:

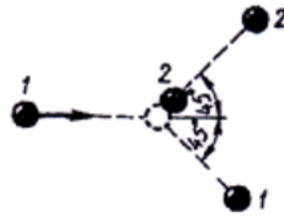
$$m_1(\mathcal{V}_1 - \mathcal{V}_1') = m_2 \cdot \mathcal{V}_2$$

$$\mathcal{V}_2 = 0,67 \text{ м/с}$$

Есеп-2

10 м/с жылдамдықпен қозғалып бара жатқан бильярд шары бір тыныштықта тұрған массасы сондай екінші шарға соғылды. Олардың ажырату қалпы 2-суретте көрсетілген. Шарлардың соқтығысқаннан кейінгі жылдамдықты табындар.

2-сурет

Шығарылуы:

$$m\vartheta = m\vartheta^1 \cos 45^\circ + m\vartheta^1 \cos 45^\circ;$$

$$\vartheta = 2\vartheta^1 \cos 45^\circ = \vartheta^1 \sqrt{2};$$

$$\vartheta^1 = \frac{\vartheta}{2 \cos 45^\circ} \approx \frac{10 \text{ м/с}}{2 \cdot 0,71} \approx 7 \text{ м/с}$$

7 сыныптағы физиканы оқытуда модульдік технологияны қолдандым.

Модульдік технологияны физика сабақтарында қолданудың мақсаты:

1. Физика курсы материалының оқушыға түсінікті болуы.
2. Тереңірек меңгеруге қызығушылығын арттырып, қажеттілігін қанағаттандыру.

I	Кіріспе бөлім	<ol style="list-style-type: none"> 1. Күш, энергия, механикалық жұмыс, рычагтың тепе-теңдік заңы туралы жалпы мағлұмат беру 2. Осы тақырыптардың формулаларын қорыту, физикалық мағынасын түсіндіру 3. Тұжырым жасау 	<p>§63-69 204-бет</p> <p>70-73-беттер</p>
II	Сөйлеу бөлімі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тірек сызбалары бойынша тұжырымдау 2. Есептер шығару, деңгейлік тапсырмаларды орындау 3. Эксперименттік практикалық жұмыс 	<p>35,36,37-жаттығулар</p> <p>38-41-жаттығулар 175-беттегі сурет бойынша</p> <p>18, 19 тапсырмалар</p>
III	Қорытынды бөлім	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тест тапсырмалары 2. Қорытынды бақылау 	6-тарау қорытындысы

Күш ұғымын түсіндіру кезінде интерактивті тақта арқылы ғаламтордан алынған тест материалдары, ойын түрлері қарастырылып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады.

9 сыныптардағы «Математикалық және серіппелі маятниктер» тақырыбында В.В. Давыдовтың дамыта оқыту технологиясын қолданып, оқушылардың ой-өрісін дамыту мақсатында ұлы ғалымдар Галилео Галилей, Х.Гюйгенс өмірімен еңбек жолын жаңа сабақпен байланыстыра отырып түсіндіруге болады.

Физика пәнінде тақырыпқа байланысты әр сабақта АҚТ-ны пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оның ойлау қабілетін жаңа технологиямен байланыстыруға үлкен мүмкіндік туғызады.

Қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі, сол қоғам мүддесіне лайықты болу керек. Қазақтың бүгін мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде дейтін болсақ, жас ұрпаққа білім беру ісінде әлемдік стандартқа сәйкес білім беруді темірқазық қылып ұстасақ қателеспеспіз.

Дамыта оқыту технологиясы

В.В. Давыдов

ӘДЕБИЕТТЕР :

1. Аюбаева Т.Ақпататтық технологиялар оқыту үрдісінде. Қазақстан мектебі №9, 2008
2. Білім кілті – ключ знаний. №5,6 -2008
3. Физика және астрономия. №2-2006,№6-2005
4. Интернет материалдары.

Джиренбаева Г.Н.

Школа-гимназия №10 им.Ч.Валиханова, г. Талдықорган

КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА ОБУЧЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ-ГИМНАЗИИ

Аталған мақалада жаһандану шартына, жаңа білім беру жүйесіне көшу, әлемдік білім беруге кіру бағыты жазылған. Сондай-ақ білім беру жүйесі және мектеп түлектерінің дайындығы, инновациялық үрдісті дамытуға қызмет ететін оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері мен оқыту үрдісін ұйымдастырудың жаңа формалары, жаңа оқыту құралдарын қолдану, іздеу жолдары жазылған.

The abstract for the article «Credit system of training in the conditions of grammar - school» In given article the globalization conditions, formation in new education system directed on occurrence in world educational space are described. Search of ways of perfection of quality of formation and preparation of graduates of schools that forms the basis to development of innovative processes which have captured introduction of new methods and training receptions, creations of new forms of the organization of educational process application of new tutorials is described.

В настоящее время, в условиях глобализации, в Казахстане идет становление новой системы образования, направленной на вхождение в мировое образовательное пространство. Поиск путей совершенствования качества подготовки выпускников школ служит основанием к развитию инновационных процессов, которые охватили внедрение новых методов и приемов обучения, создание новых форм организации учебного процесса, применение новых средств обучения.

Применение определенной технологии деятельности учителя – это творческий процесс, состоящий в анализе целей образования, возможностей учеников в выборе форм, методов и средств обучения, обеспечивающих реализацию целей и возможностей. Это и выбор личных предпочтений учителя. Практически - это постоянная мыслительная поисковая и созидательная деятельность учителя.

В 2009-2010 учебном году нам было предложено начать подготовку к эксперименту внедрения кредитной технологии обучения в 10 классах.

Следует отметить, что в утратившем силу законе об Образовании РК (1999 года) использовалась следующая трактовка: «Кредитная система обучения – это образовательная система, направленная на повышение уровня образованности обучающихся путем творческого освоения знаний на основе индивидуализации, выборности образовательной траектории в рамках регламентации учебного процесса и учета объема знаний в виде кредитов».

В действующем Законе об образовании РК (2007 год) вместо понятия «кредитная система обучения» было введено понятие «кредитная технология обучения», под которой понимается обучение на основе выбора и самостоятельного планирования обучающимся последовательности изучения дисциплин с использованием кредита, как унифицированной единицы измерения объема учебной работы обучающегося и преподавателя.

Внедрение новых технологий обучения – это инновационный процесс, он подчиняется всем правилам инновационной деятельности. Инновационная педагогическая деятельность – это деятельность по преобразованию педагогического процесса, по внедрению в него новшеств, направленных на его совершенствование.

Кредитная технология - это образовательная технология, повышающая уровень самообразования и творческого освоения знаний на основе индивидуализации, выборности образовательной траектории в рамках строгой регламентации учебного процесса и учета объема знаний в виде кредитов.

Гимназия работает в системе непрерывного обучения, и поэтому первоочередной задачей было создание рабочего (экспериментального) учебного плана для учащихся 10 классов, которые вошли в экспериментальную группу. При их создании возникла проблема временного несоответствия, поэтому необходимо было, сохранив межпредметные связи, пересмотреть порядок преподавания дисциплин.

Применение этой технологии требует резкого сокращения объема классно-урочных занятий учеников с учителем в учебном классе, что недопустимо по ГОСО. Соответственно увеличивается количество часов, отводимых на самостоятельную работу ученика, его индивидуальную работу с учителем, которая не входит в учебную нагрузку учителя.

Система кредитного обучения существенно изменяет отношения между учителем и учеником в процессе обучения. Учитель перестает быть только источником новой информации, а ученик - ее пассивным потребителем. Основное внимание в обучении концентрируется на крупных проблемах, часто не имеющих еще однозначного решения. Поэтому учитель и ученик выступают часто в роли партнеров, что приводит к усилению демократических начал в образовании и способствует более интенсивному обмену информацией в системе "учитель-ученик".

Преимуществом кредитной системы обучения является также то, что она требует постоянного совершенствования педагогического мастерства, повышения квалификации организаторов учебного процесса, обмена передовым опытом. При данной системе необходимо обеспечение учебного процесса методологией и практикой разработки и оптимального использования современных информационных технологий (НИТ), ориентированных на реализацию психолого-педагогических целей обучения и воспитания.

Переход на кредитную систему обучения начался с процесса разработки системы организационно-методических документов, определяющих:

- принципы построения учебного процесса с использованием кредитов (учебные планы);
- регламентирующих методы аттестации учащихся (регламент учебного процесса);
- методики расчета учебной нагрузки учителя (свод педагогической нагрузки) – это, как выяснилось, в современной структуре оказалось самым сложным.

Учителями - предметниками разработаны syllabus и контент по учебным дисциплинам, утверждены на заседании научно - методического совета гимназии.

Ученики составили для себя индивидуальный образовательный маршрут. Трудность в том, что помогали им классные руководители и учителя - предметники, так как должности тьютора в гимназии не предусмотрено.

В связи с тем, что полиграфическая база гимназии не позволила растиражировать syllabus и контент, материалы были переданы учащимся в электронном виде и распечатке.

Кредитная система обучения предполагает изменение позиций ученика и учителя в учебном процессе. При вводимой системе ученик из пассивно воспринимающей стороны превращается в активного участника учебного процесса. Где-то он становится партнером преподавателя в процессе получения знаний. Вместе с тем, меняется и роль учителя, который теперь является не только источником передачи информации, а учит ученика добывать информацию, ее переосмысливать, уметь в дальнейшем использовать знания на практике.

Практика показала, что ученики не всегда готовы к такому объему самостоятельной работы, не имеют достаточных навыков работы с новыми информационными технологиями. Также уровень загруженности на занятиях учеников, трудоемкость и интенсивность обучения очень высокая.

Проблемы адаптации учителя к новым условиям работы также требуют определенных мер для решения. Сложность проблемы заключается в психологической перестройке и адаптации к новым формам и стилю преподавания. При кредитной системе обучения учитель работает в более жестких условиях. От

качества предмета, методической обеспеченности, информационного обеспечения, коммуникативных способностей учителя зависит успех обучения.

Мы понимаем, какие трудности испытывает 15-16 летний ребёнок, который должен осознать необходимость самостоятельно учиться, что теперь учитель перестаёт быть для него наставником и помощником, источником знаний, а становится лишь «путеводителем» в огромном мире информации. Поэтому, несмотря на все преимущества данной технологии, мы видим и её недостатки, и пока склоняемся к тому, что в средней школе, пусть даже в старших классах, она преждевременна. Для подготовки к обучению будущих студентов по данной технологии в ВУЗах, на наш взгляд, целесообразно применение кредитной технологии только для изучения элективных курсов, курсов по выбору.

Учащиеся 10-11 классов ещё не вступили в стадию юношеского возраста и являются подростками. Мы говорим о важности использования здоровьесберегающих технологий обучения, но кредитная технология не является таковой, так как нагрузка на учащегося возрастает в несколько раз: ученик полный рабочий день находится в школе, он лишается возможности посещения занятий по интересам вне учебного заведения и занятий спортом.

К эксперименту необходимо подключить психологов и врачей, чтобы следить за психологическим и физическим здоровьем подростков.

Кредитная технология обучения предусматривает введение дополнительных возможностей для построения образовательной траектории, среди них – организация летнего семестра. Он вводится в вузе для удовлетворения потребностей в дополнительном обучении и ликвидации академической задолженности или разницы в учебных планах. Однако в школьном учебном плане мы этого предусмотреть не имеем возможности.

Таким образом, школа-гимназии № 10 им. Ч. Валиханова готова участвовать в экспериментальной деятельности по внедрению в учебный процесс кредитной технологии. В эксперименте могут принимать учащиеся 10-х классов (на данный момент это девятиклассники). На выбор учащимися для составления индивидуальной траектории развития предлагаются следующие элективные курсы и курсы по выбору, которые имеют продолжение в колледже и сасос Университете им. И. Жансугурова:

- Культурология
- Основы экономической теории
- Основы права
- Информатика
- Русская литература
- Профессиональных казахский
- Профессиональный русский
- Профессиональный английский
- Основы философии

- Основы политологии и социологии
С целью проведения эксперимента проделана следующая работа:
- обучены учителя школы-гимназии (но сертификаты до сих пор не выданы);
- разработаны syllabus по вышеуказанным предметам, обсуждены и утверждены на заседании научно-методического Совета гимназии;
- составлен рабочий учебный план с учётом эксперимента;
- syllabus выданы ученикам в электронном виде;
- учащимися с помощью классных руководителей и учителей - предметниками разработаны индивидуальные образовательные маршруты;
- составлено предварительное соответствующее расписание, в том числе и для индивидуальной работы;
- организован кабинет дистанционного обучения с возможностью выхода в Интернет;
- учениками централизовано приобретены учебники по основам экономики;
- занятия по английскому языку проводятся с использованием средств Интернет и интерактивного оборудования;
- образованность учащихся оценивается в соответствии с требованиями технологии.

Оценка возможных, предполагаемых проблем:

1. Составление расписания занятий, так как самостоятельная работа учащихся переносится во вторую учебную смену, в школе- гимназии для этого недостаточный аудиторный фонд.
2. Предполагаемая адаптация ученика к новой системе;
3. Предполагаемая адаптация учителя к новой системе;
4. Обеспеченность литературой по данным предметам.

Ғылыми жетекшісі - Жакыпова Ф.Н., магистр - Джумажанова Д.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы

ИНДУСТРИАЛДЫ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ

АСЫРУДЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ

В данной статье рассматриваются проблемы индустриально-инновационного развития, его основные цели, а так же экономические проблемы в современном Казахстане.

The problems of industrial-innovation development of Kazakhstan, its aims and economical problems are examined in this article.

«Инновациялық даму» дегеніміз жаңалық пен ғылымды, технологияны өндіріспен тығыз байланыстыру көзделген экономикалық даму бағыты. Республикамыздың 2003-2015жж. индустриалды-инновациялық дамуы Стратегиясының басты мақсаты да тұрақты өсім траекториясына шикізаттық бағыттан сервистік-технологиялық экономикаға көшу мақсатында өндіріс салаларын диверсификациялау көзделген. Инновациялық даму жолын таңдау себептерінің негізгілері: әлемдегі өнеркәсіптің технологиялық жолмен қарқынды дамуы, әлемде жаһандану процесінің өріс алуы, Қазақстанның БСҰ-на кіру мақсатына байланысты өнеркәсіпті бәсекелестікке дайындау қажеттілігі және бәсекеге қабілетті еңселі елу елдің қатарына қосылудағы мақсатқа жету.

Қазақстанның қазіргі таңдағы экономикасында мынадай проблемалар орын алуда: экономиканың шикізат бағыттылығы; әлемдік экономикаға ықпалдасудың әлсіздігі; ел ішіндегі салааралық және өңіраралық экономикалық ықпалдасудың босандығы; өңдеуші өнеркәсіп өнімділігінің төмендігі; ішкі рынокта (шағын экономика) тауарлар мен қызметтерге деген тұтыну сұранысының мардымсыздығы; өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның жеткілікті дәрежеде дамымауы; мұнай-газ және кен-металлургиялық кешенге жатпайтын экономика салаларында негізгі қорлардың тез тозуы; кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық тұрғыдан артта қалуы; ғылым мен өндіріс арасында ұтымды байланыстың болмауы; ҒЗТКЖ қаржының аз бөлінуі; отандық ғылымның нарықтық экономика жағдайларына нашар бейімделуі, ғылыми-техникалық өнімді тауар деңгейіне дейін жеткізудің ықпалды тетіктерінің болмауы, соның салдарынан тұтастай алғанда инновациялық ұсыныстар деңгейінің төмен болуы; мамандарды және жұмысшы кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінің болмауы; экономиканың өңдеуші секторларына инвестициялар салуға отандық қаржы институттары үшін ынталандыру көздерінің болмауы; менеджменттің экономиканы ғаламдану үрдістеріне және сервистік-технологиялық экономикаға өтуге бейімдеу міндеттеріне сәйкес келмеуі.

Инновациялық саясаттың негізгі мақсаты – экономиканың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету. Дамыған елдердің өзі жаңа технология қай жерде пайда болса да елдің аумағына алып келуге құмар. Осындай жағдайларды ескере келгенде тұжырымдама мақсаты ел экономикасының қарқынды дамуын қамтамасыз ету мен бәсекеге қабілеттілікті арттыру болып отыр. Бағдарлама үш бағыт бойынша жүзеге асуы тиіс: экономиканың негізгі салаларын жаңғырту мен әртараптандыру; «болашақтың экономикасын» дамыту; жұмыспен қамтудың жоғары деңгейіне қол жеткізе отырып, салаларды дамыту.

Бәсекеге қабілеттіліктің басты түйіні экономиканы жаңғырту және әртараптандыру. Қолда бар саланы жаңғырту жолымен тиімділікке қол жеткізу. Ондағы мақсат еңбек өнімділігі мен өзіндік құнды арттыру. Негізгі күш импорталмастыру мен экспорттың күшеюіне әкелетін секторларға жұмылдырылады. Жаңа жоғары технологиялы жұмыс орындарын құру экономиканы әртараптандыруға алып келетіндігі айқын.

Стратегия Қазақстанның 2015 жылға дейінгі кезеңге арналған мемлекеттік экономикалық саясатын қалыптастырады және экономика салаларын әртараптандыру арқылы дамудың шикізаттық бағытынан қол үзу арқылы елдің тұрақты дамуына қол жеткізуге бағытталған.

Өңдеуші өнеркәсіпте және қызмет көрсету саласында бәсекеге түсуге қабілетті және экспортқа бағдарланған тауарлар, жұмыстар және қызметтер өндірісі мемлекеттік индустриялық-инновациялық саясаттың басты нысанасы болып табылады.

Стратегия елде ғылымды және инновациялық қызметті ынталандыруға бағытталған белсенді мемлекеттік ғылыми және инновациялық саясат жүргізуді көздейді. Алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін қаржы рыногын одан әрі дамыту және фискалдық, бітім беру, монополияға қарсы, инфрақұрылымдық саясатты жетілдіру көзделіп отыр. Стандарттау саясаты шеңберінде экономиканың және басқарудың барлық салаларында әлемдік стандарттарға көшу көзделуде[1].

Стратегияны ойдағыдай іске асыру экономиканың адам капиталын, өндірілген және табиғи капиталды тиімді пайдалануға негізделген тұрақты өркендеуіне алып келетін оның құрылымында сапалы өзгерістер жасауға, Қазақстанның әлеуметтік дамудың және қоғам құрылысының сапалық жаңа деңгейіне шығуына ықпал етуі керек.

Экономиканың шикізаттық бағытынан ойысудың, оны әртараптандарудың алғашқы қадамдары бұдан бірнеше жыл бұрын басталған болатын. 2003 жылы үкімет 2015 жылға дейінгі елдің индустриялық-инновациялық дамыту стратегиясын жүзеге асыруды бастады. Оның екі өзекті міндетті- экономиканы индустрияландыру және индустрияландыруды инновациялық арнаға бағыттауды көздеді. Бірінші бағытта өңдеу секторы, оның ішкі нарықтағы және қазақстандық экторттағы үлесі басым болды.

Стратегия үш кезеңге бөлінді: 1-кезең-2003-2005 жылдар ; 2-кезең-2006-2010 жылдар; 3-кезең-2011-2015 жылдар.

Бірінші кезеңде (2003-2005 жылдар) одан әрі технологиялық дамудың жүйелік мәселелері шешілді.Заннамалық және нормативтік-құықтық базаны әзірлеуге, салаларды дамытудың негізгі бағыттарын қалыптастыруға қол жеткізді.

Екінші кезеңде (2006-2010) жылдарда өнеркәсіпті жаңарту жөніндегі жобаларды жүзеге асыру және экономиканы әртараптандыру міндеті қойылды. Бұл бағытты іске асырудың құралдары мен тетіктері «Қазақстан 30-корпоративті көшбасшысы» бағдарламасында көрініс тапты .

«Қазақстан 20-корпоративтік көшбасшысының» негізгі мақсаты ұлттық экономиканы жаңартуды шапшаңдату және басқа жалпы ұлттық мақсатқа-Қазақстанның

серпінді дамуын қамтамасыз етіп, бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіруге қол жеткізу үшін қазақстандық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып отыр. Мемлекет басшысының тапсырысына сәйкес жалпы құны 54 миллиард АҚШ долларына жуықтайтын 45 серпінді жобадан тұратын базалық тізім қалыптастырылды. 2008 жылы Индустрия және сауда министрлігі тарапынан үш жоба пайдалануға енгізілді. Мәселен, Қарағанды облысында «АрселорМиттал Теміртау» АҚ-да құны 153,9 млн. АҚШ долларын құрайтын сортты прокат өндірісі ұйымдастырылды. 2008 жылғы 1 шілдеде Мемлекет басшысының қатысуымен іске қосылған бұл жоба 560 жаңа жұмыс орнын ашуға мүмкіндік берді. «АрселорМиттал Теміртау» АҚ-дағы жаңа өндісті іске қосу қосымша құны жоғары өнімді игерумен қатар, елдің мелал прокаты экономикасы үшін қажетті импортқа мұқтажын төмендетті.

Ал құны 113 млн. еуро тұратын «Sillicium Kazakhstan» ЖШС-інде «Өзекті кварцтан металлургиялық кремний өндірісі» жобасын іске қосу 300 жұмыс орнын ашты. Оның ашылуына 2008 жылғы 9 желтоқсанда Мемлекет басшысы қатысты. Жобаны іске асыру ел үшін және экспортқа бағдарланған саланы құруға негіз қалады, бұл өнім әлемде алюминий және химия өнеркәсібі үшін кеңінен қолданылады және электрондық приборлар жасаудың маңызды шикізаты болып табылады.

Ақтөбе облысында «Восход» кешенінде «Восхол-Ориал» ЖШС-нің хром рудалары кең байыту комбинаты іске қосылды. Құны 250 миллион АҚШ доллары тұратын бұл өндірісте 500 жұмыс орны құрылды, оның ашылуына Қазақстан мен Ресей Федерациясының Президенттері қатысты. Жобаны жүзеге асыру металлургия өнеркәсібі үшін руда базасын дамытуға және елдің экспорттық мүмкіндіктерін кеңейтуге жол ашады.

Ал биыл «Тараз металлургиялық зауыты» ЖШС –нің феррокортепалар және құрыш балқыту өнімдері зауытын жаңарту жоспарланып отыр.

Көрсеткіштері онша жоғары болмаса да, бұрынғы бағдарламаларды тиімсіз деуге болмайды. Елге инвестициялар тартылды, бірлескен кәсіпорындар құрылды, бұрынғы жұмыс жасап келген кәсіпорындар қайтадан жарақтандарылды және жаңа өндірістер ашылды. Жергілікті атқарушы органдардаң мәліметіне қарағанда, индустриялық-инновациялық стратегия ауқымында республиканың барлық аймақтарында қаржыландырудың барлық көздері есебінен 246 млрд. теңгенің 154 инвестициялық жобасы іске қосылды.

Іске қосылған жобалардың саны бойынша аймақтар арасында Ақтөбе (40) және Шығыс Қазақстан (22) облыстарында ең көп жоба іске қосылған. Салалар жағынан алғанда жобалардың арасында құрылыс материалдары (45) мен тамақ өнімдері (43) салаларының үлесі жоғары. Іске қосылған өндірістерде 11613 жұмыс орны құрылған болса, бұл орайда 3525 жұмыс орнын ашқан Ақтөбе облысы көш бастап келеді.

2009 жыл Қазақстанды индустриалды дамытудың жаңа кезеңі болды. Стратегиялық жоспарларды жүзеге асыру екі бесжылдық кезеңге бөлінді. Маңызды бағыттар бойынша барлығы мемлекеттік бағдарламалар жасалынды, оларда дамыту мақсаттары мен міндеттері бес жылға нақтыланып отырады. Өзекті құжаттардың бірі 2010-2014 жылдарға арналған индустриалдық-инновациялық жеделдете даму

бағдарламасы болмақ, оны жасау биылғы жылдың соңына дейін аяқталуы тиіс және одан кейін мемлекет басшысының Жарлығымен бекігіледі. Сонымен қатар салалық басқармалар, шеңберлік жоспарлары жасалынды. Дәйектілігімен сабақтастығын сақтау мақсатында мемлекеттік бағдарлама мен салалық бағдарламалар бұрын қабылданған индустриалдық-инновациялық даму стратегиясымен, кластерлік бағдарламен, «Қазақстанның 30 корпоротивтік көшбасшысы» бағдарламасымен көлік стратегиясы мен индустрияландыру саласындағы басқа да бағдарламалар құжаттармен ұштастырылады.

Сонымен Қазақстан инновациялық процестерді, ұлттық ғылыми-техникалық потенциалды ынталандыру мен жүзеге асыруды мақсат етіп қою, жаңа технологиялық тәртіпті енгізу, өңдеуші өнеркәсібіндегі жаңа шектерді игеру, ғылым мен өндіріс арасындағы алшақтықты жеңу, алдыңғы қатарлы шетелдік технологиялардың трансфертін қамтамасыз ету және халықаралық стандарттарды енгізу арқылы жаңа инновациялық саясат алдына міндет қойып отыр [2].

Қазақстандағы экономикалық реформа саясатының маңызды құрамдас бөлігі кәсіпкерлікті дамыту болып табылады.

Кәсіпкерлер экономиканы жаңғыртудың қозғаушы күші болып табылады. Осыған байланысты Үкіметке 2010 жылдан бастап өңірлерде кәсіпкерлікті дамыту жөнінде бірінші бюджеттік бағдарлама енгізілді.

Ол «Бизнестің жол картасы-2020» деп аталады.

Бұл бағдарламаның мақсаты өңірлерде кәсіпкерліктің, бәрінен бұрын шағын және орта бизнестің жаңа тобын дамыту есебінен тұрақты жұмыс орындарын ашу болады.

Шағын және орта бизнеске жеңілдік шарттарымен несиелендіруді «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры мен «Даму» акционерлік қоғамы кәсіпкерлікті дамыту қоры көшбасшы болып, оны бірнеше кезең арқылы жүзеге асырады. Нәтижесінде республика бойынша 260 млрд. теңге қаржы игеріліп, 8 мың жоба қаржыландырылып, 16 мың жұмыс орны құрылып, сақталды.

Жаңа бизнес-бастамаларды қолдауды мына бағыттарда жүзеге асырылады:

- экономиканың шикізаттық емес секторларындағы инвестициялық жобаларды жүзеге асыру үшін банктер берген несиелердің пайыздық ставкаларын субсидиялау;
- жобаларды жүзеге асыру үшін банктер берген несиелерді ішінара кепілдендіру;
- өндірістік (индустриялық) инфрақұрылымдарды дамыту;
- бизнес жүргізуге сервистік қолдау көрсету;
- кадрлар даярлау, жастар тәжірибесі және әлеуметтік жұмыс орындарын ұйымдастыру[3].

Саясаттың басты мақсаты шикізаттық бағыттан бас тартуға ықпал ететін экономика салаларын әртараптандыру жолымен елдің тұрақты дамуына қол жеткізу; ұзақ

мерзімді жоспарда сервистік-технологиялық экономикаға өту үшін жағдай жасау болып табылады.

Өңдеуші өнеркәсіпте және қызмет көрсету саласында бәсекеге түсуге қабілетті және экспортқа негізделген тауарларды, жұмыстар және қызмет көрсетулер өндірісі мемлекеттік индустриялық-инновациялық саясаттың басты нысанасы болып табылады.

Бәсекеге түсу қабілеті дегеніміз қазақстандық кәсіпорындардың экспортқа шығарылатын өнімдерді өндіру қабілетін білдіреді. Басқаша айтқанда, өңдеуші өнеркәсіптің өнімі осындай әлемдік стандарттарға сәйкес келуі керек және баға бойынша бәсекелесуге қабілетті болуы тиіс.

Саясат мынадай қағидаттарға негізделеді:

- жеке сектормен серіктестік;
- инвестициялық және инновациялық ұсыныстардың өнеркәсіптің шикізаттық емес салаларында өндірілетін тауарлар мен қызметтердің бәсекелестік қабілетін арттыруға бағытталуы;
- өнеркәсіпті жаңғыртуға, оларға қолдау көрсету жөніндегі рәсімдердің жариялылығы мен ашықтығына бағытталған жобаларды іске асыруға мемлекеттік қаржылық және өзге қолдау көрсету;
- қосылған құн тізбегін дамытуды қамтамасыз ететін салаларға мемлекеттік қолдау көрсету шараларының кешенді сипаты;
- тең бәсекелестік жағдайларды және салауатты бәсекелестік ортаны қалыптастыруды қамтамасыз ету;
- қандай да болсын жеке сипаттағы жеңілдіктерден және преференциялардан бас тарту;
- индустриялық саясаттың бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыруға бағытталуы.

Индустриалды-инновациялық саясат индустриядан кейінгі дамудың перспективалы бағыттарында ғылыми-техникалық, инновациялық және өндірістік әлеуетті ұлғайтуға бағытталған, ол болашақта қағидатты бәсекелестік артықшылықтарды алуға жәрдемдесуге тиіс.

Негізгі бағыттар мыналар болуы тиіс:

1. Жоғары технологиялы өндірістер қалыптастыруға, оның ішінде шетелдік те, салааралық та технологиялар трансфертінің тиімді жүйесін жасауға жәрдемдесу.

2. Жоғары ғылыми-технологиялық әлеуеті бар ғылыми-техникалық және өнеркәсіптік ұйымдар мен кәсіпорындар желісі бар қалаларда қазіргі заманғы ғылыми және инновациялық инфрақұрылымды жасап, оның қазіргі заманғы элементтерінің қызметін (технопарктер, ұлттық ғылыми орталықтар, ғылыми-технологиялық аймақтар және с.с.) қолдау.

3. Индустриядан кейінгі экономика тұрғысынан алғанда озық салаларды дамытуда қазіргі ғылыми-техникалық әлеует салаларын пайдалану.

Қазақстан қазірдің өзінде мына салалардағы әзірлемелер негізінде ғылымды көп қажет ететін өндірістерді дамыту үшін белгілі бір ғылыми базаға ие, оның ішінде: биотехнологиялар (ауыл шаруашылығы дақылдарының жаңа сорттары мен жануарлардың генотиптері, бактериялар штамдары және басқалары); ядролық технологиялар; ғарыштық технологиялар; жаңа материалдар, химиялық өнімдер және басқаларды жасау.

4. Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық бағыттардың жаңа материалдар мен химиялық технологиялар және ақпараттық технологиялар салаларында зерттеулер жүргізу үшін қажетті жағдайлар жасау.

5. Ғылыми-техникалық және өндірістік ұйымдар мен кәсіпорындардың инновациялық қызметін ынталандыруға, ғылым мен инновациялар салаларына инвестициялар тартуға, өнеркәсіп пен қызмет көрсету саласына инновациялардың жылдамырақ енуіне бағытталған заң шығару базасын жетілдіру.

Индустриалдық-инновациялық саясатты іске асыру:

- ЖІӨ құрылымындағы өнімдерді шығарудың үлес салмағын 2015 жылы 46,5 %-тен 50-52 %-ке дейін ұлғайту;

- ЖІӨ құрылымындағы ғылыми және ғылыми-инновациялық қызметтің үлес салмағының қызметін 2000 жылы 0,9 %-тен 2015 жылы 1,5-1,7 %-ке дейін көтеру;

- ЖІӨ құрылымындағы өңдеу өнеркәсібінің үлесін 2000 жылы 13,3 %-тен 2015 жылы 12-12,6 %-ке төмендеуінің қарқынын баяулату (осы көрсеткіш салыстыру үшін индустриялық саясатты жүргізбесе 2015 жылы 10,9 %-ті құрайтын болады);

- Индустриалдық-инновациялық саясатты іске асырмаса, өнеркәсіп өндірісіндегі тау-кен салаларының қосылған құн үлесі 2015 жылы 55-56 %, оның ішінде 2000 жылы 31,0 % және 25,6 % салыстырғанда мұнай өндіру - 50-51 % жетеді. Стратегияны іске асыруды ескере отырып, тау-кен өндірісі 45-47 % ғана құрайды. Бұл ретте ғылымды қажетсінетін және жоғары технологиялы өндірістің үлесі 2000 жылы ЖІӨ 0,1 %-тен 2015 жылы 1-1,4 %-ке дейін өседі[4].

Өңдеу өнеркәсібінің қосылған құн құрылымында сапалы өзгерістер болады. Металлургия және металдарды өңдеу үлесі өңдеу өнеркәсібінің қосылған құнының жалпы көлемінен 40,1 %-тен 27-28%-ке дейін төмендейді, ал ауыл шаруашылығы өнімдерінің үлесі 38,1 %-тен 45-46 %-ке дейін өседі. Бұл ретте ғылымды қажетсінетін және жоғары технологиялы өнім 2000 жылғы 0,6 %-ке қарағанда 9-11 %-ті құрайды.

Бұл ретте күнкөрістің төменгі деңгейі, ең аз жалақы және зейнетақы өседі. Ел тұрғындарының нақты ақшалай табысы 2,1-2,4 есе ұлғаяды.

Сонымен индустриялық-инновациялық саясат Қазақстанның 2015 жылға дейінгі кезеңге арналған мемлекеттік экономикалық саясатын қалыптастырады және экономика

салаларын өртараптандыру арқылы дамудың шикізаттық бағытынан қол үзу арқылы елдің тұрақты дамуына қол жеткізуге бағытталған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жаңа онжылдық жаңа экономикалық өрлеу Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың халыққа Жолдауы. – Алматы: ЮРИСТ, 2010. – 7 б.
2. Бимендиева Л., Айтбембетова А., Бөсекеге қабілеттілік-қазіргі экономика дамуының негізгі факторы//Қаз ҰУ хабаршысы. Экономика сериясы.-2008.-№(68).-73 б.
3. Дүйсембаева К., Кенжебаева Р. Қазақстанда кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың бағыттары // Экономика и статистика. – 2010. -№3. -45-48 б.
4. Официальный сайт Агентства по статистике РК в Интернете – www.stat.kz «Индустриялды-инновациялық Қазақстан»

Есімбекова Д.Б.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы

7_dinara_86@mail.ru

«АНТИКА» ӘДЕБИЕТІ ПӘНІН ЖҮРГІЗУДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

В статье рассматриваются особенности проведения лекционных занятий по интерактивным формам и методам обучения. Автор сопоставляет космогонические мифы казахского, греческого и индийского народов. Происхождение названия планет в мифологии, их специфика рассматривается методом компаративистики.

The peculiarities of conducting lectures on interactive forms and methods of teaching are considered in the given article. The author compares cosmogonical myths of Kazach, Greek and Indian people. The origin of planets titles in mythology, their specific Character is considered by the method of comparative linguistic.

Оқытудың формалары мен әдістерін дұрыс таңдау – білімгерлердің теориялық және практикалық білік-дағдыларын арттыруда шешуші рөл атқарады. Оқу үрдісі үш түрлі әрекет негізінде жүзеге асатыны мәлім:

- оқытушыны тыңдау;
- жазбаша, көрнекі, техникалық ресурстарды қолдану;
- ақыл-ойлық және іс-тәжірибелік жұмыстарды атқару.

«Антика әдебиеті» сабағында жаңа инновациялық оқыту жүйелерін қолдану ерекшеліктеріне тоқтала кетсек.

Дәріс тақырыбы: Қазақ, грек және үнді халықтарындағы космогониялық мифтер.

Жоспары:

1. *Ой тұрткі:* «Космогония» терминін қалай түсінесіз? Аспан әлемінде қандай жұлдыздар мен ғаламшарларды білесіздер?
2. *Интерактивті тақтадан* дәрісбаян үлгісі презентация түрінде шығады.
3. *Мағынаны тану:* мәтін талдау, мифологиялық сөздікпен жұмыс, шағын сұхбат құру.
4. *Рефлексия:* Елес жетелеу әдісімен Ш.Уәлихановтың «Қазақтардың космологиялық түсініктері» мәтіні оқылады, білімгерлер өз ой-толғамдарын жазбаша жеткізеді.

Дәрісбаян үлгісі

Ерте замандардан бері адам баласының зерттеу нысаны - жер бедерімен қатар, самсаған сан шырақтарымен өзіне еріксіз назар аударатын аспан болған. Олар аспан шырақтарының орналасуына қарай ауа-райын болжап, жолаушылар бағыт-бағдар алып, тіпті адамдардың тағдыры мен болмысын жұлдыздар және ғаламшарлармен байланыстыруға тырысқан. Төмендегі кестеде латын тілінде қазіргі уақытта қолданылып

жүрген ғаламшарлар атауларының грек, үнді және қазақ халқындағы үлгілерін келтіре отырып, осы халықтардағы атауларға байланысты туған аңыздар мен мифтерді саралауға тырысамыз.

Латын	Грек	Үнді	Қазақ
Меркурий	Гермес	Будха	Қыранқаракшы Асқар (халық анызы) Кіші Шолпан (М.Ысқақов)
Венера	Афродита	Шукра	Шолпан Бақташы жұлдызы (М.Ысқақов)
Марс	Арес	Сканда	Қызыл жұлдыз (М.Ысқақов) Аңырақай (А.Машанов)
Юпитер	Зевс	Брихаспати	Асқар (аңызда) Шоңай (М.Ысқақов) Есекқырған (С.Қондыбай)
Сатурн	Кронос	Шани	Санжар (А.Машанов) Өсімдік жұлдызы
Нептун	Посейдон	Варуна	
Плутон	Аид	Яма	Еркілік

Аспан - адам баласының дүниені танудағы алғашқы нысаны десек, қателеспейтін шығармыз. Өйткені әр халықтың мифологиясында ол туралы аңыз-эфсаналар көптеп кездеседі.

«Аспан - шамандықтың ең құдіретті жаратылыстың жаратушысы. Көк Тәңірі - көк аспан деп аталады. Қазақтар ұғымындағы бірінші аталатын сын есім «көк» - көріністі бейнелейді және заттық түсінікті білдіреді, ал зат есім (тәңірі) «көк» атауының баламасы (синонимі)... Тәңірі сөзін Шыңғыс хан заманында мұсылмандар «Алла» деп, ал, еуропалықтар «deus» деп аударған» - деп көрсетеді.

С.Қондыбай: «Аспан шырақтарын адам кейпінде бейнелеу барлық уақыттарда болған. Осындай тұлғаланудағы өзгерістердің болғанын тек археологиялық-петроглификалық

материалдардан ғана емес, тілдік материалдардан да атуып алып, дәлелдеуге болады» [1, 23-24].

Үнді мифологиясында ата-тек Брахманың Алтын жұмыртқаны екіге бөліп, оның жоғарғы бөлігі Аспан, төменгісі Жер болғаны туралы баяндалады. Аспан мен Жерді ажырату үшін, Брахма ауа кеңістігін орналастырады. Үнді халқында гректердегі Зевс - Дьяус деп танылды, кейін басты құдай Индраға айналды.

1. Меркурий

Қыран Қарақшы - Сайыпқыран бейнесінің негізінде астралдық мифтер нышандары байқалады. «Қыран Қарақшы - қазақ ертегілік фольклорының кейіпкерлерінің бірі, оның есімі, сондай-ақ, бұхаралық өзбектердің, қарақалпақтардың, қырғыздардың және түрікпендердің фольклорында да кездеседі. Ол -ертегілік ұры, қазақ пен түрік ертегісінде ол өзін құтқарған бас кейіпкерге сұлу қызды ұрлап әкеліп, дәу-перілердің жандарына ие болу арқасында оларды өз қызметшілеріне айналдырады. Қыран қарақшы магиялық бітімге ие; егеуқұйрыққа айнала алады, оның үйреткен дұғасы жас жігітке ұрлап әкелінген қызды көндіруге көмектеседі, оның бір қадамы бір күндік жол жүргенге тең» [1,486-487].

С.Қондыбайдың тұспалы бойынша, Қыран Қарақшының аспан картасындағы тұлғалануы - Меркурий ғаламшары. Оған келесідей дәлелдер келтіреді:

«1. Меркурий планетасының Күнді айналуы циклі өте қысқа, яғни тез. Былайша айтқанда, Меркурий - Желаяқ (кезінде осындай шендестіруді А.Машанов жасаған болатын), жүйрік. «Тұлпар тұрмақ, ұшқан құста жеткізбейтін» Қыран Қарақшы да - жүйрік.

2. Римдік мифтегі мифтегі Меркурийдің «сауда тәңір иесі» екендігі белгілі. Көбіне-көп Меркурийдің бейнесі римдік сәттілік тәңір иесі Фортунамен шендестіріліп, «бақытты» деген эпитетке ие болған. Қыран Қарақшының «ақша беріп босатып алу» оқиғасынан да біз ең алдымен саудагерлікке қатысты салт-жоралардың нышанын көргендей боламыз.

3. Меркурийдің гректік аналогы - Гермес – тәңірлердің хабаршысы, жолаушылардың қамқоршысы, өлгендердің жанын о дүниеге жеткізуші. Қыран Қарақшының үш тиінің болуы (үш ит о дүниенің күзетшісі?), қаһарманға жол көрсетуші болуы - осындай функциялармен байланысты болуы мүмкін» [1,487-491].

«Меркурий, латынша - Римдік сауда құдайы, түсім және байлық құдайы. Меркурий Гермес сияқты саятшылардың қамқоршысы бола отырып, сонымен бірге көптеген кәсіп иесі және дұғалаушы болған» [2,126] , - деген мәлімет «Антика әдебиеті және көне дәуірдегі әдеби терминдердің анықтамалығында» келтіріледі. «Гермес бала күнінде шолжаң болады. Теңіз құдайы Посейдонның үш айыр асатаяғын, өгей бауыры соғыс құдайы Арестен қылышын ұрлап алады. Күндердің бір күні Аполлон бағып жүрген киелі сиырларды да айдап кетеді. Гермес сиырлардың тұяғына бұтақтар байлайп қояды, олар жануарлардың ізін сыпырып кетеді. Герместің бұл айлакерлігі Аполлонды ызаландырып,

ол Зевстен көмек сұрайды. Гермес өз кінәсін мойындайды. Аполлонның ашу-ызасын жұмсарту үшін, Гермес оған тасбақаның сауытынан жасалған кифараны (лира) сыйға тартады. Содан бері Аполлон тоғыз музасының арасында лирада ойнайды» [3,7].

Грек халқында **Гермес** туралы мынандай аңыздар сақталған: «Аркадиядағы Киллена тауының бөктерінде Зевс пен Майяның (аспан кеңістігін көтеріп тұратын Атлант пен океанида Плейонның қызы; қазақша Үркер шоқжұлдызы) құдайлардың елшісі Гермес дүниеге келді. Ол өзінің қанатты кебістерін киіп, қолына кадудей (екі жылан оралған асатаяқ) ұстап, ой ағысындай жылдамдықпен Олимптен жердің шетіне лезде жетеді. Ол жолдарды және саяхатшыларды қолдайды, сондықтан ежелгі Грецияда жол бойында, қиылыстарда, үйге кіре берісте жебеушіге арналған гермалар (Герместің басы бейнеленген ағаш бағандар) орнатылатын болған.

Ол тірі көзінің тірісінде жолаушыларға қамқор болса, қайтыс болғандардың жанын Аидтың қайғылы патшалығына жеткізеді. Өзінің сиқырлы асатаяғын (кадудей) адамдардың көзіне бағыттап, оларды ұйқыға кетіреді. Гермес - жолдар мен жолаушылардың жебеушісі, сауда-саттықтың құдайы. Ол саудада кіріс береді және байлыққа кенелтеді. Гермес өлшемді, сандарды, әліп-биді ойлап тауып, оны адамдарға үйретті. Ділмарлық пен шешендік құдайы бола тұра, әрі айлакер, қулық-сұмдығы жағынан ешкімге дес бермеген. Ептілігі, қулығы және ұрлау қасиеті жөнінен ешкім теңелмейді. Қалжыңға сүйей отырып, Зевстің скипетрін, Аполлонның алтын жебелері мен садағын ұрлап алған» [3,33-34].

«Сома, Ай құдайы» атты үнді мифінде: «Брихаспатидің әйелі сұлу Тараны Сома (Ғаламшарлар мен Ай құдайы) ұрлап кетеді. Құдайлар мен Шукра (Шолпан) жұлдызының иесі Ушанас бастаған асурлар (құдайлардың ағалары, сиқыр өнерімен басқа кейіпке ене алатын, тіпті көзге көрінбейтін қалыпта бола алатын, аспанда темір, күміс, алтын сарайы бар таусылмас байлық иелері) арасында шайқас басталады. Ақыры ол соғыс туралы Брахма естіп, Ушанасқа екі жақты татуластыруды тапсырады. Индра Тараны босатып, Брихаспатиге алып келеді. Тара үйіне оралғанда, жұбайы оның аяғы ауыр екенін аңғарады. Көп ұзамай ол ерекше сұлу баланы дүниеге әкеледі. Сома да, Брихаспати де ұлдың жарқын тұлғасына тәнті болып, өзінің баласы деп ойлады. Құдайлар Тараға баланың әкесінің кім екенін айтуды бұйырған, алайда ұялғанынан Тара ләм-мим демей жүреді. Ақыры, ұлы да ашуға мініп, анасынан шындықты жасырмауды талап еткендіктен, ол «Баланың туған әкесі - Сома!» - деп жауап қайырады. Соманың шаттығында шек болмай, ұлына «Будха» - Дана деген есім берген екен. Брахма оны Будха (Меркурий) ғаламшарының әміршісі етіп тағайындайды.

Ила (Хималайдағы су басуда Ману таудың заңғар шыңынан құрбандық ретінде суға май мен сүзбе (творог) лақтырады. Сол құрбандықтан әйел адам Ила жаратылды. Будха Илаға үйленіп, олардың Пуруравас есімді ұлы туылады. Ол Батысты билейтін «Ай әулетінің» алғашқы патшасы болады. [4, 26-27]

Жоғарыда айтылған тұжырымдарға қарағанда, рим, грек және қазақ аңыздарының негізінде Меркурий ғаламшары жайлы түсініктері ортақ желіге құрылғаны байқалады. Ал үнді мифологиясының сюжеті басқа арнаға ойысқанын аңғардық.

2. Венера

Шолпанды әлем халықтары сұлулықтың рәмізіне балаған, оны ғашықтық құдайы санаған.

Сондықтан сұлу қызға теңеледі:

Үркер Айдың жарығы, Шолпан қызы,

Қауыспенен қатады Сырдың мұзы.

Жамалыңа қарасам, жан жетпейді,

Бір келбетің ұқсайды хордың қызы.

«Венера, латынша - ежелгі италийлік бау-бақша құдай-әйелі, кейін гректің махаббат құдайы, римдіктердің атасы Энейдің анасы болып саналған Афродитаға ұқсатады. Сондай-ақ Венераны Шығыстағы махаббат құдайлары Исида мен Астартамен теңестіреді. Венераның атымен Жерден кейінгі екінші планета аталады. Ауыспалы мағынада: Венера - сұлу әйел. Мүсін мен суретте Венера бейнесі ежелгі заманда да, қазір де кең таралған. Әйгілі сюжеттер: «Венераның туылуы» (Боттичелли, Тициан, Рубенс), «Венераның киінуі» (Тициан, Веласкес), «Ұйқыдағы Венера» (Джорджане, Тициан, Гвидо, Веласкес) [2,53].

Шолпан қазақ халқының аңыздарында емші-қыз болып айтылады. Әрі мейлінше сұлу. Ол бар ғұмырын ауру-сырқауларды емдеп, жазуға арнамақшы болады. Бірақ оның бұл ой жүзеге аспай қалады: өзі сұлу, өзі ақылды емші қызға жігіттер бірінен соң бірі сөз айтып, ақыры оның соңы үлкен дау-жанжалға айналады. Ел арасында іріткі туа бастайды. Мұның бәрі өзінің ақылдылығы мен сұлулығына байланысты болғанын сезген қыз елден алысқа кетіп, халыққа нұрын биіктен пашқысы келеді. Сөйтіп таң қылаң бере ол аспанға ұшып шығып, таң жұлдызына айналады. Халық оны Шолпан жұлдызы деп атап кетеді» [5,480-481].

Шолпан жұлдызы туралы үнді мифінде былай баяндалады: «Брихаспатидің әйелі сұлу Тараны Сома (Фаламшарлар мен Ай құдайы) ұрлап кетеді Құдайлар мен Шукра жұлдызының иесі (Шолпан) Ушанас бастаған асурлар жұлдыздың иесі Ушанас - Асурлардың (құдайлардың ағалары, сиқыр өнерімен басқа кейіпке ене алатын, тіпті көге көрінбейтін қалыпта бола алатын, аспанда темір, күміс,алтын сарайы бар таусылмас байлық иелері) арасында шайқас басталады. Ақыры ол соғыс туралы Браахма естіп, Ушанасқа екі жақты татуластыруды тапсырады. Индра Тараны босатып, Брихаспатиге алып келеді» [4,26]. Сөйтіп, үнді мифтерінде Шукра бітімгер, әрі дана қолбасшы ретінде көрінеді.

Грек мифологиясында Шолпан *Афродита* бейнесінде алынады: «Ол құдайлар мен адамдардың жүрегінде махаббатты оятады. Оның билігінен ешкім де, тіпті құдайлар да құтыла алмайды. Бойшаң, жіңішке, бет әлпеті нәзік, толқынданған алтын шашты Афродита — сұлулық пен мәңгілік жастықтың құдайы. Оның екінші аты Киприда, яғни

Кипр аралында дүниеге келгендіктен солай атап кеткен. Мифтік сюжет бойынша, ол теңіз толқынынан жаратылған. Гректің «afros» деген сөзінің мағынасы - «көбік».

Гомердің нұсқасы бойынша, Афродита - Зевс пен Дионаның қызы. Олимпте махаббат құдайы жұбайы — ажарсыз, ақсақ от пен ұсталық құдайы Гефестпен тұрады. Әкесі сияқты жеңілтек Афродита жұбайының көзіне шөп салып жүретін. Ол соғыс құдайы көрікті Ареспен көңіл қосады. Өз сұлулығының шұғыласымен хош иісті киімінде келе жатқанда, күн жарқынырақ шығып, гүлдер қалың өседі» [1,37-38].

Венера Медицейская, Венера Таврическая, әсіресе Милос Венерасы және тағы басқа әйгілі мүсіндер Афродитаның даңқын бүкіл дүние жүзіне паш етті.

3. Марс

Марс - Күннен кейін орналасқан төртінші ғаламшар. Ежелгі гректер ашық сары түсті жұлдызды Ареспен байланыстырған.

«Зевстің құдай-аналар мен жердегі әйелдерден туылған сұлу да сымбатты балалары көп еді. Оның заңды жұбайы Гера да оған керемет бала сыйлайды, бірақ баланың мінезі өте жаман еді. Гера мен Зевстің тұңғышы Арес тек соғыс ойындарына ғана ойнайды екен. Зевстің өзі де шебер батыр болғанмен, ұлының қатыгез сауықтары

көңіліне жақпады. Өз қарсыласына сыйластықпен қарауды, адамгершілік қасиетері бойына сіңдіруге тырысқан Зевстің әрекеттерінен еш нәтиже шықпады. Арес тек өлтіру мен жазалауға тырысты. Арес өсіп, ер жеткеннен кейін қантөгіс пен соғыс оның үйреншікті ісіне айналды. Өзінің төрт атын ол Жарқыл, Жалын, Шу және Қорқыныш деп атайды. Арестің күймесінің артында қанды ауыз қабаған иттер жүгіріп жүретін. Айнымас серігі етіп Арес Жанжал құдайы Эриданы таңдап алады. Одан туған егіз ұлдарын Деймос пен Фобос деп атады, яғни «Қорқыныш» пен «Үрей» дегенді білдіреді. Олимпиялық құдайлар Аресті «дінсіз», «ызақор» және «адамдарды құртушы» деген. Егер Зевстің ұлы болмағанда, ол мәңгілікке қара түнек - Тартарға камалушы еді.

Астрологияда Марс күресті, белсенділікті, қуат пен ерікті бейнелейді. Бұл ғаламшар - дене күшінің, батылдылықтың, ашушаңдықтың, қаһармандықтың және тәуекелдіктің белгісі болып табылады [6,15].

«Арес - соғыс құдайы, найзағай құдайы Зевс пен Гераның ұлы. Оны қаніпезерлігі үшін Зевс жақсы көрмейді. Өзінің ұлы болмаса, әлдеқашан оны титандар мекені - қараңғы Тартарға лақтырар еді. Адуын Арестің жүрегін қатыгез шайқастар қуантады. Қару-жарак, айғай-шу мен ыңыранған дауыстар арасында орасан зор қалқанымен жүреді. Артынан ұлдары - Деймос (қорқыныш) пен Фобос (үрей), олармен бірге жанжал құдайы Эрида және өлімді таратушы Эньюо еріп жүреді. Қанды шайқас қызуда, жауынгерлер мерт болуда, алайда Арестің қуанышында шек жоқ. Арес жауынгерді қылышымен осып, қанын судай ағызғанда көңілі шарықтайды.

Қанішер де қатал Арес әрдайым жеңіске жете бермейді. Ол Зевстің қаһарман қызы Афина Палладаның алдында тізе бүгеді. Афина Аресті данышпандығы және байсалдығының арқасында жеңеді.

Арестің жұбайы сұлу Афродита шайқас алаңына көмекке келгенде, Афинамен жолықса, жеңімпаз болып Зевстің дана қызы шығады. Қаһарман Афина бір соққымен Афродитаны жерге құлатады. Көз жасын бұлаған махаббат құдайы – мәңгі жас, әрі әсем Афродитаның соңынан Олимпке салтанатты күлкісімен Афина шығады» [3,36-37].

Антика әдебиетін зерттеуші ф.ғ.д., профессор М.М. Имағазинов Арес туралы мынандай деректер келтіреді: «Ареске келетін болсақ, «Дулыға» атты еңбектегі Геродоттың жазбаларына үңілеміз: «Геродот ғұламаның таратып берген үш ұлы - Липоксай, Арпақсай мен Қолақсайлар - Тарғытайдың тақ мұрагерлері. Ең кенже ұлы Қолақсай әкесінің тағына ие болған да, қалған екеуі енші алалып, өз беттерінше ел құраған. Атам заманнан бергі Тәңірге табынған жұрттың мұрагерлік дәстүрі солай. Тарихшылар скифтерді отырықшы-егінші скифтер, көшпелі скифтер, тақ мұрагері - патшалық скиф деп үшке бөледі.

Енді Геродоттың аңызындағы аспаннан түскен төрт затты алайықшы: тостаған - құттың белгісі, бұл барлық көшпеліге ортақ нысана ретінде сіңіп қалған. Барлық қазба жұмыстарындағы заттай айғақтар соны дәлелдейді. Хұндардың да, сақтардың да, скифтердің де қабірлерінен табақ, тостаған, құлы табылған. Түркі дәуірлеріндегі балбалдардың бәрінде қолына тостаған ұстаған адамның бедері қашалған. Белінде қанжар бейнеленген. Екінші аспаннан түскен зат - қанжар, ақинақ. Бұл хұндардың да қасиетті қаруы. Әйгілі Еділдің (Атиланьың) ақинақ қылышы туралы аңыз бүкіл Еуропа еліне тараған. Бақташы бұзауының аяғы өрістен қанап келгенін көріп, қанның ізімен жүріп отырып, ұшы жерден шығып жатқан Арестің найзағайдан жаралған болат қылышын көреді. Оны Еділге әкеп береді. Сөйтіп, батыр бабасының қасиетті семсеріне ие болған Еділ бүкіл Еуропаны жаулап алады. Геродот арестің бұл семсерінің атын «ақинақ» еді деп баяндады. Ақинақ -көне түркі тілінде де, қазіргі түркі тілдес халықтардың арасында да қасиетті семсердің аты. Кейін мұсылман діні енген соң, мұны «пайғамбардың зұлшықары» деп атады. Ер қаруы бес қарудың бірі - қындағы кездік, қанжар, қазіргіше айтсақ, бөкі, алдаспан, наркескен, ақинақ, ақберен, ақболат, алмас қылыш - мұның барлығы көшпелі жұрттың аңыз-дастандарындағы батырларға мұраға қалған семсердің аттары. Атадан балаға қаруды мұра етіп қалдырғанда, оны ашық ұстамайды, жерге, тастың үңгіріне, ескі жұрттағы ошақтың орнына, қазанның түбіне көміп тастайды және қылыштың жүзін жерге қаратып жасырған. Мұның барлығы Еділдің ақинақ семсерін тауып алған бақташы туралы аңыздың ықпалы. Оның жүзі әлдеқалай себеппен ашылып қалып, адамды жазым етпес үшін және кездейсоқ біреудің тауып алмас үшін жасалған сақтық».

Мифологиядағы қару-жарақтың көрінуі - көне еуропалық түсінікте, соның ішінде көне гректерде әскери билікті мегзесе, оның басында тұрған соғыс құдайы - Арес, ал ежелгі римдіктерде Марс тұрады. Арестің жүрген жері мен пайдаланған қаруының өзі соғыс өртін тұтандырып немесе басқа да кикілжіңнің пайда болуына әкеліп соқтырады. Сол үшін де оны гректер аса қадір тұтпайды. Оның себебі қасында үнемі қолдап-қоршап өшпенділік пен кекшілдіктің тәңіріесі Эрида мен өлітер патшылығының иесі Аид (Гадес) жүреді. Бір аңыздарда Эрида Арестің қарындасы ретінде көрінеді. Эрида түрлі халықтар

мен мелекттер арасындағы араздықты ұлғайтып, соғыс өртін тұтандыруға ұмтылса, Аид қантөгісті көргісі келіп, көптеген өлгендердің жанын өз патшалығына әкетуге тырысады» [7,130-132].

Сканда - үнді мифологиясындағы соғыс құдайы. Ол туралы «Сканда -соғыс құдайының тууы» деген мифте былай жазылған: «Шиваның ұрығы Хималай тауының етегіне түсіп, көк майса ішінде өседі де, ғажайып кейіпке енеді. Ганга өзеніне шомылуға келген алты аспан арулары - Криттикилер ұрпақ әкелуді армандап жүр еді. Олар өзен жағасынан Шиваның баласын көріп қуанып кетеді. Оны емізіп, өз ұлдары сияқты асырайды. Алты емізушіден тамақтанғандықтан, алты басты, алты ауызды болып өседі. Криттикилер асырап-баққандықтан, Шиваның ұлы Карттикея деген есімге ие болыпты. Ол мықты, алып болып өседі, Брихаспати (даналық құдайы) оған білім мен таным негіздерін, киелі Веда әнұрандарын үйретеді. Бірақ бойындағы жауынгерлік өнерді ұшпап, нағыз қаһарманға айналады. Ал Криттикилер болса, кейін аспандағы алты жұлдызға айналады.

Сканданың туғанына алтыншы күн болғанда, Брахма бастаған құдайлар тобы Шиваның жас баласына құрмет көрсетуге жиналады. Шива мен анасы Ума құдайлардан баласына ерекше қасиет даруларын өтінеді. Брахма ата-ананың тілегін қабылдап, Скандаға аспан жауынгерлернің қолбасшылығы лауазымына тағайындайды. Бұған құдайлар да, өзі де разы болады.

Найзағай құдайы Индра Скандаға өмірлік жары етіп өзінің қызы - сұлу Девасенаны береді. Құдайлар өздерін ежелгі дұшпаны - асур Тараканың зорлығынан құтқарып, әлемде тыныштық пен қуаныш орнатуын сұрайды. Сканда аспан жауынгерлерімен Тарақаға қарсы жорыққа аттанады. Сол мезетте Тарақаға суық хабар жетеді. Сонда зұлым Тарақа «Сенің өлімің туғанын жеті күн болған сәбиден болады», - деген Брахманың сөзін есіне түсірген екен. Соғыс басталады. Жауынгерлер екі басшыны бірге-бір қалдырады. Қанды шайқаста Тарақа Шиваның мықты ұлын жеңе алмайды. Сканда асурлар басшысының басын кесіп, мертліккен қарсылас дауылдан құлаған ағаштай жерге гүрс етеді. Сөйтіп айбынды жауынгерінің арқасында құдайлар әлемдегі билігін қайта иеленіп, дұшпандарының зорлық-зомбылығынан құтылады» [4,168-171].

4. Юпитер

Қазақ аңызында Юпитер ғаламшарына қатысты мынандай аңыз сақталған: «Өзін мейлінше асқақ ұстайтын Асқар есімді жігіт тауда оңаша тұрады. Кейіннен далада адасып қалған Гүлдана есімді қызбен танысып,оның әке-шешесінің рұқсатымен жанұя құрады. Сол оңаша патшалықта он алты перзент сүйеді. Бірақ Гүлданадан кезінде айрылып қалған Қожабай есімді бай жігіт ұмыта алмай, бірде үйін тауып барып, ауласында Гүлдананы пышақтап өлтіреді. Асқар онан ақысын алады. Бірақ қайғы шыдатпайды. Он алты перзент шүпірлеп жанында қалады. Елден, жерден бөлек кету үшін, ол Аллаға күні-түні жалбарынып, көктен орын сұрайды. Өз алдына жеке патшалық құрғысы келеді. Алла ол тілегін қабыл алып, аспанға шығарып, бір бөлек жұлдыз жүйесі етеді. Жігіт алып ғаламшарға, перзенттері он алты серігіне айналады», -деп баяндалады. [5, 32].

Юпитер («көмектесу», «жарқын», «күн әкесі») - римдік мифологиядағы аспан, күндізгі жарық, найзағай құдайы (эпитеттері «найзағайлы», «күркіреуші», «жаңбырлы») гректік Зевспен теңестірілген құдайлар әміршісі.

Дж. Фрейзердің пікірінше, Юпитер - еменнің, жалпы ағаштардың рухы, осыдан оның эпитеттері шығады: фрутифер («жеміс беруші»), вимин («тростник»).

Юпитердің қызметтері сан алуан болған, себебі ол жергілікті италийлік құдайлардың қасиеттерін өз бойына жинақтаған. Ол егіншілікті жебегендіктен, Юпитердің құрметіне орай виналий деп аталатын жүзім жинау мерекесі өткізілген.

Соғыс құдайы ретінде жеңіс салтанатының жорасы жасалған: әскери қолбасшы соғыста жеңген кезде, өз әскерін, азаматтарды ертіп Капитолийдегі Юпитер мүсінінің алдында соғыста алған олжасын құрбан етіп, өз лавр гүлдестесін аяғына қойған [6,201].

«Юпитер, латынша - Римдік аспан (оны әдетте Люцетий -Жарқырауық деп атайтын) жарық құдайы, құдайлар патшасы, оны гректерде Зевс деп атаған. Юпитер Италияндық бірнеше құдайлардың қызметін де атқарған, яғни ол жер өңдейтіндерге қамқоршы, шекара күзетуші, әр түрлі серттер мен кемшіліктердің орындалуын қадағалайды. Юпитер, сондай-ақ, жаңбыр құдайы болып саналған. Жаңбырдың жаууы мен құрғақшылық та соған байланысты болған. Найзағайдың түскен жері қасиетті болып саналған. Сақтаушы Юпитер Рим әскеріне қамқоршы болған. Империя дәуірінде императорлық билікті қорғап-қошпаған, жеңілген ел соған сыйынған».

Үнді мифтерінде Юпитер бейнесінде **Брихаспати** алынады. Оның бейнесі от культімен тығыз байланысты. Эпикалық мифологияда Ангирастың ұлы, яғни Брихаспати құдай кейпінен киелі дана, құдайлардың ұстазына айналған. «Индраның басынан кешкендері» мифінде: «Адитидің (құдайлардың анасы) ең сүйікті ұлы Индра жындар тайпасы - панилер ұрлап кеткен сиырларды қайтару үшін жердің шетіне аттанады. Индрамен бірге Брихаспати (дұғалар әміршісі) бастаған Ангирастың жеті данышпаны аттанады. Өзінің сиқырлы дұғалары мен әуендерінің арқасында Брихаспати жартасты жарып, сиырларды тұтқыннан босатады» [4,19-20].

Дәрісбаянда ой түрткі («миға шабуыл»), презентация және рефлексия әдістерін қолдану арқылы білімгерлердің тақырыпқа, жалпы сабаққа деген ынтасы мен қызығушылығы арта түсті.

Қорыта келе, дәрісбаянда қандай қандай инновациялық әдіс - тәсілдер қоданылса да, оны тек сабақты қызықты немесе ерекше етіп өткізу үшін пайдаланбау қажет, керісінше оқыту технологияларының беретін нәтижесіне баса көңіл бөлу маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қондыбай С. Арғықазақ мифологиясы.2- кітап. - Алматы: «Дайк-Пресс», 2004. - 516 б.

2. Иманғазин М., Молдабаева Ә. Антика әдебиеті және көне дәуірдегі әдеби терминдердің анықтамалығы. Алматы, 2009.
3. Кун Н. Легенды и мифы древней Греции. Алматы: «Жалын», 1985.
4. Мифы древней Индии. Москва: «Наука», 1975.-238с.
5. Жанайдаров О. Ежелгі Қазақстан мифтері. - Алматы: «Аруна» баспасы, 2008, - 256 бет.
6. Планеты и созвездия в легендах и мифах. - Москва: «Просвещение», 2004.-314бет.
7. Иманғазин М.М. Антика әдебиеті. Алматы, 2009.

УДК 378.147

Кадирова Э.К., Машанова С.М.

Школа им.О.Кошоевого, Ескельдинский район

Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г. Талдыкорган

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИЕМОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

«Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологияның бағдарламасы дамытып – тәрбиелері отырып, шығармашыл тұлға қалыптастыруға бағытталған. Бұл бағдарламаның барлық стратегиялары оқушының ойлауын дамытуға, өз пікірін тұжырымдап айтуға, батыл сөйлеуге, көпшілік ортасында өзіне сенімді болуға үйретеді.

Technology of development of critical thought is devoted to the development and formation of creative personality. All strategies of such technology develop thought ability of critical thinking, defend the point of view skills of independent work and to searching activity.

В условиях перехода нашей страны на международные стандарты образования, а также интеграции в мировое образовательное пространство каждому современному педагогу необходимо ориентироваться в широком спектре современных инновационных технологий. Сегодня быть педагогически грамотным специалистом нельзя без изучения обширного арсенала современных образовательных технологий. Современная система образования должна строиться на широком внедрении нетрадиционных, активных форм

и методов обучения, развивающих познавательную активность учащихся. Одной из вышеуказанных форм является критическое мышление.

Критическое мышление означает мышление оценочное, рефлексивное. Это предтеча творческого мышления. Более того, и критическое и творческое мышление развиваются в синтезе, оба процесса взаимообусловлены.

Сегодня признается необходимость внедрения методики развития критического мышления у учащихся в предметные курсы. Педагогическая теория развития критического мышления представлена технологическими этапами. Каждый из них реализуется своими приемами.

Охарактеризуем те из них, что целесообразно, на наш взгляд, использовать при организации лекционных и практических занятий по языковым дисциплинам.

Первый этап- фаза вызова. Цель этого этапа заключается в пробуждении имеющихся знаний, их активизации, повышении интереса учащихся. Реализация этого этапа может осуществляться посредством таких приемов: мозговой штурм; постановка проблемных вопросов; конструирование плана изучения материала совместно с учащимися. Педагогический результат этапа заключается в повышении мотивационной, информационной и коммуникационной составляющей личности учащегося.

На данном этапе предлагаются следующие задания:

1. Вызов интереса
 - а) напишите рассказ по ключевым словам
 - б) выберите 1-2 наиболее интересные работы
 - в) работа в парах
 - г) корзина идей

Второй этап – фаза реализации смысла. Целью этого этапа выступает развитие творческого мышления; навыков самостоятельной работы; поисковой деятельности; продуктивной эвристической деятельности. Реализации этой технологической фазы служат различные приемы, как например:

2. Стадия осмысления
 - а) Учащиеся слушают текст, сравнивают его с написанными по ключевым словам
 - б) Представляют услышанную историю в рисунках
 - в) Галерея. Учащиеся прослушивают текст, соглашаются или не соглашаются с прочитанным.
 - г) прием Insert
 - д) тонкие и толстые вопросы (простые и сложные вопросы)

Прием пошагового чтения предполагает работу с текстом индивидуально или в мини-группах. При этом мы ориентируем учащихся на промежуточную рефлексию. По каждому изложенному факту происходит фиксация по категориям: знал, не знал, не понятно, сомневаюсь. Учащиеся работают при этом с одним и тем же текстом (общий перечень проблемных вопросов) или же с разными источниками (различен для каждой группы). Прием цепочки проблемных вопросов представляет собой диалоговую работу лектора с аудиторией. Результатом этой фазы выступает креативное знание, а так же когнитивные умения-умение отслеживать свое понимание прочитанного, услышанного. При выполнении приема «INSERT» предусматриваются такие задания:

1. Чтение с пометками, чтение с выделением ключевых слов

- а) читается начало текста, ситуации, обсуждаются вопросы
- б) читается текст далее
- в) чтение с пропущенными словами
- г) составление логических цепочек и др.
- д) аргументация своего мнения в форме

«INSERT»

I - interactive –самоактивизирующая

N - notingI - диалоговая

S - system - системная разметка

E - effective - для эффективного

R - reading - чтения и

T - thinking - размышления

Последнее мы отслеживаем по таким проявлениям в деятельности учащегося: фиксация нового – информативной части, непонятного, повторное обращение к источнику знаний, стремление «снять» непонимание через обращение к тексту, учащимся, учителю.

Третий этап – фаза рефлексии. Как форма познания, рефлексия есть не только критический, но и эвристический принцип: она выступает как источник нового знания. Способность к рефлексии является одним из условий творческой деятельности. При выполнении следующих заданий развивается умение аргументированно отстаивать свою точку зрения:

- 1. Стадия размышления или рефлексии
 - а) выполнение творческих заданий: пересказ по методике РАФТ от разных лиц для разных собеседников в форме телефонного разговора, рассказа, газетной статьи, письма.
 - б) написание синквейна, эссе, игра «Домино»

в) заполнение таблицы «Знаю, умею, хочу узнать»

г) Минута Славы (презентация заданий)

Цель этого этапа- персонализировать знание; увеличить прочность, глубину знаний: осознать, осмыслить актуальное знание. Приемы, используемые нами на практических занятиях : сочинение стихов (синквейн, хайку); приемы познания (анализ, синтез, аналогия); перекодирование информации (графический эквивалент); диалог (логическая цепочка, дискуссия); письменное изложение выводов («я понял, что...», «я думаю, что...») и др.

Развитию критического мышления через письмо способствует прием «Синквейн». (с.фр.яз. «пястистишь»). Письменная речь у многих у учащихся не так достаточна развита, как устная. Выразить эмоции, чувства и мысли на бумаге достаточно сложно. Выразить внутренние переживания в письменной форме помогают стихи в свободной форме. Рассмотрим суть синквейна на примере темы «Дом».

Первая строка включает в себе одно слово, обычно существительное или местоимение, которое обозначает объект или предмет, о котором пойдет речь – Дом.

Во второй строке – два слова , чаще всего прилагательные или причастия. Они дают описание признаков и свойств выбранного в синквейне предмета или объекта. – Современный, Многоэтажный.

Третья строка образована тремя глаголами или деепричастиями, описывающими характерные действия объекта. – Жить, Находиться,Строить.

Четвертая строка - фраза из четырех слов , выражает личное отношения автора синквейна к описываемому предмету или объекту. – Мой дом – моя малая Родина.

В пятой строке содержится одно слово, характеризующее суть предмета или объекта. – Уют.

Не всегда требуется очень четкое соблюдение правил написания этого вида стихотворения. Например, в четвертой строке можно использовать три или пять слов, а в пятой строке два слова. Можно использовать в строчках и другие части речи – но только в том случае, если это необходимо для улучшения текста.

Синквейны полезны в качестве инструмента для синтеза сложной информации, в качестве среза оценки понятийного и словарного багажа учащихся.

Творческое мышление – это не талант, это навык, которое можно изучить и развить. Это позволяет усилить естественные способности человека творить и создавать новое - и соответственно, привести к большей продуктивности и успешности . Творческие способности и инновации - основные источники длительного и глобального успеха в современном образовательном процессе.

1. Алимов А.К. «Развитие критического мышления через чтение и письмо». Алматы, 2008
2. «Голос и видение». Методический журнал образовательного фонда «Сорос - Казахстан». Алматы, 2007
3. Проблемы обучения языкам в культурно - коммуникативном пространстве Евразии. Материалы республиканской научно – практической конференции. Алматы, 2005.

Калханова А.Н.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы

САЯСАТТАНУ ҒЫЛЫМ РЕТІНДЕ

В данной статье рассматриваются основные параметры, методы, понятия и основные дефиниции политической науки.

The main parameters, methods, concepts and basic definitions of political science are discussed in this article

Қоғамтану ғылымының түрлі-түрлі білім бөлінуіне байланысты саясаттану да өзіндік бір жүйелі, пәндік сипаты, категориялық құрылымдары мен өз заңдылықтары бар ғылым болып қалыптасқан. Оның өз алдына дербес ғылым болып қалыптасуына қоғам өміріне, қоғамдық қарым-қатынастарға саясаттың өктемдік жасап қоғамдық болмыстың (формасына) түр-бейнесіне тигізетін ықпалы күшті, сол арқылы қоғамның саяси өміріне тигізетін әсері себеп болды.

Қоғамның формасын, түрін, түр бейнесін зерттеумен ғылымның философия, тарих, социология, заң ғылымы салалары да айналысады. Алайда олардың әрқайсысы саясатқа өз тұрғысынан, өз мүддесі шеңберінде сай қарайды да, оны осы мүдде тұрғысынан өзіне тән әдіспен зерттейді. Олардың әрқайсысы саясат өзінің ішкі, өзіне тән мәнімен емес, тек сол ғылым саласына қажетті ғылым ретінде сол саланың мақсат-мүддесі лайық кеңінен қамтылған мәселенің бір бөлігі болып қана қамтылған. Ал саясаттану болса өзі алған проблеманың мәселенің ерекше қасиеттерін бір-бірімен ұштастырып, біртұтас етіп, оларды белгілі бір жағдайда ғана бөліп алып қарайды.

Саясаттану пәні социология ғылымы мен заң ғылымдарының әртүрлі салаларға бөлінуі барысында қалыптасты. Күні бүгінге дейін саясаттануда қоғам билігін зерттейтін социология мен заң ғылымдарына (юридизированное) тән бағыттар байқалады. Тіпті саясаттану мен социологияның бір-біріне ұқсап, бірін-бірі қайталайтын кездері де жие кездеседі. Саяси социология – саяси билік пен саясатты оларда әлеуметтік топтардың мақсаттарының қаншалықты басым екендігі тұрғысынан қарайды, яғни өкімет билігінің әлеуметтік түп-тамыры және сол билікті бөлісу жайындағы мәселені зерттейді. Олар

қоғамның әлеуметтік құрылымын саясатпен қаншалықты байланысты деген сұраққа жауап береді. Саяси социология саясаттануда саясатты түрлі институттардың көмегімен бір топқа жүйелейтін заң ғылымынан туған позитивизмнің тууынан пайда болған сала деп саналады. Сол саяси институттардың өзін саяси социология белгілі бір әлеуметтік құрама, мақсаттар қосындысы деп қарайды. Бұл институттар дәлірек айтқанда саяси социологияның заң ғылымынан бөлініп шыққан саяси бағыт «институт» деген ұғымды қалыптастырады да, саясатшылық мемлекет қызметі шеңберіндегі саясат ұғымы шеңберінен шығарып, түрлі саяси ұйымдардың, құрылымдардың – мемлекеттің, партиялардың, қоғамдық-саяси ұйымдардың, нормалардың, бұқаралық ақпарат құралдарының, саяси идеологияның неғұрлым кең ауқымды тағы тағыларының қызметінің саясатты дәрежесіне көтерілуіне көмектеседі. Екінші жағынан, саяси социология саясатқа және оның өз шеңберінде әрекет ететін әлеуметтік мүдделердің қақтығыс (конфликт) институттарына баратын жолды белгілеп береді. Мұның екеуі де басты міндеті саналатын саясат пен билікті мүдделермен институттардың біртұтасты қарым-қатынасы ретінде зерттеуді қалыптастырады. Бұл біртұтастық «Қоғамның саяси жүйесі» (системасы) дейтін арнаулы категорияда көрініс табады. Саясаттану – саяси жүйе (система) туралы және халықаралық сахна деңгейіндегі (арена) саяси жүйелердің өзара қарым-қатынастардың байланыстары туралы ғылым.

Саясаттардың құрылымына (структура) мыналар кіреді: 1) әлеуметтік-саяси және саясаттану білімдерінің тарихы; 2) билік пен саяси жүйелердің (системаның) жалпы теориясы; 3) саяси мүдделердің, олардың өзара байланыстарының түрлерінің (конфликт) қақтығыс, (кон-сенсус – келісімге келу) және саясаттың өз бағытын білдіру теориясы; 4) саяси институттар мен құбылыстардың (процесс) теориясы; 5) идеологиялық процестердің теориясы; 6) саяси мәдениет теориясы; 7) жеке адамның саяси қызметі және саяси әлеуметтендіру теориясы; 8) қоғамды саяси басқару теориясы; 9) халықаралық қарым-қатынастар мен жүйелердің теориясы [1].

Ғылым ретінде саясаттану саясатты, яғни әлеуметтік мүдделер мен институттардың қоғамдағы билікті жеңіп алу, ұйымдастыру және іске қосу жөніндегі қарым-қатынастарды зерттейді. Ол саясаттағы барлық жеке зерттеулерге байланысты әдістемелік (методологиялық) рөл атқарады. Саясаттану – дүниетанымдық ғылым. Өйткені ол өз пәні арқылы қоғамның дамуына, оны іске асыратын механизмдерге, саяси түрленген қоғамның және дүниенің ісінде ұйымдастырылған өзара қарым-қатынастарға, саяси жағынан қалыптасқан дүниедегі адамның алатын орнына белгілі бір көзқарасты қалыптастырады. Жоғары оқу орындарында оқылатын пән ретінде ол саяси жұмысты өркениетті саяси мәдениетке баулу, жеке адамды саяси әлеуметті жағдайға баулудың теориялар мен практикасын үйретеді.

Саясаттану саяси-практикалық маңызы бар қызмет атқарады, саяси бағдарлама жасауға және қалыптастыруға, саяси процестердің ағымымен саяси институттардың арасындағы өзара қатынастардың мәнін табу арқылы саяси институттардың мейлінше ұтымды қызмет атқаруына көмектеседі. Саясаттану алда болатын саяси процестерді утопиялық жолмен емес, ғылым жолымен алдын ала болжайды (иригностикалық).

Саясаттанудың саясатты зерттейтін әдістері бар және ол басқа ғылымдардан ең алдымен олардың мазмұн – генетикалық бөлімі (заң, категория, принциптер) арқылы олардан өзгеше болады.

Саясаттанудың әдістері үйренуге кірісерде оның философиямен және басқа ғылымдармен органикалық байланыста екенін және өзінің пәндік саласын зерттеу үшін осы ғылымдар жасаған әдістердің бәрін пайдаланатынын есте сақтау керек. «Метод» грек сөзі, оның мәні – таным жолы, әдісі деген сөз болып шығады. Нақтылап айтқанда, әдіс түрлі тәсілдердің жүйесі. Олардың көмегімен белгілі бір затты зерттеу жүзеге асырылады. Әдістерді теориялық және эмпириялық деп бөлуге болады. Өз кезінде теориялық әдістер философиялық және жалпы ғылымдық болып бөлінді. Таным тарихы философиялық тиімді әдіс диалектика мен материализм екенін көрсетті.

Саясаттануда қолданылатын жалпы ғылымдық әдістерге теңестірмелі (сравнительный), жүйелі (системный), құрылымды-функциялық (структурно-функциональный) әдістерді жатқызуға болады. Теңестірмелі әдіс саяси өмірдің белгілі бір кеңістік пен уақыт шеңберінде байқалған құбылыстардың сипатын салыстырып, олардың әрқайсысындағы сәйкес (сходство) қайталанатынын және ол қайталанудың заңдылығын анықтауға мүмкіндік береді. Жүйелі (системный) әдіс болса саяси өмірдегі кез келген құбылысты бүкіл бір нәрсенің бір бөлігі, неғұрлым күрделі жасалған заттық элемент деп қарауға көмектеседі, зерттейтін көріністің әлеуметтік шындықтың құбылыстарының жалпы байланысында алатын орнын анықтауға мүмкіндік береді. Құрылымды-функционалды әдіс жүйелі әдісті нақтылауға қызмет етеді. Ол зерттелетін құбылыстың өзін бір бүтіннің бөлігі деп қарап қана қоймай, сонымен бірге әрқайсысы белгілі бір рөл атқаратын элементтерден құралатын іштей бөлшектенген құрылым деп қарауға мүмкіндік жасайды [2].

Эмпириялық әдістер де жинақтау әдістері және мәліметтерді талдау әдістері болып екі топқа бөлінеді. Басқа ғылымдағыдай саясаттануда да нақты мәліметтер жинағында бақылау сұрақнама (опрос), жауап жинау, құжаттарды талдау, тәжірибе (эксперимент) жасау тәсілдерін қолданады. Бақылау (наблюдение) саяси өмірдегі оқиғаларды, мәселелерді дұрыс байқауға, саяси күрделі мәселелерді дұрыс жолға қоюға көмектеседі. Сұрақнама (опрос) жауап алу оқиғаларға қатысушылар басшылыққа алатын себептерді, олардың саяси өмірдің түрлі жақтарына көзқарасын, тағы тағыларын айтуға мүмкіндік береді. Санақ құжаттарын және басқа құжаттарды талдау адамның саяси іс-әрекеттерінен туатын нақты нәтижелерді зерттеуге көмектеседі. Тәжірибе жасау (эксперимент) адамдардың саяси мінез-құлқындағы басқа әдістердің көмегімен байқалған сипаттарға әсер еткен факторлар жайлы алдын ала болжамымызды тексеруімізге қызмет етеді. Түрлі әдістердің көмегімен алынған эмпириялық мәліметтердің дәлдігі, ықпалдылығы зерттеудің қажетті жерлерін іріктеп алуға көп байланысты. Ол тар көлемді болып, бірақ халықтың өзіміз зерттеп жүрген бөлігінің әлеуметтік сипатын тең етіп көрсетуге тиіс. Зерттеу нәтижелері бойынша іс жүзінде жасалған саяси қорытындылардың негізі мықты болуы да едәуір жағдайда осыған байланысты.

Жинақталған мәліметтерді талдау әдістерінің ішінен саясаттанулық зерттеулердің қазіргі кезеңде неғұрлым жиі қолданылып жүргендерін бөліп алу керек. Бұл

дисперсиялық, корреляциялық және факторлық талдау. Дисперсиялық талдау орташа көлемнен туатын өзгерістердің алшақтылығын анықтауға және бұған немесе бірінші ауытқушылықтың ықпалын ашуға негізделген. Корреляциялық талдау ерекше коэффициенттердің көмегімен ауыспалы құбылыстардың арасындағы санақтық байланыстарды зерттеуде. Бұл коэффициенттердің маңызы неғұрлым жоғары болса, байланыс соғұрлым мықты болады. Фактор талдау корреляциялық талдау барысында пайда болған топтардың көмегімен жана, ірі ауытқу туғызады. Оларды факторлар немесе белсенді ауыспалы құбылыс деп атайды. Олар басқаларына ықпал етеді. Сондай-ақ әр фактордың өзіндік салмағы болады. Олар - I-ден + I-ге дейін ауытқып тұрады. Бұл әдістердің бәрі бірін-бірі толықтырады.

Саясаттану ғылымның дербес саласы болып 40-50 жылдары бөлініп шықты. Ол әр елде өзіндік өзгеше оқытылады. Әсіресе, АҚШ, Франция, Англия, Италия, Германияда едәуір дамыған. 1949 жылы саяси ғылымдардың Халықаралық ассоциациясы құрылды. ТМД-да саяси ғылым, заң ғылымдары, философия, социология, тарих ғылымдары шеңберінде дамыды. 1955 жылы саяси (Мемлекеттану) ғылымдарының Кеңестік ассоциациясы құрылды. Қазір ол саясаттану ғылымдар ассоциациясы деп аталады. Жоғары оқу орындарында ерекше ғылым ретінде 1989 жылдан оқытыла бастады. Осы уақыттан бастап саясаттану бағытындағы кафедралар мен саясаттану институттары көптеп ашыла бастады.

Саясаттанудағы басты ұғым билік туралы ұғым болып саналады. Саясат адамдардың қоғамның таптарға өкіметті иемденген, осының негізінде бүкіл қоғамға сол қоғамнан бөлініп шығып мемлекет деп аталатын арнаулы аппараттың көмегімен билігін жүргізетін адамдар тобына бөлінуі жағдайында пайда болатын өзара әрекеттердің түрі деп есептеледі. Өкіметке саясаттану тұрғысынан қарай отырып, бұл ғылымның психологиядан өзгеше өкіметті адамдардың қоғамдық өмірде өз еркін білдіруге қабілетті емес, шеңберінде бір адамдар басқаларына ықпал жүргізетін қоғамдық қатынас деп түсінуіміз керек. Саяси өкімет бұл бір қоғамдық топтың мемлекет арқылы басқаларға үстемдік, айқындалған ықпал ету, билік етуі өкіметтің бір түрі ретінде мемлекеттік өкімет арнаулы аппараттың адамдарға жасайтын белгілі бір ықпалы деп түсінеміз. Аппараттың бұйрығы белгілі бір территорияда тұратын адамдар үшін міндетті. Бұл аппарат кәсіптік негізде құрылады да негізгі жұмысы өкімет билігін жүзеге асыру деп саналатын адамдардан құралады. Мемлекет ісіне араласу үшін түрлі институттар: саяси партиялар, одақтар, ұйымдар, қозғалыстар, тағы басқалар құрады. Олардың көмегімен өкіметтің маманданған кәсіби аппаратын өз мүддесіне бағындыруға тырысады. Олардың мемлекеттік өкімет жүйесінде өзара бірлескен іс-әрекеттерінің барысында белгілі бір қатынаста саяси сипаты бар. Қоғамдық қатынастардың, институттардың, қызметте өзін-өзі көрсету мен сананың өкімет билігін бөлісумен және жүзеге асырумен байланысты бөлігі саяси жүйе деп аталады. Олар өкімет билігінің жүзеге асырудың тарихи шартты механизмі болып саналады.

Саяси қатынастар үш түрлі болады: 1) қоғамдық топтардың өкімет жүйесінде бір-біріне қатынасы; 2) қоғамдық топтардың өкімет құрылымдарына қатынасы; 3) өкімет құрылымдарының бір-біріне құрылысы, (бұл қатынастарды біріншілеріне қарағанда екінші екінші қатынастар деп атау әдіске айналған). Саяси институттар (немесе

құрылымдар – структуры) мемлекеттік-өкілдік, (өкіметтік, властвующие) орындаушы, сот және мемлекеттік емес (өкімет билігін жүзеге асыруға қатысушылар) партиялар, одақтар, ассоциациялар тағы басқалар болып бөлінеді. Саяси қызметтің түрлері (форма): 1. Кәсіптік (профессиональной основе) негіз – өкімет үкіметтілігін жүзеге асыру жөніндегі өкімшілік жұмыс: өкіметтің құрылымдарын қалыптастыру, шешім қабылдау және оны орындау, басшыларды іріктеу және оларға басшылық ету; 2. Кәсіптік емес (непрофессиональной основе) негізде – жетекшілік (лидерство): ұйымдар мен қозғалыстарда қоғамдық жұмыс: органдар мен лауазымды адамдар сайлау: шешімдердің жобаларын талқылау: органдарға қатынас жасау, жиналыстарда сөз сөйлеп, бұқаралық ақпарат құралдарына материалдар жазу, тағы тағылар: бұқаралық шараларға: митингілерге, демонстрацияларға, шерулерге, ереуілдерге, тағы басқаларға қатысу. Саяси саналылық саласында мыналарды айтып көрсету керек: 1) саяси психология-саяси тұтыным мүдделер, тәртіптер, бағдарлар, дәстүрлер, әдістер, сезімдер, стереотиптер, пікірлер; 2) саяси идеология-теориялық көрсетілімдер, білім, концепциялар, бағдарламалар, платформалар, нормалар, құндылықтар [3].

Саяси жүйе әр мезгіл белгілі бір қоғамның әлеуметтік құрылымын көрсетіп, әлеуметтік топтардың (топтар, ұлттар, таптар, тағы басқалар) өкімет жүйесіндегі өзара әрекеттерінің өзіне тән тәртібі болып саналады. Бұл өзара әрекеттік сипаты саяси тәртіп деп аталады. Тәртіп екі түрлі болады: 1) өкімет билігін жүзеге асыруға барлық топтар мен азаматтардың қатысуы негізінде – демократиялық; 2) өкімет билігін жүзеге асырудан топтар мен азаматтардың көпшілігін шеттету негізінде – авторитарлық және тоталитарлық тәртіп.

Саяси өмір – бұл саяси жүйелердің тууының, қалыптасуының, дамуының барлық адамдардың қоғамдық өмірін ұйымдастыру түрлерінің қозғалысына тарихи сай барысы. Техника мен технологияда, экономика мен қоғамның әлеуметтік құрылымындағы прогресті өзгерістер саяси жүйенің белгілі бір жағдайда өзгеруіне әсер етеді. «Саяси өмір» ұғымының бұл анықтамасы жеке адамнан жоғары тұрған өкіметтік құрылымдар тұрғысынан оның мазмұнын да ашып береді. Адамдардың жеке топтарының көзқарасы тұрғысынан қарағанда саяси өмір олардың саяси жүйе жасауға, оны пайдалануға, өзгертуге және басқаруға қатысы, яғни өкімет билігі деген сөз. Саяси өмірдің мазмұны өкімет құрылымдарын құру мен өркендету, шешім қабылдап, оны орындау және құрылымдардың қызметін бақылау сияқты саяси жұмыстармен шектеледі. Ол адамдардың саясатқа араласу, бірінің жұмыс істеу мен күрес, талас, дағдарыс, революция, реформа, соғыс, келісім сияқты саяси қызметтің сан алуан түрлерін қамтыды. Саяси өмір ағымын нақтылы қоғамда тарихи қалыптасқан әлеуметтік күштердің өзара іс-әрекеттеріне ортақ әлеуметтік-саяси жағдайға байланысты, бірақ оған едәуір ықпал ететін адамдардың саяси мәдениеті – С а я с и м ә д е н и е т адамдар қоғамының саяси өміріне қатысу, олардың нақты саяси ахуал жағдайында өзін-өзі көрсетуінің тәсілі деген сөз. Жанжалдарды (конфликт) реттеудің барысы мен жолдары, саяси күрестің нәтижесі – төңкерістер сипаты мен реформалардың уақтылы өткізілуі де соған байланысты.

Адамның өзін-өзі көрсете білуінің түпкі қорытындысы – оның тұтыну қажеттілігі. М ә д е н и е т – адамның бір нәрсе істесем деген талабы мен әдеті, біздің жағдайда

саяси өмірге, қалыптасқан әдетке деген қызығушылық өріс алады. Бұл әдетті бойына сіңірген адам өзі қалап істеген істі саналы орындауға машықтанады. Бір істі жақсы атқарған адамның бойында қанағаттанғандық сезім пайда болады. Адамның өзін-өзі көрсетуі де осы жерде біледі. Дегенмен, бұл нәтижелерді адамның беделін, біліктілігін, ықпалын көтеретін саяси институттары жақсы бағаламайынша, жақсы деуге болмайтынын ескеру керек.

Саяси өмір құбылыстарын теориялық және эмпериялық талдау бірлігі принциптеріне сүйене отырып, неғұрлым нақты ұғымдар мен көрсеткіштерді саясаттанудың жоғарыда айтылған жалпы ұғымдарына айналдыру керек. Саяси өмір көрсеткіштері бәрін қамтымайды, тек сол саяси ұғымдағы қажетті сипаттамаларды ғана қамтиды. Ұғымдарды көрсеткішке толық көтеру мүмкін емес, оның керегі де жоқ. Өйткені ұғымдарды көрсеткіштерге (показатели) айналдырғанда оның эмпериялық «жазғышына» айналады, ал адамдардың нақты қызмет атқару әдісі ұғымға айналады. Саяси өмірдің не екенін біз оның ұғымынан білеміз, ал оған басқа әлеуметтік топтардың қайсыбірінің қатысатынын көрсеткіштердің көмегімен анықтаймыз. Көрсеткіштер фактінің өзін ғана көрсетіп қоймайды, сонымен бірге адамдардың саяси өмірге қаншалықты қатысты екенін сипаттайды. Осының нәтижесінде тиісті әдістердің көмегімен олардың сол жағынан қатыстығы анықталады. Саяси өмірдің барлық көрсеткіштері үш топқа бөлінеді: 1) саяси өмірге қатысу түрлері; 2) қатысу факторлары; 3) қатысу жолы (саяси мәдениет).

Қатысу түрлеріне мыналар жатады: ұйымдар мен органдарда қызмет атқару; органдар мен лауазымды қызметкерлерді сайлау; қарарларды дайындау, талқылау, қабылдау; түрлі органдар мен қатынас жасау жиналыстарда, мәжілістерде сөз сөйлеу, саяси өмір проблемаларын талқылау, бұқаралық-саяси шаралар: митингілер, демонстрациялар, тағы басқалар.

Қатысудың сипатын және дәрежесін анықтайтын факторлар: еңбектің сипаты; өкімшілік мәдениеті; саяси білімі, икемділігі, бұқаралық ақпарат құралдары; саяси іске қатысу тәжірибесі.

Саяси іске қатысудың жолдары мынадай көрсеткіштер тобымен сипатталады:

1-топ. Мотивациялық-дәйектілік – саяси өмірге қатысуға құштарлық. Саяси оқиғаларға білім мен іс-әрекетке құштарлық.

2-топ. Танымдық (познавательный) – негізгі саяси біліктерді игеру, ағымдық саяси жағдайдың ерекшеліктері мен оның өзгеруінің қалпын түсіну.

3-топ. Мінез-құлықтық (поведенческий) – саяси өмірге араластығы, саяси қызметтердің тәсілін игеру.

4-топ. Бағалау (оценочный) – саяси институттарға қатысты, саяси өмірге өз жеке басының қатысуынан алған ләззаты [4].

Жоғарыда көрсетілген тізім мейлінше жалпылама көрсеткіштерді қамтиды. Олардың әрқайсысын сан алуан жеке көрсеткіштерге (Индикаторға) бөлуге болады. Осы

индикаторлар арқылы түрлі эмпириялық әдістердің көмегімен ақпарат жинау жүзеге асырылады. Жиналған мәліметтерді сан жағынан талдау және теориялық интерпретациялау белгілі бір елдердің халқының тарихи дамуының жеке кезеңдеріндегі саяси өмірінің көрінісін шығаруға және осы арқылы іс жүзінде қорытынды жасауға көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Политология – Ленинград. Издат-во ЛГУ, 1991.
2. Основы политологии. – Киев, 1991.
3. Пономарев В.А. Общественные организации в Казахстане и Кыргызстане /1987-1991/. – Алматы, 1991.
4. Некоторые проблемы преподавания социально-политических наук. – Алматы, 1991.

УДК 378

Katenova M.R.

Zhetysu State University named I. Zhansugurov

**LEARNING CULTURE IS AN INTEGRAL PART OF LANGUAGE
LEARNING AND EDUCATION**

В данной статье рассматриваются методические подходы к формированию лингвистических знаний иностранного языка в тесной связи с развитием межкультурной компетенции студентов. Особое внимание уделяется методам и приемам, развивающим навыки в 4-х видах речевой деятельности на основе материалов, отражающих культуру англоязычных стран.

Мақалада шетел тіліндегі лингвистикалық білімді қалыптастырудың әдістемелік жолдары студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігінің дамуымен тығыз байланыста қарастырылған. Әсіресе, ағылшын тілді елдердің мәдениетін көрсететін материалдар

негізінде сөйлеу қызметі түрлеріндегі дағдыларды дамытатын әдістер мен тәсілдерге баса назар аударылған.

Attaining linguistic proficiency is essential for learners to be considered communicatively competent, particularly in the case of EFL learning, but this is not sufficient. On the whole, to become proficient and effective communicators, learners need to attain sociocultural competence. As we know, there are two types of culture: visible and invisible. Visible culture refers to different domains of people's life, such as literature, arts, architecture, history, geography, customs, festivals, and other traditions. These aspects can be considered the visible culture, as they are readily apparent to anyone and can be discussed and explained relatively easily.

Yet, another far more complex meaning of culture refers to sociocultural norms, world views, beliefs, assumptions and value systems that find their way into practically all facets of language use, including the classroom, and language teaching and learning.

Today, when the numbers of EFL students have grown dramatically worldwide, it is becoming increasingly clear that the learning of a second culture does not take care of itself. Thus, learners cannot always make the best of their educational, professional opportunities until they become familiar with fundamental cultural concepts of a foreign language. Besides, awareness of cultural norms can allow learners to make their own choices of what to say and how to say it. The teacher's task is to provide learners with the tools they need to recognize that they are indeed making choices. As language use reflects the culture of its speakers, teaching of culture can be closely connected with the teaching of linguistic skills. Teaching L2 culture together with speaking, listening, reading and writing more adequately represents the connections between language and culture than teaching linguistic skills or culture in isolation. One of the central objectives in developing effectiveness in culture instruction is creating materials to develop cross-cultural awareness.

In teaching EFL, one of the most effective activities that can be used for teaching culture are interviews of native speakers because they provide testimonials and evidence that comes from real people instead of textbooks. Conducting interviews allows learners to practice a variety of language skills.

The first step is for learners to develop appropriate and focused questions for conducting interviews. This activity will provide a fruitful avenue for working on various forms of polite speech acts and the notions of appropriateness as well as linguistic skills.

It is strongly recommended that the teacher should approve the questions before the actual interviewing takes place.

Following the interview, the information can be used for a presentation to the entire class. As a result of such presentations students become competent and aware of sociocultural norms but it does not mean that learners have to become "native-like" but an awareness of cultural norms can allow learners to make their own choices of what to say and how to say.

One of the effective approaches in teaching culture is reading authentic texts but for EFL purposes, texts should be chosen carefully to allow learners an opportunity to comprehend the text and enjoy it.

However, the amount of work expended on pre-reading and preparing learners for reading literature may be sufficiently great for teachers to weigh its benefits relative to the cost (Carrell and Eisterhold 1988). In teaching EFL, in addition to textbooks, materials from many Internet sites, English-language newspapers or brochures for tourism and travel can provide access to texts that contain information on culture because they are oriented for readers in various geographic locations and of varied language skills. Such materials allow the teacher to concentrate on the culture-specific references and sociocultural values which are presented in most texts. It is important, however, not to miss an opportunity to engage learners in a discussion of how culture impacts language use.

In teaching of writing, teachers may draw on many examples from speaking and establish parallels to help learners develop cultural awareness in language use. One of the problematic aspects in teaching of writing in English is that learners often do not provide a sufficient amount of support and detail in their writing to make their points meaningful and convincing. To help learners take a different view of the necessary detailed support expected in writing, teachers need to provide explicit instruction on reader expectations and the value of explicit explanations in the Anglo-American rhetorical tradition and their use in writing.

To develop effectiveness and get sufficient knowledge about culture in the foreign language classroom the teacher can use the following questions for discussion:

1. The distinction between the visible and the invisible culture is described as one of the most important aspects of teaching the influence of culture on language use. What are the key features of the invisible culture and what impact do they have on foreign language learning and use?

2. In many ways cultural references are closely connected with reading, discourse and text. What is the role of linguistic proficiency and cultural proficiency in EFL reading and writing?

3. Why is it that many teacher-training programs stay away from preparing teacher to work with a second culture?

If you were in charge of an EFL program, would you choose to include teaching culture as a component of teacher training? Why or why not?

ELI Hinkel points out the importance of developing cultural competence when teaching a foreign language, noting that cultural assumptions affect all aspects of language use and suggests the following activities for teaching culture.

1. Create lists of common linguistic expressions or behaviors, each associated with three or more types of speech acts (agreeing, disagreeing, inviting someone to do something or visit, and/or accepting or declining invitations) and arrange them from the least polite to the most polite expressions. What are the characteristics of the least polite or the most polite speech acts? What are the sociocultural variables that would make each of them acceptable or unacceptable in real life interactions?

2. Various types of writing genres require the uses of different conventions. . Gather samples of different texts and include, for example, a personal letter, a popular magazine article, or a formal essay/academic paper. Identify the features of these texts that make them different in important ways, What are the culturally prescribed conventions common in personal, expressive, or formal academic writing? What do these genres share? What do the shared and different conventions say about the culture of each discourse community?

Much research carried out in pragmatics and sociolinguistics over the past three decades has focused on the sociocultural norms of politeness and appropriateness in performing various types of speech acts. The linguistic and social features of such specific acts can be taught in the classroom. Most importantly, the key to productive culture teaching is to provide learners with the tools to enable them to become aware of the sociolinguistic norms reflected in the ways of speaking, listening, reading and writing.

The results of our research show that teaching culture should be closely connected with the teaching of linguistic skills. The connections between language and culture develop students' cross-cultural competence together with language skills.

REFERENCES:

1. Mey, J,1993. Pragmatics; An Introduction. Oxford: Blackwell.
2. Saville-Troike, M. 1989.The Ethnography of Communication. Oxford: Blackwell.
3. Scollon R. and S. W.Scollon. 1995. Intercultural Communication. Oxford: Blackwell.
4. Singer, M. 1998. Perception and Identity in Intercultural Communication. Revised edition.Yarmouth, ME: Intercultural Press.
5. Stewart, E.,and M.Bennett. 1991. American Cultural Patterns: A Cross-cultural Perspective. Revised edition.Yarmouth, ME: Intercultural Press.

Кереева Б.К.

Средняя школа-гимназия №14 г.Талдыкорган, sh_14@mail.ru

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

«Жобалау технологиясы негінде оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамыту» тақырыбындағы жұмыс технология сабағында оқушылардың құрастыру жұмыстары форма, өлшем, түр-түс үйлесімділігін кешенді түрде жүргізуде шығармашылық ойлау арқылы қол жеткізетінін зерттеген.

Зерттеу жұмысында бақылау, ізденіс және ойды жүзеге асыру оқушыны ойлана білуге үйрететінін сол негізде оның технологиялық шығармашылыққа, технологиялық әрекеттің құрылымы мен құрамын терең түсінуге және алған білімін түрлі жағдаяттарда қолдануға мүмкіндігі туатыны, баланың белсенділігі, шеберлігі артатыны дәлелденген.

This project work helps pupils studying technology subject at school to think and create new forms of things and find the size and colour of it.

The use of technology has been widely spread throughout the entire world. The new technologies are now so advanced that they are used for almost every thing.

This system promote pupils ability and activity of technology lessons.

За последнее десятилетие изменились жизненные приоритеты всего общества, произошла ломка многих стереотипов. На первое место вышла самостоятельность во всем, умение переориентироваться в постоянно изменяющейся ситуации. Стало понятно, что школьное образование должно осуществляться в интересах личности, которая не будет больше замкнута в рамках какой-то деятельности.

В процессе своей педагогической деятельности я пришла к выводу, что уроки технологии дают учащимся не только возможность применять теоретические знания на практике, но и побуждают их более глубоко изучать основы наук и самое главное приучают школьников мыслить. Таким образом, передо мною встал проблема поиска таких путей, форм, методов, приемов преподавания технологии, которые позволили бы наиболее полно и качественно развивать творческое мышление учащихся. Поиск я вела по двум направлениям: во-первых необходимо было выбрать наиболее оптимальную педагогическую технологию, которая позволяло бы развивать творческое мышление учащихся; во-вторых с учетом экономических, социальных, психологических факторов следовало определить, использование каких материалов поможет сделать уроки наиболее интересными и насыщенными. Актуальным для меня стало обращение к проектной деятельности, как мысленному прогнозированию, составлению замысла, предвосхищающему его последующее практическое воплощение. Определим значение слова «проект». Проект - форма или единица организации крупных, относительно самостоятельных начинаний. Проект в образовании – специальным образом оформленная детальная разработка определенной проблемы, предусматривающая поиск условий и способов достижения реального практического результата. Можно наметить следующие типы проектов: исследовательские, творческие, практико-ориентированные. Исследовательские проекты полностью подчинены логике исследования и имеет структуру, приближенную или полностью совпадающую с подлинным научным исследованием.

Творческие проекты, как правила не имеют детально проработанной структуры совместной деятельности участников, она только намечается и далее развивается, подчиняясь жанру конечного результата, обусловленной этим жанром и принятой группой логике совместной деятельности, интересам участников проекта.

Практико-ориентировочные проекты отличает четко обозначенный с самого начала результат деятельности его участников. Причем этот результат обязательно ориентирован на социальные интересы самих участников.

Проект это активная работа мысли, мысленное прогнозирование того, что затем будет воплощено в предметном виде. Основной целью работы по развитию творческого мышления учащихся, построенной на основе проектной деятельности, является формирование таких качеств как конструктивность, целесообразность, гибкость, чувство стиля. Передо мною встала задача понять что представляет собою данные качества с точки зрения методики проектной технологии и каковы их пути развития. Изучив методическую литературу, связанную с проектной технологией я пришла к выводу, что конструктивность определяется как способность к производству проектных идей. По мнению доктора педагогических наук, профессора Н.М. Конышевой стадия мысленного конструирования в проектной деятельности является наиболее важной. В связи с этим при проведении уроков учащимся предлагаю такие задачи, которые требуют догадки, мысленного пространственного преобразования конструкции, то есть анализа. Даже если изделие выполняется в основном репродуктивным способом, как копирование образца, очень полезно использовать такие задачи, которые заставляют продумать все особенности его устройства и возможно мысленно внести в него определенные изменения. Подобные задачи не обязательно всегда рассчитаны на длительную работу. Они могут быть короткими, но часто используемыми. Например, если я предлагаю ученикам скопировать какой-либо образец в технике аппликации, повторяя за мной все действия здесь нет задачи. Но если я прежде чем показать очередную операцию, предлагаю ученикам самим придумать, путем каких действий получены та или иная форма из имеющейся у них заготовки то они будут вынуждены совершать мысленные действия преобразовывая форму предмета. Чем больше у детей опыта в решении подобных задач, тем более сложными и комплексными могут быть предлагаемые им проектные задания. Это значит, что продумывается и форма, размеры, цветовое решение и все особенности отделки, то есть проект получает комплексный характер.

На своих уроках я стараюсь формирование целесообразности мышления осуществлять естественно, наряду с конструктивностью, поскольку отделить одно от другого практически трудно. При изготовлении любого изделия обязательно побуждаю учеников задумываться почему его конструкция именно такова зачем именно эта форма, этот материал, цвет, отделка. Что касается творчества, то оно также присутствует, но имеет такой специфический вид: ученик должен догадаться, додуматься а не делать работу бессмысленно. Творчески мыслящий ученик старается построить по возможности больше гипотез, из которых можно выбрать самый лучший вариант, а можно разрабатывать и многие варианты как разновидности творческого решения проблемы. На уроках я стараюсь к каждому заданию давать не один образец изделия, а несколько. Это очень важно поскольку такая деятельность позволяет

школьнику всегда иметь в виду, что могут быть разные решения одной и той же задачи. Особенно важно приучать учеников не работать механически по инструкции, не копировать образцы из урока в урок а самостоятельно придумывать, разрабатывать различные варианты оформления в соответствии с поставленными условиями. Из урока в

урок формирую понятие об уместности вещи, ее сочетании с окружающей обстановкой. Таким образом, проектные задачи такие как прогнозирование, поиск и реализация замысла, должны быть предусмотрены не от случая к случаю, а даваться в системе на каждом уроке и должны детей приучать детей мыслить.

Работая над развитием творческого мышления учащихся заметила как у них появился устойчивый интерес к технологическому творчеству. которые способствует пониманию структуры и состава технологического процесса в обобщенном виде и обеспечивает перенос усвоенных знаний в самые разнообразные ситуации.

Повысился уровень самостоятельности, изобретательской активности, мастерства учащихся, появились результаты влияния такой работы на детей. Если раньше при выполнении творческих работ были учащиеся не исправляющихся с поставленной задачей, то теперь все задания выполняется всеми детьми. Учащиеся из объекта деятельности превратились в субъект, которому дозволено творить, порождать новое.

А ведь это именно то, без чего ребенок просто не может существовать, без чего не может в полной мере развиваться его личность, его индивидуальная мотивационно-потребностная сфера. У учащихся раскрылись способности о наличии которых я даже и не подозревал, они успешно стали управляться с тем, что было недоступно им ранее. Для учащихся стал мотив: «Если я могу это, значит я смогу и другое». Учащиеся с интересом берутся за выполнения самых сложных проектов и часто находят интересные способы их решения. С усилением стремления к творческому мышлению постепенно увеличился объем работы на уроке, как следствие повышения внимания и хорошей работоспособности детей. Улучшается и общий психологически климат на уроке, ученики не боятся ошибок, помогают друг другу. Таким образом, используя различные приемы развитие творческого мышления на основе проектной технологии добиваюсь положительных результатов в обучении и воспитании школьников. Но особенности личностного развития отдельных учеников иногда могут требовать использования со стороны учителя различных видов помощи, активизирующих потребность, в том числе творчества и мотивацию к технологической творческой проектной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1) Работа учителя с одоренными детьми. авт. Нарикбаева Л.М.
- 2) Педагогический поиск. Ш.А. Аманашвили, В.Ф. Шаталов, Н. Лысенко, Е.Н. Ильин
- 3) Умственные развития и обучение. Н.И. Щуприкова
- 4) Формирование мотивации учения. А.К. Маркова, А.Б. Орлов
- 5) Культура педагогического исследования. А.И. Кочетов

Кожаметова С.Г.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы
k_saulet@mail.ru

ҚҰҚЫҚТАНУ МАМАНДЫҒЫ БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

В статье рассматриваются вопросы применения инновационных технологий в образовательном процессе по специальности «юриспруденция». Раскрыты понятия основных терминов в образовании и сделаны выводы и предложения.

The article deals with the application of innovative technologies in education with a degree in law. Discloses the concept of basic terms in education and conclusions and suggestions.

Қазіргі уақыт талабына сай, өмірлік салаларымыздың барлығына дерлік жаңашыл идеялар, нақты жаңашыл іс-әрекеттер еніп, өміріміздің өзі өзгеріске ұшырап отырғанын байқаймыз. «Білім таппай мақтанба, өнер таппай баптанба», - деп Абай атамыз айтқандай, енді осы білім алудың (берудің) өзінде күрделі реформалар жүргізіліп, ЖОО-н педагогикалық процесіне енгізілгенін де білеміз.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 20-жыл толмақ. Тәуелсіздік – еліміздің ертеңі – жас ұрпаққа заман талабына сай білім мен тәрбие беруді міндеттейтін ерекше дәуір.

Жоғары оқу орындарында оқытудың жаңа инновациялық технологияларын қолдану заман талабына сай маңызды мәселе болып отыр. Осыған орай педагогика ғылымына айтарлықтай үлес қосып, жан-жақты зерттеулер жасап жүрген ғалымдардың еңбектеріне жүтінсек.

Білім беру ұғымын педагогикаға тұңғыш енгізген И.Песталоцци. Білім беру – оқыту мен тәрбие жұмысын біріктіретін және жеке бастың дамуына ықпал жасайтын процесс.

Оқыту – білім берудің негізгі жолы. Оқыту екі жақты, біртекті процесс. Ал адамның білім алуы тек оқыту процесінің нәтижесі емес, оның білім алуына көпшілік ақпарат құралдары (яғни БАҚ -автордан), кино, радио, телехабар, т.б. ықпал жасайды [1,37]. Ғылыми әдебиет беттерінен педогогикаға өз үлесін қосқан көптеген ғалымдар

туралы, олардың еңбектері туралы білеміз. Соңғы кезде білім саласында өте жиі айтылатын термин «технология».

«Технология» гректің «*teché*»- өнер, шеберлік және «*logos*»- ғылым деген сөзінен шыққан, яғни «шеберлік туралы ғылым» деген мағынаны білдіреді. Сонымен, шеберлік өнері, әр мамандық студенттеріне сабақ жүргізуде оқытушы үнемі шығармашылық ізденіс үстінде болуы керек.

Педагогикалық технология – тиімді оқыту жүйелерін, оқу процестерін жобалаумен айналысатын педагогикалық ғылымның бағыты. Педагогикалық технология – бұл болашақ оқу процесінің жобасы. Яғни, педагогикалық технология оқу және тәрбие аймағындағы педагогикалық міндеттердің шешілуіне байланысты орындалатын педагог іс-әрекеттерінің бірізді жүйесі болып табылады [2,207].

Жалпы осы оқу технологиясы туралы ойлар қай кезде пайда болған деген сұрақ туындауы мүмкін. Бұл мәселе жаңалық емес, өйткені сонау XVI ғ. чехиялық ұлы педагог Я.А. Коменский өз заманында оқудың «техникалық» (яғни «технологиялық»), болатынын уағыздап, оның тиімді нәтиже беретінін жолдарын іздестіріп, өмірде қолдануға енгізуге ұмтылғаны белгілі.

Сонымен, жалпы педагогикалық процестегі *оқыту әдістеріне* жалпы сипаттамаға назар аударсақ. Білімді меңгерту қандай жолдармен немесе тәсілдермен іске асса да, оқыту әдістерін таңдау негізінен, білім берудің мазмұны сияқты, оқытудың жалпы мақсаттары және міндеттеріне сәйкес анықталады. Оқу процесінде білім берудің көздеріне қарай қолданылатын әдістер:

- сөздік әдістер: түсіндіру, әңгіме, әңгімелесу, лекция, кітаппен жұмыс;
- көрнекі әдістер: иллюстрация және демонстрация;
- тәжірибелік әдістер: лабораториялық, практикалық, графикалық әр түрлі жаттығу жұмыстары.

Оқыту процесінде ең көп тараған әдіс – сөздік немесе мұғалімнің ауызша баяндау әдісі. Бұл әдіс оқыту процесінде басқа әдістерге қарағанда жеткіші роль атқарады. В.А. Сухомлинский: «Сөз – ең маңызды педагогикалық құрал, оны ешнәрсемен ауыстыра алмайсың...»- деп оның маңызына ерекше назар аударады.

Мұғалімнің сөзі әсерлі, тартымды, сенімді сондай-ақ дауыс ырғағы мен мимикасы мәнерлі және бай болғаны қажет [3,165].

Педагогикалық технологиялар сипатын айқындайтын көптеген оқыту технологиялары: білімді ізгілендіру, дәстүрлі технологиялар, бағдарламаластырылған және проблемді оқу технологиялары, дамыта оқыту технологиясы, әр деңгейлі оқу, толық меңгеру, ұжымдық ықпалдаса оқу, икемдесе оқу, жобалап оқу, авторлық оқу технологиясы (мысалы, В.Ф. Шаталов технологиясы), интерактивті оқыту, қашықтан оқыту, ақпараттық оқыту және т.б. [4,28].

Дүние жүзі елдерінде білімді реформалау қашан да өте баяу және қиындықпен өткен. Жоғары білімнің осы заманғы жүйелерінде олар пайда болып, дамыған әлеуметтік

–экономикалық және мәдени жағдайлардың, ұлттық ерекшеліктер мен дәстүрлердің таңбалары сақталатыны анық.

Инновация – жаңалық, жаңашылдық, өзгеріс деген ұғымды білдіреді. Инновация құрал және процесс ретінде әлдебір жаңалықты еңгізу деген сөз. Педагогикалық процесте инновация оқыту мен тәрбиенің тәсілдері, түрлері мақсаты мен мазмұнына, мұғалім мен оқушының бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық еңгізуді білдіреді.

Жаңа жол, яғни *инновациялық әдістерді қолдана* отырып білім беру (алу) бойынша біршама ұлы ғалымдар пікіріне тоқталайық. Сонымен, Джон Дьюидің негізгі идеялары: оқушыны оқу бағдарламасымен біріктіру (Кім?- Оқушының өзі! Оқытушы бұл үшін тек жағдай тудырады). Оқушылар тікелей оқыту нәтижесі мен формальды көрсетуде белсенді емес. Мұғалімдерге мектептен тыс оқыту, қашан да жанама оқыту жағдайында «драма мен біліп кою кернеуі қатысатын», мүмкіндіктерінде пайдалану керек [5,81]. Міне, бұл осы ойшылдың пікірі, біз білім беруде табыстарға жетіп жатсақ, басқалардың өздігінен-ақ алға жылжитындығына сенеміз. Е. Дакворт «мен сұраққа қалай жауап іздеу керектігі жөнінде ойлана аламын дегенді»- мойындау білім берудегі негізгі қағиданың бірі екендігін айтады. Міне, сондықтан да балалардың сұрақтарға тапқан жауаптары аса маңызды емес. «Өз зерттеулері арқылы жауап алуға болатындығын олардың түсінулері маңызды болып табылады» (E. Duckworth, 1996, p.59) [5,92]. Мәселен тұлғаның бостандық, жауапкершілік және бақытының арасындағы байланыс туралы Барри Шварц (American Psychologist, 2000) айтады. Ол өзі сүйенген зерттеуі бойынша адамның бақытты өмір сүруі үшін тек өзіндік қадамдар ғана жасап қоймау керек, сонымен бірге өздері таңдап алған салада шеберлікке жетуге талпынып, шыншылдық пен берілгендік, мықтылық пен әділеттік тәрізді сапаларды алулары керек. [5,103]. Міне, бұл қазіргі заман ағысына өте дәл айтылған ой-пікірлер болып табылады.

«Жаңа технологиялардың бірі – В.Шаталовтың тірек сигналдары арқылы оқыту әдістемесі. Тірек сигналдары дегеніміз – ойдың элементі, уақыт үнемділігі және оқушы психологиясы қызықты құбылысқа бағыттау. Бірақ ең басты мақсат – берілген тақырыпты қисынды байланыстыра отырып символикалық таңбалармен белгілеп түсінуі және ұзақ уақыт есте сақтауы», - деп көрсетеді өз мақаласында. [6,17]. Демек, Шаталов Виктор Фёдорович (01.05.1927ж. дүниеге келген) Украина жерінің тумасы - педагог-наватель қолданған әр түрлі әдістер: түсіндіру, тірек конспектілер (сигналдар), символдар, дыбыстандыру, оқулықпен жұмыс, тіректі символдарды жазбаша қайта жаңғырту, өзара бақылау қағаздарын толтыру және т.б., бұлардың барлығы дерлік педагогикалық процесте оқушылардың танымдық деңгейінің артуына үлес қосатыны аңғарылады.

Бұл кішігірім зерттеуді жүргізу барысында бір айта кетерім, бүгінгі күнге дейін «Сіз магистратура бітірдіңіз ғой, магистрантсыз ба?» деген сауал қоюларынан, студенттердің жаңа терминдерді дұрыс меңгермеуі көзге түседі. Сондықтан, студенттерге білім беруде жаңадан қолданысқа енгізілген білім берудегі терминдердің бірқатарын қарастырып өткенді жөн санадым. Оларға мен, анықтаманы Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319 Заңынан алуды ұйғардым. Олар:

кредиттік оқыту технологиясы - білім алушының және оқытушының оқу жұмысының көлемін өлшеудің сәйкестендірілген бірлігі ретінде кредитті пайдалана отырып, білім

алушылардың пәндерді оқып зерделеу дәйектілігін таңдауы және дербес жоспарлауы негізіндегі оқыту;

қашықтықтан білім беру технологиясы – білім алушы мен педагог қызметкердің жанама (алыстан) немесе толық емес жанама өзара іс-қимылы кезінде ақпараттық және телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып жүзеге асырылатын оқыту;

бакалавр - жоғары білім берудің тиісті білім беру бағдарламаларын меңгерген адамдарға берілетін академиялық дәреже;

магистр – жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің кәсіптік оқу бағдарламаларын меңгерген адамдарға берілетін академиялық дәреже;

философия докторы (PhD), бейіні бойынша доктор - тиісті мамандықтар бойынша докторантураның кәсіптік оқу бағдарламаларын меңгерген адамдарға берілетін жоғары академиялық дәрежелер [7].

«Құқықтану» мамандығы студенттеріне сабақ жүргізгенде жаңа технологияны тиімді пайдаланудың гуманитарлы бағыт, яғни осы мамандық иелеріне негізделе тиімді оқыту технологиясын қолданған жөн. Пәндік оқытуда, өз тәжірибемде оқыту барысында алдыма қойған мақсатым – студентті (болашақ білікті маманды) субъект ретінде оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын жағдай туғызу деп білемін. Студент тек білікті маман иесі ғана емес жан-жақты дамыған тұлға ретінде қалыптасуына жәрдемдесу. Оның бастысы оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, студенттердің білім игеруіндегі іс-әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу үрдісінде бірлесе әрекет ету, жекелей тапсырмалар орындауға дағдыландыру.

Әрине, мақсатқа жету студенттің өзіндік ісі арқылы жүзеге асады. Оқытушы, бұл орайда тек – ұйымдастырушы, үйлестіруші, бағыт беруші.

Ең алды жаңа тұрғыда оқытудың инновациялық технологияларын қолдануда адами қасиеттің негізгісі – қарым-қатынас, осы оқытушы мен үйренуші (студент) ортасында ашық, силасымдылық, түсінушілік негізде қарым-қатынас орнауы қажет. Сондықтан да болар, интербелсенді оқытуда, *А.Әлімов* ұсынған интербелсенді оқытудың шарттарын:

- жағымды психологиялық орта қалыптастыру;
- студенттерге білім алуда қызығушылық (мотивация, ынта, жігер) тудыру;
- білім алушыларды үнемі сәттілікке бағыттау;
- студенттермен бірлесе атқарылатын іс-әрекеттерді жүзеге асыру [8,94]. Міне осылар сияқты басымдықтарды *қағида ретінде ұстанамын*. Студенттер алған білімін өмірлік жағдайда қолдануын қамтамасыз ету, соған дағдыландыруды әр кез бақылаймын.

Қазіргі таңда сын (сыни) тұрғыдан ойлау жүйесін (нысанды) оқу үрдісі де тиімді, мұнда студенттердің өз бетінше тұжырым жасау, қорытындыға келу, ұқсас құбылыстар арасынан тиімдісін таңдай білу, проблеманы шеше білу, пікірталасты жүргізе білу қабілеттері қалыптасады.

Егер нақты оқыту үрдісіне келсек, бұл әрине әр пән, тақырып ерекшелігіне байланысты болады. Сонымен, сабақ барысында интербелсенді дәріс оқылады, белгілі бір уақытқа, кейін үлестірмелі материалдар таратылады; талқылау жүргізіледі, шағын топтарға бөлу арқылы; интербелсенді әдіс түрлерінің бірін таңдау (пәнге, тақырыпқа байланысты), мысалы: пікірталас, ойындар (рөлдік, іскерлік), тренингтер т.б. қолданылады. Әрине қазіргі таңда дәрістің өзін слайдтар арқылы LCD-проектор арқылы, немесе интербелсенді тақта (стена) арқылы жүргізу мүмкіндігі мол.

Осы барлық сабақ түрінен кейінгі кезде кең қолданыста жүрген – бұл тест қолдану. *Тест* – оқытудың белгілі бір бөлігін меңгеру дәрежесін өлшеуге бағытталған тапсырмалар жиынтығы. Тест – көптеген педагогикалық оқулықтар мен оқу құралдарында, тек бақылау түрі ретінде қарастырылып келгені белгілі. Мысалы, И.П. Подласый өз еңбегінде оны (тест) *оқытудың (үйретудің) әдістері* атты бөлімшеде тек бақылаудың бір түрі ретінде, тесттік бақылауы - бұл машиналы немесе онынсыз (парақ), тест – арнайы тапсырмаларды қолдану арқылы оқушыларда белгілі білім деңгейін анықтау,-деп көрсетеді [9,224]. Және де келесі авторлар Ж.Б. және Р.М. Қоянбаевтарда өз еңбегінде, тест- тек, оқу-танымдық іс-әрекетінің бақылау және өзін-өзі бақылау әдістеріне жатқызады [10,274]. Міне, авторлар ой-пікірі, әрине толық келісуге болмайды, өйткені *тестілеудің* өзі қазіргі таңда тек бақылау түрі ретінде ғана емес, ол өзінше білім алудың бір нысаны ретінде дамып келеді. Мысалы, қазіргі таңда мысалы, п.ғ.к. Б.И. Ким оқытудағы тестілеудің интербелсенді технологиясының инновациялық жүйесін ұсынады (От и ИТУТ). Оның еңбегі «Интерактивная технология учебного тестирования. – Алматы: Эверо, 2006.- 588 с. баспадан шыққан. Тест тапсырмасындағы сұрақтардың өзі студенттерді қандай да болмасын туындаған сұрақ бойынша оны одан әрі қарастыруға, тереңдетуге ынталандырады, сөйтіп олар өз білімдерін тереңдете түседі. Сонымен, тест тапсырмасын орындауды, яғни, өз алдына бөлек *әдістемелік бағыт* деп түсінген жөн болар.

Тағы да бір айта кетер мәселе бұл қашықтықтан білім беру технологиясы, электрондық және телекоммуникациялық құралдар арқылы алыста орналасқан адамдардың оқу-танымдық қызметі мен дамуын ұйымдастыру. Осыған орай келесі оқулық бетінен көрелік.

Дистанциялық сабақ элементтері: оқу материалы; диагностикалық материал (тапсырмалар, бағалау парағы т.б.); көрнекілік; мұғалім оқушыларға сұрақ береді; материалды түсіндіру (мұғалім оқушыларға өзінің бейнедәрістерінің жазбаларын жібереді. Кейде Интернет желісіндегі білім қорларына сілтеме жасап жіберген жақсы); мұғалім пікірталастарды басқарады; оқушылар мұғалімге сұрақ бере алады; оқушы оқушыға сұрақ береді; мұғалім оқушыларды бағалайды.

Дистанциялық оқыту құралдары: электрондық почта (E-mail); электрондық журналдардың, конференциялардың тізімі (тақырып бойынша); нақты уақыт тәртібінде хат жазысу; тез хабарласу жүйесі (Интернет); Интернет жүйесіндегі www, web-сайт ішіндегілер, білімдік сайтқа тіркелгендер қаралады, on-line-дық виртуалдық кітапханаларға кіреді. Web- бетте басқа беттерге, қорларға сілтеме жасалады. Іздеу сервері арқылы желідегі кез келген ақпаратты табуға болады. web-сайтқа жазатын

белсенді арналар. FTP- серверлер және файлдік архивтер. Интернеттің факсимилдік қызметі. Интернеттегі телефон – LP. Мобильдік телефон көмегімен Интернетке шығу [1,306].

Шет елдердің көбіне таралған, дамыған компьютерлік және телекоммуникациялық жүйелерді пайдалану негізінде іске асырылатын қашықтықтан оқыту технологиясы біздерге бүкіл білім жүйесінің даму сатысындағы жаңа баспалдақ тәріздес. Мұндай оқытудың тиімділігі күндізгі бөлім студенті кітапханада оқулықтар іздеумен уақытының көбін жоғалтқан болса, ал қашықтықтан оқитын студент ол электронды кітапхана ресурстарын мәлімет, мағлұматты тез арада табуға мол мүмкіндіктер жасалады.

Демек, бұл тұрғыда бір айта кетері, әдебиет беттерінен «дистанциялық» деген сөзді көбірек кездестіреміз, алайда ҚР 2007 ж. қабылданған «Білім туралы» заңында оған нақты анықтама былай деп берілген: «қашықтықтан білім беру технологиясы - білім алушы мен педагог қызметкердің жанама (алыстан) немесе толық емес жанама өзара іс-қимылы кезінде ақпараттық және телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып жүзеге асырылатын оқыту» [7].

«Құқықтану» мамандығы студенттеріне білім беруде де осы жоғарыда атап өткендей педагогикалық әдістердің барлығы да қолданылатыны анық, атап айтсақ, *сөздік әдістер де, көрнекілік әдістер де*. Демек атап айтсақ, келесі әдістер, әрине бұл мамандық иелері болашақ мемлекеттік қызметкерлер - «заңгерлер» нақты іс-тәжірибе қызметкерлері болғандықтан әр сабақта графикалық жұмыстар барлық құқықтық пәндерден орындалады: кестелер жасау, диаграммалар құру, сызбалар сызу. Сонымен қатар, тәжірибелік әдістердің ішінде ең көп қолданылатыны *жаттығу әдісі*. Бұл әдіс студенттерде білім мен дағдыларды қалыптастырады. Оқу барысында теориялық ережелер мен қағидаларды (әсіресе нақты заң терминдерін) қайта пысықтап тереңірек меңгеру жаттығу арқылы орындалады. Жаттығу студенттердің оқу жұмысын өздігінен орындау белсенділігін арттырады. Өзіндік жұмыстарына студенттердің шығармашылықпен атқаратын *жазбаша жұмыстары* – эссе, баяндама, реферат, курстық жұмыс жұмыстары жатады. *Ауызша жаттығу* студенттің оқу материалын ауызекі баяндауға дағдылану мақсатын көздейді.

Жаттығу түріне Құқықтану пәндері бойынша, мысалы оқиға бойынша есептер (ситуационная задача), салыстырмалы карта, салыстырмалы кестелерді жатқызуға болады.

Мен осы «Құқықтану» мамандығына сабақ жүргізетіндіктен ең алдымен осы мамандық иелеріне дәріс жүргізу мәселесіне тоқталғым келіп отыр. Өйткені ЖОО жаңа бағыт бойынша сабақ жүргізуде дәріс сабағын өткізудің біршама қиындықтары да кездесетіні бар.

Дәріс сабағына дайындалу, өткізу: жағымды психологиялық орта қалыптастыруды алдын ала ойластыру; дәрістің басынан бастап студенттердің қызығушылығын оятуға арналған әрекетті ұйымдастыру; студенттерді белсенді әрекетке баулу үшін дәріс құрылымын жоспарлау, ұйымдастыру; дәрістің мазмұны түсінікті болуы үшін әр түрлі сұрақтарды дайындау, сұхбаттасып, әңгімелесу; мағынаны ашу барысында, студенттерді жеке – жұпта - шағын топта бірлесіп отырып оқуға жұмылдыру; кері

байланыс арқылы студенттердің білімді меңгеруі туралы үнемі ақпаратта болып өз кәсіптік әрекетін дұрыс ұйымдастыруға мүмкіндік алуы; дәріс нәтижелерін бағалау.

Қазіргі таңда бастауш сыныптардан бастап мектеп қабырғасында инновациялық технологияларды, интербелсенді әдістерді қолдану арқылы сабақ жүргізіліп жүргенін білеміз. Әрине, бұл жаңа бағыттағы ЖОО өте тиімді. Осы мектеп оқушылары ертенгі біздің студенттер ғой, олар жаңашыл бағыттарды жақсы меңгеріп келуі әбден мүмкін. Сондықтан да қазіргі кездегі ЖОО тарапынан білім беруде жан-жақты инновациялық тұрғыдан шеберлігімен ерекшеленетін оқытушылық қауым болуы шарт. Демек аталмыш Заңда бекітілгендей «баршаның сапалы білім алуға құқықтарының теңдігі» деген білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптерінің бірін ескере отырып біз оқытушылар студенттерге барша жігермен білім беру процессін жақсартуға үлес қосуымыз керек.

Осынау біздің Президентіміздің 2007 ж. өз Жолдауында көрсеткен «үш тұғырлы тіп» мәселесін нақты алсақ, ЖОО оқу процесіне жас мамандарды (магистрлерді) белсенді қатыстырып, соларға мол мүмкіндіктер берілуі тиіс. Өйткені қазіргі таңда зейнеткерлік жасында жүріп сабақ өткізіп жүрген оқытушылар аз емес. Олар әрине, жаңа ақпараттық, компьютерлік бағыттарды білмейді емес біледі, демек олардың өзін ең алды үйрету қажет, және де бұл процесс өте баяу жүретіні анық. Ал, жас мамандар (егерде ұстаздық етуді қалайтын болса ғана) олар іскерлігіне білімін үнемі жетілдіруге тырысатын, ізденіс жолында жүргендер деп білемін. Осындай жас мамандарды қолдап оларға әрі қарай өз біліктілігін арттыруға жағдай жасау қажет-ақ.

«Қазіргі заманғы мұғалім - бұл кәсіби маман. Педагогтың кәсібилігі оның кәсіби жарамдылығымен, яғни өз бойында кәсіби қызметті орындау үшін қажетті қасиеттерді мақсатты түрде қалыптастыруымен анықталады. ...XXI ғ. мұғалімі – педагогикалық қызметтің әр алуан салаларындағы жасампаз: өз жұмысының қорытындыларын шығаруға, өз тәжірибесін жинақтауға міндетті түрде ұмтылатын тәжірибелі технолог, ұйымдастырушы. [11,90].

Сабақты жақсы әрі толық өткізу үшін де жан-жақты білімді ұстаз қажеті анық. Демек осы арада ЖОО басшылығы тарапынан әр пәндердің нақты оқу бағдарламасына сәйкес өткізілуін қамтамасыз ету. Өйткені сағат азайғаннан оқытушының жүргізетін пәндері де ұлғаятыны белгілі, ал осынау бірнеше (5-6) пәндерді ол оқытушы толық, өте жақсы түрде, жоғары дәрежеде студенттермен жұмыс жасайды деу артық айтқандық екені анық.

Әрбір оқытушы тек екі-үш біртекті (өзара жақын) пән бойынша ғана сабақ жүргізуі тиіс, осындай кезде ғана сабақ сапасы, студенттердің білім деңгейі артатыны белгілі, мысалға алып қарастырар болсақ медицина саласында да жалпы медициналық білімі бола тұра, оны жан-жақты меңгергенімен тіс дәрігері барып травматологтың жұмысын жасап кетпес. Тағы бір айта кетер жәйт, қазіргі кезде бұрынғы «универсал» судьяның өзі де нақты ішкі мамандану иесі болуда. ҚР-да сот төрелігін жүзеге асыру мамандандырылған соттардың құрылып қызмет етуінде, оларда әрине бір ғана құқық саласы бойынша тереңірек маманданған судьялар қызмет етуде. «Сіз солай сабақ өткізіңіз!» дегеннің орнына интербелсенді дәріс (жаңа бағыттағы сабақ) осылай өтеді (өтуі тиіс) деп бағыт-

бағдар беретіндей осы салада әрбір факультеттің білікті мамандары тарапынан семинар-тренинг өткізіліп тұруы қажет. Бұл арада әрине, жас маман заңгер біліктілігі бар оқытушы (немесе магистрант) мен орта буын маман педагог-психологтың бірлесіп өткізгені абзал. Көзбен көргенді, демек нақты іс-тәжірибеде сабақ жүргізуді өз көзімен көріп, үлгі алып, ертеңгі күні өз сабағын өткізуде жас мамандар интербелсенді әдістерді қолданып жүрсе, жаңашыл бағыттарды іздеуге көшсе, әрине білім сапасының ауқымды ұлғаюына мол әсері болары анық.

Кәсіби білімді, өз біліктілігіне іскерлігі сай келетін ЖОО оқытушысының сөз сойлеу мәдениеті де өте маңызды мәселе: сөз байлығы, дәлдігі, дұрыстығы, тазалығы, әдеби белгілерімен танылатыны анық. Демек, кәсіби маманның тіліне қойылатын талаптың бірі – сөз байлығының болуы болып табылады. Осыған орай әсіресе жас маман әр кез өзінің сөлеу мәдениетін, сөйлеу шеберлігіне мұқият қарап, оны жақсартуға, байытуға ұмтылуы қажет. Әрине, бұл орайда шешендік өнерге (риторика) байланысты әдебиеттермен танысып отыруы тиіс. Әсіресе «Құқықтану» мамандығы студенттеріне білім беруші оқытушылар өз өнеге (үлгі) ретінде студенттерге дұрыс сойлеу, заң терминологиясын нық, таза қолдана сойлеуге дағдалануы қажет. Риторика өнері, шешендіктану ілімін әрбір оқытушы меңгеріп, қолданғандары жөн болар.

Сонымен, *дидактика* - білім беру және оқыту теориясы екенін ескере отырып, ең негізгі, ғасырлар бойы педагогтар қауымы мойындаған: ғылымилық, саналылық пен белсенділік, көрнекілік, жүйелілік пен бірзділік, беріктілік, тиімділік, теория мен тәжірибенің байланыстылығы *дидактикалық қағидалар* жүйесін әр оқытушының берік ұстанып, үнемі пайдалануы арқылы студенттердің (білім алушылардың) білімді саналы, әрі белсенді түрде меңгеруге қызығушылықтарын оятуы анық. Дидактиканың нақты нәтижесінің болуы да ол, нақты прагматиммен байланысты болары анық.

Инновация өздігінен пайда болмайды. Ол ғылыми ізденістердің, жекелеген оқытушылар мен ұжымның озық педагогикалық тәжірибесі. Бұл процесс стихиялы дамымайтындықтан басқаруды қажет етеді. Оқытушының кәсіптік қызметі арнаулы, пәндік білімдермен ғана шектелмей, педагогика мен психологияның, оқыту мен тәрбие технологиясы салаларының қазіргі заманғы білімдерін де қамтитын болғандықтан оқытушыдан арнайы психологиялық–педагогикалық дайындық талап етіледі.

Қазіргі таңда барлық өркениетті дамыған, бәсекеге қабілетті мемлекеттер ең алдымен білім беру сапасына назар аударуда. Ол тек сауаттылық деңгейімен (жазу, оқу, есептеу) өлшенбейді, оның критерийі - функционалдық сауаттылық, болашақ кәсіби құзыретті мамандардың болуы. Міне, осы мәселеде инновациялық технологиялардың атқаратын ролі, маңызы зор.

Инновациялық іс-әрекет – қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайына сай оқу орнына жұмысын дамытатын, оқу орны (ЖОО) өміріне оң өзгерістер әкелетін іс-әрекет. Инновациялық іс-әрекетке қоршаған орта да әсер етеді. Әрбір оқытушы өзінің оқу-тәрбие жұмысын дамыту үшін түрлі құралдар арқылы өзінің іс-әрекетін саналы түрде өзгертеді. Инновациялық технологияларда пәнаралық бірігім-байланыстарды (интеграция) іске асыру қажет. Инновациялық білім жүйесі білімді гуманизациялау және гуманитарландыру проблемаларын шешуді талап етеді, адамның шығармашылық

қуатын сақтау және дамыту; оқушылардың бойында шешімдердің көп өлшемділігіне, басқаша ойлауға, төзімділікке және өзінің іс-әрекеттері үшін адамгершілік жауаптылыққа негізделген көзқарасты қалыптастыру қажет.

Сонымен, туындаған жан-жақты зерттеліп, сараптама өткен оқытушылардың инновациялық технологиялары мен жаңашыл идеяларын насихаттап, ауқымды ортаға жеткізуде ЖОО орнының ОӘЖ жөніндегі басшылары, олардың көмекшілері және де ОӘЖ бойынша үйлестірушілердің бірлескен топтары жүзеге асырып отыруы қажет.

Жоғарыда қарастырылғаннан, қысқаша қорыта айтар болсақ, ең алдымен, нақты осы сәтте бізге қажеттісі:

- кредиттік оқыту технологиясы арқылы білім беруде ЖОО басшылығы тарапынан жағдайлар жасалуы қажет, яғни заманға сай техника құралдарымен (ноутбук, принтер, ксерокс, сканер, интернет еркіндігі және т.б.) әрбір оқытушы қамтамасыз етілуі тиіс;
- жаңа бағыттағы оқу, білім алу жүйесімен таныс емес студенттерге жәрдемдесу ретінде психологтың жұмыс белсенділігінің артуы қажет;
- әрбір оқытушы ұзаса екі-үш пән бойынша ғана сабақ жүргізуі тиіс;
- студенттермен жұмыс жасауда ең алдымен оқытушы тарапынан әр кез белсенділіктің болуы;
- ЖОО жас мамандарға жол беру (магистранттар 2-жылдық білім алғандар қызмет етуі);
- оқытудың инновациялық технологияларға негізделген интербелсенді түрлі амал тәсілдерін үйлестіріп қолдану;
- студенттердің оқу-білім алу белсенділігін арттырудың тиімді құралдарының бірі – студенттердің өзіндік жұмысы мен өздігінен білім алу әрекетін жандандыру;
- нақты білікті мамандар тарапынан инновациялық технологияларды қолданумен білім беру бойынша семинар-тренинг өткізілуі;
- мектепалды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім алуын (колледж), жоғары білім (ЖЖО) алу барысында үздіксіз осы инновациялық технологиялардың қолданылуы мемлекет тарапынан қамтамасыз етілуі, бақылау жүргізілуі.

Демек, заман талабына сай, әр оқытушы жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, қонымды, тиімді болары сөзсіз.

Тағы да бір айта кетері, қойылған мақсатқа жету барысында, студенттердің тәрбиелік көркейюне, жоғары мәдениетті болуына, адамгершілік қасиеттерін биік ұстауға, тәртіптілікке үнемі бағыттап, ескеріп отыру абзал. Өйткені оқыту үрдісі әр кез тәрбие үрдісімен тығыз байланыста өтеді. Осыған орай әл-Фарабидің *«Бірінші мәселе білім емес, тәрбие... Тәрбиесізге берілген білім адамзатқа апат алып келеді»* деген ұлы сөзі өте орынды айтылған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ш.Х. Құрманалина, Б.Ж. Мұқанова, Ә.У. Ғалымова, Р.К. Ильясова Педагогика.- Астана: Фолиант, 2007.-656 б.
2. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. –Алматы, 2001.-296 с.
3. Педагогика. Жалпы ред.басқарған Құдиярова А.М. – Алматы: Дарын, 2004.- 448 б.
4. С.Б. Құлдыбаева Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық технология // Білім-образование. – 2009.-№6 (48). – Б. 27-31
5. Мирсеитова С., Іргебаева Ә. Әрекеттегі RWCT философиясы мен әдістері. Кәсіби даму мектебі – Алматы, 2006.-260 бет.
6. Н.М. Амиргалина Білім берудегі инновациялық технологияның бірі – тірек конспектілері арқылы оқытуды колледж оқу үрдісіне ендіру // Білім-образование. – 2009.- №4 (46). – Б. 17-19
7. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319 Заңы // <http://www.edu.gov.kz>
8. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану.–Алматы, 2009.- 328 б.
9. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов-100 ответов. –М., 2003. -368 с.
10. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика.- Алматы, 2004.- 420 б.
11. Бексейітова Б.Қазіргі заманғы педагог // Педагогика мәселелері.- 2009.- №1 (11). – Б. 90-94

Кылышпаева Б.Х.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМИ - ТЕХНИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІНІҢ
МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

Инновационная политика оказывает воздействие на три основных аспекта: спрос, предложение и взаимодействие. Поддержка научных исследований- это пример оказания воздействия на предложение, а создание специализированных институтов, ответственных за обслуживание инновационного процесса, представляет собой попытку создания эффективных каналов взаимодействия между потребителями и продавцами инноваций.

Innovation politics influences to three main aspects: consumption, offer and interrelationship. Supporting of scientific researches is a sample of influence on the sentence and formation of specialized institutions which are responsible for the innovational services. And it deals with creating of effective canals of interrelations between consumers and innovational sellers.

Ғылыми-техникалық әлеует бұл жинақталған ғылыми білімдер көлемі, олардың тәжірибеде қолдануға дайындық дәрежесі, ғылыми жұмысшылар мен инженерлі-техникалық құрамының сапалық және сандық көрсеткіштерімен анықталады. Қазақстанның ғылыми-техникалық әлеуеті ғылымның фундаменталды және қолданбалы секторларын, салалық бағыттағы ғылыми-зерттеу институттарын, фирмалар мен кәсіпорындардың орталық- зауыттық зертханаларын, сонымен қатар ғылыми зерттеулермен, өндірулермен айналысатын басқа құрылымдарды құрайды. Қазақстанда қазіргі ғылыми техникалық аяның маңызды бөлігі болып ұлттық және салааралық ғылыми орталықтар торабының қалыптасуы болып табылады. Олар қолданбалы зерттеулермен қатар, фундаменталды жоспардағы зерттеулерді жүргізеді. Фундаменталды ғылым қазіргі технологиялардың негізін құрайтын фундаменталды және интеллектуалды білімдерден құралады. Академиялық сектордың институттары жаңа физикалық және химиялық құбылыстардың мәнін танудың ілімдік сұрақтарын өңдеуден тұрады. Сонымен қатар жаңа конструкциялар мен алдыңғы қатарлы технологиялардың ілімдік негіздерін құрайды. Фундаменталды зерттеулер, білімдерді тәжірибе негізінде қолдану мақсатында қорлар құрылып, технологиялық дамуға ықпалын тигізеді. Ғылымның өзектілігі - тауарлар мен қызметтердің өндірілуімен және өспелі бәсекелестікпен анықталады. Кәсіби еңбек пен инновацияларға негізделген технологиялар бәсекелі өндірісте жаңа амалдардың ұйытқысы болып табылады [1].

Жоғарғы оқу ғылымы мамандарды дайындаумен тығыз байланысты және оған фундаменталды зерттеулерді, нақты қолданбалы өндірулерді орындаумен үйлестіруі тән құбылыс болып табылады. Қолданбалы ғылыми-зерттеу ұйымдары, конструкторлық бюролар және жобалық институттар, әдетте, машиналар мен механизмдердің конструкцияларын, жаңа өнімдерді өндіру технологиясын өңдеуге немесе белгілі өнімдерді алу технологияларын жетілдіруге, өндірістік кәсіпорындарға ғылыми-технологиялық прогресс жетістіктерін жүзеге асыруға және көмек көрсетуге арналған. Әлемдік тәжірибе және мемлекеттердің инновациялық даму тәжірибесі дәлелдегендей, жетілген табыстардың негізгі бөлігі ғылым мен техника жетістіктерін кең қолдану, мемлекет жағынан ғылым мен интеллектуалды әлеуетті жан-жақты қолдау есебінен жетілді. Жаңа саясат арқылы дамыған елдер аса қомақты нәтижелерге жете алды. Бүгінгі күні барлық әлемде жалпы ішкі өнімнің 50% астамы ғылыми-техникалық прогресс есебінен қалыптасады. Әлемдік шаруашылықтың дамуы ғылыми сыйымды экономиканы көтерумен айланысты, сондықтан отандық ғылымның дамуының көлемдері мен үдерістері ел экономикасының аса маңызды салаларындағы өзіндік қомақты ролін қалыптастыру керек. Ғылымды, экономиканы қайта қалыптастырудың негізгі факторларының бірі ретінде қарастырылып, басқа мемлекеттермен салыстырғандағы ғылыми-техникалық әлеует дәрежесін қаржыландыру көлемін бағалау деңгейіне көңіл аударайық. Қазіргі уақытта Қазақстанда мемлекеттік, қоғамдық және жеке ғылыми-зерттеу институттар, жобалық-конструкторлық ұйымдар, жоғары білім мекемелері және ғылыми-техникалық қызметпен, интеллектуалды өнім шығарумен айналысатын кәсіпорындар әрекет етеді. Бұл кешеннің 80% аса ғылыми-зерттеу институттар құрайды, 20% жобалық-конструкторлық, тәжірибелі және сервистік ұйымдардан тұрады. Әлемдік беделі бар ғылыми мектептер қатарықалыптасты. Олар тек әлемдік ғылымға ғана емес, сонымен

қатар жоғары кәсіби мамандарды - ғалымдарды, инженерлерді өндіріс, қолданбалы ғылым басшыларын дайындау сапасына идеялық негізді құрып, Қазақстанның халықаралық беделінің өсуіне ықпалын тигізеді. Сондықтан, мемлекет зерттеушілік бағдарламаларды, бағдарламалық – мақсаттық қалыптасу

принциптерін қолданып, фундаменталды ғылымды талдап, таңдау жүргізу негізінде қолдау жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта ғылыми сыйымды өндірістер қатарын құру үшін жобалық-конструкторлық және техникалық құжаттама дайын. Елде отандық технологияларды қолдану негізінде химиялық және мұнай-химиялық өндірістерді қалпына келтіру және кеңейту, сонымен қатар мұнай, газ, көмірді және басқаны қайта өңдеу бойынша кіші және орта тиімді және бәсеке қабілетті өндірістер құрылысы болжануда.

Мақсаттық ғылыми-техникалық бағдарламаларды, жоғары тиімді биотехнологияларды құру және денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы, индустрия үшін биотехнологиялық өнім өндірісі, технологияларды өңдеу саласындағы қоршаған ортаны қорғау, сонымен қатар Қазақстанның қара және түсті металлургия кәсіпорындарында жаңа технологиялық үрдістерді игеру негізінде, орта мерзімді болашақта, Қазақстанның дамуы үшін маңызды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Дамыған мемлекеттерде фундаменталды және қолданбалы зерттеулерді қаржыландыруды жыл сайын өсіру, жаңа енгізулерді игеруді жеделдетілген ғылымды жеке сектормен интеграциялауды ынталандыру есебінен, ғылымның корпоративті секторын құру мен дамуына жан-жақты әрекеттесу, ғылыми-техникалық әлеуетті өзекті экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шешуге бағдарлау есебінен жүргізіледі [2].

Эксперттер мәліметтері бойынша ағымдағы жылда қаржыландыруды өсіріп, ЖІӨ 2% және 2015 ж. 2,5-3% жеткізу керек. Себебі, ғылыми және технологиялық зерттеулерді мемлекеттік қаржыландыру - бұл болашаққа арналған инвестициялар.

Қазақстан экономикасының дамуы үшін фундаменталды зерттеулер, инженерлік өндірулердің біртұтас ғылыми техникалық аяға қосу керек. Әрине, бүгінгі күні мемлекет ғылымның кең аясын қаржыландыра алмайды. Отандық ғылым мен техниканың тұрғылары аса берік және олардың негізінде қос секторды дамытудың нақты мүмкіншіліктері бар. Сонымен бірге, ел мен ғылымның дамуы үшін сындарлы мәнге ие жаңа бағыттарда ізденістерді шоғырландыру қажет.

Ғылымның артықшыл бағыттарын таңдау, жаңа білімдерді алу мүмкіндіктерін бағалау және елде қойылған міндеттерді шешуге қабілетті ғалымдардың болуы және тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуы анықтаушы фактор ретінде технологиялардың ғылыми негіздерін тәжірибеде өңдеу қажеттілігімен анықталуы керек. Фундаменталды зерттеулердің бағыттары болашағы бар жариялы бағыттарға сәйкестендірілген тұрақты мониторингті талап етеді. Әлемдік ғылымның даму нәтижелерін және елдің стратегиялық басымдықтарын ескере отырып, Қазақстанда әлемдік дәрежеде нәтижелерге қол жеткізу өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Ғылым мен технологияларды дамыту облысындағы басты мақсат - экономика дамуының инновациялық сипатын және экономиканың ғылыми сыйымды секторларында отандық тауар өндірушілердің бәсекелі тұрғыларын қамтамасыз етілуімен анықталады. Басымдықтар жиыны өзгеріссіз болуы мүмкін емес. Қазіргі ғылыми-технологиялық саясаттың міндеті тек бастапқы жобалар тізімін құрау ғана емес, сонымен қатар жоғары технологиялар облысында басымдықтарды реттеу мен өзін-өзі реттеудің тиімді «тірі» жүйесін қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізілуімен негізделеді. Нарықтық қажеттіліктер отандық инновациялық стратегиядағы басымдылықтарға аса үлкен дәрежеде әсер етеді. Көңіл аударатын жайт, оларды тек қана коммерциялық негізде ғана емес, сонымен қатар қоғам мен мемлекет қауіпсіздігін анықтау қажеттілігімен анықталады.

Өте маңызды келесі жайтқа тоқталып өту қажет. Тарихи қалыптасқандай, Қазақстанда басты ғылыми-технологиялық бағыттар: геологиялық ғылымдар, тау-кен ғылымдары, металлургия, химия бағытына бағытталды. Осы бағыттар ел экономикасы мен өнеркәсібінің дамуына, ғылыми және инженерлі-техникалық мамандардың қалыптасуына әсер етті. Бұл бағыттар өздерінің басымдық жағдайын қазіргі уақытта да сақтауда және елдің жаңа экономикасының ғылыми-технологиялық қамсыздандыруында «локомотив» рөлін орындауда. Болашақта бұл бағыттардың рөлі мен орнын сақтау қажет, себебі салаларда әлемдік нарықта бәсекелесу мүмкіндігі бар.

Отын-энергетикалық және тау-кен-металлургиялық кешендер тағы оңжылдықтарға жоғары технологиялық және ғылыми-сыйымды салалардың дамуының «локомотивтері» ретінде қалады. Сондықтан бұл кешендерді жаңа ғылыми-техникалық бағыттарда дамыту үшін қаржылық донорлар ретінде қарастыруға болмайды. Жылу энергетикалық және тау-кен, металлургия кешендері, сәйкес ғылыми-технологиялық қамсыздандыруда, ғылыми-сыйымды және экспортқа бағдарланған тауарларды жеткізушілер ретінде шыға алады. Әрине, географиялық, табиғи-климаттық, дәстүрлі және басқа себептер бойынша әлемде ешқандай ел өнімнің барлық түрлерінің өндірісі бойынша жетекші рөл атқара алмайды. Сондықтан Қазақстан әлемдік нарыққа жоспарланған технологиялық енуде минералды-шикізаттық кешенде қалыптасқан ғылыми-технологиялық әлуетті максималды дәрежеде қолданып, жоғары технологиялық өнімдерді шығару бойынша жетекші болу мүмкіншілігі мол [3].

Ғылым мен техниканың қазақстандық аясындағы мұндай жағдай өндірістік дамыған елдердегі ғылымның рөлінің өсу көрінісімен қалыптасады. Қос сала әлемдік мінбеде мемлекеттің лайықты экономикалық және саяси тұғырларын қамтамасыз ететін дербес салаға айналуға. Мемлекеттердің экономикалық және әлеуметтік қауіпсіздігі ғылым мен техниканың критикалық мәнін түсіну негізінде батыстың басты елдерінің саяси, қаржылық және өндірістік шеңберлерінің ілгерілеулеріне алып келді. Олардың ғылыми-техникалық саясатының басымдықтары әлемдік нарықта ұлттық өнеркәсіптің бәсеке қабілеттілігінің жоғарылауына және өмір сапасының жақсаруына қол жеткізді.

Дамыған мемлекеттердің ең басты мақсаттарының бірі ұлттық бәсеке қабілеттілігінің өсімі болды, яғни тиімді технологияларды, инновациялық механизмдерді, мамандар біліктілігін тұрақты өсіру, еңбекті халықаралық бөлу артықшылықтарын қолдану есебінен ұлт өмірінің жоғары дәрежесін қолдау және әлемдік нарықта тауарлар мен

қызметтердің бір немесе басқа түрлерінің жетекшілік тұрғыларын қамтамасыз етітуімен анықталады. «Артта қалмауға тырысу» басты мемлекеттік инновациялық үрдістерді белсендетуге түрткі болды.

Ғылым мен технологиялар аясына қаржылық қаражаттар ағымын тек ғылымды экономиканың нақты секторының тиімді элементі ету жолымен жетуге болады. Өндірістерді тез коммерциялап алып, оларды нарықпен қабылданатын тауарлар немесе қызметтерді өндіруге жеткізе алғандар ғана табысқа жетеді. Сондықтан отандық экономиканың дамудың инновациялық жолына өтуі жақын жылдарға және ұзақ мерзімді болашаққа негізгі бағыт болуы керек. Нарық жағдайларында технологиялар мен техниканың табысты дамуының формалары мен әдістері біздің елде әлі жеткілікті игерілмеген. Экономиканың басқа аяларына қарағанда ғылымдағы бұл үрдіс баяу жүргізілуде. Ғылыми-техникалық аяның стихиялық өзін-өзі ұйымдастыруына сенбеу керек.

Ғылым және ғылыми қызмет көрсету аясында маңызды рөлді қолданбалы ғылым алады, онда ғалымдар мен ірі мамандардың айтарлықтай бөлігі шоғырланған, ол ғылым мен өнеркәсіптік өндірістің академиялық секторы арасындағы байланыстырушы буын болып табылады. Салалық ғылыми-техникалық ұйымдар қызметінде зерттеулер нәтижелерін өндірісте игеру тәуелділігімен айқындалуы қажет.

Қазіргі уақытта таукен, металлургия, машина құрылысы, ядрлік энергетика, электроника, байланыс салаларының ғылыми-техникалық әлуетін жоғарлатуға бағытталған республикалық мақсаттық бағдарламалар қатары жүзеге асырылуда. Бұл бағдарламалар ғылым мен техника дамуының салалық басымдықтарын анықтайды. Республикалық бағдарламалардан басқа индустриалдық-инновациялық қызметті қолдау бойынша аймақтық ғылыми-техникалық бағдарламалар бар. Ел алдында тұрған негізгі міндет - бәсеке қабілетті технологиялар мен техниканың өндірістерін жеделдету мен кеңейту. Яғни, ғылыми зерттеулердің, тәжірибелі-конструкторлық өндірулердің және тәжірибелі нұсқауларды өндіру бойынша, оларды сынақтан өткізу, өнеркәсіптік өндіріске енгізу және сервис бойынша жұмыстар санын өсіру керек. Бұл кешенді "ғылыми-техникалық өндірістер" түсінігімен біріктіруге болады. Бұл үрдісті ең жақсы ұйымдастыру мен тиімді басқару - өнім құнын азайтуға, өндіріс уақытын қысқартуға, сапасын жақсартуға негізгі жол болып табылады. Ғылыми зерттеулер және тәжірибелі конструкторлық жұмыстар қолданбалы зерттеулер, өндірісті технологиялық дайындау, сынақтық жұмыстардың органикалық үйлесімі болып табылады. Олардың синтезі қазіргі өндірістердің табиғатынан шығады және нақты бұйымды алу үшін барлық аталған жұмыстардың үйлесуін қамтамасыз етуді басқарумен негізделген. Бірақ отандық экономиканың басымдық мәселелерін шешу үшін жинақталған ғылыми-техникалық әлует әлі де әлсіз қолданылады.

Әрекет етуші ғылыми-зерттеу және жобалық-конструкторлық ұйымдардың көбісінің тақырыбы отандық экономиканың, өндіріс пен ауыл шаруашылығының өзекті мәселелерін шешуге, импорт алмастырушы және экспортқа бағдарланған өнімдерді шығару бойынша саясаттық қамтамасыз етуге өте әлсіз бағдарланған. Соңғы жылдары аналитикалық, зертханалық және компьютерлік қамтамасыз ету бағытындағы институттардың материалдық-техникалық базасының нашар екендігі байқалады. Бұл жағдай

отандық ғалымдар мен инженерлерге бәсекелі нарықтық ортада жұмыс істеуге мүмкіндік бермейді.

Мемлекеттік ғылыми ұйымдарды аттестациялау, мемлекеттік еместерді аккредитациялау қажет. Іс-қимылдар олардың негізгі қызметінің тиімділігін асыру және отандық ғылымның бәсекелі дәрежесін қолдау мақсатында жүргізілуі тиіс. Ғылыми-техникалық аяны реформалау барысында жобаларды өндіріске өндіруді жүзеге асыратын ұйымдар саны айтарлықтай қысқарды. Конструкторлық және жобалық-технологиялық жұмыстарды атқаруға мамандалатын институттар соңғы онжылдықта үлкен жоғалтуларды басынан өткізді және өз қызметін толық дерлік тоқтатты. Ғылыми-техникалық аяға тән сипат - ғылым мен өндіріс аясында тиімді байланыстың жоқтығы. Талдау көрсеткендей, ғылыми ұйымдарынан әріптестікті қазақстандық ұйымдардың 8,6% ғана жүзеге асырады. Кейбір салалар қайта құру жылдары ішінде ғылыми-технологиялық базадан толық жоғалтты. Ғылымдағы сабақтастық, онжылдықтар бойы құрылған ғылыми мектептерді сақтау туралы сұрақ өзекті болып табылады. Сонымен қатар, жоғары білікті мамандардың арасында жасы ұлғайған ғалымдардың үлесі көбейуде.

Қазақстанның ғылыми әлуетін нақты экономиканың талаптардың негізінде прогрессивті деңгейін қалыптастыру және дамыту үшін мына қадамдарды жасау қажет:

- ғылыми ұйымдардың тәжірибесін қайта қалыптастыру мен өндіріс қажеттіліктері арасындағы өспелі аралықты азайту;
- болашағы бар ғылыми-технологиялық бағыттарды ғылыми біліктілігі жоғары мамандармен қамтамасыз ету;
- әсіресе, жас ұрпақ үшін ғылыми еңбектің беделін өсіру.

«Республикалық бюджеттен бөлінген қаражаттар қаншалықты тиімді қолданылады?» деген сұрақ аса өзекті болып табылады. Кейінгі 12 жыл ішінде мемлекет жыл сайын ғылымға миллиардтаған теңгелерді бөлді, ал қайтару қандай, нақты экономика одан не алды? Алға жылжу үшін өткенді талдау қажет. Ғылыми-техникалық қауымдастық республикалық конкурстардың, тендерлердің жеңіскерлерінің аттарын, ал ең бастысы конкурстық зерттеулер мен өндірістердің нақты нәтижелерін білуі керек. Бюджеттік қаражаттарды қолданудың тиімділігін жоғарылату бағдарламалар әкімшілігінің және қауымдастықтың назарының орталығында болуы өте қажет.

Ғылыми-техникалық аяны реформалау үрдісінде жүзеге асырылған қайта құрулар мен құрылымдар оң нәтижеге қол жеткізуге мүмкіншілік берген жоқ. Ғылыми-зерттеу институттары өз құрылымын, оның ішінде негізінен ғылыми-зерттеу зертханаларынан сақтап қалуға тырысуда. Институттарда орындалатын қолданбалы зерттеулерінің айтарлықтай көлеміне қарамастан тәжірибелі-конструкторлық, жобалық-технологиялық бөлімшелер, ғылыми-техникалық ақпарат қызметтері, тәжірибелі-конструкторлік сынақ алаңдары жоқтың қасы деуге болады. Ал оларсыз зерттеулер нәтижелерін өндіріске жеткізу мүмкін емес.

Ғылыми-тәжірибелік инфрақұрылымның жоқтығынан республикада жүргізілетін ғылыми зерттеулердің көбісі дайын ғылыми-техникалық өніммен аяқталмайды, себебі «өндіру» кезеңде жеткізу мүмкіншілігі шектеулі. Ғылым-технология-өндіріс жүйесіндегі алшақтық Қазақстан экономикасын ғылыми-техникалық деңгейде қамтамасыз етпейді және бәсекеге қабілетті ғылыми сыйымды өнімді құру мүмкіндігін шектейді. Соның

салдарынан ел экспортының құрылымында негізінен энергокөздер және шикізат өндіру саласының өнімдері ұсынылған. Екінші жағынан, ғылыми сыйымды өнім өндірісінің жоқтығы қазақстандық ғылыми-техникалық аяның өніміне төмендетілген сұранысты сақтауға мүмкіншілік қалыптастырады. Бұл сәйкесінше ғылымды қаржыландыру көлемінің өсімі өсу үшін кедергі болып табылады.

Қалыптасқан жағдайдан шығудың нақты жолдарының бірі келесідей болып табылады. Өміршеңдік күресте салалық ғылыми ұйымдармен жетілген нақты табыстарын ескерсек, олар ғылыми сыйымды өндірістердің «өсу нүктелері» ретінде қарастырылуы керек. Олардың қызметін уақытылы қолдау ғылыми сыйымды өндіріс негізінде отандық тауарлардың бәсеке қабілеттілігін жоғарылатуға мүдделі атқарушы органдардың ең маңызды шешімдерінің бірі болуы керек [4].

Экономиканың басым бағыттарында шектелген қорларды және қаражаттарды шоғырландыру, сонымен қатар ғылыми өндірістердің нәтижелерін талап етілуін жоғарылату мақсаттарында әртүрлі мемлекеттік бағдарламалар шектерінде жүргізілетін басымдықтар тізімін қалыптастыру қажеттілігімен анықталуы қажет. Сонымен қатар біртұтас мақсаттық ғылыми-технологиялық бағдарламалар зерттеу жобаларының мақсаты мен мазмұны сәйкес орындалуы қажет. Салалардың технологиялық қайта жарақтандыруы сәйкес дәрежеде жүргізілмейді. Индустриалды-инновациялық қызмет жағдайы туралы толық және шынайы ақпарат жоқ. Ғылымның материалды-техникалық базасы шапшаң ескіруде. Ал қазіргі ғылымның техникалық құралдарын тұрақты жаңғырту міндетті шарты болып табылады. Егер өндірісте ескірген жабдықтарды қолдану өндірістің техникалық-экономикалық көрсеткіштерін төмендететін болса, ғылымда оны қолдану, жаңа ғылыми ақпаратты алу мүмкіншілігі азаяды және таным үрдісі шектеледі. Нәтижесінде елімізде зерделенген ғылыми өндірістерді, алдыңғы қатарлы идеяларды иемденіп прогрессивті технологияларды игеруден қалып қоямыз.

Өндірісті интенсификациялау жеке өндірісті емес, біртұтас технологиялық жүйелерді енгізу арқылы ғана мүмкін үрдіс болып табылады. Ғылыми ізденістерге ғылыми әлуетті жеделдетіп дамытуға, ғылыми зерттеулердің материалды-техникалық базасын сапалы қайта құруға жеткіліксіз екені белгілі. Өкінішке орай, жоғары технологиялық өндірістің әлсіз дамуы индустриялық салаларда ғылыми-зерттеу және конструкторлық құрылымдардың жоқтығымен байланысты.

Соңғы онжылдықтарда арнайы конструкторлық бюро, салалық институттар, өнеркәсіптік өндірісте ғалымдар мен мамандардың технологиялық өндірістерін жүзеге асыруға қабілетті технологиялық және тәжірибелі-өндірістік отандық кәсіпорындарда, құрылымдарда толық дерлік қысқартылды. Бұл жағдай ғылыми-зерттеу өндірістерін дайындау мен енгізумен, ҒЗЖ жеткіліксіз қаржыландырумен және инновациялық қызметті қаржыландырудың төмен деңгейімен байланысты болып отыр. Осылайша, жақын арада ғылыми өнім өсімін күту қажеттілігі аз. Қалыптасқан жағдайды жөндеу үшін үлкен ұйымдастырушылық және инвестициялық жұмыс және ғылыми мектептерді әлемдегі жоғарғы ғылыми-технологиялық бағыттарға қайта бағдарлау, сонымен қатар республика үшін жаңа технологиялық салттарды құру қажет. Сонымен қатар шетелдік серіктестерден озу жолы бар. Егер де басты фирмалардың жетістіктеріне қазіргі ғылыми көзқараспен

зерделесек, онда батыс технологияларының өзінде, мысалы энергияны шығындаудың орташа статистикалық көрсеткіші болат балқыту үшін - 4 есе, алюминий өндіру үшін - 6 есе, цемент өндіру – 5 есе, мұнайды қайта өңдеу - 9 есе асатындығын көреміз. Отандық ғылым осы бағдарларға мақсатталу керек. Игерілген жаңалықтардың тиімділік көрсеткіштері осы бағыттарға

бағытталған болуы керек. Қазіргі жағдайда ғылыми жетістіктерді бәсекелестік тұрғысынан

қарастыру керек. Тиімділікті бүгінгі жарнамалық нормативтер бойынша қарастыруды тоқтатуымыз қажет, себебі бұл көрініс глобалды экономика талаптарына қайшы болып табылады. Отандық ғылымның тиімді қызмет етуінің жаңа үлгісі нақтылы ғылыми-техникалық сипаттарынан құру қажеттілігі туындады.

«Жабайы» зерттеулердің көптігі күштердің ыдырауына, олардың тәжірибеге әсер ету тиімділігін жоғалтуға немесе төмендетуге әкелетіндігі белгілі. Экономикалық дамыған елдерден ғылыми-техникалық артта қалуды жоюдың нақты артықшылықтары бар. Бұл үшін ФТП болашақ кезеңінің талаптарына жауап беретін ғылыми-зерттеушілік өндірістерді белсендету қажет. Ал біз әдет бойынша шетелдік фирмаларды «қуып жетуді» жалғастырамыз.

Шетелдік фирмалармен ғылыми-техникалық әріптестікті жеделдету қажет. Бірақ ғылыми-техникалық әріптестік, бірлескен өндіріс стратегиялық мақсатта проблеманы шешпейді, себебі шетелдік импортерлер бізге пайдаланылған технологиялар мен техниканы жібереді. Сондықтан артта қалу «мәңгілікке» сакталады. Тәжірибе көрсеткендей, шетелдік технологияларды дербес игеру шығындарды 50-70% өсіреді, ал шығарылатын өнімнің сапасы шетелдік сәйкес тауарлармен салыстырғанда тек 70-80% ғана қамтамасыз етіледі. Сондықтан шетелдік фирмалардың технологиялық істелген жұмыстарын потенциалды артықшыл бағыттар бойынша қолданғанда ғана, дербес ғылыми-технологиялық базаны бір уақытылы құруды жеделдету мүмкін.

Сонымен қатар, шетелдік тәжірибелер ғылыми-технологиялық қызметтің дамуын болжауға және ғылым, технология мен техника саласындағы басым бағытты бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, Еуропалық мемлекеттер ЮНЕСКО шектерінде қабылданған, 8Т-84ЛУ8-12 (Париж) «Ғылыми-технологиялық қызмет облысындағы статистика бойынша көрнекі құралдар» құжатын нарықтық экономикада әлеуметтік-экономикалық дамуды индикативті жоспарлау бағытында қолданды [5].

Қазақстан, жоғары ғылыми білікті мамандарға, интеллектуалды және өндірістік әлуетке ие. Сондықтан бұл ресурстарды экономика қызметіне дұрыс пайдалана білу. Сонымен қатар ғылыми және техникалық әлуеттің, инфрақұрылымның қазіргі жағдайында отандық ғылымнан экономикаға нақты қайтарымдылығын күту әлі ерте. Бірінші кезекте ғылыми секторға, оның құрылымына «жағдай жасаумен», артықшыл бағыттарды анықтаумен, тәжірибелі-эксперименталды базаны құрумен айналысу керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Габдуллина А. Современное состояние научной сферы Казахстана. // Транзитная экономика. – 2004. - № 4. – С. 134-140.
2. Терехов А.И., Терехов А.А. Перспективы развития приоритетных направлений фундаментальных исследований. // Проблемы прогнозирования. – 2005. - № 1. – С. 131-146.
3. Шауликова Г. Оценка ресурсного потенциала нефтегазового комплекса Казахстана. // Қаржы-қаражат – Финансы Казахстана. – 2005. - № 3. – С. 23-28.
4. Муканов Д. Инновационное развитие металлургического комплекса. // Промышленность Казахстана. – 2005. - № 1 (28). – С. 38-40.
5. Исабеков Б. Қазақстанда аралас экономика кезіндегі индустриалдық-инновациялық саясат және кәсіпкерлік: мәселелер, концепциялар, шешімдер. – Түркістан: «Туран», 2004. – 319б.

Құрақбаева А.Ж., Мамилина С.К.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы

**ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕРІН ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ КРЕДИТТІК ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІ
НЕГІЗІНДЕ ПАЙДАЛАНУ**

Использование методов обучения в условиях линейной и кредитной системы обучения

The article deals with the methods of teaching in the condition of line and credit system of education

Қазіргі жеделдету, демократияландыру жағдайында Қазақстан Республикасының басты міндеттерінің бірі – ұлттық ерекшеліктерді еске алып, жастарға терең білім мен тәрбие беру ісін одан әрі дамыту және жетілдіру. Бұл жөнінде Республикамызда көптеген мемлекеттік құжаттар жарналанды. Білім министрлігінің Тәлім – тәрбие тұжырымдамасында (Ақпан, 1993) былай деп жазылған: «Бүгінгі таңда жастарға әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани, байлығы мен мәдениеттілігін, ойлау білу мүмкіндігін жетілдіру, сонымен қатар әр адамның кәсіби біліктілігін, іскерлігін арттыру әділетті қоғамның міндеті болып табылады».

Міне, осы тұрғыдан қоғамға жан – жақты білімді, жоғары мәдениетті, жұмысты шығармашылықпен істей білетін жеке адам қажет. Ондай адамды орта және жоғары оқу орындары дайындайды.

XXI ғасыр талаптарының білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен аттауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. Ұрпағы

білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды. Жас ұрпаққа сапалы, өнегелі тәрбие мен білім беру – бүгінгі күннің басты талабы.

Жасыратыны жоқ, бұрын оқыту ісіне бір жақты қарап, оқытуды тек сабақты жақсы беру деп санап келдік. Соның салдарынан барлық ауыртпалық мұғалім мойнына түсті, ол өзі сабақ айтады, сөйлейді, сұрайды, қосымшалармен толықтырады, яғни сабақ үрдісінің барысында ұстаздың қызметі басым келді. Бала тек тапсырманы орындаушы ғана болды.

Қазір бұл әдіс – тәсілді қоғамның дамуы қабылдай ала ма? Жоқ. Себебі, заман талабына сай оқыту мен тәрбие ісін жаңаша жетілдіруді өмірдің өзі талап етіп отыр. Ендеше бұрынғы дәстүрлі оқыту жүйесінің озығын да, тозығын да қайта қарап, оқытудың жаңа инновациялық жүйелерін кеңінен ендірудің уақыты жетті.

XXI ғасырда білім және ғылым саласындағы болып жатқан өзгерістер болашақ мамандарды даярлауда оқытушы-профессорлық құрамына жаңа міндеттер қойып отыр. Соның бір дәлелі – оқыту үдерісін кредиттік жүйемен құру. Кредиттік жүйе жоғары оқу орындарында сабақ беру іс-әрекеті кейінгі жылдары тәжірибеде сыннан өтуде.

Оқытудың дәстүрлі жүйесінде студенттің енжарлығы, оның қызметі – тыңдау, ал қазіргі оқытудың кредиттік жүйесінде оқыту үдерісі субъект-субъектілі сипатта болады. Субъектілердің әрқайсысының белсенділігін, басқару мен бақылауда оқытушы тарапынан басымдылық көрсетуінің болмауы студенттердің өздерінің де тең құқықта қатысуы көзделеді. Кесте-1 Оқу үрдісінде кредиттік және дәстүрлі білім берудің салыстырма компоненттері көрсетілген.

Кесте-1 Оқу үрдісінде кредиттік және дәстүрлі білім берудің салыстырма компоненттері

Оқу	Білім берудің түрлері	
Процесінің компоненттері	Дәстүрлі	Кредиттік
Мақсаты	Алдын ала ұсынылған кәсіби және жеке тұлғалық сипатымен маманды даярлау; оқушыны нақты білім, білік және дағдымен қаруландыру	Педагогикалық жаңалықтарды қолдану және меңгеру қабілеті.

Қатысушы тұлға	Субъектілі-объектілі қарым-қатынас; оқытушы оқу процесінің белсенді субъектісі болып табылады, ал оқушы мұғалімнің жүйелілік қатынасының пассивті объектісі болып табылады	Субъектілі - субъектілі қатынас; мұнда оқушы өз оқуының белсенді субъектісі және оқу процесінің тең құқылы қатысушысы болып табылады
Мазмұны	Абстракті, кітап төңірегіндегі білім, дайын күйінде меңгеру	Педагогикалық міндеттерді шешу деңгейіне жетілген ғылыми білім
Әдістері	Түсіндірмелі иллюстративті: лекция, әңгіме, әңгімелесу	Проблемалық мазмұндау; танымдық және іскерлік ойындар, педагогикалық ситуацияларды модельдеу және талдау
Меңгеру деңгейі	Таныс жағдайларда білімді қолдану және жаңғырту, тану	Білімді жаңа жағдайларда қолдану, альтернативті тәсілді іздеу
Қарым-қатынас стилі	Авторитарлық, эмоциялы бәсенді	Демократиялық; оқушылардың қажеттілігі мен қызығушылығына бағытталуы, эмпатиялық, диалогты
Бақылау формасы	Оқытушы тарапынан сырттай бақылау	Өзін-өзі бақылау, оқитудың нәтижесін және процесін ішінара бақылау

Жаңашыл оқитудың негізгі түрлері оқитудың дербес және топтық түрлері оқитудың дербес және топтық түрлері болып табылады. Бұл жерде алға қойылған басты мақсат – оқушыға деген сенім, оның өз ісіне жауап беру мүмкіндігіне сүйеніп беделі мен қадір – қасиетін дамыту. Ол үшін инновациялық оқитудың педагогикалық шарттарын игерген жағдайда ғана оқыту тиімді болмақ.

Ғылым мен халыққа білім берудің дамуы елімізді техникалық прогреске жеткізери мәлім. Ал техникалық прогресс – қоғамдық және жеке бастың өмір сүру деңгейін көтеруші; Ол еңбек өнімділігінің жоғарлауына әкелді. Сонымен, білім беру жүйесін қоғамдық өмірдің өзге салаларының да негізгі деп бітуіміз керек.

Бүгінгі таңда білім беру саласында әр түрлі сипаттағы және бағыттағы „инновациялар” енгізілуде. Азды – көпті мемлекеттік реформалар жүргізіліп, оқыту әдістері мен технологияларына жаңалықтар кіруде. Білім беру саласына енген жаңалықтарға мына өзгерістерді жатқызамыз:

- оқу – тәрбие мекемелерінің жаңашыл басқарылуын;
- білімнің қоғамдағы орны, және сол жүйені қаржыландыру деңгейін;
- тәрбие және білім жүйесі құрылымын;
- білім беру мазмұнын, яғни оқу жоспарларындағы және бағдарламадағы өзгерістерді

Инновациялық мектептердің дамуының ең бірінші ерекшелігі қазіргі кездегі пайда болған оқытудың жаңа технологияларын өздерінің оқу бағдарламаларына кеңінен енгізу, сонымен қатар жаңашыл бағытта жұмыс жасайтын мұғалімдерге қойылатын талапты арттыру. Осылайша білім сапасын заман талабына сай көтеру. „Инновация өздігінен пайда болмайды. Ол – ғылыми ізденістің жекелеген мұғалімдермен тұтас ұжымның озық педагогикалық тәжірибесі”.

Білімнің бүгінгі даму жағдайында инновациялық бағыттардың қажеттігі бірнеше шарттардан туындап отыр, олар:

- әр текті оқу орындарындағы білім беру жүйесінің, әдіснамасының және оқу – тәрбие процесін ұйымдастыру технологияларының жаңалануы;
- білім мазмұнының күшті адамилық (гуманитаризация) сипат алуы;
- оқу пәндері көлемінің үздіксіз өзгеріп баруы;
- оқудың жаңа ұйымдастыру формалары мен технологияларын ұдайы іздестіруді қажет ететін жаңа оқу пәндерінің енгізілуі;
- мұғалімдердің педагогикалық жаңалықтарды меңгеруі мен қолдануының өзіне болған қатынастар сипатының өзгеруі;
- жалпы білімдік оқу мекемелерінің нарықтық экономикаға бет бұруы;
- жаңа оқу орындары, олардың арасында мемлекеттік емес білім ордаларының құрылуы;

Күнделікті тәжірибеде инновациялық процестер сипаты күтілген нәтижелер мазмұнымен, енгізілудегі ұсыныстардың күрделілік және тыңғылық дәрежесімен, сондай – ақ мектеп мұғалімдерінің инновациялық іс - әрекетке дайындық дәрежесімен анықталады.

Соңғы нәтижеге болжам жасай отырып, мектептегі инновациялық процесті басқаруда осы қызметтің негізгі бөлімі ұжымдық талқыға түседі. Бағдарламалы инновацияға байланысты өте ірі шаралар топтық әдіспен дайындалады.

Нақты бағдарлама түзіліп, онда ұжымдағы әрбір мүше іс - әрекетінің бастау бағыты көрсетіледі, соңғы нәтиже болжамы түзіледі, көзделген мақсаттың іске асу мерзімі айқындалады, бар жағдай – шарттардың жақсылана түсуі қамтамасыз етіледі.

Білім берудің жаңа технологияларын ендіру жолдары

1. Оқушылардың білім, білік, дағдысын қалыптастыру.
2. Ақыл – ойын дамыту.
3. Жеке бастың эстетикалық - өнегелілік ортасын қалыптастыру.
4. Жеке бастың өзіндік басқару механизмін қалыптастыру.
5. Жеке бастың практикалық - әрекет ортасын қалыптастыру.

Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: инновация туралы білімі; инновацияны жан-жақты меңгеру; инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеру; инновацияны тәжірибеге ендіру жұмыстары; практикада дұрыс қолдану.

Жаңа технологиялардың өріс алуына орай оқыту үрдісінде «интерактивті әдістер», «интерактивті оқыту» деген терминдермен жиі кездесеміз. Интерактивті әдістер мұғалімнің оқытуды қандай шеберлікпен ұйымдастырғандығынан көрінеді. «Интерактивті әдістер» және «интерактивті оқыту» терминдерінің ортақ түбірі - *интер* ағылшын тілінің «inter»

(между, меж.) аралық; «act» (действовать, действие) әрекет ету деген сөздерінен енген. «Интерактивті әдістер» тіркесін оқушылардың өзара әрекет етуіне жағдай жасайтын әдістер, ал «интерактивті оқытуды» өзара әрекеттесуге негізделіп құрылған оқыту деп түсінуге болады. Интерактивті әдістердің мәні - әрбір оқушының оқушылармен өзара белсенді байланыста болып, мұғаліммен бірлесіп отырып, жұмыс жасап оқу-танымдық нәтижеге жетуі.

Бұл әдістер оқыту барысында тәрбиеленушілерді тұлға ретінде қалыптасуға бірден – бір әсер етеді. Мұғалім мен оқушылар бірлесіп оқи отырып, субъект – субъект ретінде келеді. Мұғалімнің ролі көбінесе оқу үрдісін ұйымдастырушы, топ басшысы, оқушылардың ынта-ықыласын белсенді етуші қалпында көрінеді. Интерактивті оқыту әдістері оқушылардың өз өмір тәжірибесіне, біліміне сүйенулеріне негізделген. Сондықтан да олар сабақта ынтымақтастық педагогикасының жүзеге асуына, бірлесіп әрекет етуге, сабақта жайлы да жағымды психологиялық жағдай орнауына мүмкіндік жасайды. Яғни, педагогикалық үрдісті демократизациялауға жол ашады. Оқыту нәтижесі оқушылардың бір-бірімен байланыс бірлігінен көрініп, оқушылар оқу нәтижесіне бір-бірінің жауаптылығын сезінеді. Осылайша әр сабақта демократиялық принцип шын мәнінде орын алады.

Сабақта интерактивті әдістерді пайдалануда мынадай шарттар орын алулары тиіс:

Мақсатты нақты белгілеу. Мұғалім оқушылардың топпен жасалатын жұмыстарының мәнін, ережесін түсініп, топпен жұмыс жасауға дайын екендіктеріне толық сенімді болуы керек.

Мұғалім оқытуды ұжымның ездеріне тән ерекшеліктерімен есептесіп, олардың бірлесіп жұмыс жасауға дайындық деңгейіне сай ұйымдастыру қажет.

Мұғалім бұл әдістің мақсаты мен міндеттерінің маңызды көніп аударарлық ролін естен шығармай, әдісті қандай мақсатта таңдағанын көз алдына анық елестете білуі керек. Мұғалім пайдаланатын әдістерінің нәтижесін болжай отырып, біртіндеп кезең-кезең бойынша қолданылуын алдын ала кере білуге тиіс.

Интерактивті әдістерді қолдануда мұғалім кейбір ережелерді естен шығармауы абзал:

Бірінші ереже: Жұмысқа сынып мүшелерін түгел қатыстыру. Өйткені бұл әдістің негізгі мәні де оқушыларды түгел танымға жұмылдыру.

Екінші ереже: Оқушылардың осы әдіспен жұмыс жасауын психологиялық жағынан дайындау. Қатысушылар өздерін еркін сезіну үшін түрлі жаттығулар жасатып, сабақтағы қандай да болсын жетістіктерін жиі мадақтап, қолпаштап отырғаны дұрыс.

Үшінші ереже: Оқушылардың саны көп болмай, жоғары сыныпта 30 адамнан аспағаны жөн. Өйткені әрбір қатысушы өз пікірін, көзқарасын білдіріп, дәлелдеп беруге мүмкіндік жасалу қажет.

Төртінші ереже: Жұмыс жасайтын (сабақ өтетін бөлменің) орынның талапқа сай болуы. Яғни, оқушылар топ, жұп құру үшін орындарын ауыстырғанда еркін жүріп-тұруға жағдай жасалуы қарастырылады. Қатысушылар бір-бірін таңдау, тақта, компьютер, көрнекілікпен жұмыс жасау үшін еркін ыңғайлы қозғала алатындай жағдайды алдын ала қарастыру.

Бесінші ереже: Оқушыларды проблема шешу барысында топқа бөлуге мұқият қарау. Алғашқы кезеңде қатысушылардың өз еріктеріне бөлінуге жол беру,

Интерактивті әдістің дәстүрлі әдістерден *артықшылығы* оқушыны қозғалысқа түсіру, енжар тыңдаушы емес, белсенді, өз бетімен білім іздеуші, табиғат, қоғам заңдарын «өз бетімен ашушы» рөліне енгізу. Осындай тұрғыда тыныштықты бұзу қажет, бұл - қозғалыс, талдауға қатысу, пікірін дәлелдей білу, өзге көзқарас, пікірлермен санаса білу тәртіпсіздікті емес, ойлай білетін білімді, мәдениетті тұлғаны тәрбиелеу құралы. Сол себепті интерактивті әдіспен сабақ жүргізуші мұғалім, сабаққа қатысушы педагогтар, ата-ана т.б. сабақтағы қозғалыс, дыбыстың мән-мазмұнына тереңрек қарау керек деген пікірдеміз.

Қазіргі кезең дидактикасы интерактивті оқыту формасы мен әдістерінің дәстүрлі оқытуда мынадай негізгі айырмашылықтарын атап көрсетеді:

- оқушылардың танымдық қызметін міндетті түрде белсенді ету;
- сабақта оқушының белсенділігін мүмкіндігінше ұзақ уақытқа көтеру;
- оқушының проблемаларды шешу барысында (өз бетімен және топпен)
- белсенді қызмет ету үшін эмоционалдық-еріктік жағдай танытуы;
- оқытушы мен оқушылар арасындағы қарым-қатынаста үздіксіз тура және кері байланыстың болуы;
- мұғалім қызметінің менеджер, оқу үрдісін ұйымдастырушы, кеңесші рөліне ауысуы.

Жалпы интерактивті оқыту теориялық та, практикалық та тұрғыда зерттеуді қажет ететін дидактика міндеттерінің бірінен саналады. Ал интерактивті оқыту формаларын, әдістерін пайдалану мұғаліммен оқушымен қарым-қатынас жағдайын аса шеберлік, білімділік, демократиялық бағытта уақыт талабына сай *таңдауды* қалайды. Педагогикалық үрдісте жаңа технологияларды енгізіп, интерактивті оқытуды пайдалану мұғалімдерді шеберлік жағынан шындейтындығы дау тудырмайды. Кесте 2 Интерактивті оқыту жағдайындағы мұғалім мен оқушының іс-әрекеті сипатталған.

Кесте 2 Интерактивті оқыту жағдайындағы мұғалім мен оқушының іс-әрекеті

<i>I. Кіріспе – мотивациялық кезең</i>	
Мұғалімнің іс - әрекеті	Оқушының іс - әрекеті
1.1. Мәселелік жағдай туғызу; тақырыптың өзектілігін түсіндіру. 1.2. Тақырыпты меңгеру барысында оқушылардың меңгеретін білім, білік, дағдыларын анықтау. 1.3. Оқушылардың жеке алынған үй тапсырмаларын орындау ретімен таныстыру, әдістемелік нұсқаулар беру.	1.1. Оқушылар істелінетін жұмыстар жоспарын талқылауға ат салысады: <ul style="list-style-type: none"> ➤ түсініксіз ұғымдарды нақтылайды; ➤ ұсыныстар жасайды.
<i>II. Танымдық – операциялық кезең</i>	
2.1. Оқушыларды қажетті ақпараттармен қамтамасыз ету	

<ul style="list-style-type: none"> ➤ оқушылардың жеке басының білім деңгейі мен қабілеттерін ескере отырып, теорияның органикалық байланысын олардың жеке іс тәжірибесімен байланыстыру; ➤ оқушыларға қажетті ақпараттарды беруде олардың зейінін шашыратып алмау үшін дидактикалық бірліктерді ірілендіріп, материалды жеке мазмұндық блоктарға бөліп қарастыру; ➤ дидактикалық оқу көрнекіліктері мен техникалық құралдарды тиімді пайдалану. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ теориядан алған білімдерін өмірмен байланыстыра біту; ➤ оқушылар өздерінің білім деңгейлеріне сәйкес, теорияның органикалық байланыстыра алуы; ➤ өткен материалды үнемі пысықтап отыру.
<p>2.2. Оқу біліктілігін меңгеру</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ оқу іс - әрекетінің ұжымдық сипатта болуын қамтамасыз ету: сабақта әрбір оқушының жеке орны мен уақытша атқаратын рөлдері болуы шарт; ➤ оқушылар өздерінің іс - әрекеттері барысында білім негіздерін меңгеретіндей оқу үрдісін ұйымдастыру; ➤ оқушылардың іс - әрекетті мұғалімге емес, оқушылар ұжымына бағытталуы керек; ➤ алдыңғы өтілген материалды қайталау, жүйелеу; ➤ оқу әрекеті әрбір оқушының қабілет деңгейіне қарай құрылады; ➤ оқу үрдісін құрарда және өткізу барысында мұғалім әрдайым оқушылардың жеке қабілеттеріне, ерекшеліктеріне сүйенеді; ➤ алынған нәтижелерді бағалауда оқушыларда нақты критерийлерінің болуын қамтамасыз ету. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ оқушының өзіне қажетті рөлдерді орындап шығуы; ➤ қажетті білімді тек өзінің іс - әрекеті негізде меңгеруі; ➤ оқушылардың ұжымда жұмыс істеу қабілетінің болуы; ➤ оқушының өзінің қабілетіне қарай тапсырма алып орындауы; ➤ оқушы өз білімін өзі бағалайды және жолдастарының да білімін мұғалімнің көмегісіз бағалай алады.
<p><i>II. Бақылау – бағалау кезеңі</i></p>	
<p>3.1. Оқу материалын қортындылау</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ оқу материалын жалпылама қортындылау; ➤ оқушылардың білімін жалпылама және жеке бағалау; ➤ оқушылар ұжымын дамыту бағытындағы бағалау; ➤ оқушылардың жеке қабілеттерін ашатындай іс - әрекеттерді бағалау. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ өтілген тақырыпты қортындылауға әрбір оқушы қатысады; ➤ білімді жалпылама бағалауға барлық оқушылар қатысады; ➤ сабақта оқу жұмысын бағалауды әрбір оқушы жүргізіп, оқушы өзін - өзі бағалайды.

Сонымен әрбір оқушының дамуына жағдай жасайтын интерактивті оқыту мынадай міндеттерді шеше алады:

- оқушының базалық білім, білік, дағдыларын (білім беру стандарты бойынша) игеру жүйесін жетілдіру;
- оқыту үрдісінде оқушының теориялық және өнімділік ойлау әрекеттерін, танымдық қабілеттерін белсендіру;
- оқушылардың танымдық қызығуын, оқуға деген мотивациясын дамыту;
- белгілі бір мәселе шешуде оқушылардың ынтымақтастығын, серіктестігін ұйымдастыру;
- көбіне оқу жұмысының топтық түрлерін қолдану;
- оқушының өзіндік ізденіс – зерттеу жұмыстарын ұтымды ұйымдастыру;
- оқушының өз біліміне, күшіне сенімін арту;
- оқушының өзінің көршісінің (ұжымның) білімін тексеруге, бағалауға ат салысу;
- оқушының өз білімін өзі бағалауы;
- оқу үрдісінде әр түрлі шапшаңдықпен және әр түрлі көлемді (стандартқа сәйкес) оқу материалын игерудің мүмкіншілігін ашу;
- дамытушы оқытуға арналған ойындарды қолдану;
- оқушының шығармашылық қабілеттерін ашу;

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіруі үшін қазіргі кезеңде дарынды да талапты оқушы тәрбиелеп шығару – мұғалімдердің алдында қойылып отырған басты мәселе. Ал бұл мәселені шешуде оқушылардың шығармашылығын қалыптастыру үшін оқу – тәрбие үрдісіне интерактивті оқыту технологиясын енгізудің маңызы зор.

Біздің ел дамудың демократиялық жолын таңдауына байланысты, бүгінгі таңда қоғамды шешім қабылдауға тартудың маңызы арта түсті. Осы бағытта 2010-2011 оқу жылынан бастап оқушылардың белсенділігін арттыруға мүмкіндік беретін «оқытудың белсенді әдістері», «оқытудың педагогикалық технологиялары» атты жаңа таңдау компоненттері енгізілді.

Мақсаты: болашақ педагогикалық мамандығының мұғалімдерінің белсенді әдістердің теориялық-әдіснамалық даярлығын қалыптастыру.

Міндеттері:

-болашақ мұғалімдерге қазіргі педагогика ғылымының педагогикалық технологиялардың теориялық негіздері мен білімді меңгіру мектепте педагогикалық процесті ұйымдастыру үшін қажетті әдістер мен пайдалануға көмектесу;

-білімгерлерді белсенді, интерактивтік әдістермен таныстыру.

Қорыта келе айтатынымыз, адамзат XXI-ші ғасырға қадам басып дүниежүзілік ғаламдану процессін бастан кешіруде. Заман талабына сай Мемлекеттік жалпыға міндетті білім бері стандартын енгізу ел президентінің Қазақстан халқына жолдауында: басты мақсатының бірі ретінде білім беру аталды. Білім өмірде - таяныш, жолдас, қуанышта – бастаушы, қайғыда – қарсы айла – деп діни хадистерде бекерге айтылмаған.

Жаңа ғасырдағы білім қандай болу керек? – дегенге келсек, Тәуелсіз Қазақстан тірегі көп, солардың бірі де бірегейі – білім. Ол жағынан дана халқымыз «Білегі мықты бірді жығады, білімді мыңды жығады», «Білімсіз адамның сөзі білектей, білімді адамның сөзі жібектей», «Өнерлінің қолы алтын, өлеңшінің сөзі алтын» - деп бұрыннан-ақ айтып қойған.

Жақсы ұстаз өзі біліп қана, сол білгендерін шәкіртіне үйретіп қана қоймайды, сонымен қатар, оқушы бойындағы қабілетті дөп тауып, оның сол талантының ашылуына ұйытқы бола біледі, яғни „бұлақ көрсең көзін аш”-деген мақалдың теріс айтылмағандығына көз жеткізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Арысбаева З. “Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері”. // Қазақстан мектебі. № 1. 2007 ж. 69-70 б.
2. Әмір Шарапат. “Педагогикалық инновацияны іске асырудың жолдары” // Қазақстан мектебі. № 6. 2001 ж. 32-34 б.
3. Бейсембаева А. “Оқу-тәрбие үрдісін ізгілендірудің мүмкіндіктері”. // Қазақстан мектебі. № 4. 2001 ж. 12-13 б.
4. Көшімбетова С. “Оқыту тиімділігі – озық технологияларда”. // Қазақстан мектебі. № 7. 2005 ж. 16-17 б.

УДК 378.18:372.8:78

Н.А. Митина

Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, г. Талдықорган

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

Бұл мақалада жоғары оқу орнында жаңа педагогикалық технологияны оқу үрдісінде қолдану барысы қарастырылған.

The problem of using new educational technologies in teaching at the University is considered in this article.

Высшее образование наряду с некоторыми индикаторами, характеризующими инновационный потенциал страны, является одним из факторов конкурентноспособности экономики Казахстана. Решить задачи подготовки специалистов, отвечающих требованиям времени, может помочь внедрение технологических инноваций в образовательный процесс высшей школы.

Использование новых педагогических технологий в учебном процессе вуза создает совершенно новые возможности реализации дидактических принципов индивидуализации и дифференциации обучения, положительно влияет на развитие познавательной

деятельности студентов, их творческой активности, сознательности, реализует условия перехода от обучения к самообразованию.

Эффективность использования педагогических технологий в образовательном процессе подтверждена исследовательскими работами ряда авторов: Г.К.Селевко, В.И.Андреева, В.П.Беспалько, В.И.Боголюбова, М.В.Кларина, В.Ю.Питюкова, В.А.Сластенина, Я.А. Савельева и др. На сегодняшний день всесторонняя теоретическая разработка проблемы использования новых педагогических технологий в профессиональной подготовке специалиста в условиях высшей школы приобретает особую остроту и значимость.

Современные технологии в образовании рассматриваются как средство, с помощью которого может быть реализована новая образовательная парадигма. Наиболее общая трактовка понятия «технология» состоит в том, что оно представляет научно и практически обоснованную систему деятельности, применяемую человеком в целях преобразования окружающей среды, производства материальных или духовных ценностей. Любая деятельность, отмечает В.П.Беспалько, может быть либо технологией, либо искусством. Искусство основано на интуиции, технология на науке. С искусства все начинается, технологией заканчивается, чтобы затем все началось с начала [1]. Любое планирование, а без него не обойтись в педагогической деятельности, противоречит экспромту, действиям по интуиции, т.е. является началом технологии.

В педагогической науке и практике существуют различные позиции к определению педагогической технологии. Так, М.В.Кларин обозначает данное понятие как системную совокупность и порядок функционирования всех личностных, инструментальных и методологических средств, используемых для достижения педагогических целей [2].

Г.К.Селевко считает, что педагогической технологией является продуманная во всех деталях модель педагогической деятельности, включающей в себя проектирование, организацию и проведение учебного процесса с безусловным обеспечением комфортных условий для учащихся и учителя [3]. В свою очередь В.П.Беспалько определяет интересующее нас понятие как совокупность средств и методов воспроизведения теоретически обоснованных процессов обучения и воспитания, позволяющих успешно реализовывать поставленные образовательные цели [1, с. 29]. Такое разнообразие трактовок педагогической технологии не случайно, поскольку каждый автор исходит из определенного концептуального подхода к пониманию сущности технологии вообще.

Таким образом, современную педагогическую технологию обучения характеризуют следующие позиции:

- технология разрабатывается под конкретный педагогический замысел, в основе ее лежит определенная методологическая, философская позиция автора; технологическая цепочка действий, операций, коммуникаций выстраивается строго в соответствии с целевыми установками, имеющими форму конкретного ожидаемого результата;
- функционирование технологии предусматривает взаимосвязанную деятельность преподавателя и учащихся на договорной основе с учетом принципов индивидуализации и дифференциации, оптимальную реализацию человеческих и технических возможностей, использование диалога, общения;

- поэтапное планирование и последовательное воплощение элементов педагогической технологии должны быть, с одной стороны, воспроизведены любым преподавателем и, с другой, гарантировать достижение планируемых результатов всеми учащимися;

- органической частью педагогической технологии являются диагностические процедуры, содержащие критерии, показатели и инструментарий измерения результатов деятельности.

Инновационная педагогическая технология — это проект определенной педагогической деятельности, последовательно реализуемой на практике, главным показателем которой является прогрессивное начало по сравнению со сложившимися традициями и массовой практикой.

Одной из главных особенностей инновационной технологии является то, что ее разработка и применение требуют высокой активности преподавателя и студента. Активность первого проявляется в том, что он хорошо знает психологические и личностные особенности своих студентов и на этом основании вносит индивидуальные коррективы в технологический процесс. Активность же студентов проявляется в возрастающей самостоятельности, то есть в технологизированном процессе взаимодействия. Следовательно, инновационная педагогическая технология может быть рассмотрена как технология частного типа, где подразумеваются упорядоченные, спланированные по определенному проекту и последовательно реализуемые действия, операции и процедуры, инструментально обеспечивающие достижение прогнозируемой цели в работе с человеком или группой в определенных условиях среды.

Таким образом, инновационные педагогические технологии включают в себя личностный подход, фундаментальность образования, творческое начало, акмеологический подход, профессионализм.

В профессиональной подготовке студентов по специальности «Музыкальное образование» нами используются различные инновационные технологии, остановимся на некоторых из них, а именно:

- технология портфолио;
- технология проектов;
- технология развития критического мышления и письма.

Рассмотрим алгоритм и процессуально-действенное осуществление каждой из выше обозначенных технологий.

В зарубежной традиции *портфолио* определяется как коллекция работ и результатов обучаемого, которая демонстрирует его усилия, прогресс и достижения в различных областях. Данная технология дополняет традиционные контрольно-оценочные средства, направленные, как правило, на проверку репродуктивного уровня усвоения информации, фактологических и алгоритмических знаний и умений. Технология портфолио позволяет учитывать результаты, достигнутые студентом в разнообразных

видах деятельности – учебной, творческой, музыкально-исполнительской, коммуникативной и др. и является важным элементом деятельностного подхода к образованию.

Портфолио не только является современной эффективной формой оценивания, но и помогает решать важные педагогические задачи:

- поддерживать высокую учебную мотивацию студентов;
- поощрять их активность и самостоятельность, расширять возможности обучения и самообучения;
- развивать навыки рефлексивной и оценочной деятельности будущих специалистов.

Описанные особенности портфолио делают его перспективной формой представления индивидуальной направленности учебных достижений конкретного студента, отвечающей задачам его профессиональной подготовки. Введение портфолио позволило нам повысить образовательную активность студентов-музыкантов, уровень осознания ими своих целей и возможностей. При разработке портфолио мы ориентированы на три его типа:

1. *«Профессионально-методический портфель»*, в содержание которого включены семь направлений:

1) накопление песенного материала (песенный репертуар; готовность и умение исполнить не менее 20 песен школьного репертуара под собственный аккомпанемент);

2) инструментальное музицирование (готовность и умение исполнить фрагменты музыкальных произведений, иллюстрирующие и обеспечивающие освоение тем программы по музыке);

3) материал к урокам (информационный);

4) игровой и занимательный материал (музыкальные игры, викторины, кроссворды, занимательные задания);

5) дидактический материал (планы уроков, разработки уроков, системы заданий – контрольных, домашних, творческих);

6) материал для внеклассной работы (сценарии праздников, музыкальных вечеров, программ концертов, тексты бесед о музыке и т.д.);

7) фонотека (записи музыки разных направлений: академическая, народная, детские песни, музыка для детей и т.д). Подобная модель предполагает возможность как качественной, так и количественной оценки материалов портфолио. *«Профессионально-методический портфель»* необходим студентам для прохождения ими педагогической практики в школе и дальнейшей профессиональной деятельности.

2. *«Портфолио работ»* - представляет собой собрание различных творческих, проектных, исследовательских работ, а также описание основных форм и направлений его учебной и творческой активности: участие в конференциях, конкурсах, дополнительных курсов, музыкально-исполнительских достижений. Данный вариант портфолио предполагает качественную оценку, например, по параметрам разнообразия и убедительности материалов, качества представленных работ, ориентированности на выбранную область знаний. Портфолио оформляется в виде творческой папки студента с приложением его работ, представленных в виде текстов, электронных версий, фотографий, видеозаписей.

Портфолио данного типа дает широкое представление о динамике учебной и творческой активности студента, характере профессиональной направленности.

Предлагаем примерный вариант записей в «портфолио работ»:

- проектные работы. Указывается тема проекта, дается описание работы, возможно также приложение в виде фотографий, текста работы в печатном или электронном варианте.

- исследовательские работы и рефераты (указываются изученные материалы, название работы, иллюстрации и т.п.);

- музыкально-творческие работы: дается перечень работ, фиксируется участие в исполнительских конкурсах, фестивалях;

- участие в олимпиадах (указывается тема олимпиады, время проведения, достигнутый результат);

- участие в научно-теоретических конференциях, семинарах (указывается тема мероприятия, название проводившей его организации, форма участия в нем студента, результат);

- другие формы творческой активности (участие в оркестре, хоре, кураторском часе и др.). В «портфолио работ» студенты могут также по собственному выбору, либо по заданию педагога, отобрать в свое «досье» контрольные и самостоятельные работы, выполненные по данной дисциплине.

3. *«Портфолио отзывов»* включает в себя характеристики отношения учащегося к различным видам деятельности, а также письменный анализ самого студента своей конкретной деятельности и ее результатов. Портфолио может быть представлено в виде текстов заключений, рецензий, отзывов, резюме, эссе, рекомендательных и благодарственных писем (например, после прохождения педагогической практики) и др. Эта форма портфолио дает возможность включить механизмы самооценки студентов, что повышает степень осознанности процессов, связанных с обучением.

Предлагаем примерный перечень документов «портфолио отзывов»:

- заключение о качестве выполненной работы;

- рецензии на статьи, рефераты, исследовательские работы;
- отзыв о работе в творческом коллективе, о выступлении на конференциях, конкурсах исполнительского мастерства;
- резюме, подготовленное студентом с оценкой собственных учебных достижений.

Для изучения музыкально-теоретических дисциплин, таких как: «Методика музыкального образования», «История и теория музыкального образования», «История зарубежной музыки», «История русской музыки», «Основы исследовательской работы», «История искусств Казахстана» и других нами используется *технология проектов*.

В основе данной технологии лежит развитие познавательных интересов студентов, умений самостоятельно конструировать свои знания, умений ориентироваться в информационном пространстве, развитие критического мышления. Технология проектов всегда ориентирована на самостоятельную деятельность студентов – индивидуальную, парную, групповую, которую студенты выполняют в течение определенного отрезка времени.

Основными требованиями к использованию технологии проектов являются:

- наличие значимой в исследовательском, творческом плане проблемы или задачи, требующей интегрированного знания, исследовательского поиска для ее решения;
- практическая, теоретическая, познавательная значимость предполагаемых результатов;
- самостоятельная (индивидуальная, парная, групповая) деятельность учащихся;
- структурирование содержательной части проекта (с указанием поэтапных результатов);
- использование исследовательских методов (определение проблемы, вытекающих из нее задач исследования и выдвижение гипотезы их решения; обсуждение методов исследования; оформление конечных результатов; анализ полученных данных; подведение итогов, корректировка, выводы).

Нами были обозначены критерии оценки разработанности проекта, к которым относятся:

- значимость и актуальность выдвинутых проблем;
- необходимая и достаточная глубина проникновения в проблему и привлечение для ее решения знаний из различных областей музыкальной педагогики;
- полнота, содержательность проекта;
- актуальность и перспективность проекта.

Необходимо строить обучение на активной основе, через целесообразную деятельность студента, сообразуясь с его личным интересом именно в этом знании.

Отсюда чрезвычайно важно показать обучаемым их собственную заинтересованность в приобретаемых знаниях, которые могут и должны пригодиться им в дальнейшей профессиональной деятельности. В связи с этим необходимо выбирать проблему, значимую для будущего специалиста, для решения которой ему необходимо приложить полученные знания и новые, которые еще предстоит приобрести. Задача педагога при этом – подсказать новые источники информации или просто направить мысль студентов в нужную сторону для самостоятельного поиска.

Выбор тематики проектов определяется преподавателем с учетом учебной ситуации по изучаемой дисциплине, либо самими студентами, если проект предназначен для внеаудиторной деятельности.

Работа над проектом обычно состоит из нескольких этапов:

1. *Поисковый этап* (определение целей проекта, проведение организационной работы; формулировка проблемы исследования; определение объекта и предмета исследования; выдвижение гипотезы)

2. *Конструкторский этап* (определение направлений работы, непосредственных задач;

определение способов поиска источников информации по направлениям; определение методов исследования; организация групп; распределение задач по группам).

3. *Технологический этап* (самостоятельная работа по группам, обмен информацией; выполнение запланированных технологических операций; текущий контроль качества; анализ собранной группами информации, составление сценария защиты проекта, который строится следующим образом:

- обозначение проекта;
- защита своей гипотезы;
- выводы, объяснение в виде таблиц, схем, рисунков и т.д.;
- ответы на вопросы.

4. *Заключительный этап* (коллективное обсуждение, экспертиза проекта, анализ результатов выполнения проекта; выводы).

В результате студенты должны самостоятельно и совместными усилиями решить проблему, применив необходимые знания подчас из разных областей, получить реальный и осязаемый результат. Результаты выполненных проектов должны быть материальными, то есть надлежащим образом оформлены (альбом, музыкальный анализ, реферат и др.) Таким образом, в основе технологии проектов лежит развитие познавательных навыков обучаемых, умений самостоятельно конструировать свои знания и ориентироваться в информационном пространстве, развитие критического мышления.

Критическое мышление – это способность ставить новые вопросы, вырабатывать разнообразные аргументы, принимать независимые продуманные решения. Развитие

данного вида мышления посредством интерактивного включения студентов в образовательный процесс и является целью следующей рассматриваемой технологии.

Технология развития критического мышления и письма имеет свои особенности, а именно:

- акцент на самостоятельность студентов в учебном процессе;
- поиск аргументов для решения проблемы;
- не принятие сведений на веру;
- поиск аргументированных ответов происходит на основе рефлексии, выявления неизвестного;
- необходимо создание условий для сотрудничества и партнерства в процессе целенаправленной деятельности.

Технология состоит из нескольких фаз, а именно:

1. Вызов (то, что воспитанник уже знает по теме).
2. Осмысление (что узнал).
3. Рефлексия (отбор информации).

Выделим основные приемы, входящие в вышеуказанные фазы технологии:

- 1 фаза: кластер, индивидуальная «мозговая атака», групповая «мозговая атака».
- 2 фаза: инсерт, чтение с остановками, перекрестная дискуссия, ЗХУ (знаю, хочу узнать, узнал, т.е. приведение информации в логический порядок, его цель-систематизация знаний по теме).
- 3 фаза: кластер, эссе, синквейн.

Кластер – «информационный гроздь», прием графической систематизации материала.

Инсерт – работа с информацией с разметкой (маркировка текста с его разметкой).

Синквейн – стихотворение из пяти строк, цель которого – синтезировать, обобщить информацию по теме. Это быстрый способ подведения итога по теме, рефлексия, способ резюмирования полученной информации и изложения сложных идей, чувств и представлений в нескольких словах.

Приведем пример синквейна на тему: «Музыка как вид искусства»:

1. Музыка (тема, выраженная одним словом, обычно существительным).
2. Эстетическая, эмоциональная (описание темы в двух словах, как правило, прилагательными).
3. Воздействует, развивает, вдохновляет (описание действия в рамках этой темы тремя словами)
4. Благодаря музыке мы преобразуемся (фраза из четырех слов, выражающая отношение автора к данной теме).
5. Искусство (одно слово-синоним к первому, повторяющее суть темы).

Технология развития критического мышления является фундаментом для освоения новых видов деятельности. Предметом любой новой педагогической технологии являются конкретные взаимодействия студентов и преподавателей в разных видах деятельности, организованные на базе точного структурирования, систематизации, программирования, алгоритмизации, стандартизации способов и приемов обучения либо воспитания, с внедрением компьютеризации и технических средств.

Итак, новые педагогические технологии по-новому реализуют содержание обучения и обеспечивают достижение поставленных дидактических целей, подразумевая научные подходы к организации учебно-воспитательного процесса в вузе, расширяют диапазон предоставляемых студентам образовательных услуг, изменяют и предоставляют новые формы, методы и средства обучения. Использование инновационных технологий – одно из самых перспективных направлений развития высшего образования, способствующих большей индивидуализации учебного процесса, интенсификации обучения и воспитания, формированию самоактуализации личности будущего специалиста.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии.- М.: Просвещение, 1989.- 231с.
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе: анализ зарубежного опыта.- М: Педагогика, 1989.- 132с.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии.- М.: Педагогика, 1980.- 146с.

А.К. Мухамедиева

Колледж Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова,

г.Талдыкорган

КРЕДИТНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ В КОЛЛЕДЖЕ

В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИНИЦИАТИВА И ПОИСК

Мақалада колледждегі үздіксіз білім беру жағдайындағы кредиттік оқыту технологиясы және экспериментке кірудің бірінші кезеңі көрсетілген.

Teaching credit technology by the unbroken education in the college and the first steps are shown.

В своем послании народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана» Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев подчеркивает, что успешность модернизации страны зависит, прежде всего, от знаний, социального и физического самочувствия казахстанцев, т.е. подчеркивается первостепенное значение сбалансированной системы образования для прогресса общества.

Нашему обществу нужны современно образованные, нравственные, предприимчивые люди, самостоятельно принимающие решения, прогнозирующие их возможные последствия, отличающиеся мобильностью, способные к сотрудничеству, обладающие чувством ответственности за судьбу страны, ее социально-экономическое процветание.

Этот социальный заказ обращен ко всем звеньям образования: к общему среднему, среднему профессиональному и вузовскому, т.е. к тем его ступеням, где в основном и происходит становление личности молодого человека.

Новый аспект функций и целей образования, общий для школы, среднего профессионального образования и вуза, является важным фактором их интеграции, условием оптимизации, преемственности. В этой связи необходимо отметить, что наш университет реально воплощает концепцию «непрерывного образования», являясь многопрофильным комплексом, объединяющим ступени профессионально-технического образования, бакалавриата, магистратуры и докторантуры, осуществляя непрерывную подготовку специалистов единым педагогическим коллективом, включающим преподавателей колледжа и вуза, с общими целями, технологиями и механизмом их реализации.

В Государственной программе развития технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2008-2012 годы отмечено, что модернизация образования вызвана необходимостью качественного прорыва в подготовке кадров технического и обслуживающего труда в связи с ростом масштаба и сложности задач индустриального развития Казахстана в условиях глобализации и перехода к экономике знаний с всепроникающим влиянием информационных технологий и растущей конкуренцией на внутреннем и внешнем рынках труда. Одним из механизмов интеграции казахстанской системы высшего и среднего технического образования в международное образовательное пространство является кредитная технология обучения. Характерной чертой этой технологии является то, что акцент делается на самостоятельную работу студентов, которая должна привить специалисту навыки учиться «всю жизнь».

По инициативе Жетысуского государственного университета им. И.Жансугурова на основании приказа МОН РК от 31 августа 2010 года № 436 «О проведении в высших учебных заведениях эксперимента по внедрению экспериментальных программ» колледж и три общеобразовательные школы города №5, №10, №20 стали республиканской экспериментальной площадкой по внедрению кредитной технологии обучения в образовательный процесс.

В прошлом году, на одной из аналогичных встреч, подчеркивая актуальность и необходимость внедрения кредитной технологии обучения в учебно – воспитательный процесс колледжа, мы говорили о преимуществах кредитной технологии обучения перед традиционной.

СРАВНЕНИЕ СИСТЕМ ОБУЧЕНИЯ		
	Традиционная форма	Кредитная технология
	Программа обучения- «жесткая». Осложнен субъект – субъектный стиль взаимодействия педагог – учащийся	Программа обучения – «гибкая», есть возможность выбора индивидуальной образовательной траектории.
	Отсутствие возможности выбора дополнительных учебных дисциплин	Большое количество курсов по выбору
	Основа обучения – традиционные методы. Преобладают репродуктивные формы подачи материала	Основа обучения – интерактивные и информационно – коммуниктивные методы
	Цель – передача информации и определенных знаний	Цель – развитие навыков принятия самостоятельных решений на основе определенных знаний, развитие индивидуальных способностей.
	Определение на поддержание и воспроизводства существующего опыта	Ориентация на синтез различных областей познания, развитие учебной мотивации познавательной самостоятельности обучающегося.
	Роль и позиция преподавателя – активная, лидирующая	Роль и позиция преподавателя – организационная, консультирующая вспомогательная.
	Формирование знаний, умений, навыков	Формирование базовой и специальной компетенций.
	Формальность оценки – отметки	Точность в определении уровня образованности.
	Психические процессы – восприятие и память; развитие наглядно – образного мышления	Психические процессы – словесно – логическое мышление на основе развития способностей личности.
0	Стиль общения – директивный, ошибка наказуема.	Стиль общения – демократичный, ошибка - основа поиска пробелов в знаниях совместно с преподавателем.

Преимущества кредитной технологии обучения для студентов очевидны. Во-первых, студенту предоставляется свобода выбора учебных дисциплин, спецкурсов, преподавателей. В начале учебного курса студенту предоставляется syllabus, который предварительно готовится преподавателем и включает календарно-тематический план по предмету с указанием темы и типа занятия, количества часов на тему, используемого оборудования и наглядных пособий, заданий СРС и СРСИ, программу курса с комплексом вопросов, заданий и тестов для самопроверки. Для каждого занятия в syllabusе разработан подробный поурочный план, предлагается дидактический инновационный материал (задания, упражнения, тренинги, деловые и ролевые игры и т.д.).

Во-вторых, студенты получают возможность обучаться в любое имеющееся у них свободное время, досрочно сдавать обязательные предметы и дисциплины по их выбору. При этом студенты могут четко контролировать время аттестаций и набирать выбранное для себя число кредитов, ведь никакие пересдачи недопустимы. Преподаватель также не может поставить студенту оценку задним числом, потому что все сведения об успеваемости студентов хранятся в электронном журнале и выдаются преподавателю только на период аттестации.

В-третьих, и для преподавателя кредитная бально-рейтинговая система удобна тем, что она позволяет четко контролировать качество знаний студентов.

Данная технология обучения предполагает отказ от традиционной методики чтения лекций, так как наличие syllabus обеспечивает необходимые условия того, чтобы студент приходил на лекцию уже подготовленным.

Необходимой составляющей технологии является широкое применение информационных технологий, оптимизация учебного процесса, сетевая модель управления, а также рейтинговая система аттестации, материальное и моральное стимулирование преподавателей и студентов. По своей сущности, она направлена на повышение уровня самообразования и творческого освоения знаний студентами, и потому основную трудность преподавания в кредитной технологии обучения составляет ее творческий характер.

Творческая, экспериментально–исследовательская работа предполагает, прежде всего, наличие подготовленного, квалифицированного педагога. В соответствии с Программой развития колледжа на 2008-2012 учебные годы, а также в связи с участием в эксперименте ведется целенаправленная работа. Регулярно проводятся обучающие семинары по кредитной технологии обучения с целью повышения квалификации участников эксперимента. Кроме того, администрация и преподаватели колледжа активно посещают семинары–тренинги, организованные на республиканском, областном уровнях и университетом.

На данный момент разработаны программа эксперимента, отражающая цели, задачи, гипотезу, новизну, этапы эксперимента, структурно-функциональная модель организации УВП в режиме эксперимента. А так же положения, регламентирующие деятельность колледжа при внедрении КТО в учебно–воспитательный процесс:

1. Положение о комитете по рабочим учебным планам.
2. Положение о комитете по самостоятельной работе студентов.
3. Положение об экспертной комиссии по формированию каталога дисциплин.
4. Положение о комитете по рабочим программам.
5. Временное положение по «Организации учебного процесса по кредитной технологии обучения в колледже ЖГУ им. И. Жансугурова».
6. Положение об учебно-методическом комплексе дисциплины.
7. Положение о промежуточной аттестации студентов.
8. Положение об эдвайзерах специальности.
9. Положение о регистрации на дисциплины.

10. Положение об организации самостоятельной работы студентов.

Справочник-путеводитель, совместно с кафедрой учета и аудита финансово-экономического факультета университета разработан экспериментальный рабочий учебный план для специальности «Учет и аудит» в соответствии с ГОСО профессионально-технического образования.

В стадии разработки находятся сквозные экспериментальные образовательные программы по специальности колледжа, увязанные с содержанием высшего профессионального образования.

Одним из условий проведения данного эксперимента является обеспечение учебно-воспитательного процесса учебно-методическими комплексами и информационными средствами. В настоящее время, созданные экспериментально-творческие группы преподавателей, разработали syllabus по читаемым дисциплинам, начата работа по созданию электронных учебников для вхождения в эксперимент.

Немаловажное значение для осуществления эксперимента имеет хорошо оснащенная материально-техническая база. Являясь структурным подразделением университета, колледж имеет реальную возможность (материально-техническую, информационную, методическую и т.п.) для апробирования внедряемой в образовательную систему КТО.

Учебно-воспитательный процесс в колледже основывается на государственную программу развития технического и профессионального образования 2008-2012 годов, в которой определены ведущие принципы современного образования: доступность, гибкость, непрерывность, преемственность уровней профессионального образования, модульность образовательных программ.

В рамках реорганизации системы технического и профессионального образования колледжи становятся в одну параллель с вузами в плане повышения качества подготовки специалистов. Мы считаем, что внедрение кредитной технологии обучения в учебно-воспитательный процесс колледжа актуально, своевременно и решает многие поставленные перед вузом и СПО задачи непрерывного образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Государственная программа развития технического и профессионального образования в Республике Казахстан на 2008-2012 года. – Астана, 2008 г.
2. Закон Республики Казахстан об образовании. – Астана, 2007 г.
3. Сборник законодательства Республики Казахстан по вопросам образования. // Под редакцией Кузембаева М.М.. – Астана, 2009 г.
4. Л.О. Филатова. Преемственность общего среднего и вузовского образования// Педагогика. №8. 2004 г. стр. 63-68
5. Программа развития колледжа Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова на 2008-2012 годы./ Талдыкорган, 2008 г.
6. Положение структурного подразделения «Колледж Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова» / Талдыкорган, 2008 г.

7. План инновационной деятельности колледжа на 2010-2011 учебный год. – Талдықорган, колледж ЖГУ им. И. Жансугурова, 2009 г.

8. С. Койлыбаева. Применение кредитной технологии обучения в непрерывном образовательном процессе// Қазақстан жоғары мектебі/ №3 2010г. стр. 135-139
ӘОЖ 378: 004:654(574)

Онғарбаева Ш.У., Сағындықова И.А.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,

Назарбаев Зияткерлік мектебі, Талдықорған қаласы

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

В статье авторы рассматривает методические особенности использования информационных ресурсов в образовательном процессе высшей школы и предлагает пути решения.

The authors of this article consider the methodical features of using informational resources in educational process in high schools and also offers their ways of decision.

Қазіргі кезде-кез келген елдің экономикалық дамуы, дүниежүзілік қауымдастықтағы орны елдің технологиялық даму деңгейімен бағаланбақ. Қоғам дамуында жаңа технологияларды енгізу елдегі білім беру жүйесін ақпараттандыруға байланысты. Экономикасы мықты дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей білім беру жүйесіне жаңа технологияларды енгізу мен ақпараттандыру экономика, ғылым және мәдениеттің қарқынды дамуының негізгі кілті. Жоғары оқу орындарында білім беру сапасын арттыруда ақпараттық ресурстарға қол жеткізу мен пайдалану толығымен іске асырылған. Ақпараттық ресурстар - ақпарат «қоймасы» ретінде қызмет көрсету мен өнім өндіруде оның объектісі болып табылады. Ақпараттық өнім мен қызмет көрсетуге: ақпараттық қажеттілікті қанағаттандыру, ақпараттық өндіріс пен қызмет көрсетуді, мысалы жалпы қолданыстағы есептеуіш техникалар мен оны тасымалдаушы телекоммуникациялық құрылғыларды, бағдарламалық қамтамасыз ету, техникалық қызмет көрсету мен құрылғыларды жөндеу, жобалау, білім беру мен басқару қызметін жатқызуға болады. Ақпараттық технологияларды білім беру үдерісінде үздіксіз пайдалану білім беру қызметінің сапасын арттыруға жағдай жасайды. Заман талабына сай жаңа ақпараттық технологияларды енгізу оқу үдерісінің барлық кезеңінде оны тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Білім беру үдерісінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалану деңгейлерін төмендегідей анықтауға болады:

Бірінші деңгей. Жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар негізінде оқу материалын даярлау мен ұсыну, оны жекелеген оқу пәндерінде пайдалану. Мысалы, оқу құралдарының электрондық нұсқасы, дәріс материалдарын иллюстрациялауда пайдалану және т.б.

Екінші деңгей. Білім беру үдерісінде интерактивті құралдарды пайдалану мен қашықтан оқыту арқылы өзара қарым-қатынас орнату. Бұл деңгейде веб – конференциялар, форумдар, электронды оқу – әдістемелік материалдар т.б. қолданылады.

Үшінші деңгей. Интегралды білім беру ортасын пайдалану, яғни тек қолданбалы технологиялар мен ақпараттық ресурстар негізгі құраушысы болып табылады. Интернет ресурстары базасында ақпараттық – коммуникация құралдары мен ақпараттық ресурстар кәсіби мәліметтер базасын құрайды. Бұл деңгейде ақпараттық технологиялар әлемдік ақпараттық ресурстарға қол жеткізу құралы ретінде қарастырылады. Мысалы ақпараттық ресурстарға Интернеттің веб– парақтары, мәліметтер базасы, электронды кітапханалар т.б. жатқызуға болады.

Білім беру үдерісінде ақпараттық ресурстарды пайдалану нақты практикалық міндеттерді шешуге көмектеседі. Ақпараттық білім беру ресурстарына негізінен: қоғамдық – саяси, ғылыми және қаржы – экономикалық және т.б. өлшемдерін жіктеу қарастырылған [1]. Сонымен қатар бірнеше мазмұндағы ақпараттарды қамтитын, қолданбалы мәліметтер базасы бар, мысалы: Lexis– Nexis, Academic Universe. Ақпараттық ресурстар меншік түрлеріне қарай: мемлекеттік (республикалық, аймақтық); қоғамдық ұйымдар; акционерлік және жеке меншік болып жіктеледі. Ақпараттық ресурстармен жұмыс жасаудағы қажетті білім мен дағды оның меншік түріне байланысты болады. Ақпарат көздеріне – ресми ақпараттар, бұқаралық ақпарат құралдарындағы жариялымдар, статистикалық есептеулер, әлеуметтік зерттеулердің нәтижесін т.б. жатқызуға болады. Ақпараттың негізгі тұтынушылары – аймақтық, бұқаралық және т.б. жіктеледі. Ақпаратты ұсыну түріне қарай – мәтіндік, графикалық, мультимедиялық және т.б. жіктеледі. Ақпараттық ресурстармен жұмыс жасауда түрі үлкен роль атқарады. Мәтіндік ақпаратпен жұмыс жасауда әртүрлі іздеу технологияларын, бағдарлама тілін білу қажет, оны талдау мен бағалау білім мен пайдалану тәжірибесіне байланысты. Ақпаратты тасымалдау түрі (қағазбен, электронды т.б.) оқу үдерісінде үлкен мәнге ие және ақпараттық ресурстарды пайдалану тәсілдерін анықтайды. Электронды ақпараттық ресурстарды кез – келген уақытта, қажет кезде көптеген адамдар бір мезетте пайдалана алады. Ақпараттық ресурстарды білім беру үдерісінде пайдалану ерекшелігіне қарай жіктеуге болады[2]. Оқу пәндері бағдарламасы негізіндегі материалдарды жүйелеу, электронды оқу құралдары оқу үдерісін дамытып, ресурстарды толықтырады. Ақпаратты – анықтамалық көздер ақпаратты толықтыруды қамтамасыз етеді. Олар белгілі бір курс немесе бағдарламаларды игеруде оқыту міндеттерін шығармашылықпен шешуде негізгі материал ретінде қолдануға арналған. Мақсаты – жалпы мәдени құндылықтарды қалыптастыру мен дүниетанымды кеңейту. Білім берудегі ақпараттық ресурстарды білім бағдарламаларының деңгейі мен пайдалану әдістемесіне қарай жіктеуге болады :

- оқытушы (білім, білік, дағдыларды қалыптастыру мен меңгеру деңгейін қамтамасыз етеді);

- жаттықтырушы (өткен материалды қайталау мен бекітуде әртүрлі білік және дағдыларды меңгеруге арналған);
- бақылаушы (оқу материалының меңгеру деңгейі мен өзіндік бақылауға арналған);
- ақпаратты – іздеуші және ақпаратты – анықтамалық (мәліметті баяндау, ақпаратты жүйелеудегі іскерлік және дағдысын қалыптастырады, сонымен қатар демонстрациялық, имитациялық, зертханалық және т.б.).

Ақпараттық ресурстарды пайдалану түріне қарай локальді (CD –ROM, DVD – ROM, flash - карта) және желілік ресурстар болып бөлінеді. Желілік ресурстарды бір мезетте, қолайлы кез – келген уақыт пен жұмыс орнында бірнеше тұтынушылар пайдалана алады. Ал локальді ресурстар пайдаланушылар тобы мен әрбіреуіне жекелеген сервер орнатуды қажет етеді. Заманауи ақпараттық технологиялар білім беру үдерісінде жаңа ақпараттық ресурстарды: мәліметтер базасын, электронды кітапхана және Интернетті пайдалану тиімділігін арттыруға негіз болып отыр. Ақпараттық ресурстарды пайдаланудың негізгі құралы – Интернет. Интернет – анағұрлым дамыған телекоммуникациялық желі. Интернет ресурстарын: мәліметтер базасы; электронды кітапхана мен оқулықтар; мерзімді электронды басылымдар; халықаралық ұйымдар мен жекелеген мемлекеттердің Веб – парақтары құрайды. Интернет білім беру ресурсының бірыңғай ақпараттық ортасын қамтамасыз ету мен еркін пайдалануда үлкен мәнге ие. Қазіргі уақытта білім берудің түрлі салаларына арналған өзара байланысты веб – ресурстардан құрылған білім беру жүйесінің Интернет – порталы қызмет көрсетуде. Білім беру порталының барлық жүйесі өзара ақпараттық байланысқан және оның деңгейіне сәйкес сапалы білім беруді қамтамсыз етуде үнемі қызмет етуі қажет. Білім беру жүйесі дамыған алдыңғы қатарлы мемлекеттерде веб – ресурстары бар. Еуропалық білім беру жүйесінде ақпараттық ресурстар желісінің негізгі қоймасы болып School Net жобасының порталын айтуға болады. Бұл жоба Еуропаның жиырмадан астам мемлекетінің білім беруді басқарудың ұлттық ұйымдарының күшін біріктіреді. Елімізде білім беру жүйесін ақпараттандыруда электронды кітапхана жобасы іске асырылып, білім ресурстарының орталық кітапханасы келесідей міндеттерді шешуді қарастырады: электронды ғылыми – әдістемелік басшылық жасау; электронды басылымдар мен оқытудың электронды құралдарын жинақтау және біріктіру; электронды және жазба әдістемелік ресурстарды жүйелеу мен каталогты автоматтандыру; ашық білім беру жүйесінде пайдаланушылар үшін электронды кітапхана ресурстарына қол жеткізуді қамтамасыз ету. Жекелеген жоғары оқу орындарында электронды кітапхана қорын кеңінен пайдаланып, ақпараттық ресурстарды жинақтау мен генерациялауда негізгі ақпарат көзіне айналууда. Қазіргі уақытта жоғары оқу орындары электронды ресурстарды, соның ішінде электронды кітапхана қорын, яғни кейбір пәндерді оқытуда электронды оқулықтарды пайдалану тиімділігін арттыруда. Электронды оқулық – графикалық, мәтіндік, сандық, тілдік, музыкалық, визуалды ақпараттардың жиынтығын құрайды. Білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруда экспертті оқыту жүйесі енгізілуде. Мұндай жүйе білім алушылардың белгілі бір пәннің көлемінде міндеттерді шешуін қамтамасыз етеді, жаңа білімді игеру қабілеті мен өте күрделі міндеттерді шешудегі эксперттік қызметті өңдейді. Желілік ресурстар – алыстан қол жеткізу ресурстары, оқытудың жаңа бағыттарын дамытуға мүмкіндік жасайды, кәсіби база мәліметтері дәстүрлі білім беру ресурстарынан радикалды ерекшеленеді. Ақпараттық ресурстардың жаңа типі оқу үдерісінде оқытушылар мен студенттердің рөліне ерекше әсер етеді: әртүрлі ақпарат көздерінен аз уақыт ішінде қажет ақпаратқа қол жеткізуде педагогикалық көзқарастарын өзгертуде.

Оқытушылар мен студенттер үшін алыстағы ресурстарың қол жетерлік болуы оқытудың жаңа формасының креативті көзіне айналып, аудиториялық сабақтар мен СӨЖ мәліметтердің мүмкіндіктерін пайдалануды шексіз кеңейтеді. Кең көлемдегі ақпараттардың қол жетерлік болуы глобалды ақпараттық қоғамға толыққанды қатысу сезімін тудырады. Әлемдік ресурстарды пайдалануда оқытушылар мен студенттердің «ақпараттық сауаттылығы» мәселесі: кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру мен әлемдік білім беру кеңістігіне ықпалдастыруда бірінші сатыда өзекті болып отыр. Сондықтан ақпараттық ресурстарды пайдалану сапасына жоғары талаптар қойылады: дидактикалық, технологиялық және мазмұндық т.б. Ең алдымен білім беру үдерісінде ақпараттық ресурстарды пайдалану дидактикалық принциптер негізінде құрылу қажет. Дидактикалық принциптер – деп жалпы заңдылықтар мен мақсаттарға сәйкес оқу үдерісін ұйымдастыру формалары мен тәсілдері, мазмұнын анықтаудағы негізгі ережелер жиынтығын айтамыз. Білім берудегі ақпараттық ресурстарға қойылатын дидактикалық талаптар: саналылық және белсенділік; оқытудың көрнекілігі; жүйелілік пен бірзділік; қол жетерлік; ғылымилық және теория мен практиканың байланысы.

Технологиялық (ұйымдастырушылық) талаптар желілік ақпараттық ресурстарды пайдалануда: техникалық жабдықтау деңгейінің сәйкестігін; ақпараттық жүйелердің жұмыс қабілетінің беріктігі мен сенімділігін; құқық бұзушылыққа қарсы келетін әрекеттерден қорғауды қамтамасыз етуді қажет етеді. Жоғары білім беру жүйесінде ақпараттық ресурстарды пайдалануда:

- ақпараттық жүйелердің қызмет ету тәсілдері мен мазмұны жоғары білім беру стандарты талаптарына сәйкес болуы;
- білім беру үдерісінде қажетті ақпаратты іздеу, жинақтау, талдау, өңдеу мен жіберуді автоматтандыру қажет.

Білім беру ресурстарына қойылатын маңызды талаптар ақпараттық ресурстардың сапа көрсеткіштеріне сәйкес болуы керек. Электронды ақпараттық ресурстарды бағалаудың өзіндік ерекшелігі бар. Электронды материалдарға да жазба ресурстарын бағалаудағы дәстүрлі көрсеткіштерді пайдалануға болады. Ол: өзектілігі, автордың ғылыми репутациясы мен басылымы, материал көлемінің кеңдігі мен көшірмесінің сапасы, ақпараттық оперативтілігі және оны өңдеу жиілігі, оған қол жеткізудің тиімді болуы, жариялым тілі, бағасы. Электронды ресурстарды бағалауда кеңінен қолданылатын бағалау көрсеткіштері:

- компьютерлік және бағдарламалық қамтамыз етудегі қосымша талаптар;
- ресурстарға қол жеткізуді ұйымдастыруға жағдай жасау;
- желілік материалдардың бағасы;
- пайдаланушыларға көмек көрсету мүмкіндігі мен оқыту, үйрету.
- лицензиялық келісімдердің қолайлы болуы;
- желілерді шамадан тыс пайдалануда материалдарға қол жеткізудегі кедергілерді болдырмау, анықтау;
- сатушының сенімділік дәрежесі мен әрі қара байланыс жасау мүмкіндігін анықтау;
- әлеуетті пайдалану дәрежесі (пайдаланушылар санына есеп жүргізу мен материалды пайдалану көлемі);
- пайдаланушылар үшін компьютерлік интерфейстің тиімділігі.

Интернеттің іскерлік ресурстарын қарастыратын болсақ ақпаратты жариялау мен таратудың жеңілділігі желілік ақпараттың сапасына қатысты мәселені туыдырады. Желілік ресурстарға алыстан қол жеткізуді бағалауда негізгі екі аспектіні бөліп көрсетуге болады. Біріншіден сапа мәселесі екі ұстаным тұрғысынан қарастырылады:

- ақпарат көзінің ауқымды болуы;
- мазмұнының сапасы, таңдап алынған материалды алдын – ала рецензиялау немесе басқа бақылау түрінен өткізу қажет. Екіншіден Веб – парақтарын іріктеуде: оған бағыттау картасы мен іздеу бағдарламаларының болуын ескеру қажет. Ақпарат көлемі мен көздерінің өсуі, қоғамның алдына ақпараттық ресурстарды таңдау мен бағалау мәселесін шешуді талап етіп отыр. Ғылыми әдебиеттерде келесідей ақпарат көздерінің түрлері анықталған [3]:

- ағымдық көздер жұмыстың ең бастапқы сатысындағы ақпаратты құрайды, яғни жаңадан басталған немесе даярлау сатысындағы;

- ең алғашқы көздері, қолжазба немесе электронды көздер, алғашқыда жұмыс нәтижелері формальді түрде ұсынылады (рецензияланған журналдар, патенттер).

- екінші көздері – алғашқы ақпаратты реттеу көзі, қайта рәсімдеу, каталогтеу, жинақталған түрде ұсыну ақпараттың құнын арттырады. Бұл көздер алғашқы ақпаратты іздеу мен бағалауда тиімдісі болып табылады;

- үшінші көздері екінші ақпарат көздерінің жұмысына ұсыныстар беріп оны реттейді. Қазіргі уақытта мыңға жуық анықтамалар мен алғашқы мәліметтер базасы үшін қажет болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Колин К. Информационная глобализация общества и гуманитарная революция // *Alma Mater*. 8- 2002, С.3-9.
2. Осетрова Н.В., Смирнов А.И., Осин А.В. Книга и электронные средства в образовании. – М.: Издательский сервис: Логос, 2002.- 144 с.
3. Берченко Н.Н., Березовская И.Б., Самоучитель по работе в Интернет и каталог ресурсов.- К.: Видавнична група ВНУ, 1999.- 480с.

ӘОЖ 378.14

Орынбаева Ұ.Қ., Даулетханова А.С.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы
ukserik@mail.ru

**ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАТЫСЫМДЫҚ
ҚҰЗРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

В статье рассматриваются инновационные методы обучения для формирования коммуникативной компетенции студентов при обучении иностранным языкам.

The article deals with the innovative methods of teaching for forming communicative competence of the students in learning foreign languages.

Қоғамдағы қазіргі қайта құрулар, экномиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, қоғамның анықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті.

Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігі өздерінің білім беру жүйесін оның нәтижесіне қарап бағалайтын болады.

Білім берудің басты мақсаты – білімге, білік пен дағды-машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке лайықты ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және оны ұтымды пайдалану, сөйтіп қарқынды өзгертіп жатқан дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады.

Әлеуметтік өмірдің барлық саласындағы түбірлі өзгерістер, ғылым мен мәдениеттегі прогресс, педагогикалық қызмет саласындағы жаңа талаптар білім жүйесін қайта құруға әкеліп соқтырады. Бұл салаларды әрі қарай жетілдірудің бірден-бір мүмкін жолы – инновация, яғни педагогикалық жаңалықтарды игеру мен қолдануды басқаратын үрдістер. Бұл білім беру мазмұнына, білім беру және тәрбиелеу әдістеріне, білім беру мекемелерін ұйымдастыру және басқару жұмыстарына байланысты. Білім берудегі инновациялық үрдістің нәтижесі теориялық және тәжірбиелік жағынан жаңалықтарды қолдану болып табылады. Білім беру жүйесінде инновация білім беру мақсатына жаңалықтар енгізу, жаңа мазмұнды жаңа тәсілдер мен тәжірбиелер және білім беру формаларын қайта жасауды, жаңа педагогикалық жүйені енгізу және таратуды жобалайды. Олардың дамуын екі факторға бөліп қарастырады:

- объективті факторлар – инновациялық әрекеттің қарқынды дамуына жағдай жасау және оның нәтижелерін қабылдауды қамтамасыз ету.

- субъективті факторлар – инновациялық үрдіс субъектісімен тығыз байланысты. Инновациялық үрдіс субъектілеріне ғалым-педагогтар, оқытушылар және білім беру саласында инновацияға бағытталған әрекеттің басқа да қызметкерлері жатады. [1,241б.]

Инновацияның дамуының ең негізгі бірінші ерекшелігі қазіргі кездегі пайда болған оқытудың жаңа технологияларын өздерінің оқу бағдарламасына кеңінен енгізу, сонымен қатар жаңашыл бағытта жұмыс жасайтын оқытушыларға қойылатын талапты арттыру.

Қазіргі кездегі педагогикалық инновация білім беру жүйесіндегі жаңалықтарды топтастырады. Жаңа идеяларға қарсы П. Друкер төмендегідей қортындыларға келеді:

- идеялар айқын мақсатты көздеген және оларды жүзеге асыру мен тарату тәсілдері қалыптасқан жағдайда ғана сәтті инновация бола алады;

- инновация жемісті болу үшін ол аз және өте нақты нәрседен басталуы қажет;
- ақпаратқа негізделген өзгерістің сәтті болуы екіталай, алынып отырған ақпарат оңай жолмен немесе арзан түссе ғана өз жемісін береді.

Бұл контексте болашақ оқытушылардың жаңашыл педагоготардың инновациялық тәжірбиесін шығармашылық ынтамен меңгеру және пайдалану арқылы даярлаудың келешегі болатындығы айтылады.

Коммуникативті біліктілікті қалыптастырудың негізгілері:

1. қарым-қатынасқа түсуге деген тілектің болуы, яғни пайда болатын сөйлеу ниетін жүзеге асыру
2. тілдің әр түрлі деңгейлеріндегі құрылымды-жүйелі бөлімдерге ие болу және де оларды керекті қарым-қатынас жағдайларында қолдану
3. қатынас жағдайы мен сөйлеушілер арасындағы қарым-қатынасты ескере отырып басқа адамдармен түсінушілік қатынас орнатуға, ақпараттандырып сендіру, олардың білімдері мен дағдыларына әсер ету, дәлелдеу және нандыру, берілетін фактілерге эмоционалдық қарым-қатынасты білдіретін сөйлеу ойын жүзеге асыру дағдысы.
4. “вербальді процедураларды” жүзеге асыруға керекті сөзді ұйымдастыратын формулаға ие болу – диалогты бастау (жалғастыру) аяқтау басымдылықты өзіне қарай бұру, сөйлеу тақырыбын өзгерту және т.б. [2,4]

Инновациялық әдістерді іріктеу шетел тілін оқытудың жалпы міндеттері, оқытып-үйрететін оқу материалдардың мазмұны, сәйкес материалы игеруге студенттердің дайындық деңгейі сияқты көптеген факторларға орай анықталады.

Инновациялық әдістерді таңдау білім беру нәтижесін жоспарлау сипатынан (білімділік, құзреттілік) және «Шетел тілі» пәні мазмұнының ерекшелігінен туындайды.

Шетел тілін оқытуды инновациялық әдістерді қолдану оқытудың білімділік нәтижелері мен пәндік құзреттіліктерді қалыптастыруға бағдарланған шарттары мыналар:

- әр алуан іс-әрекетті (қайта жаңғырықтыру, түрлендіру, шығармашылық) орындау барысында шет тілі білімін меңгеру;
- нәтижеге қол жеткізу және жаңа білімді студенттің өзі ашуы үшін алғышарттар жасақтау;
- өздігінен ешкімнің ескертуіне өзін-өзі әртүрлі жолдармен күтілетін нәтижеге жету үшін әрекет жасау мүмкіндігі;
- білім алушы-оқытушы түріндегі өзара әрекетті жоспарланған күтілетін нәтижеге жетуге бағдарлау;
- әр түрлі қайнар көздерден ақпараттың іздеу, сақтау, өңдеу және қолдану тәсілдерін меңгеру;
- ойлау әрекеттерін (талдау, жинақтау, кеңейту, жалпылау, жіктелеу) орындау және зерттеу тәсілдері (болжам айту, проблеманы шешу, дәлелдеу және негіздеу беру, жоба жинақтау, тексеру және өзін-өзі бағалау) арқылы шығармашылық әлеуетті дамыту.[3,34]

Шетел тілі сабағында инновациялық әдістерді қолдану білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыру құралы болып табылады. Пәннің өзіндік айырмашылықтарын ескеріп, дұрыс ұйымдастырылғанын ойын студенттердің белсенділігін арттырады, әрі ойлау іс-әрекетін белсендіреді.

Инновациялық әдісті қолданғанда сабаққа қатысушылардың екі жағы да, әрқайсысы өз тұрғысынан оқытудың ұжымды жағын анықтап, сабақтың тиімділігін арттыруға жағдай жасайды, өз іс-әректін саралай отырып сын көзбен қарайтын әрі өзін-өзі дамытуға ұмтылатын тұлға болып қалыптасады. Инновациялық әдісті қолдану білім алушылардың бірін-бірі тануына, тыңдау мен пікір алысу мәдениетінің қалыптасуына да оң әсерін тигізеді.

А. Әбілқажиев: Студенттердің білім алу кезеңіне қарай - студенттің сөзі, әңгіме, көрнектілік, жаттығу; Студенттердің қатысу дәрежесі мен олардың белсенді, белсенді емес тапсырмаларды орындауы; Студенттердің жұмыс сипаты мен орнына қарай – бақылау тапсырмалары, жұмысты жазбаша орындау, жұмыстың ауызша орындалуы – деп әдістерді студенттің білім алу, қатынасу, орындау жұмыстарына қарай екішеп, саралады.[4,120]

Осы негіздемелерді негізге ала отырып 3-4 курс студенттерінің фразеологиялық тіркестерді қолдана отырып қатысымдық біліктілігін арттыруда төмендегідей әдістерді қолданамыз.

1. Интербелсенді оқыту әдісі
2. Ойын

Интербелсенді оқу/ оқытудың басты мақсаты:

- оқып/үйренуде білім алушы өз әрекеттерінің жемісті екендігін және өзінің білімді игеру дәрежесінің жоғары екендігін сезінетін тиімді әрі жайлы, бұл процестің тиімділігін арттыратын жағдайлар жасау, үйрету /үйренуді практикалық әрекеттерге негіздеу.[5,8]

Бәрімізге мәлім бұл әдістер қатысымдық іс-әрекет барысында іске асады. Әдіскер Ann Malamah-Thomas өзінің «Classroom interaction» атты оқулығында қарым-қатынас оқытушы мен студенттің, студентпен студенттің арасында болған жағдайда ғана қарым-қатынас жүреді дейді.

Бұл әдістің тиімділігі білім алу барысында студенттер тығыз танымдық, қатысымдық байланысқа түседі және осы арқылы бір-бірін оқытады, үйретеді. Белсенділік – білім мақсаттарына жетудің негізгі шарттарының бірі. Белсенділік – бұл психикалық көрініс, қарқынды немесе бір ерекше әрекет жасауда көрінетін адам мінезінің бір қыры.[6, 31] Педагогика ғылымы үшін ең негізгі мәселелердің бірі кез-келген әрекет барысында студенттердің көзқарасы, оның әрекетшілдігі ретіндегі белсендіктегі өзіндік рөлі. Бастысы, әрекет кезінде ол біреудің тапсырмасын енжар орындаушы ғана емес, белгіленген мақсатты шығармашылықпен іске асырушы және әрекет етуші объектісін жаңадан жасаушы, өзінше бір қосымша міндеттер ұсынушы жасампаздық белсенділігі [7,308]

Интербелсенді әдіс кезінде келесі белсенділіктер ескеріледі:

- Студенттің әлеуметтік белсенділігін арттыру;
- Танымдық белсенділіктерін арттыру;
- Өзіндік пікір айта алуға;

- Өзінің көзқарасын дәлелдеуге;
- Еркін тілдің қатынасқа шығуы;
Осы белсенділіктерді іске асыру барысында әдіскер Donn Byrne өзінің «Techniques for Classroom Interaction» атты оқулығында интербелсенді әдісті сабақта қолданудың келесі үлгісін ұсынады.

As we can see, there are four areas of interaction in the model.

They are:

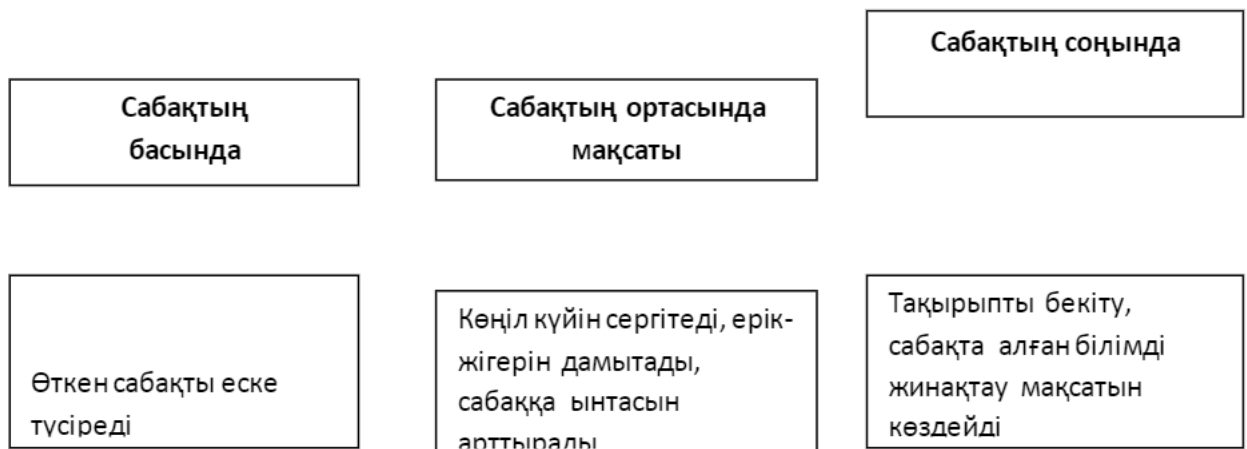
1. Accuracy activities controlled by the teacher and done with the whole class.
2. Accuracy activities directed by the learners and done in pairs (or occasionally in groups).
3. Fluency activities controlled by the teacher and done with the help of whole class.
4. Fluency activities directed by the learners and done in groups (or occasionally in pairs).

If we use of these four different types of activity in our teaching, we can be reasonably sure that our students will get a balanced “diet”. We can also be sure that both we and the learners will be making the best contribution to the lesson.[8,11]

Ойын - адамның өмір танымының алғашқы қадамы. Сондықтан ойын арқылы білімгерлер өмірден көптеген мәліметтер алып, білімін жетілдіреді. Ойын - бір қарағанда қарапайым құбылыс не әрекет сияқты. Ол міндетті түрде ұжымдық әрекет. Ойынның ережелері ойыншылардың қисынды ой қабілетінің дамуы, бір-біріне сыйластық, әр ойыншының жеке әрекеттерінен туындайды. Ойынның басты шарты жеңіске жету болса, әр ойыншы өз қарсыласының мүмкіндігімен санасып, бір –біріне деген сенімін арттырады. Ойынның да өзіне тән мотивтері болады: мазмұндық, ролдік, білімгердің зейінін, есін, ойлауын қалыптастыратын.[10,8-9]

Ойын білімгердің тапқырлығын, байқағыштығын, зейінділігін арттыру мен қатар ерік-сезім түрлерін де дамытады. Ойын түрлері өте көп: ойын жаттықтыру, дидактикалық мақсаттағы ойындар, сөздік ойындар т.б.

Дидактикалық ойындар – білімгерлердің білімдерін арттырудың құралы. Сабақта ойындарды қолданудың түрлі жолдары бар.

Ойын теориясы мен практикасын отандық және шет елдік педагогтар А.В. Вербицкий, Т.В. Кудрявцов, К. Ахметов, С. Хайдаров, Н. Құлжанова зерттей келе, ойын - білімгер үшін еліктеу, инстинкт күнделікті негізгі іс-әрекет және өмір деп дәлелдеген. Н. Құлжанованың айтуы бойынша ойынды әдептілік, тәрбиелік мақсатқа пайдалану – болашақ өміріне түзу жол салу, үлкендерге еліктеу және өмірдің талаптарына сай бейімдеу деп түсіндірген.

Ойынның негізгі мақсаты білімгерді қызықтыра отырып білімді берік меңгерту болса, оқытушының міндеті - сол ойын түрлерін пайдалана отырып, студенттерді өздігімен жұмыс істей білуге, ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге түрлі дағды мен шеберлікті меңгеруге қол жеткізу.[11,27]

Қорыта келе жан-жақты жетілген рухани дүниесі бай, өмірдің әрқилы кезеңдерінде дербес еңбек етуге әзір, даму қасиеті мол шығармашыл ұрпақ дайындау – бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің бірі. Адам алдына қойған мақсатына жету үшін әр түрлі жолдарды, құралдарды, тәсілдерді пайдаланады, бұлар белгіленген мақсатқа жеткізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Педагогика, Алматы «Қазақ университеті» 2006. - 241б.
2. С.J.Kramach Interaktionsstrategien im Kommunikations – orientierten Fremdsprachenunterricht. Z.D, 1980.
3. Мынбаева А.К. Садвакасова З.М. «Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать» Учебное пособие А. 2009
4. Әіпқаев А. Қазақ тілін оқыту әдістемесі, Алматы: Санат, 1995, 120 б.
5. Әлімов А. Білімнің соны соқпағы Жетісу
6. Ann Malamah-Thomas «Classroom interaction» p.153
7. Дакупин И. Использование активных методов обучения/Вестник высшей школы. – М.,№8, 1993. – С. 31-38
8. Маршев ВИ76 Лукаш Е.Н. Методы активного обучения управлению. – М.: МГУ, 1991. – С. 308.
9. Donn Byrne Teaching for classroom interaction p.11 107 p.
10. Айдарбекова Г. Ойын арқылы балалардың ойлау қабілетін арттыру. Мектепалды даярлық 2005. № 5. 8-9 б.
11. Таубаева Б. Білім берудің жаңа жолдарын жүзеге асыруда ойындардың орны ерекше. Мектеп. 2008 27-31б.

Сакибаева Б.Р., Сакибаев С.Р.

Жетісуский государственный университет им. И.Жансугурова, г. Талдықорган

РАЗРАБОТКА ИНТЕРАКТИВНОГО УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО

КОМПЛЕКСА

Use of visual, multimedia-based software technologies in education process provides excellent means to increase the level of understanding the subject by students. Such software works in an interactive mode, thus enabling students to participate actively in the whole process of study.

This paper describes the ways in which multimedia-based interactive products can be used on lessons in universities.

Оқу сапасың көтеру үшін ІТ-технологиясын кенінең қолдануға болады. Нәтижесінде студенттердің білім деңгейі сапа жағынан көтеріледі. Оқушылардың психологиялық мүмкіндіктері олардың біліктігі мен білімдерің жоғары сатыға көтеруге мүмкіндік тудырады.

В целях повышения качества образования вследствие повышения познавательной и творческой активности студентов, необходимо широкое внедрение ИТ технологий в процесс обучения посредством использования компьютерных учебно-методических комплексов.

На сегодняшний день нет необходимости убеждать преподавателей в важности разра-

ботки и внедрения в педагогическую практику более совершенных методик обучения обеспечивающих повышение качества учебного процесса, способствующих активизации познавательной деятельности студентов, развитие их умственных способностей. Современный исторический период развития общества характерен тем, что знание и применение современных информационных технологий становится не только необходимым элементом подготовки специалистов в высших учебных заведениях, но и неотъемлемой частью культуры и квалификации преподавателя.

Это порождает проблему поиска новых форм организации учебного процесса, среди которых важное место занимает создание электронных учебно-методических комплексов, позволяющих использовать компьютерные мультимедийные технологии для улучшения качества, как самого обучения, так и контроля получаемых знаний.

Появление в настоящее время понятия «электронное обучение» можно характеризовать как комплекс интеллектуальных учебных пособий и систем тестирования, позволяющих использовать новейшие достижения в области информационных технологий в учебном процессе независимо от формы обучения.

Презентационная форма преподавания дает возможность стимулировать предметно-образную память у студентов, познавательную и творческую активность студентов, позволяя усваивать учебный материал, порой и в форме получения навыков работы за

персональным компьютером, повышая интерес обучаемых к преподаваемому предмету. Это обуславливает разработку и широкое внедрение электронных учебно-методических комплексов в учебный процесс.

Под компьютерным (электронным) учебно-методическим комплексом (ЭУМК) стоит понимать набор материалов для организации и проведения обучения по теме учебного предмета с активным использованием современных мультимедийных и информационных технологий.

Поскольку создание электронных учебно-методических комплексов является достаточно длительным и трудоемким процессом, то при его проектировании и разработке должны быть обязательно учтены фундаментальные принципы педагогики, дидактики, методики, психологии, эргономики, информатики и других наук.

При разработке и создании учебно-методического комплекса можно использовать несколько путей:

1. Сторонним производителем электронных программ в виде данных вводимых по шаблону.
2. Преподавателем, освоившим методику оформления данных по принципам IT технологий.
3. Активным сотрудничеством преподавателя дисциплины с IT технологами.
4. Активное привлечение преподавателем студентов, владеющих методикой оформления по принципу IT технологий в рамках студенческой научно-практической деятельности кафедры.

Создавая учебно-методический комплекс необходимо придерживаться его структуры,

которая выражается в следующем:

1. Описание ЭУМК и цели обучения, соответствующих требованиям образовательного минимума по данному предмету;
2. Презентация, информационный формуляр;
3. Дидактические материалы;
4. План использования ЭУМК;
5. Регламентирующие работу документы (правила работы, инструкции).

Программно-техническое обеспечение, используемое для создания ЭУМК, может быть разнообразным, это определяется возможностями учебного заведения, а так же задачами, реализуемыми преподавателем в содержательной части ЭУМК. Наиболее оптимальным способом разработки ЭУМК является использование языка программирования JAVA, в силу его простоты и кросс-платформенности. В современные электронные учебные программы по предметам обучения, можно включить и принципы использования информационных видеофайлов, как формата avi, так и swf с различными

вариантами анимационных технологий, которые знакомят обучающихся с принципами функциониро-

вания локальных и глобальных вычислительных сетей, работе с электронной почтой, что в индивидуальном порядке используется студентами для поисков информации по вопросам, выносимым на самоподготовку.

Соответствующий комплект компакт-дисков на кафедре будет использоваться как преподавателями, так и студентами во время самостоятельной подготовке к занятиям. Этот же принцип наглядности реализован в проводимых мультимедийных занятиях, хотя стоит и отметить, что невозможно заменить и привычные подходы. Мел и доска все еще достаточно актуальны, так как позволяют оперативно варьировать учебный материал в зависимости от степени подготовленности аудитории.

Включение в материал ЭУМК предварительно подготовленных видеороликов наглядно воспроизводящих реальный эксперимент. Однако хотелось бы отметить, что единого мнения о целесообразности использования указанной формы обучения до сих пор еще нет. Тесты, включаемые в ЭУМК, предполагающие выбор правильного или неправильного ответа из нескольких представленных окажутся полезными для определения исходного уровня знаний и заключительных тестов после изучения отдельных тем.

Преимуществом электронного учебно-методического комплекса является наличие сгруппированного материала, который включает в себя программы лекций и практических занятий, темы рефератов, программу экзаменов, а так же методические рекомендации студентам по освоению учебных дисциплин, списки рекомендуемой литературы.

Предоставление материала в презентационной форме даст возможность стимулировать предметно-образную память у студентов, познавательную и творческую их активность, позволяя увеличить коэффициент усваиваемого учебного материала, повышая интерес обучаемых к преподаваемому предмету.

В данном случае, преподавателю представляется возможность быстрого и объективного анализа знаний студентов, при оценке которых полностью исключается его субъективное отношение к студенту.

Таким образом, компьютерные технологии позволяют добиться более высокого уровня наглядности изучаемого материала, значительно расширяют возможности использования различного рода заданий и упражнений, оживляют учебный процесс, делая его более динамичным и разнообразным.

УМК рассчитан на самостоятельную работу обучающихся и должен способствовать активизации их учебно-познавательной деятельности, формированию мотивационной, эмоционально-волевой, когнитивной, операционной и информационной компонент готовности.

СЫДЫҚОВ Т.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы

РУХАНИ ІЗДЕНІС, СУРЕТКЕРЛІК ҚАЙСАРЛЫҚ

Танитынды танымай алыс тұрдық,
Мәстектер мен тұлпарды салыстырдық.
Түлкілерді қолпаштап жылмаңдаған,
Қарғаларды сұңқармен салыстырдық.

Батық Мәжитұлы

В статье всесторонне рассматриваются творческий путь, гражданский облик, общественная деятельность известного писателя, гуманиста Ануара Алимжанова

The article deals with the creative way, civil aspect and common activity of well-known writer, humanist Anyar Alimzhanov

Иә, табандатқан үш ғасырға таяу Жоңғар басқыншыларымен бірде жеңіп, бірде жеңіліп, жұтқан асымыз кеңірдегімізден әрі жүрмей, бірде өзіміз қақалып, бірде жауды қақалтып, ақыры «болат қайнауда шынығады, батыр майданда шынығадының» кері аю мен айдаһар «жемдеп», қанша айтақтап салғанымен, сыры мәлім дұшпан атысқанға жақсы боп, өз арам пиғылы өзін тауып, сүйегі шашылып қалды... Сосынғы жерде ата жауын құртқанмен, ұзақ соғыстан титықтаған елді аз күш жұмсап, жығып, мәңгі құлдық қамытын кигізіп, барын оңай олжалап алуды аңсамаған көршіміз жоқ еді. Палуанға оң, терісі бірдей деп, кеуде көтеріп, қалжыраған денеңді қомпайтып, жығылған жалыңды күдірейткеннен гөрі, басыңды иіп, барыңды бергенмен, бағаңды білетін, байлығыңды да тел еметін, бірақ өзінді мүлдем жойып жібермей, әліптің артын бағатын зордан қорған болуды қалаған, сара ақыл мен салқын сабырға жығылатын күн туды. Орыс империясы мен Кеңестік империяның болат, қайыс ноктасын да тағдыр 260 жыл мойнымызға кигізіп,

кімнің отын оттасаң, соның суын сылқылдатып ішірген сан-сапалық күн кешкен қаралы, жаралы тарихымыз артта қалды. Батар күннің атар таңы бар. Зорлық-зомбылықты, қылмыс-қиянатты қанша қоздатқан геноцидті бастан өткерсек те, сан-сапат қиындық көрсек те қаны таза, қаһармандықты жасаған бірге жаратқан мәрт халқымыз ашыдан тұншығып, тұшыдан ұшынбай жиырмасыншы ғасырдың дауылын да қарсы алды. Бірақ күннің жаманы кеткенмен, адамның жаманы кетпейді екен. Адам – уақыттың төлі. Уақыт желкеден басып, күштеп таңған, зорлықпен бойыңызға сіңірген, сүйекке біккен мінез, құлдық психологияны жуып-шаю, тазартуға жуық арада ешкімнің күші жетпесі аян. Үстем идеология отаршылдық пиғылын, империялық, өктемдік саясатын ұлттың тұлпарлары мен сұңқарларына, сүттің бетіндегі қаймағына аударды. Оларды мәстектерге бағындырып, қарғалардың қарқылын тыңдады. Керендік, кесірлік, жалтақтық, жағымпаздық, екіжүзділік, күншілдік, арызқойлық, ұсақтық, сатқындық – бейдауа дерт қоғамды ірітіп-шірітіп жатты. Таптық антогонизм, әлеуметтік расизм, саяси көкшілдік, ұлтсыздық, ождансыздық, космополитизм, атеизм аспандата дәріптелді. Басынан сөз, алдынан билік асырмаған тоталитарлық жүйеде пақыр көп, батырдың аздығы заман, уақыт, қоғамның әлеуметтік-саяси, рухани-интеллектуалдық деңгейі тар таптық идеологияға негізделгендіктен, дәлелден гөрі дақпыртқа, ақиқаттан гөрі лақапқа ыңғай тұратын мифологиялық санаға өріс ашты, бағынышты ұлттардан шыққан дарындылардың бағын отаршылдар байлап, экономикалық-техникалық кемелденудің даңғыл жолы кемелденуге қарай өрістемей, тәуелділіктің шынжырын тұқырта түсуге бағытталды. Азаматтық темпераментті жабылық психология бойымен басып, тұншықтыруы көрегендік, көшелілік саналды. Мұны айтып отырғанымыз, «Әлем таныған Әнуар», «Біздің Әнуар» деп оны көзімен көргендер, рухына енді бас игендер бүгін Әнекеңді үздіге еске алып, тірісінде тісінің арғы жағында сақтаған азаматқа, онда да сөзден сарай тұрғызған суреткердің азабына лайық түзу көңіл лебін, жылы ниет, ақжарылқап пиғылын бақилық боп кеткен соң жамырай сездірулерінің ақиқатқа қаншалықты жақындығын сараптап берудің қажеттігіне ден қойдыру.

Көрнекті жазушы Эрнест Хемингуэй: «Нағыз ақын, нағыз жазушы, негізінен жетімдерден шығады», - деп кесіп айтқан екен. Ұлы қаламгер мұнда әкесі-шешесі барлардан нағыз ақын, жазушы шықпайтынын айтқысы келмегені белгілі. Бесіктен бөлі шықпай жатып жетімдік тағдыр бұйырып, аш-жалаңаш жүріп, тірліктің, тағдырдың тақсиретін артығымен татқан баланың көргені де, айтары да, қатыгез өмірден маңдай терін сорғалата еңбек етіп, ешкімге есесін жібермей алары да көп болуға тиіс. «Баба бүркіт барлап ұшады, бала бүркіт парлап ұшады». Әнуарға әкесі барлардан, жағдайы жетіскендерден қалмай, «халық жауының» баласы деп қолдан жасалған тосқауылды талқандап, Алла сыйға тартқан егіз сәбиін дүниеге келтіре алмай өмірден өксіп өткен анасы Меңсұлуға да сөз келтірмей, жамауын жасқап, жыртығын бүтіндеп, сыртқа сызын шығармай алдыңғы қатарда жүру маңдайына жазылған. Өйткені, Әнуардың қатарының жетісіп тұрғаны шамалы. Әнуардың да, К.Қазыбаев, Ә.Кекілбаев, С.Мұратбеков, Ж.Нәжмеденов, Қадыр Мырза Әлі, Қалихан Ысқақов, Ә.Тарази, О.Сүлейменов, А.Сүлейменов, М.Мақатаев т.б. бәріміздің де балалық шағымыз Ұлы Отан соғысының ауыр жылдарына тап келіп, «күрең-қызыл бауырсақ» пен «көкелеріміз» түске енген, «жартылай жетім өскен жарым көңіл жастар» (Қадір Мырза Әлі) едік. Өрине, «өткен өмір - өшкен от» емес, етікші, ағаш ұстасы, Түркісібте құрылысшы,, телеграфист, өз бетімен

хат танып, почта бастығына дейін көтерілген, елге ісімен жаққан әкесі Тұрлыбекті күншілдікпен жазықсыз жала жауып, түбіне жеткен сумақай сұмдар мен бірге азынаған ауылды жүрек жылуы, ниет торқасымен бөлеген колхоз бастығы Капсаламов Шынғожа, Алласы аузындағы Алшыораз ана, Кенжехан ұста, сауыншы Үмітжан, шешесінің сіндісі Бибікен, ауылдас апасы Зылиха, нағашы әжесі Жәкіш, педучилище директоры Бақыт Төрбековтерді де көзі көрді, олар - қазақы жомарттық пен мәрттіктің үлгісі, тұлдыр жетім Әнуардың «жаратқаны» ғана емес, мықты жебеушісі де болған аяулы жандар. Күйбең тірлік, пенделік, ұсақтық оларға жат. Кейін Қарлығаш, Екпінді, Ойжайлау, Жоңғар Алатауының қайны-қонышын қалдырмай сүзіп, көгілдір тауларды, биік шыңдардан нәр алған Тентекті тебірене кестелеп, ауыл тұрмысының әлеуметтік психологиясын бойлап, оны тарихи аспектіде жіктеп, жіліктеп, үңіле зерттеп, замандастары мен жерлестерінің жан-дүниесін, сезім байлығын өз табиғатынан айнытпай, өз оралымына, оралына сай қаз-қалпында мөлдірете бейнелейтіні сол балалық шағында көзбен көріп, көңілге түйгендерінің көп, мазмұнды болғанынан шығар. Талантты дегеннің бәріне бірдей жомарт жүрек дари қоймайды. Әнуарға жомарт жүрек дарыған, сондықтан ол кіндік қаны тамған Қарлығашын, көгілдір тауларын, асау өзендерін үздіге сүйіп, халқының қадір-қасиетін, моральдық мөлдір бейнесін повесть, романдары мен публицистикалық толғауларында тамылжыта кестелеген.

Ол ұлттық мұрат, мемлекеттік мүддені өз қара басының пайдасынан жоғары қойған бөлек туысты тұлға, құдай молынан сыйлаған таланты бар азамат ретінде халық жадында қалды. Жарқылдап күліп, жадырап желпініп, ағынан жарылып, ақтарылып, жұртына қамқор болуға, қалқан болуға жаратылған-ақ тұлға еді. Талантының кереметтігіне үңіліңіз, ауыл мектебі «Екпіндіде» жеті сыныпты тауысып, Лепсинскідегі педучилищеге түседі де, оны тамамдай салып, С.М.Киров атындағы ҚазМУ-дың журналистика факультетінің студенті атанады. Оны үздік бітіріп, «Алма-Атинская правда» газетінде қызмет етіп, «Ленинская смена» газетінің орынбасары, «Литературная газетаның» тілшісі, СОКП Орталық Комитетінің органы «Правда» газетінің Қазақстан мен Орта Азия республикалары бойынша тілшісі, «Қазақ әдебиеті» газетінің редакторы, Қазақстан Жазушылар Одағының төрағасы, «Қазақфильм» студиясының бас редакторы, Республикалық тарихи ескерткіштер мен мәдениетті қорғау жөніндегі қазақ қоғамы Орталық кеңесі Президиумының төрағасы, Қазақ ССР және КСРО Жоғарғы кеңестерінің депутаты, Қазақстанның Халық жазушысы... Тұлпардың ұшқыры бар, тойпаны бар. Ауыл мектебінен білім алып, таза қазақ ортасында өскен Әнуар, Ойжайлаудағы педучилищеде оқып жүргенде орысшаға көбірек көңіл бөліп, орыс, шетел жазушы-ақындарының кітаптарын бас алмай оқып, университеттің журналистік факультетінің орыс бөлімін үздік дипломмен бітіріп шыққан. Сөйтіп ол шапшаң түбірлі бәйтерекке айналып, адамгершілігі мен азаматтығы сыннан өтіп, қарапайым қазақ жігітінің таудай талабы мен дарыны астам көкірек орыстарды да таңдандырып, Одақтың ірі басылымдарының кәтепті қара нарына айналады.

Әнуардың өмір тартысына батыл барлау жасайтын алғырлығы, көзқарас кендігі, парасат биігі, қарапайымдылығы, даңқойлыққа жаны қас әдептілігі, сабырлы, ұстамды, әділдігі жатты жақынына айналдырып, үздіксіз рухани ізденістері, тоқмейілсуді білмейтін табанды еңбегі, биік мұраттар жолындағы күресі жыл жылжып, ай аунаған сайын биіктен-биікке самғатқан. Өнер кесектігіне мінез кесектігі қосылғанда азамат

жалпыадамзатты мазалаған ірі мәселелерге бас тіге араласпаса қақы жоқ. Ұлтымыздың ары, ұлы жазушы М.Әуезовтің қарақан басы саудаға түсіп, Сталиндік репрессия қайталанған шақта студент Ә.Әлімжанов ұстазын СССР Халық артисі Қ.Қуанышбаевтың атына жазылған билетпен Москваға ұшырып жібереді. 1991 жылы «Дружба народов» журналында Алашорданың көсемдерінің бірі, Кеңес өкіметінің қас-жауы саналған Мұстафа Шоқайды ақтаудың күні жеткенін батыл айтып мақала бастырды. Батыл, қайсар, азаматтық ұстанымы жоғары Әнуар Семей полигонын жабуға да орасан зор үлес қосты. Семейде 1989 жылы 17-19 шілде де өткен ғылыми-практикалық конференцияда баяндама жасады. Шовинистік пиғылдың адамы, полигонның басшысы генерал-лейтенант А.Ильенко шаптыға сөйлеп, «халықаралық маңызы бар» сынақ алаңын сөз етпеуді арқырай үн қатқанда Ә.Әлімжанов: «Маршалдың бұйырығы бір басқа, халықтың талап-тілегінің жөні бір басқа. Сіз қазір халықтың алдында тұрсыз», - деп тілін кәлимаға келтіреді, қасқа тісін сындырады. Халық құдайдың жердегі аты екенін асау генерал мойындамасқа шарасы жоқ-ты. 1990 жылы Ұлыбританияда Ядролық қарусыздану бойынша конференцияда баяндама жасайды. Азия-Африка жазушыларының халықаралық конференциясын Қазақстанда өткізуге мұрындық боп, елімізді әлемге танытуға зор үлес қосты. «Жеңілдігі шабыттай, ауырлығы табыттай» зілбатпан мәселелердің жел жағынан табылды. Бұл – уақытпен үндесу емес, мәңгілікпен үндесу. Адамзаттың басты байлығы – денсаулығына қасақана жасалынып отырған, әуелі азабы мен тозағына азаптап барып ажал аранына жұтқызатын кесепат плантациялар мен қиянат полигондарын құртып, жаптыруға, әсілі, басын ізгілік жолында жаңғырыққа төсейтін азаматтың нары ғана құлшынбақ. Жеке бастың даңқын аңсап, дәреже, шен-шекпенді иеленуге итін салған пенделік індеттен бір адам таза болса – ол Әнуар Әлімжанов шығар. Жеке тұлға, халықтың ұлы перзенті қиянаттан азап шегіп, қан сапырған қатал жылдардың құрбандығына шалынар сөтте жастығына, болашағы өртке шалынарына алаңдамай, құтқарушы қызыры боп ажалына араша түсу де басқа емес студент Әнуардың қолынан келіпті. Сол, кезекті репрессияның құрбандығына шалынудан құтқарып қалған рухани інісіне ұлы жазушы, ұстазы Мұхтар Әуезов: «Мен үшін басын балтаның астына төсеген Әнуардың азаматтығына өлсем, топырағым риза», - деп кемегер тегін кемсеңдемеген ғой. Осы риясыз, сатусыз, жүздің бірі ғана баратын тәуекелді В.Г.Белинскийше «Жүректі тебірентетін тек қана шындық» деп түйіндеген жөн шығар. Осындай ұлы жүректердің ғана еншісіне лайық еміренген сезім, тебіренген сырлардың тамырын баса отырып, олардың тас бұлақтың суындай мөлдір сыншыл демдері жаныңды жалындай шарпиды. Алайда, бұл фәниде рухы, жаны жәннатта жатқан, пайғамбар жасына жеткенше орысқа да, шүршіт, арабқа да, парсы, индусқа даналығы мен даралығын мойындатып өткен қазақтың біртуар ұлын замандасы, өзіміз туған әдебиетіміздің корифейі, абыз ақсақалы, қайталанбас ірі ақынымыз санап, құрметтеп жүрген Қадыр Мырза Әлі ағамыз: «Иірім» атты («Ата мұра» баспасы, 2004ж.) естелік кітабында Ә.Әлімжановты: «Жай журналист емес, мәшһүр журналист. Бірақ үлкен жазушы деп айта алмаймын. Журналистің көбі өздерін жазушы санайды. Ол, әрине, қате – журналистика деген бір бөлек, әдебиет, көркем әдебиет деген бір бөлек өнер! Ал журналистика өнер емес! Бірақ көркемдік деңгейлері ойдағыдай емес. Публицистикадағы қабілетін көркем әдебиетте барынша таныта алмады, көрсете алмады», - деп не мақтағаны, не мошқағаны белгісіз екіұшты пікір қозғапты. «Үлкен жазушы ма, жоқ па?» жан-жақты ғылыми зерттеулердің нәтижесіне қарап берілетін баға. Журналистен жазушы шықпайды, «публицистикадағы

қабілетін көркем әдебиетте барынша таныта, көрсете алмады» дейтін тұжырымдары да Қадыр бауырымыздың әдебиеттегі беделін түсірмесе, айдарынан жел естіріп тұрғаны шамалы. Осы кісі бір кезде Әди Шәріповті Жазушылар Одағының бірінші хатшылығынан босаттырып, Әнуар Әлімжановтың сол партизан жазушы, ғалым, ірі мемлекет, қоғам қайраткерінің тағына отыруына «баспалдақ» болып, қолтығынан сүйеген, құлқы бір досы. Неге Қадекең досына ыстық ықыласын мұздатып жіберді екен деп отырсақ, оның гәбі де естелік-эсседеден табылды. «Әнуар Әлімжанов, - депті ол, - ниет қылса, кез келген адаммен тіп табыса алатын тәп-тәуір жігіт еді. Бірақ оның түбіне жеткен Ілияс Есенберлин болды. Көпті көрген көрі түлкі аңғалдау Әнуарды қалаған жауына айдап салды да отырды. Мен оның қарауында екі-үш жыл жұмыс істедім. Сол азғана жылдар аралығында Ілекеңнің талай-талай абройсыз әрекеттеріне куә болдым» (Ірім. «Атамұра»2004. 70-71 бб.). Бізше, осы фактілердің шындыққа жанасымдылығы күмәнді. Өйткені, халық жадында Әнуар да, күллі ұлтымыздың тарихын көркем кестелеп, ұлттық санамызды қалыптастырған «Қазақтың Карамзині» Ілияс Есенберлин де, ұлттық поэзиямызға, балалар әдебиетке сарқылмас байлық, өшпес мұра сыйлап жүрген Қадыр Мырза Әлі де мәңгі сақталары сөзсіз. Қазақ «өлгеннің жаманы жоқ, тірінің жамандаудан аманы жоқ» деп, ешкіммен енді таласпайтын, о дүниеге тек 6 метр кебінімен ғана аттанған аруақтың құлағын шулатуды жөн көрмеген. Қадекеңнің «Ірімін», «Жазмышын» оқып отырғанда төбе шашың тік тұрады. Ол қоғам қайраткері ме, әртіс пе, әнші, ақын-жазушы ма көбіне жағымсыз қылық-әрекеттерімен, мінез-құлқымен көрінеді. Сонда «қалың елім қазағымды» жасампаздыққа тәрбиелейтіндер шетінен мансапқор, өсекші, арызқой, зинақор, маскүнем, шенқұмар, түлкі, қабылан, «құшағы да пышағы да дайын тұратын» патуасыздар болса, «киеліміз» күйелі қалпымен кімнің жанын ағартып, кімге шікірә, жанына рухани дәру, көсем болмақ?.. Әр ұжымның сыртқа шығармайтын, өз ортасында айтысып та, айқасып та түзететін, емдеп-жазатын «ауруы» ұшырасары заңды. Жалпы жұртқа керегі-ақын-жазушының жақсы шығармасы. Ол да-пенде, өмір сүру үшін қилы жағдайды бастан өткеріп, қилы әрекеттерге баруы ешкімді таңдандырмайды. Қысқасы, қаламгердің пенделігінен гөрі оқырманға жоқтан бар жасаған жасампаздығы, өнері қат. Қазір бізде не көп, естелік, мемуар, роман эсселер көп. Солардың көбінде кітап авторы кезінде бір-бірімен айқасып өтіп, қыжылын қайтара алмаған о дүниелік әріптесін тілі жеткенше қаралап, иманды болғырдың аруағын ластап бітеді. Ондай жазушылардың шығармаларын бүгінгі ұрпаққа насихаттау осынан кейін қанша азапқа түсетінін ойлап көріңізші. А.И.Герцен: «Книга – это духовное завещание одного поколения другому, совет умирающего старца юноше, начинающего жить; приказ, передаваемый часовым, отправляющимся на отдых, часовому, заступающему его место», - деп кітаптың, рухани өсиеттің мақсаты мен мәнін, қандай деңгейде дүниеге келуін байыптап бергендей.

Өсілі, тірлігінде сөзі мен ісі үйлеспеген, адамшылығына кір жұқтырған, арының ақауы бар жазушысы мақтан таң айы-күні толып туған перзент өмірге келуі неғайбыл. Өсиет – кітап қандай болуы керек деген сауалға Ғ.Мұстафин: «Өткен өмірді біздер айтып кетпесек, борыш арқалап кеткен болар едік. Мемуар, естеліктер тек шындық болу керек. Өтірікті қосты-ақ авторды құдай атқаны. Кейінгі жас ұрпақты адастырмақ болғаны. Ондай авторға халық та, тарих та лағынет айтады», - деп дене дерті өзінді, өтірік

айтылған қаралайтын сөз, мінез дерті басқаны қинайтынын кейінгі бізге жол етіп ұсынады, қазақ әдебиетінің аузы дуалы абызы.

Әнуар Әлімжанов шындығында да жай журналист емес, мәшһүр журналист. Ол ондай қабілетке ие болмаса, «сен тұр мен атайынға» ұмтылып тұрған талантқа зәрулігі жоқ, азу тісі балғадай «Алма-Атинская правда» («Огни Алатау»), «Ленинская смена» газеттері оған төрі тұрмақ табалдырығын тоспасы хақ. Облыстық басылымның қара жұмысына жегіліп, газет шығару технологиясын «ішек қырындысына» дейін меңгерген алғыр да жалынды, намысы әйдік жас журналисті «Ленинская смена» аттүйедей қалап, редактордың орынбасары қызметіне, биік таққа алшита отырғызады. Әнуар ол қызметке журналистика саласындағы терең білімі, білмейтінін меңгеруге елгезектігі, не тапсырса да кекіреймейтін кемеңгерлігі, жайдақтанбайтын жайбарақаттылығы, қарадүрсінсіз қарапайымдылығымен, жамандықтан жақсылықты іздеуге, ескіліктен жаңалықты табуға ұмтылып тұратыны, тозғаннан озғындықты көре білетін көрегендігімен жетті. Күні кешегі аңғалдығы мен адалдығы, алақұйын мінезі қалмаған, кекшіл бозбала орыс журналистикасының қатал мектебінен шынығып, кәсіби ыспар маманға, көпшіл, үлкен зерденің, сарабал ойдың адамына айналды. «Ер жігіттің қадірін, ағайын білмес, жат білер» (Бұхар). Мақала, очерк, публицистикасында жан-жүрегіңді елжіретер терең психологиялық сезім алаулап тұратын, өмір туралы толғамы тұңғық реализмнен әдіптеліп, романтикалық қуат толқыны ойының шеңберіне сыймай асып-тасып жататын, оқырманымен тау самалындай емен-жарқын табысып, үйіріп, аялап отырып бауырласып кететін, әдемі, бояуы қанық тіп, сыршылдық Одақтық беделді басылымдар «Литературная газета» мен СССР-дың бас газеті «Правда» Әнуардың табанын жерге тигізбей, ұлттық шеңберде қалдырмай алып империяның биігінен таланты түлеуін, халықаралық үлкен мінберден сөйлеуін қалады. Олар неге тандауды басқадан емес, Әнуардан бастағанын академик М.Қаратаев: «... басқа кейбір жалаң да жадағай, тек цифр мен тізімге құрылған «журналистік» материалдарға қарағанда, жас журналистің жазғандарында өмір шындығын еңбек адамының кескін-кейпін көркем бейнелеп көрсететін суреткерлік қабілеті байқалған-ды», - деп оның очерк, публицистикасының өзі повесть шеңберінде қалауын табатынын, өткір проблемалы, танымдық қасиеті жоғары болып, мазмұн тереңдігі, көркемдік өренің биіктігі, кең құлаш – масштабтылық аңғарылып, уақыт тынысын, дәуір сипатын еркін жеткізе алатын қалам қарымына тәнті еткенін дұрыс бағамдаған. Бастысы, Әнуар ұлттың ұлы бола тұрып, жалпы адамзаттың перзенті болудан қашпаған, бойындағы нәрін сығып беруден тартынбаған. Агафон: «Между тем единственный верный способ построить похвальное слово кому бы то ни было – это разобрать, какими свойствами обладает тот о ком идет речь, и то, источником чего он является», - демекші, Әнуар Әлімжановтың очерктері тақырыбы, идеясы, көтерген проблемалары, сонау тарихи тұлғаны кәдімгі бастан кешіп отырған өмірдегімен салғастырып саралайтын өнерімен, ізденімпаз экспериментаторлығымен ерекшеленеді. Ол очерктерінде жұмыр жерді мекен еткен адамдардың бостандығын, тәуелсіздігін, теңдігі, бақытын, әлем халықтарының достығын аңсады, патриот журналист өз Отанына, халқына, ата-баба жеріне перзенттің сезімін әлсіретіп көрген жоқ. Гуманистік принциптен айнымайды. Мәселен, «Литературная газетада» жарияланған «Дихан туралы аңыз» очеркінде ерен еңбегімен дүние жүзіне аты мәшһүр, екі мәрте Социалистік Еңбек Ері атағын алған сахараның ұлы перзенті, күрішші Ыбырай Жақаевтың ешбір

академигіңіз де қол жеткізе алмайтын үздік жетістіктерге жетуінің жеті қат сыры ақылға сиятын, іске асатын адами армандар екенін, бірлік бар жерде бақ бар, жеңіс барын Әнуар Ыбыр атасының жүрегін, жанын, жалынды ойын, маңдай тердің қадірін кең де терең күйінде бейнелеп берді. Әлемге тарайтын «Литературная газетадан» жаһан халқы қарапайым қайсар қазақтың туған жұртының үмігін ақтап, парызын өтеуден, сезінуінен жоғарырау тұрған, адамдық бігімінен, тіпті оның адамгершілігінен биік, идеал тұтқан адал еңбек мәжбүрлеген ұлы армандары барлығын жігі сезініп, сүйсінбек.

Оның қай очеркін алсаңыз да Әнуар жазар тақырыбын ұзақ зерттеп, сол арқылы жауыр болған жайлардан шөпшек термей, тың ой, жаңаша таным арқылы өз сезімін, көңіл күйін алқынбай жеткізеді. Сондай бір мақаласы «Талант кемеңгерлігі» очеркі. Онда көңілі күн құшқан айдын көлдей, тұлғасы «бір тума нардай», қазақ әдебиетінің даңқын жаһанға жайған ұлы жазушы М.Әуезовтің 1960 жылы Азия және Африка халықтары ынтымақтастығына арналған бірінші кеңестік конференциясы өтетін Сталинабадқа қазақ делегациясын басқарып бара жатқаны жайлы баяндалады. Жолшыбай өзбектің ірі жазушы – ғалымы, ақыны, аудармашысы, қоғам-мемлекет қайраткері Айбектің Ташкенттегі жеміс-жидекке малынып тұрған бау-бақшасы бар сәулетті құтмекеніне ат шалдырады. «Биік тауға шықсаң көзің ашылады, жақсы адаммен кезіксең көңілің ашылады». Ежелгі досымен шұрқырасып табысқан Мұхтар бөгетін алған ақаба судай ақтарылады. Ол күллі жұртқа аян сүр кеңестің емес, келелі кеңестің адамы. Екі теңіз бір-біріне қосылғанда, екі энциклопедист ғалым-жазушы бас түйістіргенде қандай күй орнайтынын Әнуар былайша өрнектейді: «Давно был заменен остывший чай в пиалах, где-то в казане уже томилса плов, и невидимый дым шашлыка соперничал с арамом цветов, а спокойная задушевная беседа все больше и дальше увлекла друзей. Они вели разговор не только вдвоем. Хафиз и Джами, Тогор и Фирдауси, Новои и Абай, Шернияз и Фурхат, Махамбет и Мукими незримо властвовали в этом айване. Среди них был и суфист Ахмет Яссави и астроном Улугбек. Их стихи и изречения, афоризмы, газели и рубай украшали двух людей, придавая беседе глубокий смысл и красату! Они вспоминали гения Средней Азии-художника Бехзада, говорили о трудах историков Мирхонда и Хондемира из Герата». Интерьер тәптіштеліп, ежіктеліп суреттеледі. Бұл интерьер мен талант рухы жымдасып кеткен картинаны адамның жан-дүниесіне еркін енетін психологиялық талдау, философиялық-интеллектуальдық үлгі, тереңдік санаса артықтығы жоқ. Әнуар Мұхтар ғұлама Орта Азия, Жапония, Қытай, Корея, Турция, Африка, Индия, араб елдерінен жиналған аса көрнекті жазушылар мен қоғам қайраткерлері алдында сөз сөйлегенде зал орнынан тұрып, шынайы ұлылыққа тағзым еткенін зор мақтаныш сезіммен тебірене толғаған.

Ташкент тоқымашысы Ташмұхамедтің баласы – Мұса Ташмұхамедов кейіннен өзбек әдебиетінің классигіне айналады да, Айбек деген псевдониммен әлемге даңқы жайылған. Оның «Айбек» романы бұдан бес ғасырдан астам бұрын өмір сүрген өзбек халқының ұлы ақынының тағдырын арқау етеді. Айбек сонау ғасырлардың қатпар-қатпарын жазып, ежелгі дәуірдің тілін, ділін, сенімін, шаруашылық укладын, салты мен санасы, әдеті мен ғұрпы, дәстүрін ұзақ жылдар зерттеп, оқиғаларға өзі тарихшы, өзі моралист, өзі публицист ретінде тікелей араласып, кең масштабта, эпикалық ауқымда бейнелеп береді. Тарихтың қанмен жазылған, көз жасымен кестеленген замана шындығын көркемдік тұрғыдан танудың әлеуметтік, эстетикалық, тәрбиелік қадірі бүгінге дейін солғын

тартпай, бағасын түсірген жоқ. Ұлы М.Әуезов творчество адамының қиын да күрделі, азапты тағдырын және ол тәңіріндей табынатын халықтың ізгілік, адамгершілік, ерлік қасиеттерін бейнелеуде досы Айбектің «Новаи» романын басшылыққа алды, жетілдірді, дамытты. Демек, бұл кезде алып талантымен әлемге танылған, атағынан ат үркетін ұлы Әуезов Айбектің романына неге бұлай үздіге жығылғанына Әнуар: «Роман Айбека о Новаи стал не только произведением, дающим высокое эстетическое наслаждение, пищу для ума и сердца читателей, но и великолепным ответом для тех, кто пытался изказать облик нашей истории», - деп жауап қайырады. Иә, Әл Фараби, ибн-Сина, әл-Баркауи, Рудаки, Хафиз, Джами, Фирдауси, Ахмет Яссави, Ұлықбек өмір сүріп, қызмет еткен дәуір Европа, Римдіктердің түсінігінде түркілер баукеспе, варварлар, жыртқыштар деп саналғаны мәлім. Айбектің романы сол астам империялық, шовинистік біржақты, негізі жоқ солақай түсінікке соққы берді. Европа ес жия алмай жатқанда Шығыс мәдениеті, көшпенділер өркениеті дәуірлеп тұрғанын байыппен, бүгілгенін жазып, бүркенгенін ашып, ежелгі заман шындығын кең, жан-жақты, терең қамтып, Орта Азия, Таяу Шығыс, Ауғанстан, Индияны жайлаған ұлттар мен ұлыстар өмірін шынайы, көркем мүсіндей алған. Сөйтіп, Әнуар түркіден шыққан екі алыптың рухани жағынан да егіз қозыдай жарасуының себеп-салдарын очеркінде терең қазып көрсеткен.

Әнуар Әлімжанов очерктерінің тақырыбы әлемдік мәселелерді қамтиды. Замандастары оны халықаралық деңгейдегі майталман журналист ретінде мойындаған. «Трон Рудаки», «Пылающее копье», «Лотос любит солнце», «Человек без родины», «Бесстрашный Аль-Керим и мудрый Мухамед», «В тени минаретов», «Поэт и Муэдзин», «Пражское солнце» т.б. мақала, очерктерінде Әнуар жұмыр жердің төрт пұшпағын аралап жүргенде отаршылдық азабын тартып, арын тонатып, жанын жүдеткен, бұғауда күні өткен ауыр тағдырлы елдердің қасіретті күйіне назар аудартады.

Әнуардың замандастары оның аяғы тиген елдерді санағаннан, аяғы тимеген елдердің санын екі қолдың саусағымен санап беру жеңілдігін еске салады. Бірақ әңгіме көп жерді көргенде емес, көпті көкейге түйіп, адам жүрегі азаттық пен әділетті ғана аңсайтынын, соған құл болудан жаңылмайтының бар дауысымен айтып, нәсілдік қорлау, шовинистік үстемдік, империялық астамшылық, монорхиялық езгінің идеология-эксекуциясы есеңгіреткен күй адамзаттың әлі де арылмай жатқан соры екенін барынша терең, шыншыл, толыққанды реалистік әдіспен алпыс екі тамыры сыздай жазады. Күллі адамзаттың басына төнген қай кесепаттан болсын ешбір ел сау қаламын деуі балаңдық, бүгін бе, ертең бе зұлымдық сұсы бетіне тепкен кесепат шекараңыздан шіреніп өтіп, асқан кеуденді басып, тасқан көңіліңді азынатып кететінін мойындатады. Жұмыр жердің қай тұсында шиқанның аузы жарылса, сол кім-кімді де безідетіп, енжар қалдырмай, емін іздеуге арпалыстырса, Жер-ана сонда баршамызға жайлы төсек, аста-төк нәпаха. Мүбәдә, «өзің де, өзгеге де обал жасамаудың жалғыз жолы - өз нәпсіңе өзің құл болмау». Бұл тақта отырған патша, дін уағыздаған мүфти, зәуеде, қарапайым көше сыпырушыға да жат емес, ортақ парыз. «Нет величия там, где нет простоты, добра и правды» (Д.С.Лихачев). Ә.Әлімжанов қаламының қуатты, беделдігі сол, ол ешкімді, ешбір елді, ұлтты жатырқамай, «сыздаған жарасының аузынан» табылады, оның қуанышына жүрегі жарыла қуанып, қасіретіне еңіреп жылап, қаламынан тамған ащы сия найзағай боп ойнайды. «Лотос любит солнце» деген очеркінде көп әйелдің ішінде Мумтаз-Махалға «құлаған» Шах-Джахан, онан мезгілсіз айырылып, басына мәңгі жанарыңды аймалайтын «Тадж-

Махал» мовзелейін тұрғыздырды. Бірақ ол ғажап сұлулықтың иесі сәулетші – Иса еді, тіршілігінде жалғыз да, соңғы ғашығы Мумтаз- Махал шахиняны бір көрген құл махаббат дерті ішінде түсіп кетіп, сол қасіретін, қайтып мәңгі жүздеспес махаббатын мовзелей арқылы айдай әлемге пәш еткен. Ал, Шри Ланканың патшайымы Анула ержүрек батыр жігіттерді төсегіне бір түнетіп, келесі күні ұшты-күйді жоғалтып отырған. Махаббатты мазаққа, желігін басудың амалына айналдыратын зымиян зұлымдығының сазайын сол нәпсі құмарынан шығарған қыркылжың жігіттердің бірі тарттырып, құздан құлатып, құзғыннан түлкі амалын асырады. Индияны аралап жүріп көзбен көрген махаббат белгісімен тамсандырған аңыздарды естігенде бурзуазиялық Литваның подпольесінде болып, фашистердің концлагерінің дәмін татқан, «Адам» атты классикалық поэма жазған аса талантты ақын Э.Межалайтис: «А любовь всегда бескорытна, если она настоящая. Только мы сами омрачаем ее в самые светлые минуты, безумцы мы или звери, что ли. В мире много горя и жестокости, но самое страшное-убить любовь...» - деп қасиетті сезімді құрметтей білуге, іші залым, сырты абыздардан сақтанып, махаббаттың пірін, танып қол беруге шақырады.

Алып ел Индия жігіт біккеннің көз құрты, жүрек дерті болған сұлу, қылықты, инабатты, ақылды қыздардан кенде болмаған. Индия ұзақ уақыт ағылшын отаршылдарының отары боп, тәуелсіздігінен айырылып, көресісін көреді. Қанау мен езгіге, құлдық қыспаққа шыдамаған табанды халық отаршылдыққа қарсы жанқиярлықпен күресіп, тәуелсіздігін жеңіп алады. Ел тізгіні өздерінің қолына тигендегі халықтың құлшынысын Ә.Әлімжанов: «Новосройки, новые плотины, дымят новые заводы. Древняя, как мир, одевающая новые наряды, как юная невеста, земля Индии. Это о тебе говорила, сидя в своем маленьком кабинете, усталая, поседевшая за последние годы дочь твоя – Индира Ганди», - деп өз туған ұлты тәуелсіздігін алып, Ұлы даласын анадан-туғандай жаңартып, үлкен құрылыспен жарқын болашақты жасап жатқандай шаттанады. Қайрат-қажыры, парасаты еркекке бергісіз әйел премьер-министр Индира Гандидың жасампаз істеріне жүрегі жарыла қуанады, оны небір кедергілерді қайсарлықпен жеңіп, құнары жоқ құрдымнан алған нәріне қанағат тұтып жарық дүниеге жайраңдай қол созған пәк мінезді, алаулаған лотос гүліне теңейді.

Халық жадына билік жүрмейді. Шектен шыққан империялық, монархиялық биліктен сескеніп, болып жатқан жөнсіздіктерді уақытында сыртқа шығармай, жақ қарыстырғанмен, күндердің күнінде бас кеспек болса да тіп кеспек жоқ, жолбарыстың жон терісін сыпыратын халық жадындағы ақиқат ақтарылар шақ тумас. «Жаман» ісінен көрмей, кісіден көретін өкініші өзегін өртейтін, төңірегін басына қара түн орнайтын сәт те оралмай қоймайды. Ә.Әлімжановтың «В тени минаретов» дейтін очеркінде: «Остановись, странник! Обрати свой взор на эту незнакомую для тебя землю. Она пропитана кровью. Здесь решалась судьба страны, здесь похоронены песни и сердце родины нашей...», - деп Турцияның астанасы Стамбулға кіре берістегі биік төбенің бетіне жазылған жазуға еріксіз көз тоқтаттырады, жері үшін шыбын жанын қиып, өлмес ерлік шежіресін қанымен жазып, Отанының жүрегінен орнын сайлап, келер ұрпақтың өніне айналған қаһармандар еліне келгенін ескертеді. Турцияға кіре беріс қақпасы саналатын Мрамор теңізіндегі Силистрия шаһары орыс халқының Севастополь қаласындай жаныққан соғыстардың жаттығу алаңы тәрізді, қаһарман шаһардың тарихы очеркті оқыған адамның кірпігін шылап, түрік халқының туған жерге, Отанына патриоттық сезімі

тал бесікте ана сүтімен жүрегіне дарып, өмірлерінің мәні, азаматтығының бағасы саналғанына көз жеткізеді. Азаматтық дегеніміздің өзі-адамгершілік қой. Жан-жағы теңіздермен қоршалған, стратегиялық маңызы айрықша, Европаның Шығысқа өтер «алтын көпірі» есепті елдің жағасынан сумақай империялардың темір саусағы қыспаған шағы жоқ. Біздегі отаршылдық ұғым санасына мәңгілікке орнаған аға ұрпақтай емес, түріктерді отаршылдық бұғауына төзбеушілік рухы үнемі жігерін, намысын қайрап, ортақ мүдде жолында ынтымақ, бірлігін шыңдап, жеке бас наразылығынан безіп, басты мұраттың төңірегіне адамгершіліктің ақ туы топтастырған. Ататүрік барлық түріктердің атасына айналып, жұдырықтай жұмылған ұлт Антантаның тас-талқаынын шығарып, ұлт-азаттық соғысы нәтижесінде тәуелсіз республика боп жарияланды. Сол ынтымақ, бірліктің ұйытқысы, әрине, ұлттың ұлы перзенті, биік тұлға туған елі өзінің толық тәуелсіздігін жеңіп алғанша Отандастарымен бірге жан алып, жан беріскен айқастардың жуан ортасында жүріп, жан қиярлықпен еңбек етуге Алла алдында ант еткен көсемі, Басқолбасшысы – Ататүрік. Ел көшін бастаған, жаңа типті басшы Ататүрік халқын тақта отырып басқарғаннан: «Плуг – вот перо, которым пишется история новой Турций! Долой мотыгу-плуг должен быть хозяином на наших полях!» - деп соқаның тұтқасын ұстап, ақ нан сыйлайтын, маңдай терін құрметтейтін үрдісті киелі жол тұтты. Маңдайдың теріне ғана сену, ұлттық тіл, туған жер, туған Отан үшін әр сәтте жаныңды қиюға әзір тұрарлық қасиетті сезім ол ұлттық менталитетке қаншалықты тәрбиеленуге қатысты. Жалпы халықтың ерлігі, сол ерліктің түп қазығы – ұлттық бірлігі. Ел көшін бастаған ұлылар сол ұлт бірлігін қамтамасыз ететін рухани кемелдену көздерін аша білген, өзі де соның уызына жарыған. Уызға жарымағандар таққа отырғанмен, топқа кіре алмай, бардың парқына жетпей, халқының қарғысына қалған. Ататүріктен кейін премьер-министр болған Мендерес кезіндегі хал-ахуалды замандастары: «при нем мы потеряли все, что было завосвано Ататюрком: свободу, независимость, право самим делать свою политику», - деп еңірегінде етегі жасқа толған. Қандасы әрі рухани сыңары Ататүріктің жолын ұстанған Елбасымыз Н.Назарбаев: «Егер біз мемлекет болып тұрғымыз келсе, мемлекеттігімізді ұзақ уақытқа меңзеп құрғымыз келсе, онда халықтың руханиятының бастауларын түсінгеніміз жөн», - деп әуіріммен қолымыз жеткен Тәуелсіздігіміздің бауын берік етер үрдістен жаңылмады. Міне, Әнуар Әлімжанов очерктері, жалынды публицистикалық толғаныстары осылайша қоғамдық, мемлекеттік мәселелерді тереңнен қозғап, оның қуаттылығы мен мәңгілігінің саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени, рухани негіздерін нақты мысалдармен талдап, санаға сіңіреді. Журналистің ой-санасының кеңдігі, қалам тартып отырған тақырыбына ғылыми дайындығының биіктігі, интелектуалдық зейін-зерделілігінің асқақтығы оқырманын да өсіріп, өзіне бимәлім жұмбақ әлемнің кілтін қол жеткізбек. Демек, Өнекең халықаралық тақырыпқа қалам тербегенде жер көргенін, ел көргенін тамсана, ішкен-жегенін гөйте, желпіне жазатын жазармандардай емес, табаны тиген материктегі Алланың үмбеттерінің бастан кешкен тарихын, қасиет тұтар менталитетін, тұрғызған сирек құрылыстарын, өнері мен әдебиетін, мемлекеттік қуат көздерін, еңсесін езген қасіретті күйлерін де көзімен көріп, жүрек сүзгісінен өткізіп, оған өзі азаматы боп табылатын елдің идеологиясымен үкім кеспей, бәрі сол сөз етіп отырған жұрттың топырағына, өмір кешіп жатқан формациясына, жағдай рай-әуеніне сыйымды, қаз-қалпында бейнелейді. Сонда бөтеннің жетістіктері мен жетімсіздіктері мынау «ұстараның жүзіндей аударылған дүниеде» алтынға сатып ала алмайтын тарихи мұқтаждығымыз боп шығады. Оның жазғаны да, мінбеден қызына

көтерген мәселелері де оқыған, тыңдаған жұрттың мысын басатынын көрнекті жазушы, драматург Дулат Исабеков былайша еске алады: «Оның эрудиясы, шешендігі, білгірлігі мен алғырлығы кеудесіне нан піскен айтулы шешендердің кеудесіне су сеуіп, саясат бәйтерегінің басына озбырлығымен шығып алған оларды әп-сәттің ішінде төменге құлдыратып жібереді». Иә, ұлы дүбір, бәйгеге жаратылған журналист-публицист-саясаткер Әнуар Әлімжановтың болмысы замандастарын таңдандырмай қоймаған.

Бәзбіреулер журналистік - өнер жатпайтынын, журналистен жақсы жазушы шықпайтынын пірге қол қойғандай төндіре жазады. Бізше, оның шындыққа жанасымы шамалы. Керек десеңіз, жап-жақсы жазушы сондай деңгейдегі журналист бола алмайды. Керісінше, өмірдің алып толқынының ортасында жүзіп, кәдімгі газет-журнал шығарудың қара жұмысына жегілген, қамыты мойнын қажаған, газеттің қай жанрына да мәтibi журналистен үлкен жазушы өсіп шығатыны әдебиет тарихынан мәлім. М.Шолохов, К.Федин, К.Симонов, С.Сейфуллин, Б.Майлин, І.Жансүгіров, Ғ.Мүсірепов, Ә.Кекілбаев, С.Мұратбеков, О.Бөкей т.б. сол журналистік кәсіптің «шинелінен шығып», сарқытын ішкендер. Жазушының мұраты – жазу. Журналистік кәсіп-сол «жазу» өнерінің ұстаханасы. Әрине, барлық қалам ұстағандар майталман журналист, бесасап жазушы болады деуден аулақпыз. Бірақ жазуды өмірінің мәні мен мағынасына айналдырған «толысқандар», жазушының суреткерлік мәдениетін, талантын, шеберлігін, көңілі құлаған тақырыбына көзқарасы мен қазылығы, қабілет-қауқары, білім тәжірибесі қалыптасқан «сірі жандылар» «ардың ісінен» де орнын ойып алары хақ. Соның бірі, бірегейі - Әнуар Әлімжанов. Ол – екі тілді жазушы. Таза қазақ аулында өскендіктен, ана тілін білмеске шарасы жоқ. Ал жастайынан орыс тіліне қызығушылығы дарынды қазақ баласының оны жетік меңгеруіне қиынға түспеген. Орыс тілін меңгеру Абайға не берді деген сауалды індете келіп, белгілі драматург-журналист Қалтай Мұхамеджанов: «Абай, Шығыс пен Батыстың әдебиет атына кезек мінгенімен, қазақтың рухын, халқының мүддесін, заманның қасіретін, көзі көрген теңдікпен арасалмағын анық танытып, қазақ ойын, қазақ өлеңін әлгі екі атқа көсем жекті.. үйрену мен үлгі болудың, тапқан – таянғанына жегінді болмай, жеке кетудің ілгілері осындай...», - деп тұжырым жасаған. Демек, Абай да, Әнуар да Шығыстың ежелгісінен бергі інжу- маржанын жалықпай сүзді, ұлыларын ұлықтады, ұлықтап қоймай, жалпақ жұртқа олардан қалған рухани мұраны насихаттады, ал орыс әдебиеті екеуіне де галактикаға ұшар баспалдағы болды. Асылы, қазақ ойын, халық мүддесін, заман қасіретін, көзі көрген аумалы-төкпелі, құйқылжыған уақыт мінезін көркем мүсіндегенде олар өнерін «екі атқа көсем жегіп», ұлтының қадірін асқақтатар асыл қазына қалдырды. Әнуардың жұмыр жердің бетінде аяғы тимеген елі некен-саяқ екенін жоғарыда еске салдық. Тұманды Альбион, Латын Америкасы, ит тұмсығы батпайтын орманды, шөлді Африка, мұхиттар айдарынан сипаған Австралия, мәңгі мұз тұншықтырып жатқан Антарктида, шөлі мен оазисі әсем өрнек салған Араб елдері, сұлулығы саяхатшыларды тіл мен жақтан айырған Швецария т.б. көре жүріп, ел тарихы, қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайы, мәдениеті мен өнері жайлы мәліметтерді көңіліне тоқып, тұтқыр жадында сақтағанымен, басқалар тәрізді таңдайын жауыр қылмай, байқағанын місе тұтып, тоқпейілділігінен жаңылмаған. Оны өзі былайша мойындайды екен: «Я побывал во многих странах и на Востоке, и на Западе. Видел лица земли – и сказочные, и легендарные. Но нигде не видел зеленых и голубых гор, подобных нашим. Описать их красоту невозможно» (Г.Бельгер). Тегі, Ә.Әлімжанов сөз бен іс арасында

алшақтық болмайды. «Тағдырдың жолы тоқсан мың тарау» (Қадыр Мырза Әлі) екенін мойындап, балалық шағы ел есінде өткен Әнуар, әке-шешесінің аялы алақанын сезінбегенімен, әкесінің көзін көргендерден жақсылықты көп көрді, сонан болар, туған жері Қарлығаш, Ақтұма, Екпінді, Лепсі қаласы, Тентек өзені, Жоңғар Алатауының бергі, арғы жағы сезімді қоюлатар шеберлік үлгісімен қапысыз бейнеленген. Сонау ХХ ғасырдың отызыншы жылынан бергі Кеңестік империяның екіжүзді саясаты, елді ығыр қылған көлегейлі құбылыстары, кейбір ой-шұқыр, оқаптарымен жазушының талғамы мен талабынан өрнек тартқан көркемдік нақты өмір көріністері боп баурап алады. Өйткені, бұлар Әнуарға өте ыстық әрі етене таныс өмірден өріліп, кең панорамада суреттеліп, үлкен арнада шеру таратады. Жасыл желекке бөленген көгілдір таулар аясында күн кешкен ел тіршілігін табиғат құбылыстарымен астастыра отырып суреттеп береді. Олар «Күнге бет алған керуен», «Көгілдір таулар», «Отырардан жеткен сый» «Қарасұңқар көпірі» атты төрт повестен тұратын тетралогиялық сипаттағы сюжет таңдап алынып, күрделі композициямен діттеген тұстан шыққан. Төрт кітап бір-бірімен жалғасып, олардағы оқиғаларға Асқар, Жомарт, Анаш, Бәукен, Зәуреш, Гүлсаралар белсене араласып, буырқанған өмірдің толқынына шарпылып, ыстығына күйіп, аязына үсиді, самалына кеудесін тосып, жаңбырына шомылады. Оқиғалар бірінен-біріне көшіп отыратын төрт повесте әрбір кейіпкердің өмір жолын хроникалық талдау, күнделік формасы мен зерттеушілік, ғылыми дәлдік бәрі-бәрі қат-қабат өріліп жатқандықтан, күні кеше Отан соғысының отына шарпылып, Әмірбектің қамшысының астында қара жұмыстың қазанында қайнаған Асқар мен Жомарттың, жылқы бағып жүріп, Қытайға өтіп кетіп, азапты жолдармен туған жерге қайтып оралған Акаштың бастарынан кешкендері жан-жүрегіңді елжіретер терең бір психологиялық сезімдерге бөлейді. Іс-әрекеті, өмірге көзқарасы, ой-сезімі, көңіл-күйлері әралуан адамдардың характерін жан-жақты ашып, біртұтас дүние сырын, қоғамдық қатынастардың тылсым табиғатын сезіндіреді. Көзін тырнап ашпай жатып анасы баладан қайтыс боп, әкесі етінің тірлігінің арқасында колхозға төраға, почтаға бастық боп жүргенде 1937 жылдың қанды қасабы аузына салып жібереді.. Өзін жар кемерінде тұрғандай, Алланың қарғыс атқан пендесіндей сезінсе де Асқар алдыға ұмтылады. Аш-жалаңаш жүріп, «арға тартпай-арман тұл, намыс қумай, мақсат тұл» деп, ел қатарлы өмір сүре білуге, жазықсыз құрбан болған әкесінің дұшпанда кеткен кегін қайтару үшін бір күндік қиыншылыққа қор болмай, өз еңбегің, талабың, мұқалмас қажыр-қайратыңмен басқаларды сыйлай отырып, сыйлата білу қажеттігін көңіліне бекем түйді. Өлгеннен кейін ақталған әкесі Тұрысбек Сембиннің берілген досы, колхоз председателі Сапар, колхозшы Қалтай, мұғалімі Айша апай жауқазындай қорғансыз қалған Асқарға пана болады, соғыстың ауыр жылдарында ауыр жұмысқа жегіліп, бір жерін майып етіп алмасы үшін бақылап, қамқорлық жасап жүреді. «Халық жауының» баласына елжіреп, еміреніп жүрген Сапарды счетовод Әмірбек түндей қара ниетімен қара кебін жамылып тіміскі органдарға жеткізеді де, «түбі шикі» сенімсіз адам ретінде қызметінен қудырады. Зұлым мен сұмның, екіжүзділік, аярлық, жылпостықтың айы оңынан туып тұрған уақыт емес пе, ізгі жүректі Сапардың, баласын соғыс жұтып, күйеуінен жастай айырылған Дәмеш ұстаздың шәкіртіне аяушылығы, аналық сезімі бастарына бұлт ойнатады. Ұстаз ана, әйел тәрбиелі болмай-үлт тәрбиелі болмайды. Айша образының ұқтыраны осы. «Күнге бет алған керуен» Әнуар Әлімжановтың өмірбаянына қатысты оқиғаларды нысана еткендей боп та көрінеді. Әнуардың бойындағы табандылық, өжеттік, алғырлық, досқа адал, дұшпанға кешірімді,

кекшіл, бірбеткейлігі, шапшаң ашуланып, тез райынан қайтатын ақкөңілділігі, өзілкеш, аңғалдығы, туған жерге ыстық, перзенттік махаббаты, адалдығы, алдыға қойған мақсатын орындамай жаны жай таппайтын мазасыздығы түгелдей Асқар Сембинге көшкен. Жазушы Ахат Жақсыбаевтың: «Әнекең кісілік мәдениеті жоғары, бітімі бөлек жан еді.. іш пікірін сездірмейтін, ой толғамы терең, істің адамы болатын», - десе білгендіктен айтқан. Әнекең қай қызметте жүрсе де халықтың қамын жеп, көптеген реформаларды жүзеге асырған, пенделік тосқауылдармен күресе жүріп, ағаға іні, жасы кішіге қамқор болған, артына ұмытылмас жақсы ісі мен енжарлықпен, сатқындықпен, ұлтсыздықпен арпалысып өткен сөзі қалған азамат. Рухани перзенті Асқар Сембин де педучилищені, университетті үздік дипломмен бітіріп, қала мекемелері ұсынған қызмет, аспирантураны қаламай, соғыстан кейін жүдеп-жадап, аш-арықтай күйзелген аулы Қарлығаш, Ақтұмаға оралып, оның кеудесіне жан салып, көркейіп, гүлденуіне, аяғынан тік тұрып кетуіне маңдай терін төгіп, перзенттік борышын өтеді. Басқа жерде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол дейтін ата-бабалар өсиетін бұлжытпай жүзеге асырады. Кешегі балаң шағында әкесіне, өзіне зұлымдық жасағандарға әкесінің кім екенін, онан шыққан өзінің де адалдық пен ізгіліктен нәр алған қан тектілігін, өз басының тектілігін, ісімен, құлқымен әйгілеп, тар кезеңде зәбір көргендерге басын жаңғырыққа төсей жүріп, адамгершілік жолынан айнымаған Сапар, Айша тәрзді иманнан жаралған халық өкілдерінің де тектілігін мойындатып, дәлелдеп, жүрек кірін жуды, көңілі жай тапты. Досы Жомарт та Асқармен құйысқан тістесе жүріп, ғылым биігіне өрмелей бастады. Араламаған, тарихына шүкшімаған, Отырар тәрзді жер астында қалған қалалардың «ынырсыған үнін», бүгінгіге қалдырған өсиетін кейінгіге жеткізуді армандап, құм астында қалған Сауран, Тараз, Яссы, Жем, Сығанак, Қойлық, Отырар, өлі қала Фатехпурдың басына түнеп, қазақ-қалмақ соғысының жанкешті батырларының есімін анықтау үшін халқының өшкенін жандыруға жаны құшпар досы Асқармен екеуі оқушыларды бастап келіп, қарасұңқар көпірінің маңында археологиялық қазба жұмыстарын жүргізіп жатыр. Асқар мен Жомарттың образын толықтырып, көгілдір таулардың көсегесін көгертетін ірі мінездің адамы – Анаш. Бұл да – Қарлығаштың түлегі. Фашистік Германия салған лаң майдан даласынан тыс жатқан қазақ ауылын да дүрліктірді. Бесіктен белі енді шыққан ойын балалары әке-ағалары соғысқа кеткендіктен, жоқ жұмыс күшінің орнын осылар толтыруға, нардың жүгін ботаға артуға тура келді. Анаш жылқышы шалға көмекші боп жүріп, дауылда ыққан қылқұйрықтар соңынан кеткен Хамза қарияны іздеп, адасып, шекарадан асып кеткенін байқамайды. Аттан жығылып, есі ауып жатқанда Башбай байдың жалғыз көзді жалшысы Жаппас қария үйіне әкеп емдеп, бағып, аяғына мінгзеді. Анаш бірер жыл Жаппас атасының қойын бағысып, немересі Ақжүністі оқуға баулиды. Сәті түсіп Қытай мен Кеңес өкіметінің арақатынасы жолға қойылғанда Харгос-Жаркент арқылы Қарлығашына аман-сау жетеді. Онсыз да көзі ашық, көкірегі ояу жасөспірім көгілдір таулардың аржағындағы қандастарының тағдырын көзімен көріп, оларды туған жерінен кетуге мәжбүрлеген большевиктік геноцид лаңының салдарына күйзеледі. Бұрын қазақтар қоныстанған көгілдір таулар шекара сызығы тартылғанда шүршіттердің еншісіне тиіп, енді соры бес елі құғын көрген бауырларымыз аяқты малға жайылым таппай шаруасы керікетіп, топтасып, қалың қытайға сес көрсете бастайды. Анаш көтеріле бастаған қандастарымызды қалың жауға бастаған Мұқан батыр жайлы аңыздарды құлағына құйып, оның анархист, бүлікшіл, тонаушы атанып Үрімшіде дарға асылғанына қабырғасы қайысқан. Ақылға сыятын, іске асатын адами армандар болады ғой. Мұқан құмырсқадай

қаптаған Қытайға қарсы тұрып, қайрат көрсетудің ақылға сыймайтынын ескермей, ақкөз батырлыққа жеңдірген. Бірақ, бұға берсең, сұға беретін империялық өктемдік өліспей беріспеуге мәжбүрлегенін де түсінеміз. Анаш туған жерден қол үзіп, енді қайтып оралудың амалын сарыққан бейбақ бауырларына бүйрегі бұрып, елге аман табаны тигеніне қуанғанымен, шекара сызығының ар жағындағы қандастарының қасіретінен қайғы шапанын жамылып оралады. Иә, «бармақтай бақты басып отыру үшін батпандай күйрық керек» (Қадыр Мырза Әлі). Малдан, бардан айырылсаң да, туған жерден, Отаныңнан айырылмау қажеттігін шет елге қақбақтай ауып кеткендердің «зар-зары» етіңнен өтіп, сүйегіңе жеткенде аңғарады екенсің. Жасөспірім Анаш көгілдір таулардың аржағынан «толысып», «пісіп» оралды. Оқуын жалғастырып, институт бітіріп, енді аудандық комсомол комитетінің бірінші хатшысы. Асқардың да, Жомарттың да алдына қойған ірі ғылыми жоспарларын қолдап, самғап ұшуына шарапаты мол тиіп жүр. Шолақ белсенді емес, бейқам жүректі оятатын «Герценнің қоқырауы», досты жаулықтан қорғайтын-оқ өтпес сауыт. Мәселен, ел басына күн туған қаралы шақта есепші Әмірбек қуаяқ колхоз председателі Асқардың әкесін «халық жауы» деп ұстатып, Сапардың орнына колхоз басқармасы, сосын аудандық тұтынушылар қоғамының төрағасы боп, ақ дегені алғыс, қара дегені қарғыс «дәуірлеп» тұрды, арызқойлығы, терісазулығы біраз шалқытты. Заман түзеле келе арамзаның былғанышты істері әшкереленіп, арам кеңірдектен өткен ақмайды құса бастайды. Жеп үйренген ауыз әдетін қойсын ба, енді момын жұрт арасына қат нәрселерді он еселенген бағасына өткізіп, елді ығыр ете бастайды. Қорқаулыққа ара түскен Асқардың көзін жоюдан да тартынбайды. Ақыры, Акаштың қырағылығы Асқарды өлім тырнағынан құтқарып, мың асқанға бір тосқан, талайдың көз жасына қалып, талайдың қолына жазықсыз кісен салдырған, талайды қызметінен қудырып, бағын күндеген, жазықсыз қудаланғандардың отбасын ойрандап, балаларының жолын кескен, сырмінездердің көзін жоюға қапыдан соққан көкжал арлан - Әмірбектің «апанын тауып», аяғына тұсау, қолына кісен салған да – сол Анаш. Асылы, тау баласы тауға қарап өседі. Мінезі де тауға, арман – аңсары да тауға, көркі де, бітімі де тауға ұқсайтынына ешкім күмәнданбайды.

«Күнге бет алған керуен», «Көгілдір таулар», «Отырардан жеткен сый», «Қарасұңқар көпір» повесть-тетрологиясына ортақ кейіпкерлердің бірі Анаш, сыры да, жыры да бір, достары өлім аузынан қалған Асқарды ортаға ала отырып: «Қысқасы, біздің бәріміз біріміз үшін де, біріміз бәріміз үшін де күресеміз. Жақсылық пен күн нұры үшін күресеміз. Біздің бәріміз де өзіміздің аяқ тірер нүктемізді, осы таластағы өз орнымызды іздейміз», - деп жаңа бір ірі тірлікті бастауға серт байласады. Көгілдір таулардың келісті жігітері мен көрікті, ақылды, махаббатқа тұрлаулы қыздары әлеуметтік енжарлық, рухани дәрменсіздік сездірмей, повестен повеске өсіп, «Қарасұңқар көпірінде» жігіт ағасына, бала әлдилеп, самиян сахараның қоңыр үзік аулына ажар берген келін, ырысы мен ынтымағын жарастырған әйел-анаға айналады. Повестердегі әр оқиға, детальдарда нақтылық та, шарттылық та жетіп артылады, әр характердің сомдалуында көркемдік дәлелінің мейлінше табиғилығы, дәлдігімен көкірегіңе ұялайды. Әсіресе, «Отырардан жеткен сый» повесінде Жомарт алпауыт мемлекеттерде алпауыттар отбасында тәрбиеленген жастар өркөкірек боп келіп, дүниеге менмендікпен үділіп, менсінбей, астамшылықпен қарайтынын азаматтық жүреппен айыптай отырып, ашы өмір шындығы жайында, оның неге ашы болатындығының саяси, әлеуметтік, экономикалық,

философиялық негіздерін тарқата толғанады. Сол толғанысы, дүниеге қоңыр шынылы көзілдірікпен қарайтын ағылшын қызы Ненсидің ақыл-ойын қатты шиырықтыра жаңаша пайымдай білуге көзін ашады. Өз Отандастарының әлжуаз елдерге төбесінен қарайтын, қайғы-қасіретін қалың күйде ұстаудың кірпіштар ете түсетінін қалайтын рахымсыз қылықтары тісін қайрататын дәрежеге көтеріледі қыз. Ғылымға оғаш қылық, үстірт түсінік жат, жиреніштің өзі неге жиренішті болуының себебін терең қаза зерттеп білмеу біржақты тұжырым жасаттырады. Көпті көріп, көп оқу, көп өсіп, көп өзгеру, демек, өсу, есею логикасы кесек әрекеттерімен көрінетін тұлға ғана ел қамын жеп, басқаның қасіретін айтқызбай ұғады, қамқор қолын ұсынатын емін іздейді.

Әнуардың жақын, сырлас достарының бірі жазушы А.Жақсыбаев: «Журналистика – қызмет. Күн көріс – кәсіп. Осы салада біраз қызмет еттім. Көріндім. Таныдым. Өстім. Ал жазу, жазу - жаныма жақын. Демім таусылғанша, қаламымды тоқтата қоймаспын», - деп имандай шынының тізгінін ұстатады. Әнуар очерк, публицистік мақала, эссе, повестер жазды. Осы сатылардан өте келе халық тарихын қатпар-қатпарымен қопарып, он бір ғасырға тіп бітіреді. Романның көп қолданылатын үш түрі: эпикалық, драмалық, лирикалық түрлері бар. Әнуар осыған публицистикалық-көркем романды әкеп қосты. «Махамбеттің жебесі», «Жаушы», «Ұстаздың оралуы», «Адамдардың соқпағы» атты эпикалық туындыларына эпика да, драма да, лирика да тән. Публицистика олардан басымырақ жатады. Тағдырға тәбділ жоқ. Тағдырға дәм-тұзы телінбейтін өзекті жан баласы және жоқ. Шығарма тағдырын талант шешеді, талант жетпесе оны жеткізетін күдіретті ешкім білмейді. Оның романдары аумалы-төкпелі, ауыспалы шақтың, адам мен қоғам арасындағы әбден шиелінісіп барып әрең шешілетін қат-қабат күрес-тартыстарды күллі күнге-көлеңкесі, шатқалаңы еңісі мен қиясы, ойы мен қыры, тұңғиығы мен иірімі, бұлты мен жарығы қос қыртыстанып келетін, шынайы шындықтың шеңберінен ауытқымайды. Демек, Әнуар да Ахат айтпақшы, көркем туынды жазуды ақырғы демі таусылғанша тоқтатпағанына адам да, Алла да куә.

«Өмір – кітапқа сыймайды» (М.Горький). Өмірдің құлы, ақыл-ойдың төрешісі, көптеген ғылымның негізін салған, ғажайып музыкант, әрі елші, математик, әрі сушы мұрап, ақын, арманы жұмыр жерді алты орауға жететін ІХ-Х ғасырларда ғұмыр кешкен бабамыз Әбу Нәсір Мұхамед ибн Мұхамед ибн Тархани ибн Узлачи әл-Фараби ат-Түрки жайлы ХХ ғасырдың алпысыншы жылдарына дейін құлағымыз жабық келді. Топырағы торқа, жаны жәннатта болғыр марқұм ағамыз әл-Машани, А.Көбеев, А.Джахид мың жылдардың арғы жағында, ғұмыр кешкен бабамызды табыстырып, өлгенімізді тірітіп, өшкенімізді жандырды. Қазақ тек төрт түлік малдың соңында салпақтап күн кешкен жабайы, айранын ұрттап, қойын құрттаған, қонарын сай, ұшарын жел білген патуасыз жұрт емес, ортасынан ғылым қуып, кітап жазған, өнерімен жарты әлемді таңдандырған бітімі бөлек, әлемдік тұлғаны тудырған халық екенін ғылыми тұрғыда анықтап, осыған дейін орныққан жабы көңіл, жадау бояуды жоққа шығарды. Әнуар Әлімжанов болса, күллі Азия, Африка континентін шарқ ұра кезіп, ұлы бабасы жайлы сыбысты құлағына құйып, оның табаны тиген өңірлердің кітапханасы мен архивінен сарыла дерек іздеп, табанды зерттеу жүргізді. Сол ұзақ ізденіс «Ұстаздың оралуы» романы боп дүниеге келді. Өмірі адамдық, пәктік жолы саналатын әл-Фараби Отырар қаласында туып, білім алып, болашақтан күткені өлшеусіз еді. Алайда Тархан әкесі жауларының қолынан қазақ табуы, шешесінен де жастай айырылуы әл-Фарабиды туған елін тастап, Отанынан тыс жерлерде

өмір сүруге мәжбүрлеген. «Жазушының азаматтық тірегі, - деп жазады көрнекті сыншы З.Серікқалиев, - көтеріп отырған проблемасы мен мәселенің қойылысынан, жалпы авторының мәдениеті мен интеллект, білім-парасатынан танылады». Өнуардың интеллектісі мен мәдениеті, білім-парасаты тақырыбын терең игеруге мүмкіндік жасады. Ол Азия, Африка тарихына қатысты мәліметтерді жинай отырып, негізінен әл-Фарабидың жастық шағынан өлгенге дейінгі өмірі жайлы мәліметтерге баса назар аударған. Соларды қорытып, зерттеп, тарихты да, қоғамның әлеуметтік-экономикалық тұғырын, діті мен дінін, ғылымы мен өнерін, мәдени-рухани, саяси хал-ахуалын жан-жақты қамтып көркем-публицистикалық роман жазған. Кезінде Л.Толстойға замандастары орыс еліне бұрын-соңды болмаған ірі өзгерістер әкеліп, қуатты империяға айналдырған ұлы реформатор І Петр жайлы романға кірісуді өтінген ғой. Сонда ұлы суреткер заманы бимәлім, қашықтау кезенді жазудан сескенетінін айтып, бас тартқан. Ал Өнуар XX ғасырда өмір сүре отырып, IX, X ғасырларда өз туған жерінде емес, араб елдерінде күн кешіп, бақилық болған әл-Фараби өмірін романға арқан етуден бас тартпаған. Қалам ұстағандар атын шығаратын, қаны жерге тимейтін тақырыпта бағын сынауды неге жек көрсін? Алайда, «Правда», «Литературная газетаның» тілшісі боп, әлемді еркін аралауға мүмкіндік жасалған Өнуар Әлімжанов, араб дүниесі, Индия, Египетке сапарларында IX-X ғасырда өмір сүрген, туған жерінен қуылып, жат жерде астрономия, астрология, математика, логика, музыка, медицина, табиғат ғылымдары, социология, лингвистика, поэзия-риторика, философия ғылымдары саласында 50-ден астам еңбек қалдырған энциклопедист ғалым - Әбу Насыр әл-Фараби бабасының жүрген жолымен сан мәрте арнайы сапар шегіп, даусыз талант, дана білік, асқан кісілік біткен Өнуар, сексен жыл жасағанымен көзсіз фанатизмге ғылыми ақиқатты қарсы қойған, ғұламалылығы үшін туған жері – Отырарына 80 күн тұрақтап тұрғызбай, жат елде өмірін өксігіп өткізуге мәжбүр еткен Аристотельден кейінгі екінші ұстаз жайлы аста-төк материал жинайды. Онысы роман-шежіре боп жұрттың қолына тиді. Әрине, бұл ғылыми зерттеу еңбек емес, көркемделген деректі шындық. Ол оқушыларына қызғылықты боп, емірендіріп, толғандыруы, таңдандыруы үшін ақылға сыйымды қиял элементтері де орынды пайдаланылған. Әйтпесе, XX ғасырдың жазушысы IX-X ғасырларда өткен, жігі кіріп, кеткен жұмбақ оқиғаларды қайдан біледі, қалай кестелеп, кейіпкерлердің образын жасайды. Алайда, Өнуар әл-Фараби жүрген ізмен жүріп, кітапхана, архивтерді ақтарып, сол заман ғұламалары төңірегінде жазылған сирек әдебиеттерді табандылықпен таптырып алып, оқытып, шындықтан алшақ кетпейтін танымдық, біліктілігі басым бағалы дүниені халқына ұсынады. «Ұстаздың оралуында» Өнуар, ең бірінші, әл-Фарабидің туған жері Отырардан кетуінің себеп-салдарын ашып беруге тырысқан. Екіншіден, IX-X ғасырлардағы араб елдері мен араб қылышы бағындырған жерлерде ислам дінін халыққа жаппай мойындату науқанына кіріскен халифтар, қала әмірлері күндіз күлкіден, түнде ұйқыдан қағылды, бағынбағандарды естіп көрмеген қатал жазалау мен өлім жазасы күтіп тұрғанын жазушы бұлтартпас фактілер негізінде кестелеген. Мәселен, Нәсір ибн Ахмед пен баласы Нұх ибн Нәсір бар имам, әскер басылары, уәзір, әскери бас қолбасшыларды жасырын шақырып алып, сипехсалдар өз ішіндегі күдіктілерін қырып салады. Таққа отыру кеудесін ақбас құрттай мүжіген Нұх көп кешікпей өзін таққа отырғызған әкесі Нәсірді де бұғаулатып, зынданға тастатады. Биік билікке қол жеткізу ниетін бұзған мұрагерлер осылайша туған іні, бауыр тұрмақ әкесін де құрбан етуден беттері бүлк етпейті. Үшіншіден, Халиф әл-Мұхтадир, Нәсір ибн Ахмед, Нұх ибн Нәсір кармадтар, «абзал бауырлар мен әділет достарын» жою үшін бар

күштерін жұмылдырады. Оларға ғылым да, кітап та қажет емес, тақ пен билікке, ұмтылғандар саясатын жүзеге асытарын қара күшке табынған, тіпті олар оны ислам дінін қарсылықсыз қабылдауға апарар төте жол санағанын Әнуар қынжыла бейнелейді. Төртіншіден, араб елдерінің әміршілері, ислам дінін таратушылар діннің тек сыртқы жағын қабылдап, имандылық, ізгілік, тазалыққа үндейтін, ішкі мазмұнын, негізгісін ескермей, бір-ақ леппен, мақсатына жетпек боп, өліммен қорқытып, халықтың наразылығы өршігіп алғаны романда сенімді байыпталған. Әлбетте, ораза, намаз, өн мен би, білім, өнер тоқтықта ғана бойға сіңіп, жүрекке даритынынын орта ғасырдағы дүмше халифтар мен әмірлер түсінігісі келмеген. Діннің ордасы саналған Иракта құлдар көтерілісі өрттей шарпып, «перделі батыр» Әли ибн Мұхамед әл-Баркауи қара халыққа бостандық, теңдік әперуді, халиф, әмір, ірі дін басыларының иелігіндегі жерден қарапайым жұртқа да нәфаха бөлуді талап етіп, атқа мінді. Елге тыныштық керек, дін-рухани идеология ретінде жұрттың жүрегіне өздігінен сіңіп, халық екіге жарылмай, азамат соғысын басқа тілеп алмаудан сақтанып, Бағдад халифымен бірге Әбу Нәсір әл-Фарабидің әл-Баркауиге қарсы соғысқа қатысып, ірі табысқа жетуіне себепкер болғаны нақақ қан төгуден безіп, ізгілік туын көтеруінен. Бесіншіден, автор әл-Фараби қызметті халифке жағыну, әмірші Сарайында лауазымымен шалқып өмір сүруді аңсамағанын, ал жырынды халиф, әмірлер асқан білімпаз Әбу-Нәсірді халық жақсы көретінін ескеріп, оның беделін дінді уағыздау ісінде тиімді пайдаланып қалуды үнемі естен шығармағанын сәтті штрихтармен аңғартып отырады. Алтыншыдан, Әнуар әл-Фарабидің араб, Египет, Үнді, Орта Азия елдерінді екінші Аристотель ретінде танылуының себебін барынша ыждақаттап беруге күш салған. Ол «Діннің жалғандығын сипаттау» атты еңбектің авторы ұлы философ Әбу Бәкірдің, Аристотель, Птоломей, Евклид, Мұхаммед Хорезми, Аббас әл-Жауһари, Сократ, Платон, Гераклит, Гиппократтардың еңбектерін кезіп жүріп оқып, солардың негізінде жаңалық ашуға, олардың ғылымын халыққа насихаттауға ғұмырын сарыққанын жазушы емірене отырып мүсіндеген. Жетіншіден, осы романдан біз белгілі бір трактат жазуда қалай ізденудің үлгісін әл-Фараби бабамыздан үйренеміз. «Ізгілік қаласы туралы трактатын» жазу барысында ол Хаммурапи заңдарының әрбір бабын безбендеп, оның жетіспейтін жақтарын толықтырып, жетілдіру барысында Аристотель, Платон, әл-Кинди, Әбу Бәкір шығармаларын қайта қарастырып, олардан аса құнды пікірлер тауып дамытқан. Бір қызығы, кейіннен жазылған Ж.Баласағұнның «Құтты білігінде» ұлы ұстазынан үйренгенін аңғару қиынға соқпайды. Бабамыз «Ізгілік қаласы туралы трактатына» материал іздеп, жер бетіндегі ең үздік ізгі қалалар саналатын Вавилон, Рим, Тудмор, Африка, Карфаген, Ниневин және басқа да мемлекет-қалалардың қоғамдық тұрмыс-тәртіптерін мұқият саралап, қорытып, ғылыми тұжырым жасаған. Қала тек сәулетті, ірі құрылысы, тұрмысымен ізгі бола алмайды, бастысы, оны ізгі жасайтын патшасы, уәзірі, әкімдері, азаматтары екенін ескеріп, олардың әрқайсысының міндеттері, ұстанымы, мінез-құлқы, сыртқы, ішкі саясаты, басқа елдермен қарым-қатынасы т.б. мәселелері төңірегінде бимәлім жайларды анықтап, тәртіп-заңдылықтарының жүйесін жасады, философиялық формула түзді. Кейіннен Кампанелла өзінің атақты «Күн қаласында» ұлы ойшыл бабамыздың идеясын құрандай қабылдағанына айызың қанады. Ғылым өткеннің өшпес іздерін тірілтумен ұшпаққа жететінін ескермей болмайды. Сегізіншіден, ақылдың кені, көненің көзі, тәлім-тәрбиесіне кейінгілер зәру бабамыздың осыншама алып бола тұрып өз өмірін тәтті де, армансыз етуге ынтықпауының себептеріне де Ә.Әлімжанов көзімізді жеткізеді. Өзінің

сыршыл, нәзік, адал досы, бұған үнемі жасырын келіп, сағаттар бойы баяу салған әндерін, алыс елдер туралы жұмбақты әңгімелерін тыңдайтын кедей қызы Әнидамен қоштасамын, оған деген үздіккен сезім қылын үземін деп үш ұйықтаса түсініне кіріп пе? Әкесін өлтірген дұшпандары соғыс ісіне жетік, айқасуға кез-келген сәті түскен шақта өзін бозбаладан құтылудың қаскөй, қанды жолдарын іздестіріп бастары қатты. Әке-балаға сыншы. Әбу Нәсірді әкесі – Мұхаммед ибн Тархан ибн Узлағ ат-Түркі түбі Отырардың әмірі, уәзір, тіпті болмағанда, әскерге басқолбасшылыққа алқынбай қолы жетеді деп ойлайды. Мүмкін жаратушы ерте алып кетпегенде, ол ұлын әлгі арманының асуынан өткізуге бар күшін салары талассыз еді. Бірақ әке байқұс үлкен билікке күш қана жеткізеді, жарты әлемді құшағына икемдеген ислам дінінің қағидалары – қасиетті Құранды ұлы жатқа білсе, қай тарапқа да оған жол ашық деп ұқты. Әбу Нәсірді жастай әскер өнеріне баулып, құранды қолдан тастатпай, Аллаға ессіз құлшылық етуге мәжбүрледі. Әке талабын мүлтіксіз орындаған перзенті ер жігітке қатысты өнердің бәрін игерді. Ән де айтты, өлең де жазды, күй де тартты, етік тігуді, қамшы өруді, ат әбзелдерін жасауды да бір кісідей меңгерді. Әйтсе де Отырардың бай кітапханасы оны пенделік есептен айнытып, екінші біріне қонбайтын бақ-ғылым қоңыр иіріміне үйіріп ала жөнелді.. «Бір ғылымнан басқаның, кеселі көп асқанға» (Абай) екенін Әбу Нәсір әкесінің трагедиялы тағдырын ақыл таразысына тарта келе мойындады. Ол бар ғұмырын, қайрат-қажырын, байлығын білім алуға, адамға қажетті ғылым салаларын меңгеруге жұмсап, қасық қаны қалғанша ұстанған жолына адал болуға тырысты, оғаш қылық, рабайсыз іс-әрекеттерден, нәпсінің құлы болудан сақтанды, адам болмысы мен санасына, психологиялық қалпына, бүкіл көзқарасы мен салт-санасына, алдағы қойған мақсатына орай осындай бұлжымас қатал талап қойып, сонымен өмір сүрді. Әниданың да, кейін Банудың да өзін құлай сүйген асыл сезімдерін құрметтеп, қасиеттеп ішпей азапқа түскенімен, ислам фанатизмі дәуірлеп тұрған шақта, әр ізі андулы, кісені тосулы, дар жібі салбырап тұрған Әбу Нәсір қарадан шыққанымен ханышаға бергісіз аруларды өзі шегер тозақ азаптарына ортақтастырмай, Алла берген ғұмырын мамыражай өткізіп, пенделік бақыттың қайсысынан да қағажу көрмеуін қалады. Бірақ махаббат қасіретін аямай тартты. Әнидасын надандық жайлаған Отырардан үш рет іздеп кеп, сүймеген адамына сатылып кеткенін естіп еңіресе, өзінен бала көрген аяулы Бануды түсінде құшып-сүйіп, өңінде өзіне күштеп тоқтау салғанмен, өлімге бас тіккен әр кездесуден кейін ішкі әлемін қорқау қасқырлар паршалап, жанын көзіне көрсететін жан азабын Әнуар барынша өзі де шеге, көз жасын төгіп, оқырманын да егілдіре бейнелейді. Ұлының махаббаты да ұлы болатынына риясыз сенесіз. «Ұстаздың оралуы» романында жазушы ғылыммен арпалысқан орта ғасырлық фанатизм қыспағында, зұлымдық күш апогейіне жеткен заманның найзасының ұшында, қылышының астында жүріп көздеген мақсатын мұратына жеткізген ұлы бабамыз, қыпшақ Әбу Нәсір әл-Фарабидің жарқын образын жасап, құлақ естіп, көз көрмеген он ғасырдың арғы жағындағы өмірге жетелеп әкеп, жұмбақ әлемнің шытырманына шым батырады.

Тарих – фон емес, шығарманың өзегі, алтын арқауы, желісі, сюжеті. 1723 жылғы «Ақтабан шұбырындыдан» кейін қытай тарихшылары дүниеде ендігі жерде қазақ елінің жоқ екенін, қазақтар енді қайтып өздерінің елдігін, жерін қорғауға дәрменсіз екенін жария етуге асықты. Бәлкім, өзінің зеңбіректері мен швед құйған мортирлердің күшімен қылыш, найза шоқпармен қаруланған бейғам қазақтарды еріксіз жан сақтауға мәжбүрлеген

жағдайды жеңісі санап, айтақтап қосқан төбеті жергілікті тұрғындарды ата қонысынан түре қуып шыққан жерлерін алдын-ала бөлісіп, картаға түсіруі осы кезде басталған тәрізді. «Қай жазушыны алсақ та, ол белгілі бір дәуірдің төлі» (М.Қаратаев). 1731 жылы 10 октябрьде Қазақстан Россияға «өз еркімен қосылды», 1981 жылы 10 октябрьде сол келісімге 250 жыл толды. Кеңес империясы орыстардың «әкелік қамқорлығының» арқасында жерін, елдігін сақтап қалған байқұс қазақтарға мың-сан алғысын көз жасын төге отырып мойындату, әлемге өздерінің ақпейіл, нағыз демократияшыл, кеңқолтық, дарқан халық екендігін насихаттату үшін осы күнді атап өтуге қызу дайындыққа ерте бастан әзірленді. Сол «дәуірдің төлі», ұлтжанды Әнуар Әлімжанов қытай тарихшыларының Жоңғар шапқыншылығынан кейін елі қырылып, жері жаулаушылардың қолында кеткенін асыра айтқанын, Қазақстан Россияға сыртқы дұшпандардың қоқан-лоқысынан қорқып, өз еркімен отарына айналмағанын, ежелден іргесі ажырамаған, ауыс-түйісі, келім-кетімі ешбір дау-дамайсыз жүріп жататын іргелі елге бодан болғанын тарихи фактілерді кеңінен қамтып, «Жаушы» көркем-публицистикалық романын жазып шықты. 1723 жылы «ақтабан шұбырындыда» қазақтар Алтай, Тентек, Ақсу жағалауы мен Алтын көл, Зайсан, Ақкүйғаш (Балқаш), Шарын алқабын тастап, Түркістан, Кіші жүз мекендеген аймаққа, Тұран ойпатына (Сарыарқа) ауа көшті. Әрине, қалмақ қонтайшысы Цеван Рабдан, оның Галдан Церен, Шона Даба есімді ұлдары бастаған 100 мыңнан астам ауыр қолы дүлей селдей Жетісу өлкесін шайып өтті. Бірақ, Малайсары, Жанатай бастаған халық көкшілдері санының аздығынан партизандық жорық ұйымдастырып, жаудың дінкесін күртты. Олар Ескендір Зұлқарнайдың Қазақ даласына жасамақ қанды айқасының алдын алып, құм ішіне алдап апарып, қырып салдыратын қыпшақ Спитаман жанкештіге ұқсас-ты. Айталық, қанға бөктірілген жергілікті халықтың бар байлығын тонап, ырғалып-жырғалып бара жатқан ұланғайыр керуенге шапқан Жантайдың жүздігі Шона Добаның 1000 жауынгерін қырып салып, ерлік эпопеясын қылышпен жазған. Демек, күллі қазақ сахарасының тұла бойында қалмақтарға қарсы ұлы тойтарыс берудің бар амалы қарастырылып жатты. Орта жүз ханы Сәмеке, Кіші жүз ханы Әбілқайыр, Ұлы жүз ханы Болаттар ұйымдастыра алмай жатқан жауға қарсы соғысты Ұлы Далада Малайсары, Саңырақ, Тайлақ, Бөгембай, Қабанбай, Жанатай, Томан т.б. батырлардың арқасында қалмақтар оқ-дәрі, зеңбірек, мылтықпен қаруланса да Қарасиыр, Бұланты, Бөленгі бойында кіммен жауласып, жағасынан ұстағанын сезініп, бойларына үрей еңдей бастады. Жау басымдығы байқалған ауыр күндерде қазақ рулары мен жүздері: «бүгінде бізге үкімді бай мен сұлтан айтпайды, халық айтады! Жеңсек – қадірлейді, өлсек – жоқтайды. Бүгінде өз арымыз - өзімізге қазы, ал жауымыз-жалғыз!..» дегенге жетіп, мал да, жан да туған жерді зұлым жаудан тазартуға бағышпалып, темірдей тәртіп орнап, жіксіз бірлік қалыптасты. Әнуар Әлімжанов «Жаушы» романында Қытай богдыханы 50000 әскер, Цеван Рабданның 100000 қолы, ал орыс империясы қазақтарды жер бетінен жоюды қолдап не бергені бір Аллаға аян, соншама қара күрттай қаптаған жойқын күшке ондай бірліксіз төтеп бере алмасын осы тақырыпқа «Үркер», «Елең-алаң» дилогиясын жазған үлкен жазушымыз Ә.Кекілбаев: «Құдай қарасқанда, ол кездің өзінде де қазақ даласында ақылдылар аз болмапты. Ақылды батыр да, ақылды бай да, ақылды хан да, төре де табылыпты. Сондықтан олардың біреуін қикы, біреуін жикы санамағмыз баяғыдағы бабаларымызға обал болумен қоса, біздің қазіргі бірлігімізге де қиянат», - деп кейбір сыңар езулер білгішсініп қазақ –қалмақ соғысы кезінде ынтымақ-бірлік болмай, аққу-

көкке, шортан-суға, шаян жағаға тартқан алтыбақан алауыздық орын алды деген жалған нүкте қояды.

Ынтымақ, бірлік жарасқан жерде рухани максимализм қоғамдық өмірде адам сенгісіз кереметтерді жүзеге асырады. Ә.Әлімжановтың «Жаушы» романындағы танымдық мәні бар ірі жаңалығы - осы ауызбірліктің ұйытқысы кімдер деген сұраққа жауап іздейді. Олар, әрине, үш жүздің тізгінін қолына ұстаған рухани көсемдері Төле би, Қаз дауысты Қазыбек би, Әйтеке би. Ханды жүре тыңдайтын жұрт бұларға неге бас неді дегенге Әнуар: «...бір ғана табынар төңірі - әділет. Бұлардың қазылығы алдында бай да бір, кедей де бір, хан мен қойшы да бір. Бұлардың сатылмас ары дала шонжарларын ықтырып, ақыл-ой иелерін өздеріне табындыратын, бүкіл халықтың шексіз сүйіспеншілігіне бөленетін», - деп түйіндеген. Өркениетті ел саналмасақ та алып даланың қожасы қазақтарда «халық демократиясы» ықылым заманнан тұрмысына берік сіңгенін аңғартатын факторлар жеткілікті. Иә, басынан не бір қиямет – қайым өтсе де тектілігінен жаңылмаған, өзгенің барына ынтығып сабылмаған, аталы сөзге тоқтай білетін қазақ қана. Айталық, Қаз дауысты Қазыбек би: «Мынау Алла жаратқан көк аспанның астында өзгермейтін дүние жоқ. Тек өзінің ар-намысын сақтаған адам ғана адам сипатында, ал халық болса халық сипатында қала алады», - деп еді қаумалаған қалың жұрттың басы қоғадай жапырылды. Әйтеке би төңірегін қырандай шолып барып: «...бүкіл сарбаздарды хандардың ішіндегі ең жасы, ержүрек Әбілқайыр бастайды! Бізде хан бас болу керек деген – ежелден келе жатқан дәстүр», - деп саңқ еткенде жұрт ризалықпен еңсесін басқан ойдан серпіліп, емендей кеуделерін тіктейді. Өйткені, күллі қазақтың ар-намысын арқалаған абыз Әйтеке би төңірегінде жер төңірісіне ұқсап шалжиып отырған Сәмекені, Тәукенің кіндігінен жарылған Болат бозымбайды, Әбілмәмбетті, Барақ, Болаттарды көрмей отырған жоқ. Ордабасындағы ордалы жиындағы ордалы ойлар түйіндескен ортақ арманның түйінін шешер құлашы кең, ойы терең, жауынгерлігі жұртты ұйытқан, стратег Әбілқайырды таныған сұңғылалығына риза боласың. Сұңғылалығын, көреген қолбасшылығын Аңырақайдағы шешуші соғысты ұйымдастыруынан көреміз. Асылы, қазақтар кеудесі аспан құшқан қалмақтарды аңырата табанға таптап, жүндей түтуде оның үлесі аз емес шығар. Бір қынжыларлығы, бір кезде Әбілқайырдың қазақ халқына деген адал перзенттік көзқарасына, дипломатиялық алғырлығына күмән келтіретін шолақ ойлылық, тар өрістілік белең алды. Мемлекет басқару кемеңгерлер, тұңғыық саясаткердің иығына шақ. Ол кемеңгер ролінде отырған теңізшідей су астындағы қауіп-кедергілерді жіті бақыламаса апатқа ұшыратпақ. Әбілқайыр хан да халқының сол сәттегі хал-ахуалын салқын ақылмен бақылап, арандап қалмаудың амалымен кейінгі ұрпақтың қарғысына қалмаудың қамын жеді. Әнуар Әлімжанов Әбілқайыр ұлттық тарихымыздың ірі тұлғасы, көреген ел басшысы ретінде халқын мүлдем құртып алмай, біраз уақыт басқалардың мазаламауынан сақтайтын мықты көршінің боданында болып, аяқ-қолды еркін жайып, өсіп-өніп, ескі жарақатты жазып, еңсені тіктеп, «ақыра теңдік сұрай алатын» күнге кіріштарлық қамытын киіп жүргенмен, аман-есен жетуді аңсады. Алмас қылыш қап түбінде жатпайды. Данғойлықты даналыққа жеңдірген Әбілқайыр сол кездегі нақты тарихи мүмкіндіктер мен әлемдік даму тенденциясы заңдылықтарын жете ескеріп барып, бодандыққа тәуекел еткенін үлкен жазушымыз Ә.Кекілбаев: «Ол өз деңгейлесіне есе жібермеу өзінен күштінің аузына өзің жүгірмеу, ашуына тимеу, ақысын аңдып, ес жиып алу. Сол арқылы Шығыста жоңғар,

Күнгедейде ауған, иран, батыста қалмақ экспансионизміне тойтарыс берілді. Шығыс шекараға 180000 әскер төккен, батыс шекарада 80000 әскер төккен Цин, Ресей экспансионизмімен біраз уақыт аңыс аңдай тұруға тура келді», - деп білімпаздығымен кеудемсоқтықпен айтылып жүрген желбуаз пікірлерге қарсы төбе шашың тік тұрып, иманың қасым болатын фактілер келтіріп, сабырлыққа шақырады. Қалмақтарды туған жерден саяси жағдай көмектесіп, зорға қуып шығып, тұралаған, аш-жалаңаш, қару-жарағы ескі, саны күрт түсіп кеткен халықты жалантөс ұранмен тік көтеріп жаланып тұрған айдаһар мен арыстанның аузына салып жіберудің арты неге соқтыратынын ойлаудың өзі дененді түркіштіреді емес пе?!.

«Жаушы» романында Әнуар осы тақырыпқа жазылған шығармаларында қазақ қаламгерлері бара бермеген объективті шындықты аттап өтпейді. Ержүрек, жауынгер, күрескер, көршілеріне құшағы ашық, қоқан-лоқысы жоқ ақкөңіл, кеңқолтық, дархан халықтың достары да көп болмақ. Оның басына іс түскенде солар бұғып қалмақ емес. Шешуші Анырақай айқасында қазақтардың қатарында түркімен, өзбек, қарақалпақ, тәжік жүздіктері жан алып, жан беріскен қайрат көрсетіп, орыс Егорка, башқұрт батыры Хайдар болатшы руынан шыққан, Манай қарттың жалғыз ұлы Кенже батырмен бірге жаушылыққа бірге барып, шайқастарда өлермен жаулаушылардың арасына жарып кіріп, теңдесіз ерлік жасап, достықтары шындала түскенін жазушы сүйсіне бейнелейді. Кейіннен ел билігін ұстаған кемеңгер билер, күшке де парасатқа да кемел батырлар, «ержүрек» Әбілқайыр сардардың шешімімен Қоштай баласы Құттымбек және Қандағұл баласы Сейтқали халық аманатын арқалап елшілікке орыс империясына жіберілгенде қатері көп жолда қорғап баруға Кенже батыр, орыс Егорка, башқұрт Хайдар аттанады. Олар ел сеніміне қылау түсірмейді. Бір-біріне «бауырым» деп үздіге үн қатқанда, Сіз де елжіреп, жанарыңыз дымдана бастайды. Қазақта «Ораздының кәрісі қартайғанда қазына болады, Шыырлының кәрісі қартайғанда қазымыр болады» деген аталы сөз бар. «Жаушыда» сондай «қартайғанда қазына болған», жайшылықта руының ақылшысы, ел басына күн туғанда халықтың қамын жеген өзі батыр, өзі дана Манай және Орақбай қарияның пиғылы, құлқы, қайсар, қырағылығы, іске де сөзге де алмас қылыштай қылпып тұрған біімі қайран қалдырады. Құдай берген бес баласының төртеуі жауыз қалмақтармен соғыста мерт болып, соңғы ұлы Кенжесін бауырына басып қалған Манай қарт, Алтын Емелге бекініп, кезекті жау тасқынына тосқауыл боп жатқан Малайсары батырға көмектесуге соңғы үміг етері Кенжесін де ақ батасын беріп, Сейіт екеуін аттандырады. Манай ақсақалға халқынан қымбат, қасиетті жоқ. Бары-сонікі. Қуанышы, қайғысы, жеңілісі, жеңісі де ортақ, демек, жаны да, бары да – халқынікі. Романда Әбілқайырдың бәйбішесі Бопай мен Кенже батырдың келіншегі Сәния образдары жаныңа нұр құяды. Бас сардар болып күллі қазақ тізгінін қолына ұстаған Әбілқайыр ханның нақсүйері Бопай ханышаның «күлкісі күміс, үні жұмсақ, әрі әмірлі». Кеуде керіп, төңірегін жайпап, ызғар сеуіп, сәні мен салтанатын асырғысы келіп тыраштанған өлермендік онда жоқ. Бағасын біліп, білдіретін, өзгенің де бағасын тани біліп баршамен, сырдықта пікірлес боп, төңірегіне жұлдыздай жамырата жинайтын тектілігі сыбатына сымбат қосып, ақылдылығын, жолға жүйріктігін айғақтай түскен. Бопай адамшылық принципке беріктігімен ел басына қара бұлт төнгенде рулы елге ұран болған Абақ, Қарқабат, Ақкелін, Домалақ екенін халықтық салтынан айнымайды. Мінезге байлығымен Бопай сүйікті ері Әбілқайырдың беделіне бедел қосып, оның төңірегінде де жұртты

жымдастыра түсуге аз үлес қоспайды. Малшы Орақбай шалдың отбасынан шыққан Сәния ару қалмақтардан етек бастылықты көп көре жүріп жасымайды, бірде шаруадан бас алмай титықтаса, енді бірде ауылға шапқан жаумен үстіне сауыт киіп, хаса батырлардай айқасады. Басқа ұлт өкілдері қазақтың қамын жеп, намысын қорғап, интернационалдық борышын адал орындап жүргенде қазақ Қаражал сұм жауға сатылып, жансызы боп қастандықтың небір қатыгездігін балалатып, туған еліне опасыздық жасайды. Соны сезген Сәния өзінен қалмай, жүрегін ұсынып жүрген жігітті садақпен атып өлтіреді, сатқындықтан халқы тартар ауыр зардаптардың алдын алады. Даңқты Бөгенбай батыр Бас сардар Әбілқайыр ханға: «Бұл Кенже батыр болады. Малайсарының жоңғарлармен алғашқы ұрысында ерлік көрсеткен. Кейінгі Бұланты, Бөленті бойындағы соғыста да өжет ерлігімен даңқы шыққан», - деп таныстыра, мінездеме беретін ел жақтаған жігітті Сәния да үздіге сүйеді.

Аласапыран шақта ауылдан аттанып, хабарсыз кеткен Кенже Малайсары, Саңырақ батырлардың қатарында соғысып, енді шешуші ұрысқа кірісер алдында Түркістанға келеді. Сол сәтте «ақ табан шұбырындыға» ілесіп әкесі Ошақбаймен бірге осында жеткен Сәния, қалың жауынгерлердің ортасынан сүйгені Кенжені көзі шалып қалғанда қуанғаннан буын-буынынан әл кетіп: «Тірі екенсің ғой! Тірі екенсің, Кенжем... Ризамын, жаратқан... Ендігі жерде, кара түнек ажал сенің орныңа мені кеп алсын, деп тілеймін алладан күнбе күн. Тек сен аман бол Кенжем. Мен сені ғана, тек сені ғана сүйемін, сенен өзге ешкімнің жоқ екенін бұрын неғып білмедім екен... Көп айдан бері бірінші рет Сәния көз жасыңа ерік берді». Міне, таңғы шықтай мөлдір махаббат. Жаудың оғы да, елдің сөзі де өтпейтін қасиетті сезім. Мұндай сәтті суреттер, монологтар, адам жанының иірімдеріне бойлатар өрнекті сұлу сөзді кестелер Әнуар шығармаларында мол ұшырасады. Анау айтқандай, ол мықты журналист, бірақ мықты жазушы емес деген жел сөздің бекерлігіне көзіміз жетеді.

Ойлы, ұстамды, отты, жігерлі, ұлттық менталитет пен патриотизмге толы кітап қым-қуыт, шиыр-шырғалаңы, бүкпесі, жата тастары, қиянаты мол өмірдің бұралаң жолдарынан қалай ат та аман, арба да аман өтіп, адамның өзін-өзі сын сағатта танып-білуге, бағалауға, төңірегін құрметтеуге, ақыл ойың мен жүрегіңді қанаттандырып, арпалыса күресе жүріп мынадай өмір сыйлаған ата-бабаларын құрметтеуге, ізгі тәрбие, өнеге, жақсы жолға жетелейтін даналық нұрын сепкен адамзатты бауырым деп сүюге көмектеседі. Әнуар Әлімжанов «Махаббаттың жебесі» романының алғы -сөзінде: «Мен халықтың көптеген ғасырлар бойына жат жерлік басқыншыларға қарсы, өз азаматтығы мен теңдігі үшін жүргізген күресінің бір ғана оқиғасын баян еттім...» - деп жазыпты. Асылы, халықтың арман-тілегінен, көз жасынан жаралған перзенттері ешқашан елін жерге қаратпаған, ақ сүтін ақтаған. Солардың ішінде ел есінде мәңгі қалғандар: Сырым Датов, Кенесары Қасымов, Исатай-Махамбет. Ә.Әлімжанов осылардың ішінде өмірбаяны барынша күрделі, қазақ даласын еңіреткен трагедиялы өлім бұйырған Махамбет тағдырын арқау етеді. Шағын романда бірнеше кітапқа түк болар кернеуі жоғары ішкі, сыртқы драматизмі ушыққан оқиғаларды шеберлікпен кестелеп, ержүрек, жауынгер, күрескер қаһармандардың образын жасап, гуманистік мұратын жүзеге асырған. Романда автор халық күрескерінің құлқы, ниеті қандай болу керектігін бірінші кезекте көрсетуге тырысады. Айталық, Еділ мен Жайық арасындағы алып аймақты Россия империясының патшасы І Павелдің тілін тауып алған Бөкей сұлтан, хандық құрып, қарауындағы жұртты

ашса алақанында, жұмса жұдырығында ұстайды. Оның орнын басқан Жәңгір билігін әкеден де күшейтіп, сән-салтанатын ақ патшаға еліктей отырып, онан да асыруға тырысты. Нарынқұмның қақ ортасында жасыл желекті бақ өсіріп, Жасқұс қалашығын тұрғызды, өзгеше Сарай салдырып, медресе, мектеп ашты, сауда орындары бой көтеріп, көшпелі қазақтардың көзі көрмеген «реформалар» жасады. Сөйтіп, көзге тосын, құлақ естімеген жаңалықтарымен Отандастарын өзінің тұлғасына таңдана көз тігуге мәжбүрлеген Жәңгір хан, арда қазақтарды екі жақты қанауға мәжбүрлеп, күшпен қысып, салықпен есеңгіретіп, орыс билеушілерін тек жақсы қырымен «сүйсіндіруге», адал қызметімен жағуға бар күшін салды. Қазақ сахарасының бір пұшпағындағы ояу көзі, қарғылы төбеті, адал құлы Жәңгір қайтыс болғанда орыс патшасы Николай I: «Шын берілген, өте керекті адам еді, аянышты, аянышты», - деп қайғыруы, кешегі қан сасыған оқиғалардың ортасында бірге жүрген генерал Перовский Жәңгір марқұмның сүйікті тоқалы Фатима тоташқа орны толмас қазаға көңіл айтып: «Бізге осыншама ұлағатты сын жіберген жаратқанға сыйына отырып, мен сізбен бірге көз жасымды төгемін», - деп жесірімен бірге егіле жылауы-мезгілсіз өмірден озған ханның отаршыл билікке қаншалықты қажеттігін аңғартатын ақиқат. Міне, сол қазаққа да, алып орыс империясына да мәшһүр генерал Жәңгір хан Махамбетті барынша бағалап, оның төгіліп тұрған, от шашқан қуатты жырларын өз беделін көтеріп, Ұлы Далаға даңқын жаюға пайдаланғысы келеді. Кіші жүздің ығайы мен сығайы бас қосқан Хан Кеңесінде оны ресми түрде Кіші жүздің бас ақыны, Сарай ақыны етіп бекітіп, астына тұлпар мінгізеді, оқалы шапан кигізіп, үкілі найза мен күміс қынапты алмас қылыш ұстатады. Жас ақынды сарайға берік тұрақтандыру үшін ағасы Бекмұхаметті көп уәзірінің бірі етіп сайлайды. Ел билеуге, керекті адамын жаңылмай табуға сұңғыла, мәмлешіл Жәңгір Махамбетті «адал» қызмет етуге осылай мәжбүрлеген. Оның үстіне тым әсерленгіш, қырандай мінезді, жүрген жерінде жұртты бойына үйіріп алғаш ақын, сал, алмас қылышпай өткір жігітті еркін ұстайды. Хан – қараның еркесі Махамбет, даңқ құшағына да, асау, тәкаппар, өзімшіл, сауатты да, сұлу, еркетай хан тоқалы Фатиманың оң қабағына ілігіп, жұмақты ертерек сезінеді. Ал Жәңгір хан тұлғасы биік, шешен, алып денелі, ақылды, парасатты, көреген басшы, батыр, старшын Исатайды да қолдан шығарып алмас үшін алым-салықтан босататын «дархан» қағазын беріп, қызмет бабындағы қандай жазадан да босатылатын грамота ұсынады. Еділ мен Жайық арасындағы ең құнарлы жерлерді хан, жандарал, сұлтан, қожа-молдаларға пышақ үстінен үлестіріп, халыққа «мұжыған сүйек» қалады. Нақты деректерге сүйенсек, Жәңгірдің ерке сұлу тоқалы Фатиманың бір киер салтанаты, гауһар тас орнатқан ұлттық киімі ғана 150000 сом тұрады екен. Егер сол кездегі бағамен жүйрік ат, құлынды бие 5 сом тұрғанын ескерсек, Фатиманың бір киер көйлегіне 30000 жүйрік жылқы немесе құлынды биені базарға шығару қажет. Ал, қала салу, мектеп салу, монша, сауда орындарын тұрғызу, жабдықтау ісін қосқанда қаншама қаражат қажет! Міне, осылардың барлығы қарапайым халықтың мойнына салықтың түрлері боп мінген. Исатай салықтан құтылуға қолындағы барын түгел беріп, қара суға қарап қалған жылаулы халқын күнде көре тұрып, өзіне жасалған «кеңшіліктен» бас тартып, Жәңгірге лағнет жаудырады. От тілді орақ ауыз, «жұмақта жүрген» Махамбеттің сарай ақыны болуын халқымен кіндігі бір Исатай құптамай, жеті қат көктен жерге түсіреді. Өз-Жәнібекке Асан Қайғының, Темірге Шалакиздің, Есім ханға Жиенбеттің, Тұрсын ханға Марқасқа, Абылайға Бұхар жыраулардың қызмет етуімен Жәңгірханға Махамбеттің қызмет етуінің айырмасы жер мен көктейлігіне көзін жеткізеді. Жоғарыдағы аты аталған хандар қазақ

хандығы құрылып, енді күш алып келе жатқанда, бас-аяғына дейін темір құрсанған жаумен айқастардың бел ортасында жүрген шақта халықты соның төңірегіне топтастырып, ынтымақ бірлікті-нығайтуға Сарайға талантты ақын қажет болды. Ал Махамбет Жәңгірдің қай қылығын дәріштеп, даңқын асыруға тиісті Қарауындағы қайыршы халқын базарға сатып, барын сыпырып алып, дәулет жинап, көз жасынан салтанатын асырған жыртқыш жағымпаз, дүниеқоңыз, қатыгез, жылпос ханды дәріштеу-елінді сату, азғындық екенін Исатай «басы піспеген» асау ақынға ұқтыруы мұн екен, ол ханнан қос қолын төбесіне қойып безді. «Қазақты төре бастап көгертер деп, малтаңды би мен бектер езбе деді» (Қожаберген жырау) демекші, Исатай мен Махамбет тізе қосқаннан кейін шектінің кәрі батыры Досан, шектінің атақты батырлары Көтібар, Арыстан, адай батыры Сүйінқара, Сырым батырдың баласы Жүсіп, 1812 жылғы Отан соғысына қатысқан Алдияр қарт, күйші Құрманғазы, ақын Шернияз, жасамыс – жас батырлар Ерсары, үндемес Нұралы, Жантас- Балабек, Ноян т.б. Жәңгір мен Баймағамбет, Қарауыл қожа, Шыңғали сұлтандарды «басы көкке, сирағы жерге енсе де, ақырып, долданғанда алып ұрды» (И.Крылов). Өздері де сол ұлы арман, ұлы іс жолында құрбан болып, азаматтық тарихқа, туған халқының жадына есімдерін мәңгі жазып кетті. Өздеріне хан тарапынан жасалған жақсылықтардан бас тартып, қатыгез, қанқұйлы, сатқын, қауіпті жауға тік көтерілуге шақырған Исатай батырдың образы характер логикасы мен оқиға логикасының арасында жік көрінбейтіндей берік әрі рухани сұлулығы үндестіріле өрілген. «І Петр тәртіпсіздіктің алдын алу үшін кез келген тәртіптің астан-кестенін шығаруға әзір еді» (В.Ключевский), - демекші, Махамбет халықтың түбіне жеткен Жәңгірхан, Баймағамбет сұлтан орнатқан, жүргізген тәртіпті түбірімен жояға соңғы демі шыққанша арыстандай айқасты. Жәңгірді «хан емессің қасқырсың», Баймағамбет сұлтан «сендей Нарқоспақтың баласы» деп қылыштан өткір, еттен өтіп сүйекке жетер сөзбен сеспей қатыратын улы оған дәл жүректерінің басын көздеп атты, қытымыр заманнан да қыңбады. Исатай мен Махамбеттің қасына ерген, азаттық жолындағы жанын қиюға серттескен 300 сарбазы Ақбұлақтағы шайқаста Орынбордан келген 150 казак, генерал Перовскийдің жеке резервінен бір батальон атқыштары, сұлтандар мен ханның 3000-нан астам біріккен қолымен соғысып, орыс империясы мен Кіші жүз ханының жендеттерін қынадай қырып, «Наймандар мен қыпшақтар Шыңғысханмен шайқаста қандай өжет өліммен өлсе, біз де солай өлейік!» (Исатай), - деген серттерінде тұрады. Өздерінен он еседен артық, мұздай қаруланған жазалаушы әскермен айқаста Махамбет бастаған аз ғана адам, Исатайдың өмірімен ұрыс даласын тастап, болашақта халықты қайта көтеруге, жазықсыз шәйіп болған халық батырларының кегін алуға ұлы даласының қойны-қонышына сіңіп, болашақ өрттің тамызығын ала кетеді. Әнуар Әлімжанов көркем-публицистикалық романында «Стиль – это человек» (Бюффен) екенін нақты қаһармандар тұлғасын сөзбен өріп, бейнелеп бере алған. Баймағамбет сұмның қолына түскен сарбаз, күйші Құрманғазы мен досы Степан көтерілісшілердің қайда бекінгенін айтпағаны үшін 500 дүре соққанда жағын ашпайды. Исатайдың жақын достарының бірі Қабыланбай жараланып, шалғайдағы қыстауларды паналап жүргенде ұсталады, шовинизмнің буы бүркырап тұрған 500 қанішер казактың сапынан өткізіліп, шпицрутенмен 1500 рет дүреленеді. Үсті-басы қан, денесі көкала таңба, бет-аузы көнерген ісік болса да тізесін бүкпейді, басын имейді. Характер дамуының ішкі логикасы – шынайы өмір логикасының құбылысын тап басу екенін Әнуар қапысыз ескерген. Елді сілкіндірген оқиға, тарих қайталанып отырмақ. 1986 жылғы Республика алаңында Тәуелсіздік үшін ұлт-азаттық қозғалысына шыққан

жастарымыздың қайсарлығы, жүрек жұтқан ерлігі «Махамбеттің жебесіндегі Иса, Мұса, Жақия тәрізді жасөспірімдер мен Қабыланбайдың қанынан дарыған, рухынан нәр алғандықтың бұлтартпас аксиомасы. Құдай көкте болса, жердегі құдай – халық. Халық қаһарланбасын деңіз, қаһарланса, уақытша күші асқан, қиянаты асқанды, алдын-ала әзірленіп басына әңгір-таяқ ойнатқанды кешпейді, зұлымдықты жеңбей, ауыздықтамай, кегін еселеп қайтармай тынбайды. Кіші жүзді орыс империясының қаруымен, жат пиғылды әскерімен қырып-жойып, қанға тұншықтырып, нар тұлғалы Исатай бастаған талай марқасқа ұлдарының түбіне жеткен Жәңгірге тосыннан белгісіз ажал тап болды. Көтерілісшілердің рухани көсемі, неше рет түрмеге түсіп, айдауда жүрсе де «ақырып теңдік сұраған» Махамбетті қапылыста қолға түсіріп, басын патшаға «сыйға тартып» құрметке бөленген, генерал шенін батырлығы емес, жауыз-қанышерлігі әперген Баймағамбет, жертәңірісіп елге асып-төгіліп келе жатқанда Қиялы-Қиғаш суына батып өледі. Дауылды күндері егеулі найза қолға алып, түн қатып, түс қашқан қанды көбе киінген Лаубай, Аббас бастаған достары Махамбеттің кегін қан уыстаған, сатқын Баймағамбеттен осылай қайтарады. Әнуардың бейнелеуінде Исатай, Махамбет, Құрманғазы, Шернияз, Ерсары, Нұралы, Қалдыбай, Ноян, Алдияр қарт т.б. жаны жәннатта дамылдап жатқан «бұлықсып жүрген ерлер» ұлт азаттық қозғалысының ғана емес, халқының Тәуелсіздігін де аңсап, әсіресе, отаршыларымен табан тіреп, кектене қидаласқан темір өзек батырлар. Әділіне жүгінсек, Жәңгір, Баймағамбет, Қарауылқожа, Шыңғали сұлтандарыңыз тастүйін боп қарғыс атқандарға қарсы атбасын жіберген Исатай, Махамбет қолына түкте емес, ұйпалап тастары анық еді. Оны Тастөбедегі шайқастан патша жеңдеттері, хан жасауылдары мен ауыл арасында шәуілдеген төлеңгітер мықтап көңілге түйді. Тек жасанған, біріккен күшпен ғана дала қаһармандарын патша, хан билігіне басын игізе алатындарына көздерін жеткізді. Исатай-Махамбет көтерілісі қазақты қарумен де, қатал билікпен де бағындыра алмайтынын олардың, дүбөра саяхатшы, үйкүшік елшілер құман, тұман, половцы, қайсақ деп атап, жабайыға жатқызатын осал-оспақ еместігін қылыш ұстап кеп, қылышпан сазайын тартқан соң ұқты. Рулар мен тайпаларды қулық-сұмдықпен араздастырып, өзара шағыстырып, біріне-бірін айдап салған өзәзіл жолмен ғана мәмлеге көндіріп, жеңетінін отаршылдар көңілге бекем түйді. Демек, Әнуардың Құрманғазысы толғанатындай, Сырымы, Көтібар, Арыстаны, Кенесары, Исатай, Махамбеті бар қазақ: «Ажалдан қорықпайды, құлдықтан қорқады. Дала бостандықты сүйеді, күшті жанды сүйеді. Ұлы Далада айқас дүбірі бір тынып көрген емес, дала перзентін ешкім ешқашан да күшпен тізе бүктіріп көрген емес». Жалпы, «Махамбеттің жебесі» публицистикалық – көркем роман болғандықтан, автор ұлттық идеяға, ұлттық психологияға өрісті кең ашып, оқырманына қан мен тер араласқан аласапыран шақтың құлқы мен пейілін, ниетін, айласы мен амалын көзге көрсету, болашаққа сабақ, ғибрат болуы үшін бүкпесіз ашық бейнелеуге өнерін салған.

Әнуардың басқа қаламгерлерге қарағанда өзіндік қайталанбас ерекшелігі барын көрмеу қиянат. Ол әйелдер бейнесін тұлғалы азаматтардың көлеңкесінде қалдырмайды. Оққа кеудесін төсеп, отқа оранып жүрген азаматтардың жүрегіне жылу, жанына демеу, қиналғанда басын сүйеп, жауыннан кегін қайтарған-ноян, тұйыққа тірелгенде ақыл қосқан кемеңгер – ару, адал, ізгі, тазалығымен отбасына береке-бірлік, ынтымақ орнатқан, «майысқан, бейне гүлдей толықсыған, алтын тақтан кем емес жар төсегін» (Абай) тосқан ана. Сания, Бопай («Жаушы»), Әнида, Бану («Ұстаздың оралуы»), Мақпал, Нұрбал

(«Махамбеттің жебесі») сондай, барлық қырынан сәуле шашатын алмастай аяулы әйелдер. Әсіресе, Мақпал характері жете ашылған. Алғыр, асау, өрттей бет шалып тұрған өткір, алмас қылыштай қылпып тұрған Махамбетті сүйе біледі, сүйізе біледі, қадірлей біледі, қадірлете біледі. Екі бала туып, үнемі жорық үстінде, ел ішінде жүретін Махамбеттің тілеуін тілеп, жаудың күші асқан шайқаста Исатайдың әйелімен бірге сауыт киіп, қылышпасып, найза ұстап жау түсірген кездері көп. Махамбет қолға түсер кезде де оның бір жауын найзамен түйреп, мылтық оғынан жараланып, басы кесілген күйеуін құшақтап жан тапсырады. Хиуа ханы Аллақұл сыйлаған ауған қызы Нұрбал да аз уақытта қазақ ақыны, батыры Махамбеттің көне грек құдайларындай ірі мінездері, пендеге ұқсамайтын кесек бігімі, биік адамгершілік қасиеттеріне тәнті болып, бауыр басып қалады. Хиуадан кетерде басына бостандық беріп, еліне апарғызып салуға шешім қабылдаған Махамбетке Нұрбал: «Кешірі, мырзам! Алдына ашық келіп, қымсынбай сөйлеуге үйреткен өзіңсің. Маған, сен күң емессің деуші едің ғой. Мен дегенде есіңді ашық ұстадың, қысым жақпай көргенім жоқ. Әйелді әріне қарап бағалауға болмайды, біздің ауылдың қыздары беттерін таппай, ашық жүреді, егессе-еркектен кем емес дейтінсің. Қалғым келмейді сенен...» - дейді жалынып. Сұлу да ақылды, ханға сыйға әкелінген Нұрбалды Аллақұл Махамбетті өз жағына тарту үшін сыбағасын аузынан жырып батырға ұсынған. Міне, сол асыл перизат та еліне оралған соң Махамбеттен ұл туып, сағынып құсадан өлген. Асылы, ұлы адамдардың махаббаты да ұлы. Тербелген бесігі де киелі. Махамбеттің өзі, екі інісі де көтеріліске қатысып, ерлікпен қаза табады. Ағасы Бекмұханбет коммунистік идеология дәуірлеп тұрған кезде Жәңгір ханның уәзірі болғандықтан, қанаушы, езушінің шашбауын көтерген жарамсақ адам, көтерілістің қас-жауы ретінде сыналатын. Әнуар керісінше Махамбет шыққан құрсақтан жапалақ тумайтынын дәлелдеп кетті. Романда Садық аңшы Бекмұхамбетпен жолбарыс аулауға шығады. Жолбарыстың жымына кез болған уәзір ашулы аңды жеңіп жаралап, өзіне қарай атылуға бейімделгенде сескенбей, қасқайып қарсы тұрып қалады. Аңшы Садық оны мерт қылатынын сезіп, жерден көтерілген жолбарысты қақ жүректен атып құлатады. Аңшының өлімнен құтқарған жақсылығына алғыс айтудың орнына Бекмұхамбет ашына: «Мынау сенің қай қылығың?! Өз руының қарғысына ұшырап, бірге туған бауырларымнан безген жанның адам құсап өлуіне де жол жоқ па сонда?!» - деп тіл қатады. Кім қызметке қандай себеппен алынады, әңгіме онда емес, гәп жүректі таза ұстауда. Осы үзіндіден біз Махамбеттің ағасы інісін іштей қостап, тілектестігін жасырып, сәті түссе Исатай жағына шығуға бел буып жүргенін аңғарамыз. «Махамбеттің жебесі» жанры жағынан көркем-публицистикалық роман. Роман-трагедия. Бірақ ол халықтың трагедиясы емес, халықтың жағасына жармасқан өлермен, күні өтіп бара жатқан қара күштің трагедиясы.

«Әдебиет – ойдың, тілдің жемісі. Олақ тіл көркем ойдың көркін бұзады. Алғыр тіл күн шалмағанды шалады, қараңғы көңілге сәуле бере алады, суық көңілді жылыта алады» (Ғ.Мұстафин). Әнуар Әлімжановтың тілін көркем ойдың көркін бұзатын кестелі сұлу сөзі кем, тұтықпалы тіпке жатқызбайсыз. Оның ойдан алынған кейіпкерлері жоқ, бәрі өмірде болған, жұртына еңбегі сіңген піл сауырды азаматтар. Сондықтан жазушы өмір материалдарына, архив деректеріне сүйеніп, өз уақытына, дәуіріне сай қаһармандар бейнесін кестелеп, тілін, мінезін, ұлттық менталитетін, арман-аңсарын, бастысы, тарихи орнын артық бояу жағып алабажақтамай, алғыр публицистикалық тіл, романтикалық бояу, реалистік шырайлы шындықпен тамылжыта бейнелеп, бойындағы барын сығып,

оқырманға шырынды ғана ұсынуға талант қуатын жұмсайтын, пірге қол берген жазушы. Оның шығармаларының поэтикасын сөз еткенде Әнуар мақала, очерк, повесть, романдарында мақал-мәтелді, шешендік сөздерді, тұрақты тіркестерді, сатира, юмар, гротеск, гипербола, литота, шарж, карикатураны тиімді пайдаланады. Ән мен күй шертіліп, жер бедері, рельефі, ауа райының құбылысы оқиға мазмұнына ажар, көрік, жылы ағыс әкеліп, жанды өмірмен жүздестіреді. Диалог, перифраз, архаистік сөздер, символ, портреттің түрлері алмасып, шығарма тынысын кеңіге түседі. Қысқасы, рухани ізденіс, суреткерлік қайсарлығына оқырмандарын үздіктіріп өткен жазушы өнер алдындағы, ақиқат алдындағы адалдығына кір жұқтырмай, ұлт рухының лидерлігін халқына, ТМД елдеріне, төрткүл дүниеге де мойындатып өтті, мойындатып келеді. Осы пікіріміздің ақиқатын Әнуар Әлімжановтың тонның ішкі бауындай жақын қаламдас досы, замандасы, жазушы, драматург, Мемлекеттік сыйлықтың иегері, қазіргі қазақ әдебиетінің аса көрнекті тұлғасы Дулат Исабеков: «Қайран Әнекем! Момын еліне шырылдап ара түсуден қажымайтын Әнекем! Қай үлкен орта болсын өз елінің беделін көтеріп, мерейін үстем етіп жүрген Әнекем!.. Уақыт озған сайын қадіріңізді түсіне берерміз, өзіңздей Азамат енді қайтып тумасын, туса да басқаша боларын уақыт-патша бізге сезіндіре түсер. Ел намысын ту еткен өміріңіз ел есінде әрқашан мәңгі сақталары сөзсіз!» - деп қызыл сөзді сапырмай, таза, мінсіз, жүрегінен, майталман қаламынан шыққан асыл сөзімен қоштап, толықтыра түскен.

ӘОҚ 541.124

Сыдықова М.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы
Marjan_01@mail.ru

ПОЭЗИЯЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДА ТЕҢЕУЛЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

В статье рассматриваются особенности употребления сравнения в поэтических произведениях казахского языка.

This article is devoted to the peculiarities of using the methods of comparison in the poetical works in Kazakh.

Қазақ поэзиясының зерттелу тарихына мән беріп, мұқият қарағанымызда көптеген ғалымдардың назар аударған мәселелері өлең жолдарындағы сөз көркемдігі. Сондай көркемдік элементтердің бірін - теңеулер құрайды. Ғалым А. Байтұрсынов, З.Қабдолов,

3. Ахметов, Т. Қоңыров, Л. Тимофеев, Р. Сыздық, Н. Уәли, А.Федоров, А. Рубайло еңбектерінде теңеуге қатысты пікірлер айтылған. Негізінен, теңеу лингвистикалық категория ретінде қазіргі тіл білімінің жаңа бағыттарының бәрінің де зерттеу нысаны бола алады. Ойымызды бейнелі, айқын жеткізуде экспрессивті-эмоционалды бояуымен көзге түсетін теңеулердің маңызы ерекше құнды. Халықтың дүниетанымы, өмірге және қоршаған ортаға деген көзқарасы, салт-дәстүрі, әр халықтың жалпы тұрақты теңеулерінен көрініс табады. Тілімізде мыңдап саналатын бұл тіркестер тақырыбы, мағынасы, құрамы және көркемдік ерекшеліктері жағынан сан алуан.

Сөз өнерінің ғылымы туралы еңбегінде А. Байтұрсынов теңеуге қатысты біршама мәселелерді зерттеген. Негізгі тұжырымдарын былайша берген: «Теңеу, көріктеу, нәрсені айыра көрсетіп, айқын шығаруға жарағанымен, нәрсенің бейнесін суреттеп көрсетуге күші жетпейді. Ондай орында белгісіздеу сипатты белгілі сипатқа, белгісіздеу нәрсені белгілі нәрсеге теңеп, көрнектеп, ашығырақ көрсетеміз.

Сол мысалдар бойынша ғалым теңеуді екі түрге бөлген:

1) *әншейін теңеу*

2) *әдейі теңеу*

Бұл екеуінің арасындағы айырмасы сол: әншейін теңеу - әдетті теңеу болады. Мәселен, *удай ащы, айдай жарық, күйедей қара дегендегі «удай», «айдай», «күйедей»* деген сияқты сөздер, - дейді [1. 27- б.].

Қазақ тіл білімінде теңеуді кеңінен тереңірек зерттеген ғалым Т. Қоңыров өзінің «Қазақ теңеулері» атты монографиясында (1978) теңеудің бүкіл лингвистикалық болмысын ашып, оның жасалу жолдары мен синтаксистік құрылымын, түрлерін жан-жақты қарастырады. Еңбекте ғалым теңеуге мынадай анықтама береді: «Теңеу дегеніміз-ұқсас, ортақ белгілердің негізінде бір затты екінші затқа салыстыру арқылы сипатталушы нәрсенің бейнелілік, көркемдік, эмоционалды-экспрессивтік сапасын күшейтетін, сол нәрсені жаңа қырынан танытатын әрі стильдік тәсіл, әрі таным құралы»[2. 7-б.].

Ғасырлар бойы қалыптасып, үнемі дамып, жаңаланып, толығып отыратын тілдік бірліктердің бірі – қазақ теңеулері. Теңеу – ұқсас белгілердің негізінде бір затты екінші затпен салыстыру нәтижесінде пайда болатын әрі стильдік тәсіл, әрі таным құралы. Теңеу салыстырушы теңеу заты және оған қажетті негіз бар болғандықтан екі затты салыстырудың нәтижесінде туындайды. Жекелеген өмір құбылысына нақты баға беретін тұрақты теңеулер ғасырлар бойы атадан балаға мұра ретінде беріліп отыратын халық мұрасы болып табылады. Тұрақты теңеулер кез келген тілдің фразеологиялық қорының елеулі бөлігін құрайды. Сонымен қатар, фразеологизмдердің басқа түрлерінен өзінің логикалық құрылымы, мағынасы мен стильдік қызметі арқылы ерекшеленеді. Бұл қазіргі тіл біліміндегі айтылып жүрген нақты тұжырымдар.

Теңеудің салыстырмалық мәнге ие екендігі жөнінде Қ. Жұмалиев те өз еңбегінде тоқталған. Мұнда ғалым теңеудің көпшілігі зат есімге, есімше етістікке жалғанған - *тай (-тей), - дай (-дей), - ша (-ше)*, және - *дайын (-дейін)* жұрнақтары арқылы жасалатындығын анықтай түсіп, - *тай (-тей), - дай (-дей)* сөзге жұрнақ ретінде жалғанса

ғана теңеулік мағына беретіндігін, ал көсемше етістік боп келген жерлерде теңеулік мағына бермейтіндігін ескерткен.[3,36 б.].

Қазақ тіліндегі *-дай, -дей, -тай, -тей, -лай, -лей* жұрнақтары бір-біріне вариант болып жұмсалады. Аталған жұрнақтардың әрқайсысына *-дайын, -дейін, -тайын, -тейін* форманттары вариант бола алады. Бірақ бұл өте көне құбылыс. Мұндай қолданыс көбінесе ауызекі тілге тән. Жұрнақтардың бір-біріне варианттылығы және *-дай, -дей* жұрнағынан кейін *-ын, -ін* қосымшасы қосылып айтылып, алғашқы түріне морфологиялық вариант болып жұмсалатыны И.Ұйықбаевтың «Қазіргі қазақ тіліндегі варианттылық проблемасы» деп аталатын еңбегінде айтылды. [4, 141б.]

Академик Р.Сыздық «*-дай* жұрнағының *-дайын* варианты поэзия тілінде бұрын да, қазір де қатар қолданылатын бір-біріне «кезекші» элементтер екенін айта келе, қазіргі проза тілінде бұлардың бір ғана (көбінесе ықшам) варианты норма (немесе актив) болса, өлең тілінде бұлардың екеуі де әдеби норма. Өлең өлшеміне, ұйқасына қарай, буын саны артық болса, ықшамы жетпей жатса, бірінің орнына екіншісі еркін қолданыла береді. Ал кейбір ықшамдауларды тек поэзия тілі көтеретінін» айтады [5, 18 б.].

Көркем әдебиетте, әсіресе, поэзияда, ойдың тікелей шындығы көркемдегіш сөз арқылы тұтас бейнеге айналатынын байқауға болады. Сөздердің реңкін кіргізіп ажарлап, айшықтап көркемдік үйлесіміне келтірудің бірнеше түрлері бар. Сол көркемдегіш амал – тәсілдердің бірі – теңеу. Теңеуді ұтымды пайдаланған әр суреткер өз шығармасының көркемдік дәрежесін биікке көтереді.

Мәселен, Сәкен Сейфуллин — адам жанының күйініш-сүйініштерін, алуан сипатты сезім күйлерін, шебер де әсерлі суреттеген тамаша лирикалардың авторы. Сәкен лирикасының өзіндік сыр-сипаты алуан түрлі. Туған жерге сүйіспеншілік, махаббат сырлары, сағыныш сазы, аң-құсты аялау, ана-бала сүйіспеншілігі ақын лирикасының басты тақырыптары.

Қазақ теңеулері *секілді, сияқты, тәрізді* сөздері арқылы жасалады». [3,111-б.]. Жаңашыл ақын өзінің өлең жолдарында қазақ әйелінің портретін, сырт тұлғасын сипаттағанда теңеудің осы жолдарын өте ұтымды қолданған:

Қараймын қасыңа

Жібектей шашыңа

Тістерің *ұқсайды*

Ақ меруерт тасына

Мамық төс, ақ тамақ

Бұраң бел, құшсаң нақ.

Үлбірек екі ерін

Бейне гүл қызғалдақ.

/Ғазал. 6.193-б./

«Мұнда ақын ұқсайды, бейне сөздерінің көмегімен жасалған теңеулерді пайдаланған.

Ақын арудың шашын жібекке теңейді. Бұл шумақтағы *жібектей* деген теңеу сын есімнің *-тей* жұрнағы арқылы жасалған. Тістерін ақ меруерт тасына ұқсатады, үлбіреген екі ернін қызғалдаққа *бейне* сөзі арқылы теңестіріп тұр.

Секілді сөзінің көмегімен жасалған теңеулер С. Мәуленов өлеңдерінде де де бар:

Көресің кей адамды,
Түн *секілді* қараңғы.
Жүреді ылғи туғызып
Басыңа ақыр заманды.
Көресің кей адамды,
Жұлдызға жол салады.
Күн *секілді* жанарлы
Таң қалдырып ғаламды.

/Көресің кей адамды. 7. 277-б./

Кейбір жолдар шықпай қалған тасадан
Секілді бір құлап қалған мас адам.

/Өмір жолы. 7. 106-б./

Сықылды, сынды сөздерінің көмегімен жасалған теңеулер Шәкәрім поэзиясында да орын алады:

Қолда қалам, көзде жас, толқынып ой
Жиіркеніп, тігіреп, салқындап бой
Тозған мола *сықылды* сұм көрініп
Өткен күнде қызыққан сауық пен той.

/Өзіме. 8. 65-б./

Күн *сықылды* көпке білдір, шықты ма күн батты ма,
Ай *сықылды* айтып отыр қанша ғұмыр өткенін
Сусағанның сусыны бол су *сықылды* сұп-сұйық

Бірақ ондай болма салқын ел көңілін қалдырып.

/Насихат. 8. 88-б./

Талап деген бір жүйрік тұлпар *сынды*

Бабын таппай мінгенді қылар жынды.

Тауға ұра ма басыңды, тасқа ұра ма?

Ал енді оған кісі қайтіп мінді

/Талап пен ақыл. 8. 62-б./

Қазақ тілінде теңеу жасаудың келесі бір тәсілі *ұқсас* сөзінің көмегімен жасалған теңеулер. Бұл тәсіл –теңеу тудыратын ең пәрменді тәсілдердің бірі. Ұқсас сөзімен жасалған теңеулер үш мүшеден тұрады: ұқсап, ұқсаған, ұқсайды.

Жүземін Донға барып

Қол созам жұлдызыма

Қазақтың сұлулары

Ұқсайды Сыр қызына

/Жақында жайылып жүр. 7. 223-б./

Ақын С. Мәуленов поэзиясының тақырыптары да алуан түрлі болып келеді. Әсіресе С. Мәуленов өлеңдерінде төрт түлік мал, жан-жануарлар, адам мінезі,туған жер теңеу образын жасауға негіз болған. Ақын халықтың бай қазынасын өз өлеңдерінде қолданып қана қоймай, оны әрі қарай дамытып, авторлық өңдеуден өткізіп те пайдаланған:

Шекарада сел қозғалса селт етпей,

Айтқанын ит орындайтын екі етпей.

Есік пенен төрдей еді кеудесі,

Балтырлары болатын-ды *кесектей*.

/Шекарашылардың иті туралы. 7. 52-б./

Бұл шумақтағы *төрдей* деген теңеу сын есімнің «дей» жұрнағы арқылы жасалып тұр. «*Есік пен төрдей*» теңеуі – халықтық өлшемге байланысты туған тұрақты теңеу.

С. Мәуленов тұрақты теңеулерді қолданып қана қоймай, олардың тұлғалық-құрылымдық түрін өзгертіп, жаңа тың тіркестер жасап, фразеологиялық қорды байытуда өз үлесін қосып отырғанын байқаймыз:

Көк жүзі тылсым тұңғиық,
Қап-қара теңіз түріндей.
Өтсе ғой нөсер бір құйып,
Тесілген күбі түбіндей.

/Бұлттар жерге құлайды. 7. 30-б./

Ауызекі тілде қолданылатын түбі түскен шелектей тұрақты теңеуін – тесілген күбі түбіндей деп өзгертіп, құрамындағы шелек сөзін күбі сөзімен алмастырған.

Сонымен қатар теңеу *-дай, -дей, -тай, -тей* жұрнақтары арқылы да жасалады.

Ақын лирикасында аталған жұрнақтармен жасалған теңеулер де молынан кездеседі:

Жүректей күшті сөздерді,
Тілектей ыстық сөздерді
Сәуледей нұрлы сөздерді,
Көздердей сырлы сөздерді –

/Жаратамын қашаннан. 7. 72-б./

Нұрлы екен сұлулықтың *арманындай*,
Жырлы екен сонау *Біржан салдарындай*,
Кең екен даласындай қазақ жаны,
Өр екен өздерінің *тауларындай*.

/Алғашқы әскер. 7. 260-б./

Шәкәрім теңеудің қазақ поэзиясында кездесетін барлық түрлерін түрлендіріп қолданған. Теңеудің өзін түрлендіріп қолданатын суреткер көбіне *-дай, -дей, -тай, -тей* жұрнақтарын жиі пайдаланған:

Гауһардай көзі
Бұлбұлдай сөзі,
Жаннан асқан бір пері
Жүзі бір *айдай*
Мінезі *майдай*
Өзгеден артық сол жері.
Дариядай ақыл мол еді

Жан ғашығым сол еді,
Сынаттай толқып,
Түлкідей жортып
Кетеді көңіл әр жаққа.

/Жастық туралы. 8. 34-б./

Ақын С. Сейфуллин де *дай*, *-дей*, *-тай*, *-тей* жұрнақтары арқылы жасалған теңеулерді өз өлең жолдарында өте ұтымды қолданған:

Оралған шашың жібек, қасың барқыт
Сымбатың шашақ жарған өрім талдай.
Көмірдей оты жанған екі көзің
Бұраң бел, қырша мұрын, жазық маңдай
Меруерттей тістеріңді жарқыратып
Күлгенің нұрын шашып атқан таңдай,

/Арқа сұлуына. 6.198-б./

Осы жолдарда ақын сұлу қыз портретін жасағанда төл әдебиетіміздегі әдемілік туралы қалыптасқан ұтымды тіркестерді шеберлікпен көрсете білген. Қыз сымбатын өрім талға, көзін көмірге, тістерін меруертке, күлгенін атқан таңмен салыстырып теңейді. Аталған теңеу сөздер *-дай*, *-дей*, *-тей* жұрнақтары арқылы жасалған.

Қазақ тілінде бұл аталған тәсілдерден басқа да теңеу тудыратын тәсілдер бар. Соның бірі – *тең* сөзінің көмегімен жасалған теңеулер. Келесі шумақ жолдарында ақын даусын ән, көкіректен шыққан лебін ұжмақтағы шарап, балмен тең деп бейнелейді:

Жүрегімнің соққаны
Тәтті дауыс әнмен тең
Шыққан лебі көкіректен
Ұжмақта шарап, балмен тең.

/Тәтті дауыс. 196-б./

Бұл шумақта ақын *тең* сөзінің көмегімен жасалған теңеу сөзді қолданып тұр.

Теңеулердің ендігі бір жолы Т. Қоңыров сөздігінде аталып көрсеткендей *-ша*, *-ше* жұрнақтары арқылы да жасалады. Шәкәрім лирикасында *-ша*, *-ше* жұрнағы арқылы жасаған теңеулердің де көркемдік-эстетикалық қуаты күшті болып келеді:

Тәспіқты тастап, тас алып,

Селде аяққа шұлғанды

Өнер қылды жақсылар

Қасқырша елін жұлғанды.

/Жапанда жалғыз жаттым елден безіп. 8.109-б./

Кешегі уағда бүгін жоқ

Кейде жалын, кейде шок,

Балшық қора бұз да соқ

Батпақта жүрген *балаша*.

Бірін-бірі құтырған *итше* қауып,

Өңкей төбет шуылдап ұлып жүрді

/ Әлемді түгел мен көріп. 8.125-б./

-Ша, -ше жұрнағы арқылы жасалған теңеулер жаңашыл ақын Сәкен Сейфуллиннің өлең жолдарында да молынан орын алған:

Жырласам - *әуелекше* ырғиым ғой

Төтелеп көк *садақша* сырғиым ғой.

Қазіргі ат әуелек пен экспресс,-

«Гүл қылаң» дегенім, тек бір киім ғой.

/Күй. 6.189-б./

Теңеу сөздер *-дайын* жұрнақтары арқылы да жасалады. Мәселен, Шәкәрім мұндай жолмен жасалған теңеулерді де өз қолданысына қосқан:

Сонда торғай сөйлепті *адамдайын*:

- Босатсаң үйретем, -деп, байлық жайын.

Азар болса сатарсың үш тиынға,

Мен саған бір пайдалы сөз айтайын.

/Ақылшы торғай. 8. 96-б./

Бұл өлең жолдарында теңеу *-дайын* жұрнағы арқылы жасалып отыр. Ақын қазақ поэзиясын тың сурет, бейнелермен, теңеулермен байытқан. Шәкәрім сөздерге алуан түрлі мағына дарытып, ойды нақты әрі әсерлі жеткізу үшін теңеулерді өте ұтымды қолданған ақын.

Қорыта келе, поэзиялық шығармаларды әсем теңеулерсіз көз алдымызға елестету мүмкін емес. Ш. Құдайбердиев, С. Сейфуллин, С. Мәуленов өлеңдерінде Т. Қоңыров атап көрсеткендей, әртүрлі жолдармен жасалған теңеулердің көпшілігі қолданылады. Әр ақынның теңеуі оның эстетикалық әлемінен хабар береді. Аталған ақындардың өлеңдерінде теңеу жасаушы амал-тәсілдердің мол болып келуі – ақын дүниетанымының кеңдігін аңғартады. Мәселен, Сәкен Сейфуллин теңеуді қазақ әйелінің портретін, сырт тұлғасын сипаттағанда, С. Мәуленов туған жер табиғатын әсерлі суреттегенде, Ш. Құдайбердиев кейіпкердің портретін, іс-әрекетін, ішкі психологиялық халін нақтыландыруда, кейіпкердің іс қимылын бейнелеу мақсатында ұтымды жұмсаған. Теңеудің басты ерекшелігі қандай затты, құбылысты болсын, я қандай затпен, құбылыспен болсын салыстырса да, айналып келіп, адамның іс-әрекетін, сын-сымбатын, қалып-күйін т.б. қасиеттерін сипаттауға бағытталады. Сонымен, тілдік талдауға түскен шығармалар тілі, ақындардың өзіндік жеке сөз қолдану стилі, сөз қолдану ерекшелігі мен шеберлігі қазақ әдеби тілінің дамуына үлес қосқаны сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Байтұрсынов А. «Әдебиет танытқыш» -Алматы: Атамұра, -27 бет.
2. Қоңыров Т. «Қазақ теңеулері» -Алматы: Мектеп, 1978. -7 бет.
3. Жұмалиев Қ. «Әдебиет теориясы» – Алматы: Жазушы, 1984. -114 бет.
4. Ұйықбаев И. «Қазіргі қазақ тіліндегі варианттылық проблемасы» – Алматы: Ғылым, 1976. –141 б.
5. Сыздықова Р. «Абай өлеңдерінің синтаксистік құрылысы» – Алматы: Ғылым, 1970.–173 б.
6. Сейфуллин С. «Көкшетау» -Алматы: Жазушы, 1994.-292 бет.
7. Мәуленов С. «Алыс кетіп барамын»-Алматы: Атамұра, 2003.-188 бет.
8. Шәкәрім. Шығармалары. – Алматы: Жазушы. – 1988. – 560 б.

ӘОҚ 378.147.2:811.112.2

Тоқтанова А.К.

*И. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ-сы,
Assel_miledi83@mail.ru*

**ҚАЗАҚ-АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ УАҚЫТ, КЕҢІСТІК, ӨЛШЕМГЕ
НЕГІЗДЕЛГЕН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ**

В данной статье рассматривается сравнительная классификация фразеологизмов, связанные с пространством, временем, и мерой на казахском и английском языках.

This article is devoted to types of the contrast classification of idioms connected with time, space and the measure in Kazakh and English languages.

Қазақ әдеби тіліндегі көркемдеу, әсірелеу тәсілінің ішінде фразеологизмдердің алатын орны ерекше. Фразеологизмдер – қандай да болмасын жанрдағы шығарма тілін жандандыратын, астарлап, бейнелей суреттеудің тұрақты орны бар құралы.

Фразеологизмдерді танып, бітуде мағына тұтастығы, тіркес тиянақтылығы, қолдану тиянақтылығы сияқты белгілерге сүйене отырып, академик І. Кеңесбаев қазақ тілі құрамындағы фразеология құбылыстарын ең негізгі үлкен екі арнаға бөліп қарастырады:

1. фразеологиялық түйдектер
2. фразеологиялық тіркестер.

К. Аханов жоғарғы оқу орындарына арналған оқу құралдарында В.Виноградовтың классификациясын негізге ала отырып, қазақ фразеологизмдерінің түрлерін былай жіктейді:

1. фразеологиялық тұтастық
2. фразеологиялық бірлік
3. фразеологиялық тізбек
4. фразеологиялық сөйлемшелер

М. Балақаев., Т. Қордабаев тіліміздегі тұрақты тіркестерді төмендегідей классификациялады:

1. идиомалық тіркестер
2. фразалық тіркестер
{1; 15}

Зерттеуші Г. Смағұлова қазақ фразеологиясындағы мағыналас қатарлардың топтарын былай анықтайды:

1. Адамның жағымды, жағымсыз қимыл, әрекеттеріне негізделген мағыналас фразеологизмдер қатары;
2. сезім әрекеттеріне қатысты жасалған фразеологизмдердің тақырыптық, мағыналас топтары;
3. сезім жағдайы немесе жоғары эмоциялы фразеологизмдердің мағыналас, тақырыптық түрлері;
4. Адамның физикалық қалпын бейнелейтін фразеологизмдердің мағыналас ұялары;
5. Адамның сөйлеу дағдысы түрлерін сипаттайтын мағыналас тіркестер тобы.

6. Адамның жеке басына тән қасиеттері туралы жасалған мағыналас фразеологизмдер;
7. Адамның қоғамдағы әлеуметтік жағдайы, орны, тұрмысы туралы айтылатын тіркестер;
8. адамның сыртқы түр-әлпеті, жас мөлшері жөнінде қалыптасқан мағыналас тіркестер;
9. Уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген мағыналас фразеологизмдер қатары;
10. Киім, тамақ, денсаулыққа байланысты туған мағыналас фразеологизмдер;
11. Табиғат құбылыстары, ауа-райына қатысты жасалған мағыналас топтар;
12. Тілек, бата, ырым, садақаға байланысты айтылатын мағыналас фразеологизмдер;
13. Еңбек, өмір, тағдыр, дүние туралы айтылатын мағыналас тіркестер.

{2; 57}

Осы ғалымдардың жіктеулерін негізге ала отырып, қазақ және ағылшын тілдеріндегі уақыт, кеңістік өлшемге байланысты фразеологиялық бірліктердің іштей топталуына назар аударайық. Мұндай фразеологиялық бірліктер қазақ әдебиетінде көптеген авторлардың қолданыстарында көрініс табады. Мысалы:

Сол бір *ықылымнан бергі* көп буындар тіршілігінің үнсіз куәсі осы мола.

М. Әуезов «Абай жолы» 7 бет

Бүгін мынау Абай тап бір ет асым жапа-жалғыз өзі сөйледі.

М. Әуезов «Абай жолы» 27 бет

Соңыра жазатайым мұз жарылса да, машина тұрқынан екі жағына *құлаштан астам* озып шыққан бөренелер...қармалап ұстай қалатын амал-тұғын.

Ә. Нұрпейісов «Сең» 89 бет

Сол күндегі елдің анандай *иен көшін* бастаған әруағымыз – Кеңгірбай!

М. Әуезов «Абай жолы» 7 бет

Қазақ тілі фразеологизмдерінің жіктелуі туралы мәселемен айналысқан ғалымдардың ішіндегі бірден бірегейі - Ә. Қайдар.

Ә. Қайдар қазақ тіліндегі фразеологизмдерді төмендегідей үлкен 6 топқа жіктейді:

1. Лексико-морфологиялық классификация. Мұнда фразеологиялық бірліктер құрамындағы сөздердің қандай сөз табына жататындығына байланысты қарастырылады. Бұл жіктеуде келесі топтар қарастырылады:

1. атаулы фразеологиялық бірліктер: құрамында екі, үш, немесе одан да көп атаулы компоненттер бар (зат есім+зат есім, сын есім+зат есім, сан есім+зат есім). Мысалы, қоян жүрек, қара шаңырақ, жеті түн.

2. Етістікті фразеологиялық бірліктер- зат есім мен етістіктің тіркесуі нәтижесінде пайда болған. Мысалы, малтасын езу, құлақ миын жеу.

3. Әр түрлі сөз таптарынан құралған фразеологиялық бірліктер. Мысалы, шыбын шаққандай көрмеу, мойны жар бермеу, ақ дегені алғыс, қара дегені қарғыс.

II. Құрылымдық-типологиялық классификация

III. Синтаксистік классификация

IV. Семантикалық классификация

V. Тақырыптық классификация

VI. Стилистикалық классификация

Уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдердің анық мысалдарын Ә. Қайдардың классификациясындағы пәндік-тақырыптық топтамасынан көруге болады. Ол тақырыптық классификациясын келесі топтармен анықтайды:

1. Соматикалық фразеологиялық бірліктер адамның дене мүшелері атауларын қолдану – бас қатыру, бастан құлақ садақа, бетіне салық кылу.
2. Зоонимикалық фразеологиялық бірліктер көшпелі қазақ халқының жануарлар әлемімен тығыз байланысты болғанымен түсіндіріледі. Кеңістікке, уақытқа, өлшемге негізделген сөздер зоонимикалық фразеологиялық бірліктер арқылы беріледі. Мысалы, қозы-көш жер, ат шаптырым жер, ит қайтқанда келді.
3. Өсімдіктер әлемі ұғымымен байланысты фразеологиялық бірліктер. Мысалы: бетегеден биік, жусаннан алас; аузын қу шөппен сүрту.
4. Сандық фразеологиялық бірліктер. Мысалы, алты аласы, бес бересі жоқ.

{3; 25}

Осы топтаманың ішіндегі біздің зерттеу нысанымыз- уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдермен мағыналас- зоонимикалық фразеологиялық бірліктер. Зоонимикалық атауларды М. Әуезовтің қолданысынан көреміз:

Атаған кісілерімен оқшауланып бөлініп алып, бір топ салт атты ымырт жабыла бергенде Оспан қорасынан *тай шаптырым жердегі* кәрі аруақ – Кеңгірбайдың биік, шошак моласына келіп, ат тұмсықтарын тіресті.

М. Әуезов «Абай жолы» 34 бет

Сонымен қатар Ә. Нұрпейісов те өз шығармаларында зоонимикалық атауларды қолданады:

Сонда мына пәни жалған шыбыш *ешкінің құйрығындай* бір сермеуге де жарамай шолтан етіп өте шықпай қайтер дейсің.

Ә. Нұрпейісов «Сең» 95 бет

Ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің шығу тегін, классификациясын зерттеуші ғалымдар өте көп. Олардың қатарында: Шадрин Н.Л., Смирницкий А.И., Руденко С.А., Смит Л.П., Кунин А.В., Алехина А.И., т.б. А.В. Куниннің пайымдауынша, ағылшын тіліндегі фразеологизмдерді төмендегідей топтауға болады:

1. Искондық ағылшын фразеологизмдері;
мысалы: *bite off more than one can chew* – көрпеңе қарай көсіл.
2. Тіл аралық байланыс нәтижесінде пайда болған фразеологиялық бірліктер (яғни, басқа тілден енген фБ);
мысалы: *Homeric laughter* – Гомер күлкисіндей.
3. Тіл ішіндегі байланыс нәтижесінде пайда болған фразеологиялық бірліктер (американдық варианттар ағылшын вариантына ауысу);
мысалы: *sit on the fence* – байқаусыз, елеусіз болу.
4. Шетелдік формаға негізделген фразеологиялық бірліктер – басқа тілде де дәл сол қалпында қолданыла беретін халықаралық сөздер болуы мүмкін. мысалы: *corpus delicti* – қылмыс құрамы.

{4.250}

Искондық ағылшын фразеологизмдері келесі топтарға бөлінеді:

1. Ағылшын халқының салт-дәстүріне байланысты ФБ:
baker's dozen - саудагердің айлығы (ағылшынның ежелгі салты бойынша саудагерлер айлық ақшаның орнына 12 нан алып отырған. Ал он үшінші нанды саудагердің пайдасына берген);
2. Ағылшын халқының тұрмыс-тіршілігіне байланысты ФБ:
play fast and loose – отпен ойнау (ағылшын жәрмеңкесінде сиқыр ойын ойналған);
3. Ағылшын жазушыларының, оқымыстыларының атымен байланысты ФБ:
The admirable Crichton – оқымысты, үлгілі адам, оқымысты күйеу (атақты шотланд ғалымы Джеймс Крайтонның есіміне байланысты);
4. Ағылшын халқының наным-сеніміне байланысты айтылған ФБ:
a black sheep – отбасын масқаралаған опасыз адам;
5. Ертегі, мысалдардан алынған ФБ:
the whole bag of tricks – сумка толған қулық, яғни, шексіз қу;
6. Өзіл-қалжыңға байланысты ФБ:
drop the pilot – ақылды кеңесшіден бас тарту;
7. Астрологияға байланысты ФБ:
be born under a lucky star – бақытты болып туылу;
8. Болжамдарға байланысты ФБ:
halcyon days – қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған тыныш заман;
9. Тарихи жағдайларға байланысты ФБ:
the curse of Scotland – картадағы тоғыздық қызылайыр – Шотландия қырсығы.

Жоғарыда келтірілген фразеологизмдердің ішінде уақыт, өлшемге негізделген түрлерінен мысалдар келтірілген: *baker's dozen, the whole bag of tricks*.

3. Тіларалық байланыс нәтижесінде пайда болған фразеологиялық бірліктер көбінесе мифтер мен аңыздар арқылы басқа тілден енген ФБ.

The sinews of war – соғысқа арналған ақша, қажетті қаржы

Gilded youth – алтындай жастар

Американдық варианттардан ағылшын тіліне енген тұрақты тіркестер, біздің байқауымызша, уақыт және өлшемге негізделген:

Time is money – Уақыт – ақша. (Advice to a young Tradesman)

Ships that pass in the night – Қас-қағым сәтте өтіп кетті. (Genry Longfello)

The almighty dollar – ұлы, құдіретті доллар. (Washington Irving)

4. Басқа тілден енген фразеологизмдер ағылшын тілінде көптеп кездесе бермейді. Көбінесе француз және латын тілдерінен енген сөздер қолданылады:

Bon ton – тәрбиелі, инабатты.

Persona grata – маңызды адам.

Мұндай фразеологизмдердің ішінде уақыт, өлшем, кеңістікке негізделген қолданыстар ездеспейді.

Кунин А.В. фразеологизмдердің қатарына шекспиризмді де қосып қарастырды. Яғни, Шекспирдің қолданысындағы тұрақты тіркестер. The be-all and end –all (“Macbeth”) - өмірдің мәні, өмірдің бүкіл мағынасы. Шекспиризмдердің ішінен біз уақыт, кеңістік, өлшемге негізделгенін бөлек алып қарастырамыз:

By way of ...humoring him to the top of his bent. (Ch. Dickens) Бұл мысалдағы to the top of his bent тіркесі *қалағанынша, толығымен* ұғымына сәйкес келеді.

Colia: Well said: that was laid on with a trowel. (“As you like it”) Бұл мысалдағы was laid on with a trowel тіркесі *түймедейден түйедей ету* ұғымына сәйкес келеді.

Шекспирден басқа да авторлардың осындай фразеологиялық бірліктерді орынды қолданғанын көреміз. Ол тұрақты тіркестердің қазақ тіліндегі баламасын дәл таба алмасақ та, уақытқа, кеңістік пен өлшемге негізделгенін мағынасынан аңғару қиын емес:

How goes the enemy? (Nicholas Nickleby) - біздің жауымыз – уақыт қалай жүреді?- Сағат қанша болды?- деген мағынада. Мұнда автор уақытты жауға теңеп тұр. Қазақ тілінде мұндай қолданыс жоқ. Қазақтың нақтылы уақыт пен кеңістік туралы түсінігі көптеген фразеологизмдерге арқау болды. Уақытқа негізделген фразеологизмдер таң қылаң бергенде, таң құлан иектенгенде, т.б. тіркестер арқылы беріледі:

Екінді өтіп, қас қарая, омартадағы бар жұмысты ыңғайлап тастаған қожайындар кешкі асқа жиналды. (О. Бөкеев «Ұйқым келмейді» 145 бет)

Қазақ тіліндегі уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдердің жеке өзін жоғарыда келтірілген ғалымдардың жіктеулерін басшылыққа ала отырып, қарастыратын болсақ, төмендегідей классификация жасауға болады:

1. Уақытқа негізделген ФБ:

А) күн, түн, тәуліктік нақты уақытты сипаттауға негізделген ФБ;

Екінді өтіп, қас қарая, омартадағы бар жұмысты ыңғайлап тастаған қожайындар кешкі асқа жиналды. О. Бөкеев «Ұйқым келмейді» 145 бет

Ә) адамның дене мүшелері арқылы сипатталатын ФБ.

...сонымен келуін ымырт жабылған, көз байланған кезге дәлдеген Оразбай ендігі сырын, жайын да көзге түсіргісі келмейді.

М. Әуезов «Абай жолы» 492 б.

2. Кеңістікке негізделген ФБ:

А) ұзындық, қашықтыққа негізделген деректі ФБ;

Атаған кісілерімен оқшауланып бөлініп алып, бір топ салт атты ымырт жабыла бергенде Оспан қорасынан *тай шаттырым жердегі* кәрі аруақ – Кеңгірбайдың биік, шошак моласына келіп, ат тұмсықтарын тіресті.

М. Әуезов «Абай жолы» 34 бет

Ә) ұзындық, қашықтыққа негізделген дерексіз ФБ.

Сол үшін де Абай тым құрыса қиялымен басқа өмірге, өзі сүйген басқаша көңіл мекеніне кетуге тырысады.

М. Әуезов «Абай жолы» 27 бет

2. Өлшемге негізделген ФБ:

А) шапшаңдық, жылдамдыққа негізделген тұрмыстық (мал атауларымен байланысты) ұғымдағы ФБ;

Сонда мына пәни жалған шыбыш *ешкінің құйрығындай* бір сермеуге де жарамай шолтаң етіп өте шықпай қайтер дейсің.

Ә. Нұрпейісов «Сең» 95 бет

Ә) адамның, малдың дене мүшелері арқылы сипатталатын ФБ.

...Сәменнің қолындағы жіңішке қамшыны алды да, өзінің сегіз өрме, бұзау тіс дырау қамшысын ұстатты.

М. Әуезов «Абай жолы» 493 б.

Ағылшын тіліндегі уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдерді А.В. Куниннің классификациясына сүйене отырып, төмендегідей топтастырамыз:

1. Уақытқа және өлшемге негізделген шекспиризмдер:
The be-all and end –all (“Macbeth”) -өмірдің мәні, өмірдің бүкіл мағынасы.
2. Өлшемге негізделген американдық ФБ:
Time is money – уақытты ақшамен өлшеу;
3. Кеңістікке негізделген өзге тілден енген дерексіз тіркестер:
The golden mean – алдында емес, соңында емес, ортасында болу, бақытты, алтын орта.

Қорыта келгенде, қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологизмдердің қолданысында айтарлықтай ұқсастық бар десек те, олардың жіктелуін ғылыми тұрғыдан алып қарастырсақ, мүлде ұқсамайтынын байқаймыз. Ағылшын тіліндегі фразеологизмдерді А.В. Кунин 4 топқа бөліп қарастырса, Ә.Қайдар қазақ тіліндегі фразеологизмдерді 6 топқа бөліп топтастырады. Куниннің классификациясында өзге тілден енген сөздерге баса назар аударылады, ал Ә. Қайдар өз классификациясында ұлттық наным-сенімдерді, халықтың әлеуметтік-экономикалық, тарихи өмір бейнесін назарға ала отырып топтастыруға тырысқан.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдердің көркем әдебиетте қолданылу мүмкіндігіне және ерекшелігіне қарай топтастыруға тырыстық. Жүйелеу кезінде екі халықтың тарихи, әлеуметтік, ұлттық ерекшеліктері, наным-сенімдері, тілдік ерекшеліктері назарға алынды. Фразеологизмдердің екі тілдегі классификациясын қарастыру, толығымен зерттеу – болашақта үлкен ізденісті талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қ. Сарбасова «Қазақ тіліндегі етістікті фразеологизмдер» 236б. Астана, 2008ж.
2. Г. Смағұлова «Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері» 194б. Алматы «Ғылым» 1998ж
3. Ә. Қайдар «Тіл білімінің өзекті мәселелері» 210б. Алматы 1990ж
4. А.В. Кунин «Курс фразеологии современного английского языка» 479стр. Дубна Феникс 2005г
5. Г. Б. Антрушина «Лексикология английского языка» Москва 2001г.
6. М. Әуезов «Абай жолы» Алматы, «Жазушы» 1990ж. 2-том
7. О. Бөкеев «Ұйқым келмейді» Алматы «Жалын» 1990ж
8. Ә. Нұрпейісов «Сең» Алматы, «Жазушы» 1992ж.

Тулешова Г.Б.

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Жекибаева Л.

Казахский Национальный университет им. аль-Фараби

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА: МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Мақалада шет елдердегі білім беру процесінің тәжірибелері мен оның еліміздегі қолданылу ерекшеліктеріне арналады.

This article discovers some peculiarities of education process in the foreign countries.

Система образования признается неотъемлемым фактором экономического роста, поэтому на всех уровнях (особенно на начальном и среднем) оно получает государственную поддержку практически во всех странах.

Каждое государство формирует свою систему образования, в зависимости от образовательных потребностей, которые определяют содержание образования. Предельный уровень потребности соответствует типу культуры и выражается в форме представлений о нормативном идеале образованного человека. Масштаб образовательной потребности определяется количеством учащихся, желающих попасть или остаться в системе образования. На масштаб образовательной потребности влияют: демографический и географический факторы, интернационализация образования. Образовательная потребность обладает свойством расширенного воспроизводства, то есть, чем выше уровень образования, тем выше потребность в дальнейшем образовании [1].

Одной из самых актуальных проблем высшей школы развитых стран Запада является стремление к усилению профессиональной направленности содержания образования. В вузах различных стран профессионализация выражается неодинаково, однако у нее есть и общие черты. Как правило, четко выраженная профессиональная направленность подготовки наблюдается на медицинских, юридических, технических факультетах университетов, также в специализированных вузах (коммерческих, технических и т.п.), создавшихся и создающихся для удовлетворения специфических нужд западной экономики. Основу обучения в таких вузах составляют строго целевые программы. Общетеоретические, фундаментальные дисциплины изучаются, как правило, на протяжении первых двух лет. Они являются обязательными для различных факультетов, но овладение ими даже на начальной стадии обучения ведется уже с учетом специфики будущей специальности. При этом различаются объем и содержание курсов, выявляются профилирующие дисциплины. Собственно же специализация осуществляется на третьем и четвертом годах обучения. Несмотря на строго целевую направленность образования в специализированных вузах, в них заметно повышается роль общетеоретической подготовки. В основе этого лежит следующий момент: слишком

узкому специалисту труднее будет перепрофилироваться, если этого от него вдруг потребует промышленно-экономическая ситуация.

Время, отводимое на изучение общенаучных дисциплин, в большинстве вузов стран Запада достигает половины от общего бюджета учебного времени. Специализация же усиливается на заключительных этапах обучения. При этом количество специальных дисциплин в специализированных вузах увеличивается во второй период обучения как за счет выбора их студентом, факультативных, так и путем включения в учебные планы дисциплин смежных областей знаний. Такое обновление учебных программ осуществляется, как правило, с учетом изменений, происходящих в профессиональной сфере, и позволяет выпускникам высших учебных заведений приступать к выполнению профессиональных обязанностей непосредственно после окончания обучения.

Аналогичную цель преследует увеличение учебного времени на производственную практику, которая в специализированных вузах становится неотъемлемой частью учебного процесса, что дополняется еще и практикой привлечения к составлению курсов обучения молодых специалистов, к чтению лекций и проведению практических занятий представителей заинтересованных в новых специалистах промышленных предприятий и фирм. Иначе обстоит дело при подготовке студентов гуманитарных вузов. Там профессиональная направленность в подготовке специалистов выражена гораздо слабее. Обучение в них предполагает значительную свободу со стороны студентов при выборе ими учебных дисциплин и последовательности их изучения.

Традиционная для большинства западных университетов преимущественно теоретическая подготовка студентов потребовала в последние десятилетия существенной коррекции. С целью приблизить плоды образования к запросам реальной жизни во многих развитых странах в университетах были введены учебные курсы, носящие отчетливо выраженный практический характер. Для этого разрабатываются и внедряются программы подготовки студентов с учетом их будущей трудовой деятельности.

В Великобритании, например, особое значение приобрело обучение по так называемой системе сэндвич-курсов, или системе кооперативного обучения. Идея этого обучения возникла еще в начале XX века и первоначально была реализована в виде учебной программы под названием «сэндвич-курсы» в Сандерлэндском технологическом колледже. Основная идея кооперативной формы обучения состоит в том, что работа на производстве является неотъемлемой частью учебного процесса и должна систематически чередоваться с академическими знаниями в стенах учебного заведения. Особенно широкого распространения она достигла в технологических университетах и политических колледжах [2].

Идея кооперативного обучения в последствии получила широкое распространение и в США. Так, в конце 70-х годов в стране более одной тысячи университетов и колледжей (или около 1/3 всех вузов) организовали кооперативное обучение с участием десятков тысяч фирм, банков, юридических контор, лечебных заведений и т.д., при которых студенты двухгодичных и четырехгодичных высших учебных заведений, как государственных, так и частных, проходят так называемую стажировку. В данном союзе наблюдается обоюдная заинтересованность и высшей школы, и промышленности. Вузы к

такому сотрудничеству побуждает нехватка средств, постоянный поиск новых источников финансирования, а также то обстоятельство, что промышленные фирмы располагают современным оборудованием для разработки новой продукции или технологии [3].

Аналогичные процессы наметились в 70-ые годы во Франции. Идея разносторонности подготовки специалистов, необходимость установления более тесной связи между содержанием образования и потребностями экономики страны в специалистах определенной квалификации вызвали к жизни в качестве новой для Франции формы организации высшего образования так называемое чередующееся образование. Оно затронуло прежде всего подготовку специалистов в технических вузах. В них теперь значительный объем времени занимает производственная практика.

Уровню промышленно-развитых стран соответствует система высшего образования Израиля. Сегодня в стране почти 154 тыс. студентов, 102 тыс. из которых учатся в университетах, 24 тыс. - в колледжах и около 28 тыс. учатся заочно по программе Открытого университета.

Большинство израильских студентов поступает в вуз в возрасте 21 года, в связи с обязательной воинской службой в армии.

Высшие учебные заведения находятся в ведении Совета по высшему образованию, который возглавляется министром просвещения, культуры и спорта и включает ученых, педагогов, студентов, а также представителей общественности. Все университеты и колледжи пользуются широкой самостоятельностью.

Высшее и специальное образования - платные и стоят весьма дорого - до 35 тыс. шекелей в год. Сюда входит: оплата учебного процесса, расходы на приобретение пособий, пользование библиотекой и лабораториями и т.п. В то же время Израиль выделяет на образование - 4,9% валового национального продукта и находится на первом месте в мире по величине этой доли.

Высшее образование в стране имеют почти 20% граждан в возрасте от 25 до 64 лет. Среди выходцев из СНГ этот показатель достигает 40%.

Вместе с тем, около 240 тысяч граждан Израиля полностью неграмотны; многие учащиеся, окончившие школу, не получают аттестата зрелости в силу слабости знаний. По данным Центрального статистического бюро страны, тысячи молодых людей ежегодно не призывают в армию потому, что они не умеют читать.

Одними из наиболее известных и старых высших учебных заведений в Израиле являются Технион и Еврейский университет.

Израильский политехнический институт Технион был открыт в Хайфе в 1924 году. Здесь готовят инженеров, архитекторов, градостроителей, а также специалистов в области естественных наук и медицины. Технион служит центром исследований, направленных на промышленное развитие Израиля.

В 1925 году в Иерусалиме был основан Еврейский университет - высшее учебное заведение для евреев Палестины и еврейских студентов и ученых из-за границы. В

университете изучаются практически все области знаний, а его факультеты по изучению иудаики считаются одними из лучших в мире. Также здесь располагается Израильская национальная библиотека.

Среди прочих высших учебных заведений наибольшей популярностью пользуются Университет имени Бар-Илана, Тель-Авивский университет, Хайфский и университет имени Бен-Гуриона.

Колледжи позволяют студенту начать академические занятия по месту жительства и продолжить их в соответствующем университете. Некоторые колледжи присваивают своим выпускникам первую ученую степень в дисциплинах, пользующихся особой популярностью - экономика, юриспруденция и др. В других выпускники получают дипломы по широкому спектру специальностей.

Министерство просвещения, различные частные и общественные организации, предлагают широкий выбор образовательных программ для взрослых во всех областях знаний. Министерство труда и социального обеспечения организует вечерние курсы и семинары, обеспечивающие обучение и повышение квалификации, а также переквалификацию тех, чья специальность не пользуется спросом.

Учебное телевидение работает под эгидой Министерства просвещения, культуры и спорта. Оно создает широкий спектр телевизионных передач - от увлекательных учебных программ для дошкольников и школьников, до телевизионных курсов обучения для взрослых.

Размеры и степень развития частного сектора в образовании существенно различаются по странам. Например, в Канаде, Египте и Сингапуре частный сектор в сфере образовательных услуг находится в зачаточном состоянии. В странах Латинской Америки и Центральной и Восточной Европы он стремительно развивается. В Южной Корее уже 75 % студентов обучаются в частных учебных заведениях, при этом роль частных вузов продолжает увеличиваться.

Сектор частных учебных заведений весьма неоднороден. Часть этих учебных заведений функционирует как коммерческие организации, другие являются некоммерческими. Одни дают классическое образование, другие – ориентированы на техническое или профессиональное обучение.

Размеры частного сектора в образовании во многих странах определяются тем, насколько правительство готово допустить в сферу образования частный сектор и до какой степени оно намерено контролировать подобные учебные заведения. Например, в Греции частные колледжи запрещены; в Южной Африке на деятельность филиалов зарубежных частных учебных заведений наложены жесткие ограничения. В то же время в странах Латинской Америки их деятельность практически не регулируется.

Во многих странах государство оказывает активную поддержку частным учебным заведениям. Например, в Японии правительство финансирует покупку частными учебными заведениями компьютерной и другой техники.

Некоторые учебные заведения в развивающихся странах начинают привлекать частный капитал для своего развития. Так, Сингапурский университет менеджмента, хотя и финансируется на с государством, с 2000 г. получил управленческую автономию, право увеличивать плату за обучение и привлекать частный сектор для реализации отдельных проектов.

Первый негосударственный университет в Аргентине был создан группой преподавателей в 1964 г., за последние 10 лет число частных учебных заведений там удвоилось. В условиях постоянного роста спроса на высшее образование в стране частные университеты ведут успешную конкурентную борьбу с государственными за новых студентов [4].

В Китае частные учебные заведения в западном понимании отсутствуют. Несмотря на то, что учебные заведения, управляемые частными лицами, играют все большую роль в стране, правительство до сих пор относится негативно к идее прибыльности подобных

заведений. Все они относятся к категории учебных заведений, управляемых местным сообществом и выполняющих определенную социальную задачу.

В последние годы несколько крупных зарубежных компаний осуществили инвестиции в образование в Китае. В частности, компания «South Ocean», владеющая собственностью на острове Хайнань, создала несколько школ-интернатов по всему Китаю. Пока эти школы действуют как некоммерческие организации. Для аккумуляции прибыли компании «South Ocean» создала специальную фирму, куда в форме арендной платы и управленческих комиссионных переводит плату за обучение. Однако руководство компании надеется, что в ближайшие годы правительство Китая примет закон, разрешающий частные инвестиции в образование, в том числе и в высшее.

В Турции зарегистрировано 21 частное высшее учебное заведение и 56 государственных. При этом число студентов частных вузов составляет не более 3 % общего числа обучающихся в вузах. Два крупнейших частных университета Турции финансируются двумя крупнейшими национальными промышленными группами. Университеты были созданы для исследовательских разработок корпораций.

В современных условиях утверждение, что вуз может работать только на местном рынке и поэтому не нуждается в международной деятельности, неправильно для всех без исключения вузов. Национальные границы становятся все более прозрачными, и развитие рынка образовательных услуг порой даже опережает развитие других сфер экономики.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кольчугина М. Новой экономике – новое образование // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2003. - №12. – С.43-47.
2. Аширалиева Г.Н. Проблемы профессиональной подготовки в высшей школе: мировые тенденции // *Материалы международной научно-практической конференции от 19-20 ноября 2007 г.* – Часть 2. – С. 84-89.
3. Проблемы образовательной системы США
http://emomi.wallst.ru/problems/education/in_usa.htm.
4. Страхов С. Частный сектор высшего образования: факторы роста и страновые особенности // *Экономика образования*. – 2004. - № 3. – С. 58-63.

УДК 378.147.

Цой Г.С., Жантйлеуова Г.К.

Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

(на базе изучения элективного курса «Тренинг коммуникативных умений»)

Бұл мақалада «Коммуникативтік біліктілік тренингі» таңдау курсының мақсат-міндеттері қарастырылған, сонымен бірге практикалық тұрғыдан көптеп тапсырмалар берілген.

The article is devoted to the content, aims and objectives of the new elective course «The Training of communicative skills». In the article sample of the training exercises are given.

При изучении иностранного языка наряду с профессиональной компетенцией формируется коммуникативная компетенция студентов, то есть приобретаются коммуникативные навыки, навыки общения. Обучение общению на иностранном языке в подлинном смысле этого слова подразумевает овладение социокультурными знаниями и умениями[1], овладение социокультурной компетенцией - овладение умением осуществлять межкультурное общение, т.е. строить иноречевое поведение с учетом национально-культурной специфики социумов, говорящих на изучаемом языке.

Общение людей друг с другом - чрезвычайно сложный и тонкий процесс. Неэффективность в общении может быть связана с полным или частичным отсутствием того или иного коммуникативного умения, например, умения ориентироваться и вести себя в конкретной ситуации. Может быть вызвана недостаточным самоконтролем, например, из-за неумения справиться с перевозбуждением, импульсивностью, агрессией и т. д. [6]. Типичными причинами неудавшегося общения могут быть предубеждения собеседника, его незаинтересованность или равнодушие к собеседнику или к тому, что он говорит. Также неумение или невозможность найти общий язык в силу различий в возрасте, образования, менталитета, представлений о человеческих ценностях, различия в социальном и географическом происхождении препятствуют сближению и взаимопониманию. основополагающими правилами общения можно назвать следующие:

1. Все, что мы делаем, есть общение.
2. То, как мы говорим, влияет на то, как нас принимают.
3. Успех любого разговора зависит от его начала.
4. Хорошие намерения не всегда означают хорошее продолжение, не всегда встречают понимание.
5. Общение - процесс, основанный на взаимности.

Крайне отрицательно влияют на общение иронические замечания, приказы, угрозы, высокомерность, поучения, неэтичные вопросы и излишняя любознательность. Неискренность, ненужные утешения, обобщающие обвинения вместо похвалы или порицания, выраженные конкретному лицу, могут убить любое общение.

Каждый из нас учится общению в ходе всей своей жизни, приобретая опыт, который часто строится на ошибках и разочарованиях.

Можно ли научиться общению, не используя для этого только свой реальный опыт? Да, и сделать это при помощи игры, в данной ситуации учебной игры. Игра - это модель жизненной ситуации, в частности общения, в процессе которой человек приобретает определенный опыт. Кроме того, совершая ошибки в искусственной ситуации общения, человек не чувствует той ответственности, которая в реальной жизни неизбежна. Это дает возможность больше пробовать, проявлять творчество, искать более эффективные формы взаимодействия друг с другом и не бояться "поражения". Несомненным позитивным моментом игровых упражнений является возможность получить оценку своего поведения со стороны, сравнить себя с окружающими и скорректировать свое общение в следующих ситуациях. Следует помнить, что намного легче заметить ошибки, неточности в общении своих близких, сотрудников, руководителей, чем свои собственные.

Элективный курс «Тренинг коммуникативных умений» ставит своей целью овладение приемами эффективного общения через игровые компоненты и технику активного слушания, развитие коммуникативных навыков и умений, навыков и умений общения. Курс рассматривает общение как обмен информацией, как межличностное взаимодействие и как восприятие и взаимопонимание.

В задачи дисциплины входит овладение навыками и умениями общения в сферах повседневной жизни, владение фразами и клише для проявления речевой активности в различных коммуникативных ситуациях по пройденным лексическим темам, расширение возможностей установления контакта в различных ситуациях общения, овладение навыками слушания по второму иностранному языку (немецкому). Условием является владение немецким языком уровня А1 согласно описаниям уровней Европейского стандарта.

Многочисленные исследования показывают, что успех человека, работающего в сфере постоянного общения, на 80% зависит от его коммуникативной компетентности. Неумение общаться с окружающими людьми может оказаться одной из решающих причин увольнения или неприема на работу. Статистика говорит, что семеро из десяти уволенных расстанутся со своим местом не потому, что не справляются со своими обязанностями, а из-за конфликтов с сотрудниками и руководителями, также восемь человек из десяти не проходят предварительное собеседование с работодателями при приеме на работу по причине неэффективного общения.

Непродуктивность в общении может быть связана как с отсутствием данного умения, так и с трудностью его практической реализации (утомление, невнимание, условия деятельности, особенности ситуации и др.). Ниже приводится методика на определение степени выраженности умения слушать другого человека. На предлагаемые 16 вопросов можно ответить утверждением "да" или "нет". Следует помнить, что нет "правильных" или "неправильных" ответов, т. к. люди различны и каждый высказывает свое мнение. Главное, отвечать честно, не пытаясь произвести благоприятное впечатление, ответы должны соответствовать действительности. Свободное и искреннее выражение своего мнения позволяет лучше узнать себя.

1. Ждете ли Вы терпеливо, пока другой кончит говорить и даст Вам возможность высказаться?

2. Спешите ли Вы принять решение до того, как поймете сущность проблемы?
3. Слушаете ли Вы лишь то, что Вам нравится?
4. Мешают ли Вам слушать собеседника Ваши эмоции?
5. Отвлекаетесь ли Вы, когда собеседник излагает свои мысли?
6. Запоминаете ли Вы вместо основных моментов беседы какие-либо несущественные?
7. Мешают ли Вам слушать предубеждения?
8. Прекращаете ли Вы слушать собеседника, когда появляются трудности в его понимании?
9. Занимаете ли Вы негативную позицию к говорящему?
10. Всегда ли Вы слушаете собеседника?
11. Ставите ли Вы себя на место говорящего, чтобы понять, что заставило его говорить именно так?
12. Принимаете ли Вы во внимание тот факт, что у Вас с собеседником могут быть разные предметы обсуждения?
13. Допускаете ли, что у Вас и у Вашего собеседника может быть разное понимание смысла употребляемых слов?
14. Пытаетесь ли Вы выяснить тот факт, чем вызван спор: разными точками зрения, постановкой вопроса и т.п.?
15. Избегаете ли Вы взгляда собеседника в разговоре?
16. Возникает ли у Вас непреодолимое желание прервать собеседника и вставить свое слово за него или в пику ему, опередить его в выводах?

Для обработки результатов подсчитывается количество ответов:

- 6 баллов и ниже свидетельствуют о низкой степени выраженности умения слушать других, о направленности в ходе общения на себя (т. е. удовлетворение своих притязаний вне зависимости от интересов партнера). Снижена чувствительность в оценке текущей ситуации - когда молчать и слушать, а когда говорить. Необходимо обучение навыкам эффективного слушания.

- от 7 до 10 баллов - средняя степень выраженности умения слушать собеседника. Данное умение скорее проявляется в ситуациях и зависит от личной заинтересованности в получаемой информации. Требуется совершенствование навыков и приемов активного слушания.

- 10 баллов и выше свидетельствуют о явно выраженном умении слушать других вне зависимости от личной значимости получаемой информации. Такой человек является эффективным работником (если в основе деятельности лежит общение с людьми).

Любой коммуникативный навык подразумевает прежде всего распознавание ситуации, после чего из способов реакции на эту ситуацию выбирается и применяется наиболее подходящий и удобный. По словам специалистов, можно насчитать около 50 различных коммуникативных умений (среди них: представление себя, представление объекта, приглашение, принятие приглашения, отклонение приглашения, жалоба, мотивация жалобы и т.д.)[4] В данном элективном курсе предполагается развитие коммуникативных навыков в следующих ситуациях повседневного общения:

1. Знакомство. Виды приветствий. Умения здороваться, знакомиться, представиться, представлять друзей и близких.
2. Семья, место проживания, профессия, хобби (Короткие электронные сообщения). Приглашение.
3. Жилье. Объявления о сдаче, аренде, продаже или покупке жилья.
4. Время работы государственных и общественных учреждений, учреждений культуры. В театральной кассе. Досуг.
5. Приятного аппетита! В студенческой столовой, кафе, ресторане. Меню.
6. В городе. Путешествия. Средства передвижения. Покупка билетов. Обзорная экскурсия по городу, достопримечательности.
7. Покупка продуктов питания и одежды.

Культура иноязычного межличностного общения представляется нам многогранным, многокомпонентным понятием и подразумевает соблюдение языковой, речевой, коммуникативно-стилистической и этической норм поведения, учитывающим при этом социокультурные особенности, функциональные факторы ситуаций общения, а также уровень развития коммуникативной культуры его участников на родном языке.

Полноценное развитие умений межличностного общения происходит на занятиях базового иностранного языка. Студенты умеют осуществлять иноязычное межличностное общение в ситуациях повседневного и профессионального характера. Обучение межличностному общению на втором иностранном языке, немецком, должно учитывать уже имеющийся коммуникативный опыт на родном и базовом иностранном языке.

Для формирования и развития коммуникативных навыков общения предлагаются задания:

- 1) языковые – на усвоение этикетных форм коммуникативного поведения в стандартных ситуациях, учитывая стандартность и ситуативность межличностного взаимодействия.

- 2) Коммуникативно-познавательные - на закрепление навыков и формирование умения использовать отработанные единицы языка в функционально связанных с ними определенных речевых контекстах
- 3) Коммуникативно-речевые задания, формирующие и развивающие умения межличностного общения на основе приобретенных навыков для функционального и свободного использования единиц языка в постоянно изменяющихся речевых ситуациях на подбор и варьирование языковыми средствами продуцируемого диалогического текста в зависимости от социально-коммуникативных ролей собеседников, их личных интересов, статуса.
- 4) Социокультурные задания, включающие задания на анализ и выделение банка языковых средств, используемых для выражения различных коммуникативных намерений.[3]

Работа над лексической темой «Знакомство. Виды приветствий. Умение здороваться, знакомиться, представляться, представлять друзей и близких» осуществляется в форме следующих заданий:

Презентация ряда диалогов:

1. Повторение видов приветствий и знакомство с новыми : „Guten Tag!“ , „Tag!“ , „hallo!“ , „гъЯ Gott!“ , „гъЯ dich!“ , „гъЯ Sie!“ (производное от баварского: „гъЯ Eahna!“) как и „гъеzi!“ (в немецкоязычной части Швейцарии) , „servus!“ , „salve!“ , „ave!“ , „moin!“ , „willkommen!“ , „Mahlzeit!“ , „Glück auf!“ , „gude!“ , „Peace!“ , „Salut!“ , „sers!“ oder „hi!“ , „gute Nacht!“ „Guten Morgen!« Некоторые приветствия говорятся как при встрече так и при расставании, так „guten Abend!“ может означать, что при расставании собеседнику желают спокойной ночи. Следующим подобным приветствием является в Баварии и Австрии „Servus«. Выражения , сопровождающие приветствия: Wie geht es Ihnen? Wie geht es dir? Was macht die Arbeit(das Studium)? Was gibt es Neues?

2. При знакомстве без посредника употребляются нейтральные формы: Ich möchte Sie(dich) gern näher kennen lernen. Также нейтральными, но более непринужденными являются формы: Machen wir uns bekannt! Ich möchte mich vorstellen! Официальные формы: Darf ich mich vorstellen? Erlauben (Gestatten) Sie, dass ich mich vorstelle? Представления по имени, фамилии осуществляются в следующих формах: Ich heiÙe..., Mein Name ist... Знакомство в неофициальной обстановке может начинаться вопросом к собеседнику: Wie heiÙen Sie? Wie heiÙt du? Wie ist Ihr (dein) (Familien) Name? Wie ist Ihr(dein) Vorname? Если собеседник не назвал себя, то может следовать вопрос: Und Sie (du) , wie heiÙen Sie (heiÙt du)?

3. При знакомстве через посредника: Bitte, machen Sie sich bekannt! Ich möchte Sie mit Frau ... bekanntmachen! Ich möchte Sie Herrn ... vorstellen. Ich möchte Ihnen vorstellen.

4. Ответные реплики: Sehr angenehm! Ich freue mich, Sie kennenzulernen.

5. Danke, gut. Danke, nicht schlecht. Danke, es geht.. Danke, sehr gut (ausgezeichnet). Soweit ganz gut в ответ на выражения , сопровождающие приветствия: Wie geht es Ihnen? Wie geht es dir? Was macht die Arbeit(das Studium)? Was gibt es Neues?

Задания по ситуациям:

-Какие формы приветствий могут быть использованы в следующих случаях?

Ситуация 1. Германия. Берлин. Встречаются утром соседи, коллеги, однокурсники, ректор университета и вахтер.

Ситуация 2. Вы встречаетесь со студентом из Вашей группы. Время: 7.30, 12.00. Время встречи с деканом факультета - 15.00, 20.00.

Ситуация 3. Встреча официальной делегации из Германии на факультете, студенческой делегации. Вы представляете гостей руководству университета.

Ситуация 4. Долго отсутствовавший друг приходит в гости к другу.

- Драматизация диалогов по вышеперечисленным ситуациям.

- После прослушивания диалогов определить, в каких отношениях (официальных, неофициальных, дружеских и т.д.) находятся между собой собеседники.

Образовательные цели на современном этапе включают воспитание поликультурной личности, способной к участию в межкультурной коммуникации. Развитие коммуникативных навыков и умений, совершенствование культуры межличностного общения является необходимым звеном процесса изучения иностранных языков.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Типовая учебная программа «Иностранный язык (второй)» по специальности бакалавриата 050119 – «Иностранный язык – два иностранных языка». Министерство образования и науки РК. Алматы, 2007.
2. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. Москва 1986
3. Баклашкина М.В. Обучение межличностному общению на занятиях по иностранному языку в школе и вузе. ИЯШ, 2009, № 2,3.
4. Кормильцева Е. Формируем коммуникативные навыки – навыки общения.
5. Долгополова А.В. Проблема формирования коммуникативных умений у студентов университета. Педагогика, 2000г., №1
6. Программа тренинга формирования коммуникативных умений и навыков. azps.ru А-Я. Психология
7. Markt. Materialien aus der Presse für berufsorientierten Unterricht DaF. Ausgabe 12.
8. Формановская Н.И. Речевой этикет. Русско-немецкие соответствия. Москва, «ВШ» 1989

ЗАЩИТА ИНТЕРЕСОВ (БЛАГОСОСТОЯНИЯ) ПОТРЕБИТЕЛЕЙ КАК ЦЕЛЬ КОНКУРЕНТНОГО (АНТИМОНОПОЛЬНОГО) ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

В этой статье автор рассматривает, что защита законных прав потребителей должна быть целью специальных законодательств, а антимонопольное же законодательство должно иметь в качестве в своей цели обеспечение долгосрочных интересов (благополучия) потребителей.

The article is devoted to the problem of defending the rights of consumers through special law articles.

Отсутствие цели по защите интересов потребителей в Законе «О конкуренции» является странным, поскольку согласно ст. 11 Гражданского Кодекса Республики Казахстан не допускается монополистическая и всякая иная деятельность, направленная на ограничение или устранение законной конкуренции, получение необоснованных имуществ, ущемление прав и законных интересов потребителей. Кроме того, необходимо учитывать, что защита потребителей указана в качестве непосредственной цели норм о запрете злоупотреблений доминирующим положением и антиконкурентных действий государственных органов (хотя и определяется узко как «законные права потребителей») [1].

В соответствии со ст. 13 Закона «О конкуренции» под злоупотреблением доминирующим или монопольным положением понимаются действие или бездействие субъектов рынка, занимающих доминирующее или монопольное положение, которые привели или могут привести к ограничению доступа на соответствующий товарный рынок, недопущению, ограничению и устранению конкуренции и ущемляют законные права потребителей. Таким образом, ключевым признаком данного вида правонарушения наряду с недопущением, ограничением и устранением конкуренции является его направленность на ущемление законных прав потребителей.

Аналогичным образом в определении антиконкурентных действий государственных органов, предусмотренных ст. 33 Закона «О конкуренции», прямо указывается в качестве запрещенных антиконкурентные действия государственных органов, выразившиеся в принятии актов либо решений, письменных или устных указаний, заключении соглашений или совершении иных действий, которые привели или могут привести к ограничению, устранению конкуренции или ущемлению законных прав потребителей.

Как видно из вышеизложенного, в качестве целей 2 видов антиконкурентных правонарушений указано ущемление законных прав потребителей, соответственно,

целью казахстанского конкурентного законодательства является защита законных прав потребителей.

Очевидно, что использование понятия «защита законных прав потребителей» является необоснованным, поскольку установленные законодательными актами РК права потребителей представляют собой достаточно узкий перечень.

Так, в соответствии со ст. 387 Гражданского Кодекса Республики Казахстан потребители имеют право на одинаковую цену при заключении публичных договоров.

Ущербность ограничения состава правонарушения по злоупотреблению доминирующим положением лишь защитой законных прав потребителей видна, к примеру, из того что у потребителей в условиях рыночной экономики нет и не должно быть права, предусмотренного законодательными актами, покупать товары по низким ценам и, соответственно, права продавцов продавать по невысоким ценам. В этой связи определение злоупотребления доминирующим положением как ущемление законных прав потребителей отчасти может вызвать дискуссии о декриминализации состава правонарушения по поддержанию монопольно высоких цен.

Ошибочное определение в качестве цели защиту законных прав потребителей ведет к тому, что казахстанское конкурентное законодательство подменяет собой законодательство о защите прав потребителей. Наглядным отрицательным результатом такой ошибки является то, что за совершение злоупотребления доминирующим положением путем ущемления законных прав конкретного конечного потребителя должны налагаться также санкции, как и за злоупотребление доминирующим положением путем ограничения конкуренции. Как следствие, к примеру, если доминирующий телекоммуникационный оператор откажет в оказании услуги связи одному из конечных потребителей, тем самым, осуществляя дискриминацию в отношении него, несмотря на несоизмеримо меньший размер вреда, он будет нести такую же ответственность, как и в случае, если путем отказа своему конкуренту в предоставлении к своей сети он будет ограничивать конкуренцию и ущемлять интересы (благополучие) большого количества потребителей. Учитывая то обстоятельство, что антимонопольный орган в своей практике штраф за монополистическую деятельность рассчитывает в процентах от годового оборота (выручки) субъекта рынка, в указанном случае штраф на телекоммуникационного оператора за ущемление прав одного из миллионов потребителей должен составить астрономическую цифру.

Очевидно, что защита законных прав потребителей должна быть целью специальных законодательств, а антимонопольное же законодательство должно иметь в качестве в своей цели обеспечение долгосрочных интересов (благополучия) потребителей которые не являются установленными законодательными актами правами, поскольку «интересы потребителя» понятие более широкое, чем охватываемое им понятие «права потребителей». Интерес порождается самим субъектом, а субъективное гражданское право – это возможности, обеспечиваемые государством [2]. «Экономический интерес- это объективное выражение материальных потребностей социального субъекта (общества, класса, группы, индивида), его объективное отношение к потребностям, условиям своего бытия» [3].

Конкурентное право не должно конкурировать как с законодательством о защите прав потребителей, так и иным законодательством в достижении их целей. Цель защиты интересов потребителей в конкурентном законодательстве в большей части носит опосредованный характер через достижение цели по развитию и защите конкуренции. Как показывают итоги анкетирования конкурентных ведомств различных стран, только лишь 7 из 33 указали, что их законы о конкуренции имеют своей непосредственной целью благосостояние потребителя. Однако большое количество юрисдикции считают обеспечения потребителей неявным образом включенным в их законы о конкуренции [4]. Таким образом, непосредственным объектом конкурентного законодательства цель защиты интересов потребителя становится в основном только в тех случаях, когда конкуренция уже ограничена и на рынке действуют субъекты, обладающие значительной рыночной властью, а принудительная демонополизация или деолигополизация рынка будет противоречить принципам разумности и справедливости.

Говоря об интересах потребителей, необходимо понимать, что они без учета интересов продавцов могут принять гипертрофические размеры вплоть до бесплатного предоставления им всех товаров, работ и услуг. В этой связи конкурентное право должно создавать компромисс между противоречащими интересами потребителей и продавцов. Право должно, как указывал Б.В. Покровский, охранять «групповые и личные интересы лишь в той мере, в какой они соответствуют общественным» [5]. При этом «разрешение противоречий в общественных интересах происходит вовсе не путем ущемления, умаления, а тем более игнорирования интереса личного или группового» [6].

Единственным критерием при определении границ защиты интересов потребителей в конкурентном праве должна быть сама конкуренция. При наличии на рынке эффективной конкуренции интересы потребителей должны считаться защищенными и в конкурентном праве она не должна рассматриваться в качестве его непосредственной цели. В отсутствие же эффективной конкуренции, а именно на рынках, где присутствуют доминирующий продавец, интересы потребителей должны стать непосредственной целью конкурентного права и последний должен обеспечить такой уровень удовлетворенности интересов потребителей, который был бы при отсутствии барьеров входа на рынок и, соответственно, наличии на рынке эффективной конкуренции. Показательными в этой связи являются положения ст. 13 Закона Украины «О защите экономической конкуренции», где одним из квалифицирующих признаков состава правонарушения по злоупотреблению монопольным (доминирующим) положением на рынке является ущемление интересов потребителей от посягательств, которые были бы невозможны при наличии значительной конкуренции на рынке, то есть подчеркивается замещающий характер такого способа защиты конкуренции и определяются границы защищаемых конкурентным правом интересов потребителей.

В практике зарубежного законодателя в качестве цели обычно используется определение: «обеспечение благосостояния потребителей», а также «защита интересов потребителей». К примеру, Федеральный закон РФ от 26 июля 2006 года №135-ФЗ «О защите конкуренции» в ст. 10 в качестве ключевого признака запрещенных действий (бездействий) занимающего доминирующее положение хозяйствующего субъекта, наряду

с такими результатами, как недопущение, ограничение и устранение конкуренции, содержит также и ущемление интересов других лиц.

В казахстанском законодательстве раньше содержалось аналогичное положение. Так, в отличие от Закона «О конкуренции» Закон Республики Казахстан «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности» №144-ІІ от 19 января 2001 года в ст. 1 определял в качестве его целей развитие свободной конкуренции, предпринимательства, защиту интересов потребителей.

Недопущение злоупотреблений доминирующими субъектами, принадлежащей им значительной рыночной властью, требует адекватного законодательства, способного защищать долгосрочные интересы потребителей. В связи с этим в Законе о конкуренции необходимо признать в качестве цели защиту интересов потребителей, исправив ошибку, допущенную авторами Закона о конкуренции. При этом в конкретных составах правонарушений необходимо заменить слова «ограничение законных прав потребителей» на «ущемление интересов потребителей».

Говоря о защите интересов потребителей как цели конкурентного законодательства, необходимо отличать подлинные долгосрочные интересы потребителей от сиюминутных потребностей потребителей. Здесь уместно отметить о существующей противоречивости антимонопольного регулирования. Дело в том, что пресечение такой классической формы злоупотребления доминирующим положением, как установление монопольно высоких цен, признаваемой антимонопольным правонарушением в большинстве стран мира, является явным доказательством признания приоритета краткосрочных интересов потребителей одной из главных целей конкурентного законодательства наряду с целью развития и защиты конкуренции. Ограничение практики установления монопольно высоких цен приносит в краткосрочном периоде пользу для потребителей, но вместе с тем за счет снижения привлекательности рынка для новых инвесторов и соответствующего снижения конкурентной активности в долгосрочном плане вредит потребителям. Именно возможность получения высоких доходов делает привлекательными отдельные товарные рынки для появления новых конкурентов и вложения инвестиций, тогда как законодательное ограничение размера прибыли способствует снижению уровня конкуренции и застою на рынке. Примечательным в этой связи является опыт законодательного регулирования в Турции, где способность устанавливать высокие цены не считается подтверждением факта доминирования, «так как бытует мнение о том, что неблагоприятно наказывать фирму за рациональное применение рыночной власти, если такая власть получена законным способом. Существует мнение, что неэффективные монополисты, устанавливающие высокие цены, привлекают на рынок новых участников, так как эффективный производитель сможет осуществлять продажи по более низкой цене и забрать долю на рынке у неэффективной фирмы» [7]. В этой связи в практике антимонопольного регулирования в других странах все более очевидной является тенденция не наказывать бизнес за установление монопольно высоких цен.

В связи с вышеизложенным, необходимо законодательно признать в качестве цели казахстанского конкурентного законодательства «защиту долгосрочных интересов (благополучия) потребителей».

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бикебаев А. Защита интересов (благополучия) потребителей как цель конкурентного (антимонопольного) законодательства // Закон и время: №5 май, 2010 года. - С. 74.
2. Кайыпова Д.А. Некоторые вопросы соотношения субъективного гражданского права и законного интереса // Гражданское право и гражданское законодательство: Материалы международной научно-практической конференции в рамках ежегодных цивилистических чтений, посвященной юбилею Гражданского кодекса Республики Казахстан (15-летию Общей части и 10-летию Особенной части), Алматы 13-14 мая 2009 г. / Отв. ред. Сулейменов М.К. Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2009. - С. 136.
3. Покровский Б.В. Экономические интересы и право. // Избранные труды по гражданскому праву. / Предисловие Сулейменов М.К., Алиханова Г.А., Ихсанов Е.У. Сост. Сулейменов М.К. Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2003. - С.349.
4. Доклад Рабочей группы Международной конкурентной сети по одностороннему поведению для 6 ежегодной конференции Международной конкурентной сети, Москва, Россия, май-июнь, 2007 года. - С. 12-14. / www.icn-moscow.ru/page.php?id=7.
5. Покровский Б.В. Указ. соч. - С.373.
6. Там же. - С. 373 .
7. Рейнольдс С. Дж. Законодательство о конкуренции в Казахстане: Направления развития. 30 января 2008 года. - С. 101.

Шужебаева А.И., Сыдыкова Б.Т., Капенова А.А.

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган

СЕМЬЯ КАК ИСТОЧНИК ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Мақалада балалар мен жасөспірімдердің психикалық дамуындағы әлеуметтік фактор ретіндегі отбасының түрлері мен қызметтерінің әсері қарастырылады.

This article deals with the concept of children's psychology, types, functions of a family & preservation of psychological health of children within the family.

В «энциклопедическом словаре медицинских терминов» термином «здоровье» обозначается состояние полного душевного, физического и социального благополучия. В некоторых случаях, психические состояния становятся, главной причиной заболевания, в других случаях они становятся как бы толчком, ведущим к болезни, иногда особенности психики воздействуют на протекание болезни, иногда физические недуги вызывают психические переживания и психологический дискомфорт.

Термин «психическое здоровье» был введен Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ) в 1979 году и определялся следующим образом: «Психическое здоровье-состояние, способствующее наиболее полному физическому, умственному и эмоциональному развитию человека и включающее в себя высокое сознание, развитое мышление, большую внутреннюю моральную силу, побуждающую к созидательной деятельности».

В психологическую литературу понятие психического здоровья стало входить сравнительно недавно. Почти во всех психологических словарях термин «психическое здоровье» отсутствует. Лишь в словаре под редакцией А.В.Петровского и М.Г.Ярошевского сделана попытка, определить это понятие с точки зрения психологии. Психологическое здоровье рассматривается в словаре как состояние душевного благополучия, характеризующееся отсутствием болезненных психических явлений и обеспечивающее адекватную условиям окружающей действительности регуляцию поведения и деятельности.

В ряде психологических работ психическое здоровье соотносится с переживанием психологического комфорта и психологического дискомфорта. Психологический дискомфорт возникает в результате фрустрации потребностей ребенка, приводящей к депривации.[

Очень перспективным является подход к проблеме психического здоровья с точки зрения полноты, богатства развития личности. Так, во всех работах А.Маслоу писал главным образом о двух составляющих психического здоровья. Это, во-первых, стремление людей быть «всем, чем они могут», во-вторых, развивать весь свой потенциал через самоактуализацию. Маслоу считал, что самоактуализирующейся личности присущи такие качества, как принятие других, автономия, спонтанность, чувствительность к прекрасному, чувство юмора, альтруизм, желание улучшить человечество, склонность к творчеству.

Психологический аспект психического здоровья как раз и предполагает внимание к внутреннему миру ребенка: к его уверенности или неуверенности в себе, в своих силах, пониманию им своих собственных способностей, интересов; его отношению к людям, окружающему миру, происходящим общественным событиям, к жизни как таковой.

Семья – это малая социально-психологическая группа, члены которой связаны брачными или родственными отношениями, общностью быта и взаимной моральной ответственностью и социальная необходимость в которой обусловлена потребностью общества в физическом и духовном воспроизводстве населения.

Семья, по признанию ученых, одна из величайших ценностей, созданных человечеством за всю историю своего существования. Ни одна нация, ни одна культурная общность не обошлась без семьи. В ее позитивном развитии, сохранении, упрочении заинтересовано общество, государство, в прочной, надежной семье нуждается каждый человек независимо от возраста

И.В.Дубровина в книге «Психическое здоровье детей и подростков» определяет «психическое здоровье» как нормальную работу отдельных психических процессов и механизмов, а термин «психологическое здоровье» относит к личности в целом, к проявлениям человеческого духа и позволяет отделить психологический аспект от медицинского, социологического, философского. Именно психологическое здоровье делает личность самодостаточной. У многих детей и подростков психическое здоровье зависит от условий и образа жизни семьи, у 25% - от воспитания, у 15%- от генных особенностей и лишь у 5% - от деятельности учреждений здравоохранения.

Изучение причин, вызывающих отклонение от психического здоровья показывает, что у многих воспитанников наблюдается дисгармония в семейных отношениях. Очень часто ссоры между родителями воспринимаются ребенком как тревожное событие, ситуация опасности. Такие конфликты вызывают у детей постоянное чувство беспокойства, неуверенности в себе, эмоциональное напряжение. Особенно тяжелыми бывают последствия, когда взрослые вовлекают ребенка в свои сложные взаимоотношения и длительные конфликты, что делает бракоразводный процесс бесконечно долгим. Родители просто живут рядом, не испытывая друг к другу позитивных чувств и эмоций. Дети наблюдают эти ситуации и вынуждены принимать позицию матери или отца. Поэтому для их психики создается невыносимая ситуация, когда один из родителей порочит другого, стремится вызвать его осуждение.

Во многих семьях наблюдается дисгармония в сфере детско-родительских отношений, выражающаяся: в эмоциональном отвержении ребенка - неприятие, присутствие жестких регламентирующих и контролирующих мер, навязывание ребенку определенного типа поведения в соответствии с родительскими понятиями о “хороших детях”; в гипоопеке, в равнодушии, попустительстве и отсутствие контроля со стороны родителей, недостатке ласки, теплоты постоянного общения. Приобретенные таким ребенком знания весьма хаотичны и непоследовательны, речевой запас беден, нравственные принципы не стойки, недостаток знаний и навыков, скупость духовных запросов, отсутствие трудовых навыков приводят весьма рано к нарушениям поведения. Не обучившись сдерживать свои чувства, такой ребенок по малейшему поводу может вспылить, проявить недовольство, устраивает шумные скандалы, жестоко избивая своих “недрузгов”.

В психологической литературе глубоко проанализированы факторы, оказывающие влияние на психическое развитие ребенка. Большинство из них носит социально-психологический, социально-культурный и социально-экономический характер. Характер факторов, оказывающих неблагоприятное влияние на психическое здоровье детей, обусловлен ускорением темпа современной жизни, дефицитом времени у взрослых, недостаточными условиями для снятия эмоционального напряжения и расслабления. Следствием таких условий жизнедеятельности является чрезмерная загруженность ребят, их невротизация, появление множества личностных проблем в сочетании с недостаточной осведомленностью о путях решения внутриличностных конфликтов и о возможностях

психологической и психотерапевтической помощи. Подобная личностная дисгармония мира находит свое отражение в развитии детей и оказывает негативное влияние на их психику.

Самым лучшим средством для профилактики психических нарушений являются хорошие отношения между взрослыми и детьми, понимание родителями и педагогами внутреннего мира ребенка, его переживаний. В современных условиях реального мира подростку важно не просто приобрести умения, навыки, освоить сложившиеся способы человеческой деятельности, но и овладеть коммуникативными качествами личности, способностями управлять своими чувствами и эмоциями. И, если мы хотим, чтобы наши дети действительно успешно адаптировались в окружающем мире, чтобы все структурные компоненты личности развивались гармонично, нам, взрослым, необходимо строить свои отношения с детьми в атмосфере радости и доброжелательности. Нужно изучать ребенка, чтобы найти индивидуальный подход к формированию его личности, прогнозировать психическое развитие, выбрать (если в этом есть необходимость) правильный путь коррекционной работы.

Один час искреннего общения между родителями и детьми гораздо полезнее многочасового пребывания дома при отсутствии искреннего диалога. Эксперты по вопросам воспитания рекомендуют родителям часть своего времени в день выделять детям, так чтобы обе стороны получали удовольствие от этих связей, например, вместе развлекались, обедали или ужинали вместе или просто разговаривали в семейном кругу. Для установления нормальных связей с детьми, особенно подростками, родители могут принимать участие в разных видах деятельности, к которым проявляют интерес их дети, например заниматься спортом, вместе ходить в горы.

Для того, чтобы подростковый возраст прошел нормально, родители не должны сделать детей чрезмерно зависимыми от них и из-за чрезмерной поддержки мешать им проявлять инициативу. Подчеркивая способности подростков, можно придать им решимость для участия в общественной деятельности. Обозначая их способности, достоинства и положительные стороны, можно усилить в них уверенность в собственных силах. В деспотических семьях, подростки осознают свои достоинства благодаря своевременному поощрению или наказанию со стороны тех, кто находится в сильной позиции. Однако, в нормальных семьях, которые не впадают в крайность, у подростков формируется уверенность в своих силах, они верят в свои достоинства.

Одна из причин ограничения связей подростков с родителями связана с тем, что родители все время стараются давать им советы или изменять их мнение, напоминая им об ошибках или уча чему-нибудь. Эти факторы приводят к тому, что у подростков пропадает интерес к общению и разговору с родителями. Если главная цель общения с детьми - выслушать их мнение и заслужить их доверие, то такой разговор даст положительный эффект. Иными словами, мы должны в своих контактах с детьми избегать раннего или скоропалительного суждения. В таком случае, мы сможем научить их всему необходимому непосредственным образом. При разговоре с подростками следует принимать во внимание, что с ними надо больше говорить об их успехах и положительных качествах, а не об их ошибках или неудачах.

Консультации с подростками, а также возложение на них какой-то ответственности также помогают обеспечению их психического здоровья. Психологи рекомендуют родителям, консультируясь с детьми по тому или иному вопросу, усиливать в них чувство собственного достоинства. Консультация развивает у подростков интеллектуальные и мыслительные способности и способствует тому, что они серьезнее задумываются над реалиями жизни. Консультация с подростками и возложение на них ответственности по

мере их способностей играет заслуженную роль в развитии их мышления и интеллекта, способствует взаимопониманию между родителями и детьми.

В подростковом возрасте дружба носит более глубокий характер и подростки склонны выбирать себе друзей, с которыми им легче делиться печалью, радостями, мыслями и внутренними эмоциями. Иногда родители, критикуя друзей своих детей, сильно обижают их, но эта критика укрепляет их дружбу. Сведущие родители принимают друзей своих детей и по усмотрению приглашают их к себе домой, чтобы узнать, как они ведут себя и как думают.

Следует принять во внимание еще один важный момент в связи с психическим здоровьем подростков, а именно необходимость делиться с ними соответствующей информацией, когда они достигают совершеннолетия. Родители не должны отпускать своих подростков в этом важном возрасте, не давая им правильной информации о физических и психических преобразованиях этого отрезка жизни. Своевременное осведомление подростков о переменах совершеннолетия помогает им гладко перенести этот судьбоносный период в своей жизни и ограждает их от возможных психических травм и расстройств.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Видра Д. «Помощь разведенным родителям и их детям». М./2008г.
2. Вроно Е. «Несчастливые дети – трудные родители». М./1997г.
3. Иванова В.М. «Авторитет родителей и его влияние на развитие личности ребенка». М./2009г.
4. Кондратьев М. Ю. «Подросток в замкнутом круге». М./1997г.
5. Куликова В.А. «Семейная педагогика и домашнее воспитание». М./2003г.
6. Л.А.Кулик, Н.И.Берестов «Семейное воспитание» М./1990 г.
7. Титаренко В.Я. «Семья и формирование личности». М./2005г.
8. Шужебаева А.И. «Педагогика коррекции трудностей в общении у детей дошкольного возраста»

ЗНАМЕНАТЕЛЬНОЕ СОБЫТИЕ В ЖИЗНИ НАШЕГО УНИВЕРСИТЕТА

АҚ АЗИАДА АЛАУЫ ЖМУ-ДА!!!

МАЗМУНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

Жакыпова Ф.Н. ИННОВАЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ФАКТОР МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ.....	
Абдибеков С.У., Сейлханова Г.Е., Тулешова Г.Б. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЙ ТРАДИЦИОННОГО И ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ.....	

<p>Артыкбаев Б.Б., Кожашева Г.О., Туякова Е.К. ОБУЧЕНИЕ УЧАЩИХСЯ СКОРОСТНОМУ ВЫПОЛНЕНИЮ ОПЕРАЦИИ ДЕЛЕНИЯ.....</p>	
<p><i>Арынбекова Ж.С.</i> <i>Б.МАЙЛИННИҢ «ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРІ» ЖӘНЕ ОНЫ АШУДАҒЫ ТОҚТАР</i> <i>БЕЙІСКҰЛОВТЫҢ ІЗДЕНІСТЕРІ.....</i></p>	
<p>Байгожанова Д.С., Сергазинова Э.С. КОЛЛЕДЖДЕРДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ГРАФИКА МҮМКІНДІКТЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....</p>	
<p>Байдыбекова С.К. ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОДСИСТЕМА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА.....</p>	
<p>Байжикенова Г.К. ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЗАРБАЕВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ШКОЛЕ Г.ТАЛДЫКОРГАН.....</p>	
<p>Беделова Ж.У. ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ.....</p>	
<p>Берикова А.К. К ВОПРОСУ ОБ ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ СТРАНЫ.....</p>	
<p>Борибекова Ф.Б., Стамбекова А.С. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ МҰҒАЛІМНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІСКЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....</p>	
<p>Ботантаева К.А., Сыдыкова К.Ж. ФИЗИКА САБАҒЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ.....</p>	

<p>Джиренбаева Г.Н. КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА ОБУЧЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ-ГИМНАЗИИ.....</p>	
<p>Жакыпова Ф.Н., Джумажанова Д. ИНДУСТРИАЛДЫ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ.....</p>	
<p>Есімбекова Д.Б. «АНТИКА» ӘДЕБИЕТІ ПӘНІН ЖҮРГІЗУДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ.....</p>	
<p>Кадирова Э.К., Машанова С.М. ПРИМЕНЕНИЕ ПРИЕМОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА</p>	
<p>Калханова А.Н. САЯСАТТАНУ ҒЫЛЫМ РЕТІНДЕ.....</p>	
<p>Katenova M.R. LEARNING CULTURE IS AN INTEGRAL PART OF LANGUAGE LEARNING AND EDUCATION</p>	
<p>Кереева Б.К. РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ.....</p>	
<p>Кожаметова С.Г. ҚҰҚЫҚТАНУ МАМАНДЫҒЫ БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ</p>	

ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	
Кылышпаева Б.Х. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМИ - ТЕХНИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ....	
Құрақбаева А.Ж., Мамилина С.К. ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕРІН ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ КРЕДИТТІК ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ ПАЙДАЛАНУ.....	
Митина Н.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА.....	
Мухамедиева А.К. КРЕДИТНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ В КОЛЛЕДЖЕ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИНИЦИАТИВА И ПОИСК.....	
Оңғарбаева Ш.У., И.А.Сағындықова БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	
Орынбаева Ү.Қ., Даулетханова А.С. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАТЫСЫМДЫҚ ҚҰЗРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	
Сакибаева Б.Р., Сакибаев С.Р. РАЗРАБОТКА ИНТЕРАКТИВНОГО УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА.....	

<p>СЫДЫҚОВ Т.</p> <p>РУХАНИ ІЗДЕНІС, СУРЕТКЕРЛІК ҚАЙСАРЛЫҚ.....</p>	
<p>Сыдықова М.</p> <p>ПОЭЗИЯЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДА ТЕҢЕУЛЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..</p>	
<p>Тоқтанова А.К.</p> <p>ҚАЗАҚ-АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ УАҚЫТ, КЕҢІСТІК, ӨЛШЕМГЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ.....</p>	
<p>Тулешова Г.Б., Жекибаева Л.</p> <p>НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА: МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ.....</p>	
<p>Цой Г.С., Жангилеуова Г.К.</p> <p>ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ</p>	
<p>Шаймуханова Ж.Т.</p> <p>ЗАЩИТА ИНТЕРЕСОВ (БЛАГОСОСТОЯНИЯ) ПОТРЕБИТЕЛЕЙ КАК ЦЕЛЬ КОНКУРЕНТНОГО (АНТИМОНОПОЛЬНОГО) ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА.....</p>	
<p>Шужебаева А.И., Сыдықова Б.Т., Капенова А.А.</p> <p>СЕМЬЯ КАК ИСТОЧНИК ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ....</p>	

<p>ВНИМАНИЮ АВТОРОВ!</p>	<p style="text-align: center;">ЖМУ ХАБАРШЫСЫ</p> <p style="text-align: center;">Ғылыми журнал</p> <p style="text-align: center;">1997 жылы шыға бастады.</p> <p style="text-align: center;">Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім Министрлігінде жаңадан тіркеліп, 2003 ж. 12 қыркүйегінде №4188-Ж куәлігі берілген.</p> <p style="text-align: center;">ВЕСТНИК ЖГУ</p> <p style="text-align: center;">Научный журнал</p> <p style="text-align: center;">Издается с 1997 г.</p> <p style="text-align: center;"><small>Пененегистированы Министерством</small></p>
<p>Статья, направляемая в журнал, представляется на дискетах 3,5 (с ОБЯЗАТЕЛЬНОЙ РАСПЕЧАТКОЙ текста шрифтом не менее 12-го в одном экземпляре). Текст статьи должен быть записан в форматах *.Word для Windows 7.0. Рисунки должны быть представлены в форматах *.tif (желательно), *.bmp, *.psx, *.xf и *.plt (формат AutoCAD) с разрешением 300 или 600 dpi для фотографий. В тексте на рисунок должна быть ссылка.</p> <p>Все буквенные и цифровые обозначения, приведенные на рисунках, необходимо пояснить в основном или подрисовочном тексте. Все сокращения и условные величины должны быть расшифрованы в тексте. Размерности физических величин следует давать в системе СИ, названия иностранных фирм и организаций – в транскрипции первоисточников с указанием страны. Страницы рукописи должны быть пронумерованы, включая листы с рисунками.</p> <p>Статья может быть представлена на казахском, русском и английском языках.</p> <p>К статье обязательно прилагается резюме на трех языках: казахском, русском, английском.</p> <p>Статья должна быть подписана всеми авторами с указанием их имен, отчеств (полностью), ученой степени, места работы и жительства, служебного или домашнего телефона. Приложение разрешения на публикацию в открытой печати (акт/письмо) обязательно.</p>	<p style="text-align: center;">Корректоры:</p> <p style="text-align: center;">М.К. Бисенкулов, Г. Сырлыбаева</p>
	<p style="text-align: center;">Компьютерная верстка, изготовление оригинал-макета</p>
	<p style="text-align: center;">Подписано в печать 28.12.2010 г.</p> <p style="text-align: center;">Гарнитура Таймс. Формат 200x280. Бумага офсетная. Печать офсетная. Тираж 550 экз. Усл.п.л. 10.0.</p> <p style="text-align: center;">Отпечатано в издательском центре ЖГУ</p>
<p style="text-align: center;">Материалы, не соответствующие данным требованиям, к публикации не принимаются</p> <p style="text-align: center;">Рукописи рецензируются и не</p>	<p style="text-align: center;">І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті</p> <p style="text-align: center;">040009, Талдықорған, Жансүгіров көшесі, 187а.</p> <p style="text-align: center;">Жетысуский государственный</p>